

ΕΛΕΝΗΣ ΒΟΥΡΑΖΕΛΗ-ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑΙ 1951

500

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΛΕΝΗΣ ΒΟΥΡΑΖΕΛΗ - ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

•

ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΕΞΑΤΑΞΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

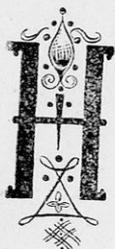

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1951

18851

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ἑφετεινὴ μας ἱστορία περιλαμβάνει τὴν περίοδον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὸ 330 μ. Χ. μέχρι τοῦ 1453 καὶ ὀνομάζεται Βυζαντινὴ Ἱστορία. Διότι κέντρον τῆς νέας Αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολις, ἰδρυθεῖσα εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας ἀποικίας τῶν Μεγαρέων Βυζάντιον.

Ἡ ἱστορικὴ αὕτη περίοδος εἶναι ἐφάμιλλος εἰς δόξαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐποχὴν καὶ ἔχει παγκόσμιον σημασίαν. Τὸ Βυζάντιον, ἀγωνισθὲν ἐπὶ χίλια ἔτη, προσφύλαξε τὴν Δύσιν ἀπὸ τὰ στίφη τῆς Ἀνατολῆς, διέσωσε τὸν κλασσικὸν πολιτισμὸν, ἠγάπησε τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν καὶ διέδωσε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀνατολήν.

Τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν διαιροῦμεν εἰς τρεῖς περιόδους : α) 330—641, β) 641—1204 καὶ γ) 1204—1453. Κατὰ τὴν πρώτην συγκρούεται ὁ ἀρχαῖος κόσμος πρὸς τὸν Χριστιανικόν, ὁ ὁποῖος τελικῶς διαμορφώνεται καὶ ἐπικρατεῖ. Ἡ δευτέρα περίοδος (641—1204) εἶναι ἡ καθ' αὐτὸ βυζαντινὴ, διότι τὸ κράτος καθίσταται ὁμοιογενές, ἦτοι ἑλληνικὸν καὶ αὐστηρῶς ὀρθόδοξον. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀντικαθιστᾶ παντοῦ, εἰς ἄλλας τὰς ἐκδηλώσεις, τὴν λατινικὴν καὶ Ἑλληνας ἀναλαμβάνουσι τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Κατὰ τὴν τρίτην περίοδον (1204—1453) δὲν ὑπάρχει πλέον τὸ παλαιὸν Βυζαντινὸν κράτος ἑνιαῖον, ἀλλὰ τέσσαρα Ἑλληνικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα τελικῶς ὑποκύπτουν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

530 - 649

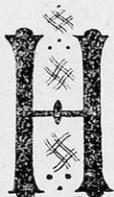

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1ον

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

1. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος (306 - 337)

ΡΩΜΑΪΚΗ αὐτοκρατορία τὸν 3ον αἰῶνα ὠδηγεῖτο εἰς καταστροφὴν, διότι οἱ βάρβαροι διέσπασαν τὰ σύνορα τῆς καὶ εἰσέβαλον εἰς αὐτήν, ἐσωτερικῶς δὲ ἐπεκράτει ἀναρχία, λόγῳ φιλονεικιῶν καὶ ἀνικανότητος τῶν αὐτοκρατόρων.

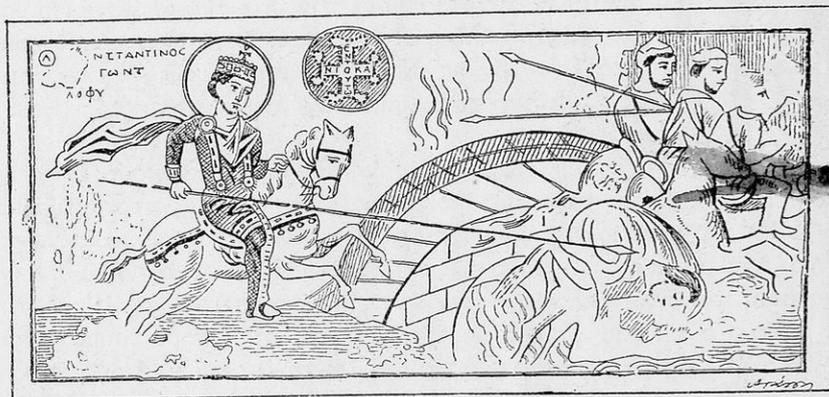
Τὴν κατάρρευσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐσταμάτησαν μερικοὶ αὐτοκράτορες, ἐξ Ἰλλυρίας προερχόμενοι, οἱ Ἰλλυριοὶ λεγόμενοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων σπουδαιότερος ἦτο ὁ Διοκλητιανὸς (284—305). Οὗτος, μεταξὺ τῶν ἄλλων μέτρων τὰ ὁποῖα ἔλαβε, καθιέρωσε νέον διοικητικὸν σύστημα, τὴν Τετραρχίαν. Δηλ. διήρσε τὸ κράτος εἰς τέσσαρα τμήματα, τὰ ὁποῖα ἐκυβέρνην τεσσαρες ἄρχοντες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ αὐγούστου καὶ οἱ ἄλλοι δύο τοῦ καίσαρος. Ἐφήρμωσε τὸ σύστημα τοῦτο τῆς Τετραρχίας, διότι ἀντελήφθη ὅτι εἰς ἄρχων, ὁ αὐτοκράτωρ, δὲν ἐπῆρκει εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ἀχανοῦς Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ Διοκλητιανὸς ἐκυβέρνην τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἶχεν ἔδραν τὴν Νικομήδειαν τῆς Βιθυνίας, ὁ Μαξιμιανὸς τὴν Δύσιν μὲ ἔδραν τὸ Μιλᾶνον, ὁ καῖσαρ Κωνσταντῖος ὁ Χλωρὸς τὴν Γαλατίαν καὶ ὁ ἕτερος καῖσαρ, ὁ Γαλέριος, τὴν Βαλκανικὴν μὲ ἔδραν τὸ Σίρμιον τῆς Σερβίας.

Τὸ 305 ὁ Διοκλητιανὸς, κουρασμένος ἀπὸ τὴν διοίκησιν, παρητήθη, καθὼς καὶ ὁ Μαξιμιανός. Τότε οἱ δύο καῖσαρες ἔγιναν αὐτοκράτορες καὶ προσέλαβον δύο ἄλλους καίσαρας, τὸν Μαξιμίνον καὶ τὸν Σεβήρον. Ἐν ἔτος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ, τὸ κράτος περιέπεσεν εἰς ἀναρχίαν. Εἰς τὴν Δύσιν ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖος

ὁ Χλωρός καὶ τὰ στρατεύματα τῆς Γαλατίας ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν τοῦ Χλωροῦ Κωνσταντῖνον.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη ἀπὸ χριστιανὴν μητέρα, τὴν Ἀγίαν Ἑλένην, τὸ 273. Ἀπὸ μικρὰν ἡλικίαν ἔλαβε μόρφωσιν στρατιωτικὴν, διότι εἶχε λάβει μέρος εἰς πολλὰς ἐκστρατείας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀνῆλθεν εἰς ἀνώτερα στρατιωτικὰ ἀξιώματα. Ὁ στρατὸς ἠγάπησε πολὺ τὸν Κωνσταντῖνον καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του τὸν ἀηγόρευσε αὐτοκράτορα.

Συγχρόνως εἶχον ἀναγορευθῆ καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες, ὥστε τὸ 306 ὑπῆρχον τὸ ὄλον ἐξ εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Μαξέντιος, ὁ Μαξιμιλιανός, ὁ Μαξιμῖνος, ὁ Σεβήθρος καὶ ὁ Γαλέριος.

1. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας

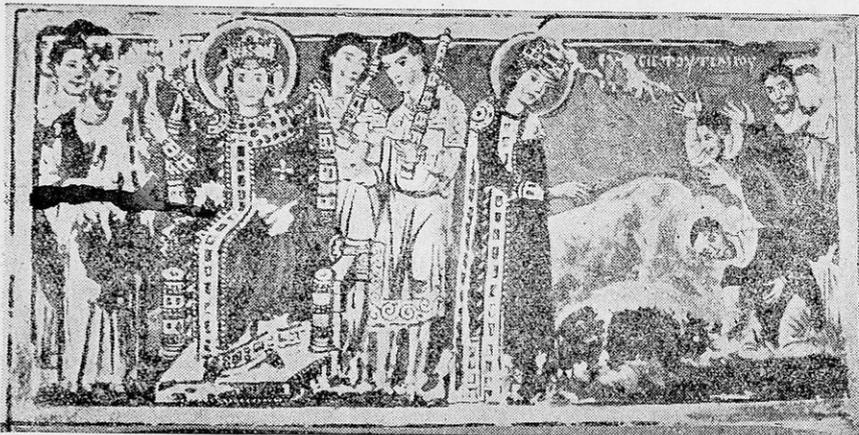
(Μικρογραφία 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

Ἀποθανόντων δὲ τριῶν ἐξ αὐτῶν, ἔμειναν δύο εἰς τὴν Δύσιν, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μαξέντιος, καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Μαξιμῖνος. Ἐπίσης προσετέθη καὶ ὁ Λικίνιος, ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Γαλέριον.

Οἱ τέσσαρες οὗτοι αὐτοκράτορες ἐνωρὶς ἦλθον εἰς σύγκρουσιν. Κύριος εἰς τὴν Δύσιν ἔμεινε ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ ἐνίκησε παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν τοῦ Τιβέρεως (312) τὸν Μαξέντιον, ὁ ὁποῖος ἐπνίγη εἰς τὸν ποταμὸν. Ἐπίσης εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Λικίνιος μετὰ ἐν ἔτος (313) ἐνίκησε τὸν ἀντίπαλόν του Μαξιμῖνον καὶ ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπέμειναν δύο, ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὴν Δύσιν καὶ ὁ Λικί-

νιος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὁ ὁποῖος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ πρώτου. Οὕτε ὅμως ἡ συγγένεια ἐπέφερε τὴν πλήρη συνεννόησιν, διότι δὲν ἐβράδυναν ἀμφοτέροι νὰ περιπλακοῦν εἰς πόλεμον (323), κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Λικίνιος ἠττήθη καὶ συλληφθεὶς ἐφονεύθη, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους.

Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἐκτὸς τῶν ἐξαιρέτων στρατιωτικῶν ἀρετῶν, εἶχε καὶ πολιτικὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα τὸν ἀνέδειξαν μεγάλην προσωπικότητα. Τὰ σπουδαιότερα δὲ γεγονότα τῆς βασιλείας του ἦσαν ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ κράτους καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας ἀπὸ τῆς Ρώμης εἰς

2. Ἡ Ἁγία Ἑλένη ἀνευρίσκουσα τὸν Τίμιον Σταυρὸν
(Μικρογραφία 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

τὴν νέαν πόλιν, τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν Κωνσταντινούπολιν.

Ἦδη ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ὁ Κωνσταντῖνος ἔτρεφε συμπάθειαν πρὸς τοὺς χριστιανούς, διότι ἀπὸ τὴν μητέρα του ἐγνώρισε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ παρετήρησεν εὐφυῶς ὅτι τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μαξεντίου ἐκέρδισαν οἱ χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπετέλουν τὸν στρατὸν του, ἐνῶ ὁ στρατὸς τοῦ Μαξεντίου ἦτο ἐθνικὸς (εἰδωλολάτραι). Ἀναφέρεται δηλαδὴ ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἐνῶ ἐβιάδιζε κατὰ τοῦ Μαξεντίου, εἶδεν εἰς τὸν οὐρα-

νόν φωτεινόν σταυρόν με τὰς λέξεις ἐν τούτῳ νίκα. Βραδύτερον ὁ Κωνσταντῖνος ἔθεσε τὰς λέξεις ταύτας εἰς τὴν σημαίαν του καὶ προεκάλει τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀγωνίζωνται ἡρωϊκῶς.

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μαξεντίου, ὁ Κωνσταντῖνος, ἔχων σύμφωνον καὶ τὸν Λικίνιον, ἐξέδωκε (313) διάταγμα ἀνεξιθρησκείας, τὸ γνωστὸν, ὡς Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων, διὰ τοῦ ὁποίου χριστιανοὶ καὶ εἰδωλολάτραι ἦσαν ἐλεύθεροὶ νὰ λατρεύουν τὸν θεὸν τῆς ἐκλογῆς των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκατεστάθη πλήρης ἐλευθερία καὶ ἰσότης πασῶν τῶν θρησκειῶν. Βραδύτερον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ὅταν ἀπέβη μονοκράτωρ, κατεδίωξε τοὺς εἰδωλολάτραις, ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ ὁποῖος διεδόθη εὐρέως, καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ἐβαπτίσθη (337).

Δὲν ἠκολούθησεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος μόνον εἰς τὴν θρησκείαν τὴν ὀρθὴν ὁδόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἄμυναν τοῦ κράτους ἐπέδειξεν ἔξοχον δραστηριότητα. Ἠύξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων, διαιρέσας τὰς ὑπηρεσίας εἰς τέσσαρας μεγάλους κλάδους. Πάντων δὲ τούτων εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν, ὥστε ὅλαι αἱ ἐξουσίαι συνεκεντρώθησαν εἰς χεῖρας αὐτοῦ. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τὸ πολίτευμα ἔγινεν ἀπόλυτος μοναρχία σύγκλητος, ὕπατοι καὶ λοιπὰ ἀξιώματα ἔληξαν. Τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος κατέστη ἱερὸν, οἱ δὲ ὑπήκοοι ὤφειλον νὰ τὸν προσκυνοῦν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔδιδεν εἰς ἐκάστην του πρᾶξιν ἱερὸν χαρακτῆρα καὶ ἐπενέβαινεν εἰς πάσας τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας, παρακαθήμενος μετὰ τῶν ἐπισκόπων, ὡς ἐὰν ἦτο εἰς ἕξ αὐτῶν.

Διὰ τὴν καλυτέραν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν, ἠύξησεν ὁ Κωνσταντῖνος τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς 90 (βραδύτερον εἰς 120) καὶ ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς διοικητὰς τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν. Ὁμοίως ὁ αὐτοκράτωρ ἐμείωσε τὴν βαρεῖαν φορολογίαν. Ἐκαμε κοινωφελῆ ἔργα καὶ μετὰ τὰ ἐξάίρετα κυβερνητικὰ προσόντα του ἀναδιωργάωσε τὸ ἀπέραντον κράτος του.

Πρὸς ἐξασφάλισιν δὲ τῆς ζωῆς τῶν ὑπηκόων του καὶ διατήρησιν τῆς εἰρήνης, ἠύξησε τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ του, ὁ ὁποῖος ἐκινεῖτο συνεχῶς καὶ ἀμέσως ἐφθάνεν εἰς κινδυνεῦον σημεῖον τῶν συνόρων. Ἐπὶ Κωνσταντίνου ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο περὶ τὰς 500 χιλιάδας καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μισθοφορικὸς. Ζένοι,

δηλαδή, ὡς οἱ Γερμανοί, κατέλαβον σημαντικὴν θέσιν εἰς τὸν στρατὸν καὶ βαθμηδὸν εἰσῆλθον καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς αὐτοκρατορίας, μὲ σοβαρὰ ἐπακόλουθα διὰ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς.

Κατὰ μῆκος τῶν συνόρων τοῦ κράτους τοῦ Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγκατέστησε στρατιώτας μὲ τὰς οἰκογενεῖας των, δώσας εἰς αὐτοὺς γαίαν πρὸς καλλιέργειαν καὶ ὑποχρεώσας νὰ σπεύδουν εἰς τὸν πρῶτον κίνδυνον. Πρὸς καλυτέραν ἀμυναν τοῦ κράτους, ἐστρατολόγησε τοὺς βαρβάρους τῶν συνόρων καὶ ἐσχημάτισεν εἰδικὰ σώματα, τὰ ὁποῖα προθύμως παρεῖχον τὴν στρατιωτικὴν των ὑπηρεσίαν ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου. Τοὺς βαρβάρους τούτους τῶν συνόρων ὠνόμαζον **σ υ μ μ ά χ ο υ ς**.

Μετὰ βασιλείαν τριάκοντα ἐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανεν, ἀφοῦ ὑπεστήριξεν ἰδιαιτέρως τὸν Χριστιανισμόν, ὁ ὁποῖος ὀριστικῶς ἐπεκράτησεν. Οἱ ἔθνικοι ἱστορικοὶ ἐκτοξεύσυν πολλὰς ὕβρεις κατὰ τοῦ Κωνσταντῖνου, ἡ Ἐκκλησία ὅμως τὸν ἀνεκήρυξεν Ἴσ α π ὅ σ τ ο λ ο ν καὶ κατέταξεν αὐτὸν καὶ τὴν μητέρα του Ἀγίαν Ἑλένην μεταξὺ τῶν ἁγίων. Ἐπίσης ἡ ἱστορία ὠνόμασε τὸν Κωνσταντῖνον **Μέ γ α ν**, διότι ὄντως ἀνεδείχθη εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Κωνσταντῖνος ὑπεστήριξε τὸν Ἑλληνισμόν μὲ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία εὕρισκετο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἑλληνισμὸς ἔλαβεν ἰσχυρὰς δυνάμεις καὶ βαθμηδὸν ἔδωκεν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

2. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Τίνας λόγους εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν; Πρῶτον, ἔτρεφε μικρὰν συμπάθειαν πρὸς τὴν Ρώμην, ἡ ὁποία ἦτο κέντρον τῆς εἰδωλολατρείας καὶ διετήρει τὴν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ πολιτεύματος. Μετὰ τὴν νίκην ἰδίως κατὰ τοῦ Λικινίου, ὁ Κωνσταντῖνος ἐσχημάτισε τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ μέλλον ἀνῆκεν εἰς τοὺς χριστιανούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι εὕρισκοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὅμοίως ἀντελήφθη ὁ Κωνσταντῖνος ὅτι ἡ παλαιὰ Ρώμη ἦτο πολὺ μακρὰν καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκρούωνται εὐκόλως οἱ ἐχθροὶ τοῦ

κράτους Γότθοι και Πέρσαι, οί όποιοι ήπειλουν τās χώρας τās κει-
μένας πλησίον τοῦ Δουνάβεως και τῆς Ἀσίας.

Είλκυσεν επίσης τήν προσοχήν τοῦ Κωνσταντίνου ή εξαιρετος
γεωγραφική θέσις τῆς νέας πόλεως, όπου πρὸ χιλίων ἐτῶν οί Μεγα-
ρεῖς ὑπὸ τὸν Βύζαντα εἶχον κτίσει ἀποικίαν, ὀνομασθεῖσαν ἐκ τοῦ
οἰκιστοῦ Βυζάντιον. Ἡ Κωνσταντινούπολις, εὑρισκομένη εἰς τὸ
ἀκρότατον σημεῖον τῆς Εὐρώπης και ἀπέναντι τῆς Ἀσίας, κατέστη
ἀπὸ στρατιωτικῆς και οἰκονομικῆς ἀπόψεως τὸ φυσικὸν κέντρον τῆς
Αὐτοκρατορίας, ἀνταπεκρίνετο δὲ πλήρως πρὸς τās νέας ἀνάγκας
αὐτῆς.

Αἱ ἐργασίαι τῆς ἀνοικοδομήσεως ἤρχισαν τὸ 326, συμφώνως
πρὸς τὸ πολεοδομικὸν σχέδιον τῆς ἐποχῆς, με ἀνάκτορα, ἀγοράς,
ἵππόδρομον, στοάς, ἐκκλησίας, λουτρά, ὕδραγωγεία κ.ἄ. Πρὸς
διακόσμησιν δὲ τῆς νέας πρωτεύουσῆς μετέφερεν ὁ Κωνσταντῖνος
ἀπὸ τās ἐπαρχίας και ἰδίως ἀπὸ τὴν Ρώμην ὠραία ἔργα τέχνης.

Τὴν 11 Μαΐου τοῦ ἔτους 330 ἐτελέσθησαν ἐπισήμως τὰ ἐγκαίνια
τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ή ὀποία ὠνομάσθη, ὅπως ὑπῆρχεν ἀρ-
χαία ἑλληνική συνήθεια, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱδρυτοῦ. Ὁ Κωνσταν-
τῖνος περιέβαλε τὴν πόλιν με ἰσχυρὸν τεῖχος, ὅπως και οί μετ' αὐτὸν
αὐτοκράτορες. Διὰ τοῦτο κατῶρθωσεν ή Κωνσταντινούπολις νὰ
διαγράψῃ μακραίωνα ἱστορίαν και νὰ ἀντισταθῇ νικηφόρως ἐπὶ 11
αἰῶνας κατὰ ποικίλων ἐπιδρομῶν (1453).

3. Ὁ Κωνστάντιος (337 - 361) και ὁ Ἰουλιανὸς (361 - 363)

Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος διένειμε τὸ
κράτος του εἰς τοὺς τρεῖς υἱοὺς του και δύο ἀνεψιούς του, οί ὀποιοί
ὄμως ἤλθον εἰς σύγκρουσιν. Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Κωνστάντιος,
ἐξοντώσας πάντα τὰ μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἀνεκη-
ρύχθη αὐτοκράτωρ. Δύο μόνον ἐξάδελφοί του διεσώθησαν, ὁ Γάλλος
και ὁ Ἰουλιανός, τοὺς ὀποίους περιορίσας ὁ Κωνστάντιος εἰς μὴν
αὐστηρῶς ἐπέβλεπεν.

Ὁ Κωνστάντιος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔγινε πρόξενος θρησκευτικῶν
ταραχῶν, διότι δὲν ἠκολούθησε τὸ δόγμα τοῦ πατρὸς του, εἰς τὸ
ἐξωτερικὸν ὄμως εἶχεν ἐπιτυχίας, διότι ἐνίκησε τοὺς Σ α ρ μ ἄ τ α ς
εἰς τὸν Δούναβιν και τοὺς Π έ ρ σ α ς εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Εἰς τὴν

Δύσιν κατὰ τῶν Ἀλαμανῶν ἀπέστειλε τὸν ἐξάδελφόν του Ἰουλιανόν, ὁ ὁποῖος τοὺς ἐνίκησε καὶ τοὺς ἀπώθησεν, ἐπιδείξας μεγάλα στρατιωτικὰ προσόντα. Ὁ φιλύποπτος Κωνστάντιος προσεπάθησε νὰ ὀλιγοστεύσῃ τὸν στρατὸν τοῦ Ἰουλιανοῦ, φοβούμενος τὴν δύναμιν του, ἀλλ' ἦτο πλέον ἄργά· ὁ στρατὸς ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν Ἰουλιανόν. Ὁ Κωνστάντιος ἔσπευσε ἐναντίον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀλλ' ἀπεφεύχθη ὁ νέος ἐμφύλιος πόλεμος, διότι καθ' ὄδον ἀπέθανε καὶ μόνος κύριος τοῦ κράτους ἔμεινε ὁ Ἰουλιανὸς (361).

3. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης

(Μικρογραφία 10ου αἰῶνος, ἐν τῇ Βατικανῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ρώμης)

Ὁ νέος αὐτοκράτωρ εἶχε σπουδάσει εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο βαθὺν θαυμασμόν καὶ ἀγάπην. Εὐθύς δὲ ὡς ἐγένετο αὐτοκράτωρ, προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀνοίξας τοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ διώξας τοὺς χριστιανούς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνόμισεν ὁ Ἰουλιανὸς ὅτι θὰ ἐπανήρχιζεν ἡ καλλιέργεια τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν Καλῶν Τεχνῶν, ἡ ὠραιότης τῶν ὁποίων τὸν εἶχε καταγοητεύσει.

Ἄλλ' ἀτυχῶς αἱ πνευματικαὶ ἀσχολίαι ἠμπόδισαν τὸν Ἰουλιανὸν νὰ διακρίνη τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ βεβαιωθῆ ὅτι ἡ ἀρχαία θρησκεία μὲ τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς εἶχεν ἀποθάνει διὰ παντός. Ὁ Ἰουλιανός, διὰ τῆς προσπάθειάς του ὅπως ἀνασυστήσῃ τὴν εἰδωλωλατρείαν, προεκάλεσε τὴν ὀργὴν τῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι τὸν ὠνόμασαν ἀποστάτην καὶ παραβάτην.

Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν καὶ οἰκονομικὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς χώρας ὁ Ἰουλιανὸς ἀνεδείχθη ἐξαίρετος αὐτοκράτωρ, διότι ἐπέφερε σημαντικὰς οἰκονομίας καὶ περιώρισε τὰς δαπάνας. Ἀνέλαβεν ἐπίσης καὶ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, εἰς τὸν ὅποιον ἐπληγώθη βαρέως καὶ ἀπέθανεν (363). Ὀλίγον δὲ πρὸ τοῦ θανάτου του, λαβὼν αἷμα ἐκ τοῦ τραύματος, ἀνέκραξε, στρέψας τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν οὐρανόν: «*Νενίκηκας, Χριστέ*». Οὐδεὶς μετ' αὐτὸν αὐτακράτωρ ἐπεχείρησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν θρησκείαν, ὀριστικῶς δὲ ἐπεκράτησεν ὁ Χριστιανισμὸς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ.

4. Θεοδοσίος ὁ Μέγας (379 - 395)

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουλιανοῦ μέχρι τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου (379) ἐβασίλευσαν κατὰ σειρὰν ὁ Ἰοβιανός, ὁ Βαλεντινιανὸς καὶ ὁ Γρατιανός.

Ἐπὶ Βαλεντινιανοῦ ἡ αὐτοκρατορία διηρέθη, διότι τὴν διοίκησιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος εἶχεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Βάλης (364—378). Τὸν Βαλεντινιανὸν θανόντα διεδέχθη ὁ υἱὸς του Γρατιανὸς (375—383), ὁ ὅποιος διώρισεν αὐγουστον τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους τὸν στρατηγὸν Θεοδοσίον. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου ἐξησφαλίσθη ὀριστικῶς ὁ θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ, διότι ἔλαβε μέτρα κατὰ τῆς εἰδωλωλατρείας, ἔκλεισε τοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ ἐξέδωκεν αὐστηρὰ διατάγματα κατὰ τῶν αἰρετικῶν. Ὡς τελευταῖον κτύπημα κατὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας δύναται νὰ θεωρηθῆ ἡ κατάργησις τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων (394).

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Γρατιανοῦ εἰς τὴν Λυῶν ὁ Θεοδοσίος ἐπενέβη εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἔλαβεν εἰς χεῖράς του τὴν διακυβέρνησιν ὀλοκλήρου τοῦ Κράτους, ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ. Κατὰ τὴν 15ετῆ βασιλείαν του ὁ Θεοδοσίος ἐπέδειξεν ἐξαίρετα πολιτικὰ καὶ στρατηγικὰ προσόντα, διότι ἐρρύθμισε τὸ διοικητικὸν σύστημα,

κατέπνιξε τὸς ἐναντίον του ἐπαναστάσεις καὶ ἐχειρίσθη ἐπιδεξίως τὰ μεγάλα ζητήματα τῆς χώρας. Ἰδιαίτερος ἐφρόντισεν ὁ Θεοδοσίος διὰ τὴν ἀμυννὰ τῶν συνόρων τοῦ κράτους, διοργανώσας πρὸς τοῦτο ἰσχυρὸν στρατόν. Ὅθεν δικαίως ὠνομάσθη Θεοδοσίος ὁ Μέγας καὶ κατατάσσεται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν εἰς ἴσην μοῖσαν μὲ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μέγαν, διότι ἀμφοτέροι εἶναι ἰδρυταὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ θεμελιωταὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.

Κατακρίνεται μόνον τὸ βίαιον καὶ ὀρμητικὸν τοῦ χαρακτῆρος

4. Θεοδοσίος ὁ Μέγας μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ
(Μικρογραφία 9ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

τοῦ Θεοδοσίου, ὁ ὁποῖος, ἔνεκα τοῦ φόνου ὀλίγων ἀξιωματικῶν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, διέταξεν ἀθρόαν σφαγὴν τῶν Θεσσαλονικέων εἰς τὸν Ἰππόδρομον. Ἄνω τῶν 7.000 ἀνθρώποι ἐφρονεύθησαν. Ὅταν ὅμως προσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ Θεοδοσίος διὰ νὰ κοινωνήσῃ, ὁ περίφημος ἀρχιεπίσκοπος Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος τοῦ ἀπηγόρευσε τὴν θείαν κοινωνίαν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεχρεώθη νὰ μετανοήσῃ δημοσίᾳ.

Ὁ Θεοδοσίος ἀπέθανε τὸ 395 εἰς τὸ Μιλᾶνον, ἀφοῦ εἶχε διανείμει τὸ κράτος του εἰς τοὺς δύο υἱούς του, Ἀρκάδιον καὶ Ὁ-

νώριον, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἔλαβε τὴν Ἀνατολήν (Ρουμανίαν, Μακεδονίαν, Ἀσίαν, Πόντον, Αἴγυπτον) καὶ ὁ Ὀνώριος τὴν Δύσιν (Ἰταλίαν, Ἀφρικὴν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Ἀγγλίαν).

Ἡ διαίρεσις αὕτη ἦτο ἡ τελευταία. Εἰς τὸ ἐξῆς δὲν ἐνώνεται τὸ Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικὸν κράτος. Τὸ Δυτικὸν δέχεται ἐπιδρομὰς βαρβάρων, εἰς τοὺς ὁποίους τελικῶς ὑποκύπτει, ἐνῶ τὸ Ἀνατολικὸν διατηρεῖται ἐπὶ 1000 ἔτη καὶ παίζει σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, ἐκχριστιανίζεται καὶ ἐξελληνίζεται καὶ ὑπὸ τὴν νέαν του μορφήν λέγεται Βυζαντινὸν κράτος. Διὰ τοῦτο οἱ περισσότεροι ἱστορικοὶ ὡς ἀρχὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας θεωροῦν τὸ ἔτος 395 καὶ ὄχι τὸ ἔτος τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (330). Μὲ τὸ ἔτος αὐτὸ τελειώνει ἡ προβυζαντινὴ περίοδος, ἡ ὁποία εἶναι κατ' οὐσίαν ἡ τελευταία περίοδος τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας.

Ἐν συνόψει ὁ 4ος μ.Χ. αἰὼν ἀποτελεῖ σταθμὸν διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι ἐνίκησε τελικῶς ὁ Χριστιανισμὸς, καθ' ὅσον μὲ τὴν μεγάλην μορφήν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀφέθη ἐλεύθερος νὰ διδάξῃ καὶ ἐφαρμόσῃ τὴν διδασκαλίαν του. Μὲ τὴν ἄλλην ἐξ ἴσου μεγάλην μορφήν τοῦ Μ. Θεοδοσίου ἐθριάμβευσεν ὀριστικῶς καὶ διεμορφώθη διὰ τῶν συνόδων καὶ ἐνισχύθη οἰκονομικῶς διὰ τὸ φιλόανθρωπον ἔργον του. Ἡ νίκη τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι τὸ μεγαλύτερον κοσμοϊστορικὸν γεγονός τοῦ 4ου αἰῶνος.

5 Οἱ διάδοχοι Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου.

Τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος

Οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοδοσίου ἐφάνησαν ἐντελῶς ἀνίκανοι ὅπως κυβερνήσουν τὸ κράτος. Ὁ Ἀρκάδιος (395—408) ἦτο 18 ἐτῶν, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, καὶ ἐπετροπεύετο ἀπὸ τὸν Εὐτρόπιον, ἄνθρωπον διεφθαρμένον, διότι διὰ μηχανορραφιῶν ἐπέτυχεν νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα τιμητικὰ ἀξιώματα τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Ζώσιμον ὁ Εὐτρόπιος διηύθυνε τὸν Ἀρκάδιον, ὡς ἐν πρόβατον: «Ἐκυρίευσεν Ἀρκαδίου καθάπερ βοσκήματος». Ὅπως διατηρήσῃ δὲ τὴν ἐπιρροήν του ὁ Εὐτρόπιος, ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀρκάδιον σύζυγον τὴν Εὐδοξίαν, κόρην Γερμανοῦ στρατηγοῦ. Τὰ πολλὰ

λάθη, αἱ παρανομίαι καὶ οἱ ἐκβιασμοὶ κατέστησαν τὸν Εὐτρόπιον τόσον μισητόν, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία ἐνόμισε φρόνιμον νὰ μὴ τὸν εὐνοῇ. Βραδύτερον ὁ μὲν Εὐτρόπιος κατεδικάσθη εἰς θάνατον ἐπὶ προδοσίᾳ, ἡ δὲ μεγάλη περιουσία του ἐδημεύθη.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐταπεινώσαν τὸ Βυζάντιον οἱ Γότθοι καὶ οἱ Οὐννοι, τὸ δὲ Κράτος εὐρίσκετο εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημοῦ. Εὐτυχῶς ὅμως ὅτι, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρκαδίου, ἱκανώτατος πολιτικός, ὁ Ἀ ν θ έ μ ι ο ς, ἀνέλαβεν εἰς χεῖράς του τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ ἀντεπεξῆλθεν μετὰ δεξιότητος κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν.

Τὸν Ἀρκάδιον διεδέχθη ὁ ἑπταετῆς υἱὸς του Θεοδόσιος Β΄ ὁ Μικρὸς (408—450), ὅστις ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου (μέχρι τοῦ 414), ἀναλαβόντος τὴν κατασκευὴν νέου μεγάλου τείχους, ἱκανοῦ νὰ συμπεριλάβῃ τὸν ἀυξηθέντα πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Ἀνθέμιος διηύθυνε τὰ πράγματα μὲ πολλὴν σύνεσιν καὶ δεξιότητα. Δι' αὐτὸ εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν. Κατέστησεν ὁ Ἀνθέμιος ἀγαθὰς καὶ φιλικὰς τὰς σχέσεις μὲ τὴν Δύσιν καὶ μὲ τὴν Περσίαν, ἐνίκησε τοὺς βορείως τοῦ Δουνάβεως Οὐννοὺς καὶ ἐγκατέστησε περιπολίαις πλοίων εἰς τὸν Δούναβιν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς διαβάσεις Οὐννων καὶ Γερμανῶν νοτίως τοῦ Δουνάβεως. Ἐὰν αὐτὸ τὸ ὥραϊον μέτρον τοῦ Ἀνθεμίου ἐτηρεῖτο καὶ εἰς τὸ μέλλον, θὰ ἀπηλλάσσετο ἡ Βαλκανικὴ χερσόνησος καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς καὶ καταστροφὰς τῶν διαφόρων λαῶν. Ὅλα αὐτὰ δεικνύουν τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ Ἀνθεμίου, ὅστις ἐπὶ δέκα ἔτη κατάρθρωσε νὰ διοικήσῃ λαμπρῶς.

Τὸ 414, ἐν συνεννοήσει μὲ τὴν σύγκλητον, ἀνεκνήρυχθη αὐγούστα ἡ ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορος Πουλυχερία, προικισμένη μὲ πολιτικὸν νοῦν. Διὰ τοῦτο ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Ἡ Πουλυχερία ἦτο λίαν φιλόδοξος γυνή, στρέψασα τὴν προσοχὴν τοῦ ἀδελφοῦ της εἰς τὰ θρησκευτικὰ, τὴν ἵππασίαν καὶ τὴν ζωγραφικὴν. Διὰ νὰ μὴ λάβῃ ποτὲ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ δημόσια πράγματα. Ἡ Πουλυχερία ἐφρόντισε νὰ δώσῃ σύζυγον εἰς τὸν ἀδελφόν της τὴν κόρην τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου, τὴν Ἀ θ η ν α ἰ δ α, πολὺ μορφωμένην, ἡ ὁποία ἔγινε χριστιανή, εὐσεβεστάτη μάλιστα, καὶ μετωνομάσθη Εὐδοκία.

Ἡ Εὐδοκία ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν, λόγω τῆς μορφώσεως καὶ τῆς εὐφυΐας τῆς, καὶ κατέστη ἐξαιρετικὴ προσωπικότης, διότι συνετέλεσε νὰ ἰδρυθῆ μεγάλη σχολὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ Πανδιδακτήριον (425), ὅπου, πλὴν τῶν νομικῶν, ἐδιδάσκετο καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ἐκλογὴν ἱκανῶν διδασκάλων. Ἐκαυχᾶτο ἡ Εὐδοκία διὰ τὴν ἑλληνικὴν τῆς καταγωγὴν καὶ συνέγραφεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἠνύνησε δὲ πᾶσαν πνευματικὴν κίνησιν πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

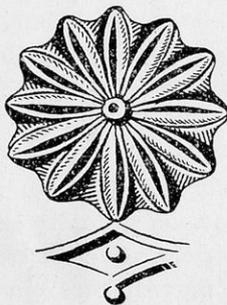
Περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου τῆς ἡ Εὐδοκία ἀφωσιώθη εἰς ἔργα φιλανθρωπίας, τόσον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅσον καὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, τὰ ὁποῖα δις ἐπεσκέφη, διένειμε βοηθήματα εἰς πτωχοὺς καὶ φυλακισμένους, ἠλευθέρωσε πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἔδωσεν πολλὰ χρήματα εἰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπῆλθε δυσἀρέσκεια μεταξὺ Πουλχερίας, Εὐδοκίας καὶ Θεοδοσίου, ἡ εὐσεβὴς Εὐδοκία κατέφυγεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Εἶναι εὐτύχημα ὅτι κατὰ τὴν μακρὰν βασιλείαν τοῦ Θεοδοσίου δὲν συνέβησαν σημαντικὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα, ὅπως ἀντιθέτως εἰς τὸ δυτικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ὑφίστατο μεγάλας καταστροφὰς ἀπὸ τὰς εἰσβολὰς τῶν Γερμανῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου, ἡ Πουλχερία ἐνυμφεύθη τὸν Μαρκιανόν, ἔμπειρον εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ, ὅστις ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ καὶ εἶναι ὁ πρῶτος τῶν αὐτοκρατόρων, ὅστις ἔλαβε τὸ στέμμα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ πατριάρχου. Τοῦτο ἐπεδίωξεν ὁ Μαρκιανός, διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν συνεργασίαν τοῦ κράτους μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ εὐλογία τῆς ὁποίας συνετέλεσεν ὥστε νὰ καταστῆ τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος ἱερόν. Εἰς τὸ ἐξῆς δὲ ἐπεκράτησε τὸ ἔθιμον τοῦτο, ὅπερ ἔδωσεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μεγάλην δύναμιν. Πολὺ βραδύτερον (9ος αἰὼν) εἰσῆχθη καὶ τὸ χ ρ ῖ σ μ α, τὸ ὁποῖον τρόπον τινὰ ἀπήλειφε προηγουμένης ἀμαρτίας τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Μαρκιανός (450—457), βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὴν Πουλχερίαν, ἐκυβέρνησε μὲ σύνεσιν καὶ σθένος, κατήργησε δὲ τὸν εἰς τοὺς Οὐνόους πληρωνόμενον φόρον, διότι ἐγνώριζε τὰ ἐχθρικά σχέδια ἐκείνων κατὰ τῆς Δύσεως. Τὸ 453 ἀπέθανεν ἡ Πουλχερία, ἀφοῦ διέθεσε τὴν περιουσίαν τῆς ὑπὲρ ἐκκλησιῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων.

Κτίσμα τῆς Πουλχερίας ὑπῆρξεν ὁ περίφημος ναὸς τῶν Βλαχερνῶν.

Ὁ Μαρκιανός, μετὰ τὸν θάνατον τῆς Πουλχερίας, ἐβασίλευσεν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἠκολούθησε τὴν φιλανθρωπικὴν δρᾶσιν ἐκείνης. Δι' αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία ὠνόμασεν ἀμφοτέρους ἁγίους καὶ τοὺς τιμᾷ τὴν 17 Φεβρουαρίου. Ὁ Μαρκιανὸς ὁμῶς δὲν ἐπρόσεξε τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς καὶ ἀφῆκε τὸν θρόνον ἄνευ διαδόχου, ἐπωφεληθεὶς δὲ τῆς εὐκαιρίας ὁ πανίσχυρος στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς Ἄσπαρ, γερμανικῆς καταγωγῆς, ἐξέλεξεν αὐτοκράτορα τὸν ἀξιωματικὸν Λέοντα, Θράκα, διότι ἐνόμιζεν ὅτι θὰ τὸν εἶχε πειθῆνιον ὄργανόν του. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Θεοδοσίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον

Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

6. Οὕνοι

ΑΤΑ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα βάρβαροι λαοί, προερχόμενοι ἐκ Γερμανίας καὶ Ἀσίας, ἔκαμνον συνεχῶς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς χώρας τῆς αὐτοκρατορίας καὶ προεκάλεσαν ἀναστατώσιν.

Οἱ Γερμανοὶ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Ρήνου ἤρχισαν βραδέως καὶ ἀθορύβως νὰ εἰσέρχωνται ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ἄλλοτε μὲν κατὰ μικρὰς ὁμάδας, ὡς στρατιῶται, καὶ ἐπεδίδοντο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ἄλλοτε δὲ κατὰ πολυαριθμούς ὁμάδας. Διότι ἐγνώριζον ὅτι εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια, τάξις καὶ εὐημερία, ἣ δὲ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις εὐχαρίστως παρεχώρει γαίας εἰς αὐτοὺς πρὸς καλλιέργειαν. Ἡ κυριωτέρα αἰτία τῆς μετακινήσεως τῶν Γερμανικῶν λαῶν ἦτο ἡ αὐξησης τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπαρκοῦς ἐδάφους πρὸς καλλιέργειαν.

Βαθμηδὸν ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν μετακινουμένων βαρβάρων ηὐξήθη τόσον, ὥστε ἤρχισε νὰ προκαλῆ φόβους. Κατὰ τὸν 5ον μάλιστα αἰῶνα ἡ μεγάλη εἰσβολὴ τῶν Γερμανῶν εἰς τὸ δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος ἐπέφερε τὴν ὀριστικὴν διάλυσιν αὐτοῦ, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἐπῆλθεν ἀναστατώσις καὶ προσωρινὴ ἐκβαρβάρωσις τῆς Δύσεως.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, εἰσβάλλουν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀσιᾶται, πρῶτον οἱ Οὕνοι, οἱ ὅποιοι ἀνακόπτουν μὲν τὴν πρόοδον τῶν Γερμανῶν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἰδρύνουν ὅμως κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην (Βουλγαρίαν καὶ Οὐγγαρίαν) καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφάς. Ἡ ἐξάπλωσις λοιπὸν τῶν Γερμανῶν καὶ ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἀσιατῶν εἰς τὴν Εὐρώπην δίδουν εἰς τὸν 4ον μ.Χ. αἰῶνα ἰδιαιτέραν σημασίαν. Τὴν περίοδον αὐτὴν ὀνομάζομεν

εις την ιστορίαν Μεγάλην Μετανάστευσιν τῶν λαῶν
✓Οἱ Οὔννοι, συγγενεῖς τῶν Τούρκων, ἀφίσαντες τὰς στέπ-
πας τῆς Ἀσίας, ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν νότιον Ρω-
σίαν, ἐλθόντες εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς Γερμανούς. Οἱ Οὔννοι κατέστησαν
φοβεροί, διότι ἐπέδειξαν ἀρτίαν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν καὶ ἴκα-
νοὺς ἀρχηγούς, οἱ ὅποιοι διέπρεπον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Οὔ-
τοι κατὰ τὴν πορείαν των πρὸς δυσμὰς ὑπέταξαν καὶ παρέσυραν
πολλοὺς Γερμανούς, μετὰ τῶν ὁποίων μάλιστα ἦλθον εἰς ἐπι-
μειξίαν καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔμαθον τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν. Οἱ
Οὔννοι, μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν γερμανικῶν λαῶν τῆς σημερινῆς
νοτίου Ρωσίας, ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τοῦ Καυκάσου,
τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Οὐγγαρίας. Ἐπικίνδunami ὅμως εἰς τὴν ἀνα-
τολικὴν αὐτοκρατορίαν γίνονται μετὰ τὸ 430, ἀφ' ὅτου, διὰ τὴν ἀπο-
φεύγη αὕτη τὰς ἐπιδρομὰς, ἐπλήρωνεν εἰς τοὺς Οὔννους κατ' ἔτος
πολλὰ χρήματα.

✓ Ὁ σημαντικώτερος ἡγεμὼν τῶν Οὔννων ἦτο ὁ Ἀττίλας
(435—453), ὅστις ἠνάγκασε τὴν κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπό-
λεως νὰ διπλασιάσῃ τὴν ἐτησίαν πληρωμὴν. Παρὰ τὴν συμφωνίαν
ὅμως ἔκαμε φοβεράς ἐπιδρομὰς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως μέχρι
τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ 70 πόλεις μετέβαλεν εἰς ἐρείπια. Μο-
λονότι ἀγράμματος, ὁ Ἀττίλας κατώρθωσε νὰ κυβερνᾷ πολὺ καλά
τὸ κράτος του, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δὸν ποταμοῦ μέχρι
τοῦ Ρήνου. Ἦτο ὁ Ἀττίλας τρομερὸς πολεμιστὴς, πονηρὸς δι-
πλωμάτης καὶ πολιτικὸς μὲ μεγάλην ὀξυδέρκειαν, πλὴν ὅμως ὑπερ-
βολικὰ ὠμός, διότι αἱ ἐπιδρομαὶ του συνωδεύοντο ἀπὸ φρικτὰς
καταστροφὰς.

Οἱ Οὔννοι συνήθισαν εἰς τὸν πόλεμον καὶ ἕζων μόνον μὲ τὴν
λείαν τοῦ πολέμου καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ κατοικοῦν εἰς πόλεις οὔτε νὰ
καλλιεργοῦν τὴν γῆν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐξηντλήθησαν τὰ προϊόντα
τοῦ ἀπεράντου κράτους των, ἔκαμνον συνεχῶς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Βαλ-
κανικὴν καί, μολονότι ἐλάμβανον χρήματα ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, ἐλε-
λάτουν ἀγρίως τὰς πόλεις τούτου. Νέαι πάλιν διαπραγματεύσεις
ἤρχισαν μεταξύ Ἀττίλα καὶ Βυζαντίου, ὁ κίνδυνος ἦτο λίαν σοβα-
ρὸς καὶ ἀνεμένετο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἢ τελεία καταστροφὴ
τῆς Αὐτοκρατορίας, ὅποτε (τὸ 450) ὁ αὐτοκράτωρ Μαρκιανὸς μετὰ
θάρρους ἠρνήθη, ὡς εἶδομεν, νὰ πληρώσῃ φόρον εἰς τὸν Ἀττίλαν.

Εὐτυχῶς διὰ τὸ Βυζάντιον, ὁ Ἀττίλας ἀπέφυγε νὰ δώσῃ μάχην καὶ ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν. Τὸ 451 ἔρχεται ὁ Ἀττίλας εἰς τὴν Γαλλίαν μὲ πολυάριθμον στρατὸν, διασπείρων τὸν φόνον καὶ τὴν καταστροφὴν.

Τότε ὁ ἰκανώτατος στρατηγὸς καὶ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος Βαλεντινιανοῦ Γ' Ἀέτιος ἤλθε μὲ πολὺν στρατὸν πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἀττίλα. Ἡ τρομερὰ σύγκρουσις ἐγένετο εἰς τὰ Καταλαυνικὰ πεδία (Châlons sur Marne), ὅπου 160 χιλιάδες νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Αὕτη εἶναι ἡ περίφημος Μάχη τῶν Ἐθνῶν (451), κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπερίσχυσεν ἡ ἰκανότης τοῦ Ἀετίου καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν Ρωμαϊκῶν λεγεῶνων, ὁ δὲ Ἀττίλας ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, διατηρῶν ἀκόμη σημαντικὸν μέρος τοῦ στρατοῦ του.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Ἀκυληϊάν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἔντρομοι κατέφυγον εἰς τὰ νησίδια τοῦ μυχοῦ τῆς Ἀδριατικῆς, ὅπου ἴδρυσαν τὴν Ἐνετρίαν (452). Ἐλεηλάτησεν ὁ Ἀττίλας τὴν Βόρειον Ἰταλίαν καὶ ἦτο ἔτοιμος νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρώμης, ἀλλ' ὁ πάπας Λέων ὁ Μέγας καὶ ἄλλαι προσωπικότητες κατῴρθωσαν καὶ μετέπεισαν τὸν Ἀττίλαν μὲ πολλὰ δῶρα. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Ἀττίλας (453) καὶ τὸ κράτος τῶν Οὐννων διελύθη.

Ἡ οὐννικὴ ἐπιδρομὴ δὲν εἶχε καμμίαν βαρεῖαν συνέπειαν διὰ τὴν Δύσιν, διὰ τὸ Βυζάντιον ὅμως εἶχε, καθ' ὅσον προεκάλεσε βαρεῖας καὶ φοβερὰς καταστροφὰς καὶ ἐθνολογικὰς ἀλλοιώσεις εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας αὐτοῦ. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ἐρήμωσις τῶν πεδιάδων τῆς βορείου Βαλκανικῆς, τὰς ὁποίας θὰ καταλάβουν εὐκόλως ἔπειτα οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Βούλγαροι.

7. Γερμανοὶ

Ἐκτὸς τῶν Οὐννων, ἄλλη μεγάλη ὁμοεθνία εἶναι οἱ Γερμανοὶ, γνωστοὶ ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν ἱστορίαν διὰ τοὺς ἀγῶνάς των ἐναντίον τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Οἱ Γερμανοὶ κατεῖχον ὅλην τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην (Ὁλλανδίαν καὶ Σκανδιναβικὴν χερσόνησον) καὶ τὸν 4ον αἰῶνα ἐξηπλώθησαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἐκεῖθεν ἔκαμαν ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Αἰγαῖον. Οἱ κυριώτεροι Γερ-

μανικοί λαοί είναι οί Βησιγότθοι, Ὀστρογότθοι, Βάνδαλοι, Λομβαρδοί, Σάξονες καί Φράγκοι.

Κατά τήν πρώτην ἐπιδρομήν τῶν Οὐννων, οί Βησιγότθοι μετεποίσθησαν καί ἐπροχώρησαν δυτικώτερα, διέβησαν τόν Δούναβιν καί ἐγκατεστάθησαν εἰς τήν Μοισίαν (σημερινήν Βουλγαρίαν) ὡς σύμμαχοι τοῦ αὐτοκράτορος, ἀντί γῆς καί στέγης παρέχοντες τὰς στρατιωτικές των ὑπηρεσίας. Δέν ἐβράδυναν ὅμως νά ἐπαναστατήσουν καί ὁ αὐτοκράτωρ Βάλης (364—378), συγκρουσθεῖς μετ' αὐτῶν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐνίκηθη καί ἐκάη ἐντὸς τῆς σκηνῆς του (378). Ἐχρειάσθη ἐξαιρετικῶς δραστηρία ἐνέργεια τοῦ Θεοδοσίου διὰ νά καταδαμασθοῦν οί Βησιγότθοι, οί ὅποιοι καί πάλιν μετὰ τόν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου (395) ἐπανήρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των.

Ὁ νεαρός ἡγεμὼν τῶν Βησιγόθων, ὁ περιβόητος Ἀλάριχος, ἐπέπεσε κατὰ τῆς Μακεδονίας καί ἐληλάτησε τήν Θράκην καί τήν κεντρικὴν Ἑλλάδα, διότι δέν εὔρε σοβαρὰν ἀντίστασιν παρὰ τοῦ Γεροντίου, ὅστις ἀναφέρεται ὡς στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος. Τὰς Ἀθήνας ἐσεβάσθη ὁ Ἀλάριχος, διότι οί Ἀθηναῖοι τοῦ προσέφερον διάφορα δῶρα. Πάντως πολλοὶ ἀρχαῖοι ναοὶ κατεστράφησαν, ὡς ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος εἰς τήν Ἐλευσίνα, κατὰ προτροπήν τῶν ἀκολουθούντων τόν Ἀλάριχον φανατικῶν μοναχῶν (Ἀρειανῶν). Μεταξὺ τούτων εἶχε διαδοθῆ ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ τόν 3ον αἰῶνα, ὁ ἐκ Μ. Ἀσίας δὲ καταγόμενος Οὐλίλας μετέφρασεν εἰς τήν γοθικὴν γλῶσσαν τήν Ἀγίαν Γραφήν.

Ἀφῆσας τήν Στερεὰν Ἑλλάδα ὁ Ἀλάριχος ἦλθεν εἰς τήν Πελοπόννησον, προχωρήσας μέχρι τῆς Σπάρτης, ἔνθα ἐσκέφθη νά ἐγκατασταθῆ. Τὸ Βυζάντιον ἦτο ἀπησχολημένον με τοὺς Οὐννους καί δέν ἔσπευσεν ἐγκαίρως νά κτυπήσῃ τόν Ἀλάριχον. Ἀπὸ τήν Δύσειν ἀρχιστράτηγος ἦλθεν ὁ Στιλίχων με ἰκανὸν στρατὸν καί, περικυκλώσας τοὺς Γότθους πλησίον τοῦ ὄρους Φολόης παρὰ τήν Ἀρκადίαν (396), προετίμησε νά συνεννοηθῆ μετ' αὐτῶν, δεχθεῖς νά ἀπέλθουν ἐκεῖνοι ἐκ τῆς Πελοποννήσου.

Ἐπὶ τινὰ ἔτη ἀκόμη οί Γότθοι ἐξηκολούθουν νά ἐνοχλοῦν τήν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν με ἐπαναστάσεις καί ἔγιναν τόσον δυνατοί, ὥστε ἀνέτρεπον καί ὑπουργοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἀλαζονεία τοῦ Ἀλαρίχου ὥθησεν αὐτὸν περισσότερον πρὸς τήν

Δύσιν. Εισβαλὼν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν Ἰταλίαν, τελικῶς ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Στιλίχωνος (402).

Ἄργότερον, δολοφονηθέντος τοῦ Στιλίχωνος, ὁ Ἀλάριχος συνέχισε τὰς ἐπιδρομὰς του μέχρι τῆς Ρώμης (410), τὴν ὁποίαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐληλάτησαν φοβερὰ οἱ στρατιῶταί του. Μετ' ὀλίγον ὁμοίως ἀπέθανεν ὁ Ἀλάριχος καὶ ὁ διάδοχός του Ἀττάουλος ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν, ὅπου ἴδρυσεν τὸ νέον Βησιγοτθικὸν κράτος μετὰ πρωτεύουσάν τὴν Τουλούζην. Τοῦτο βραδύτερον ἐπεξετάθη εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ οὕτως ὁ ἐκ τῶν Βησιγόθων κίνδυνος, ὁ ἐπὶ μακρὸν ἀπειλήσας τὴν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, ἀπεσοβήθη.

Ὀμοίως ἄλλοι Γερμανοὶ, οἱ Βάνδαλοι, τολμηρότεροι ὄλων, διέβησαν τὸν Ρῆνον καὶ ἐκείθεν ἦλθον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐγκατασταθέντες εἰς τὰ νότια αὐτῆς. Οἱ Βάνδαλοι μετὰ τὸν ἰκανώτατον ἀρχηγόν των Γιζέριχον (429—476) διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Γιβραλτάρ ἦλθον εἰς τὴν Ἀφρικὴν, τὴν ὁποίαν κατέλαβον κατόπι μακρῶν ἀγώνων. Κατέστησεν ὁ Γιζέριχος πρωτεύουσάν του τὴν Καρχηδόνα, ἐδημιούργησεν στόλον καὶ ἐπεξέτεινε τὰς πειρατικὰς του ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ ἀποσταλὸς ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου στρατηγὸς Ἀσπαρ δὲν ἔφερεν ἀποτέλεσμα. Ὁ Γιζέριχος τὸ 455 μετὰ ἰσχυρὸν πειρατικὸν στόλον ἦλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Ρώμην, τὴν ὁποίαν οἱ στρατιῶταί του ἐληλάτησαν συστηματικῶς ἐπὶ δύο ἑβδομάδας. Κυρίως κατέστρεψαν οἱ Βάνδαλοι μετὰ ἀγριότητα ὅλα τὰ ἔργα τῆς τέχνης, ἐξ οὗ καὶ ἡ λέξις βανδαλισμός.

Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς αὐτὰς τῶν Βησιγόθων καὶ Βανδάλων ἐπῆλθον πολλαὶ καταστροφαὶ εἰς τὸ δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος, τὸ ὁποῖον κατ' οὐσίαν εἶχε περιορισθῆ μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνῶ ἐν τῷ συνόλῳ τὸ ἀνατολικὸν κράτος παρέμεινεν ἄθικτον.

Τὰ Γερμανικὰ κράτη τῶν Βησιγόθων, Βουργουνδίων καὶ Φράγκων ἀντικατέστησαν τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Γαλλίαν, οἱ Βάνδαλοι εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τέλος εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Ὀστρογόθοι (ἦτοι ἀνατολικοὶ Γότθοι). Οὗτοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα ἐμείναν ἐλεύθεροι ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Οὐννων καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην ὄχι μόνον νὰ προσλάβῃ πολλοὺς

ται και ἡ ἀσφάλεια και ἡ εἰρήνη νὰ βασιλεύουν. Ὁ τόσον φοβερός κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς του Θευδέριχος, ὅταν κατέστη νικητὴς τῆς Ἰταλίας, ἐπέβαλε τὸν Ρωμαϊκὸν νόμον, ἐκυβέρνησε μὲ σιδηρᾶν πειθαρχίαν και ἐφέρθη πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς κατοίκους, τοὺς Ρωμαίους, μὲ πολὺν σεβασμὸν.

Ἡ κατακτητικὴ ὁρμὴ τῶν Γερμανῶν τοῦ 4ου και 5ου αἰῶνος εἶναι θαυμαστὴ, διότι εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν και τὴν Βορειοδυτικὴν Ἀφρικὴν και ἔτρομακράτησαν τὴν Μεσόγειον. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἀπεδείχθη ἡ στρατιωτικὴ και πολιτικὴ ἱκανότης τῶν Γερμανῶν, διότι ὡς σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου πολλοὶ ἐξ αὐτῶν κατέλαβον ἀνώτατα στρατιωτικὰ και πολιτικὰ ἀξιώματα.

Ἄλλ' ἐνῶ τόσην ὁρμὴν κατακτητικὴν ἔδειξαν οἱ Γερμανοὶ, ὑπέκυψαν ἐν τούτοις εἰς τὰ ἰθαγενῆ στοιχεῖα τῶν ἐπαρχιῶν, ἀπώλεσαν τὴν γλῶσσάν των και ἐξελατινίσθησαν, ἐνίσχυσαν ὅμως μὲ τὴν ζωτικότητά των τὸ αἷμα τῶν ἐγχωρίων, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοὺς πολέμους και τὰς ἐπιδρομὰς εἶχον ἐξαντληθῆ. Ἐνῶ δὲ τὸ δυτικὸν κράτος κατελύθη και ἡ ἀρχαία Ρώμη ἐβυθίζετο εἰς τὴν καταστροφὴν, τὸ ἀνατολικὸν κράτος παροδικῶς μόνον προσεβλήθη κατὰ μῆκος τῶν συνόρων του και ἡ Νέα Ρώμη, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἐξηκολούθει νὰ μένη ἑδραία εἰς τὴν θέσιν της, ὠθουμένη πρὸς τὴν Ἀνατολὴν και μεγαλυνομένη ἐκ τῶν πολλαπλῶν της νικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3ον

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

8. Οί μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες (457 - 527)

Σ ΕΙΔΟΜΕΝ, με τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τοῦ Θεοδοσίου καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων Γερμανὸς Ἄσπαρ ἔδωκε τὸν θρόνον εἰς τὸν ἐκ Θράκης χιλιάρχον Λέοντα Α' (457—474), ὅστις ἐστέφη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου αὐτοκράτωρ, ὡς πρότερον ὁ Μαρκιανός. Ὁ συντελέσας εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Λέοντος Ἄσπαρ συνεκέντρωσεν εἰς τὰς χεῖράς του μεγάλην πολιτικὴν ἐξουσίαν καὶ διότι ἦτο ἱκανὸς στρατηγὸς καὶ διότι εἶχε στήριγμα τοὺς ἐν τῷ στρατῷ Γερμανούς, τοὺς ὁποίους προεβίβαζε, πιστεύων ὅτι ἦσαν ἀπαραίτητοι διὰ τὸ κράτος.

Εὔρεν ὁμως οὗτος οἰκτρὸν τέλος. Ὁ ὑπερήφανος αὐτοκρατορικὸς στόλος, ἡ πρώτη μεγάλη ἀρμάδα, τὴν ὁποίαν παρεσκεύασε τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τεθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀναξίου ἀνδρός, τοῦ Βασιλίσκου, ἀδελφοῦ τῆς αὐτοκρατείας, κατεστράφη ἀδόξως εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐν Ἀφρικῇ Βανδάλων ἐκστρατείαν. Τὸ ὅτι ὁ ναύαρχος Βασιλίσκος ἦτο ἐντελῶς ἀνίκανος ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, κατὰ τὴν ὥραν τῆς ναυμαχίας, ἐφρόντισε νὰ σωθῆ διὰ τῆς φυγῆς καί, ὅταν ἤλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, νὰ κρυβῆ. Ὑπεύθυνος τῆς μεγάλης καταστροφῆς ἔθεωρήθη ὁ Ἄσπαρ καὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐθανατώθη.

Τὸ 474 ἀπέθανεν ὁ Λέων Α' καὶ κατέλιπε τὸν θρόνον εἰς τὸν ἐξαετῆ ἔγγονόν του Λέοντα, ὅστις, μετὰ δεκάμηνον βασιλείαν, ἀπέθανεν αἰφνιδίως, τῇ συναινέσει δὲ τῆς συγκλήτου ἀνέλαβε τὸν θρόνον ὁ πατὴρ του Ζήνων (474—491). Ἐπ' αὐτοῦ ἐγένετο ἡ ὀριστικὴ κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ ἡ ἰδρυσις εἰς τὴν Ἰταλίαν τοῦ Ὄστρογοθικοῦ. Ἐπὶ Ζήνωνος ἀκόμη συνέβη ἡ πυρκαϊὰ τῆς

μεγάλης βιβλιοθήκης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία εἶχεν ἰδρυθῆ ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Ζήνωνος ὁ στρατὸς ἦτο ἀπολύτως ἀφωσιωμένος εἰς αὐτὸν καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀναστάσιος ὁ Α' (491—518).

Οὗτος ἦτο ὑπάλληλος τῆς συγκλήτου καὶ ἐπέδειξε πολλὰς ἀρετάς, ἔχαιρε δὲ μεγάλης ὑπολήψεως εἰς τὴν κοινωνίαν. Διὰ τοῦτο ὁ λαός, κατὰ τὴν ἀναγόρευσίν του, ἀνεφώνησεν «ὡς ἔζησας, οὕτω καὶ βασιλεύσον· εὐσεβῶς ἔζησας, εὐσεβῶς βασιλεύσον». Κατὰ τὴν στέψιν τοῦ Ἀναστασίου ὁ πατριάρχης πρῶτον ἐζήτησε παρὰ τούτου ἔγγραφον ὁμολογίαν ὅτι θὰ τηρήσῃ τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ κατόπιν τὸν ἔσπευεν αὐτοκράτορα.

Πολὺ ἔνωρίς ἤρχισαν οἱ ἐξωτερικοὶ καὶ ἐσωτερικοὶ ἀγῶνες, εἰς τοὺς ὁποίους ἐδείχθη ἡ πείρα, ἡ πολιτικὴ σύνεσις καὶ ἡ δεξιότης τοῦ Ἀναστασίου. Οὗτος, καταργήσας τὴν βαρεῖαν φορολογίαν καὶ τοὺς λαοφιλεῖς ἀγῶνας τῶν μονομάχων κατὰ θηρίων, τοὺς γινομένους εἰς τὸν Ἱππὸδρομον, ἔδωκεν εἰς τὸ κράτος του καλὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν καὶ ὅσον τὸ δυνατόν τιμίαν διοίκησιν.

Δύναται νὰ θεωρηθῆ ὁ Ἀναστάσιος πρόδρομος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διότι ἀνήγειρε πολλὰ κτήρια, ὡς ὑδραγωγεῖα, λουτρά καὶ πρὸ πάντων ὄχυρά εἰς πολλὰς πόλεις, ἐξασφάλισας κυρίως διὰ φρουρίων τὰ σύνορα τοῦ κράτους. Πρὸς ὑπεράσπισιν δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔκτισε τὰ μακρὰ τεῖχη, ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τῆς πόλεως Δέρκων ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου, διότι νέος ἐχθρὸς, οἱ Βούλγαροι, συγγενεῖς τῶν Οὐννων, ἐπεχείρουν ἐπιδρομάς.

Οἱ Βούλγαροι, προερχόμενοι ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀσίας, εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν Ἀσίαν καὶ πολλάκις αἱ ἐπιδρομαὶ των ἔφθανον μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ 518 ἀπέθανεν ὁ Ἀναστάσιος εἰς βαθύ γῆρας, χωρὶς νὰ ἔχη ὀρίσει τὸν διάδοχόν του, ἂν καὶ εἶχε πολλοὺς εὐφρεῖς καὶ δυνατοὺς συγγενεῖς. Ἐξελέγη δὲ ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ στρατοῦ ὁ γηραιὸς ἀξιωματικὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς Ἰουστίνος, ὅστις καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἰουστίνος Α' (518—527).

Οὗτος ἦτο ἀπλοῦς ἐκ Μακεδονίας χωρικός, ἔλθων πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀναζήτησιν τύχης, καλὸς ὁμως καὶ γενναῖος στρατιώτης, ἀγράμματος καὶ ἐντελῶς ἀ-

πειρος τῆς πολιτικῆς, κατορθώσας, μετὰ σκοτεινὴν μηχανορραφίαν, νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ νὰ γίνῃ ἰδρυτὴς δυναστείας. Πολὺ δὲ θὰ ἐδυσκολευέτο ὁ Ἰουστίνος νὰ διατηρήσῃ τὸν θρόνον, ἐὰν δὲν εἶχε παρὰ τὸ πλευρόν του ὡς σύμβουλον τὸν ἀνεψιόν του Ἰουστινιανόν. Ὁ Ἰουστινιανός, συμμετέχων εἰς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους, παρεσκεύαζε τὴν ἰδικὴν του ἀρχήν, διὰ νὰ γίνῃ δὲ ἀγαπητὸς εἰς τὸν λαὸν ἐμοίραζεν εἰς αὐτὸν μεγάλα χρηματικὰ ποσά, ὅπως κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς του ὡς ὑπάτου.

Περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἰουστίνου ἔγινε μακρὸς λόγος κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἐνῶ ρητῶς οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἀναγράφουν τὸν Ἰουστίνον Θρακῆκα ἢ, τὸ καὶ πιθανώτερον, Ἰλλυριόν, κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἐπλάσθη ὑπὸ τινος ἱερέως ὁ μῦθος ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰουστίνου ἦτο σλαβικὴ, πρὸς δόξαν τοῦ ἔθνους τῶν Σλάβων, ἀφοῦ τὸν 5ον αἰῶνα δὲν ὑπῆρχον Σλάβοι εἰς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον, διὰ νὰ δώσουν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ σλαβικὴν δυναστείαν.

Τὸ σπουδαιότερον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου ἦτο ἡ ἀποκατάστασις τῆς θρησκευτικῆς ἐνώσεως μετὰ τὴν Ρώμην (519), πρᾶγμα ἀπαραίτητον διὰ τὴν σχεδιαζομένην ἀνάκτησιν τοῦ δυτικοῦ κράτους. Ἐπίσης ἐπὶ Ἰουστίνου ἤρχισεν ἡ πολιτικὴ τῆς διὰδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν ἔθνων, ταύτην δὲ βλέπομεν βραδύτερον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ νὰ συνεχίζεται εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα.

9. Ἰουστινιανὸς (527 - 565)

Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Ἰουστίνος ἔστειψε τὸν ἀνεψιόν του Ἰουστινιανὸν αὐτοκράτορα. Οὗτος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον εἰς ἡλικίαν 45 ἐτῶν (527) καὶ ἐκυβέρνησε τὸ κράτος ἐπὶ ἡμισυν περιήπου αἰῶνα, διότι πραγματικῶς ἀπὸ τὸ 518 εἶχεν εἰς χεῖράς του τὴν ἐξουσίαν καὶ κατ' ὄνομα μόνον ἦτο αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουστίνος. Κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ συνέβησαν μεγάλα γεγονότα, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν σταθμὸν εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν.

Ὁ Ἰουστινιανός, ἐλθὼν ἐκ Μακεδονίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔλαβε μὀρφωσιν ἑλληνικὴν καὶ χριστιανικὴν καὶ ἀπέβη ἐξαί-

ρετος αυτοκράτωρ, τὸ δὲ ὄνομά του παραμένει ἀθάνατον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Εἶναι βέβαιον ὅτι κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας του ὁ Ἰουστινιανὸς εἰργάζετο πολὺ καὶ ἐκοιμᾶτο ἐλάχιστα, διὰ τοῦτο δὲ ὠνομάσθη ἀκοίμητος.

Ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν ἀντοχὴν του δὲν ἦτο ἡ θέλησίς του. Δι' αὐτὸ ἡ Θεοδώρα ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ καὶ εἰς πολλὰ ζητήματα ἐπέβαλλε τὴν γνώμην της. Αὕτη διεκρίθη διὰ τὴν εὐφυΐαν της καὶ τὴν ἐπιδεξιότητά της εἰς τὰ πολιτικά καὶ θρησκευτικά πράγματα καὶ δὲν ἀρνοῦνται τοῦτο οὔτε οἱ ἐχθροὶ της. Ἐὰν μάλιστα ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπρόσχε περισσότερον εἰς τὰς συμβουλὰς τῆς πνευματώδους συζύγου του, θὰ ὠφέλει περισσότερον τὸ κράτος.

Ἡ Θεοδώρα ἦτο κόρη ἀρктоτρόφου καὶ ἔμεινεν ὀρφανὴ μητρὸς ἐνωρίς, εἰργάζετο δὲ ὡς χορεύτρια εἰς τὸ θέατρον καὶ τὸν Ἰππόδρομον. Ὄταν ἐγνωρίσε τὸν Ἰουστινιανόν, ἀφωσιώθη εἰλικρινῶς εἰς αὐτὸν καὶ ὁ βίος της ὡς αυτοκρατείας εἶναι ἄφογος καὶ ἀνεπλήρητος. Ἡ Θεοδώρα ἐπέδειξε πολὺτιμα χαρίσματα καὶ ἀρετάς, ἰδίως ἰσχυρὰν θέλησιν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα ἔσωσε τὸ κράτος.

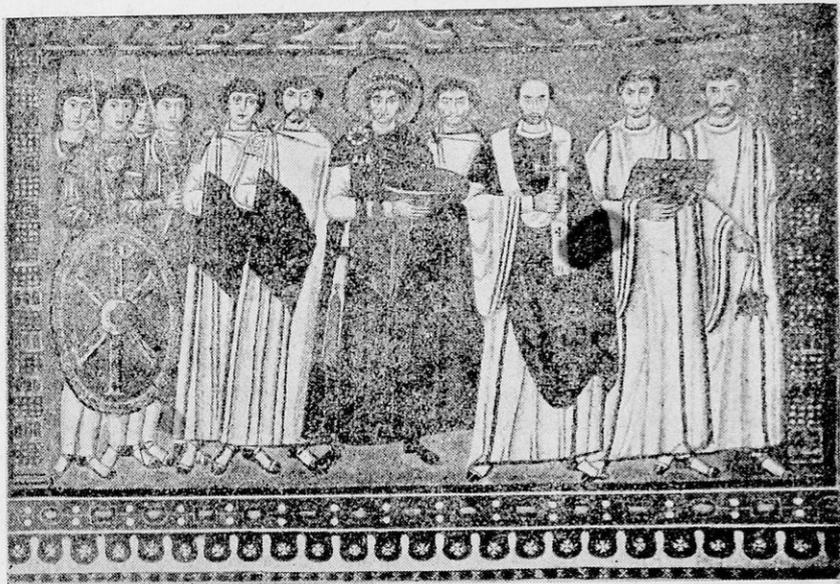
Ὁ Ἰουστινιανὸς συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἀνασυστήσῃ τὸ ἀρχαῖον Ρωμαϊκὸν κράτος, διότι δὲν ἐστρεφεῖτο οὔτε ἰκανότητος οὔτε καταλλήλων προσώπων. Πρὸς τοῦτο ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ προσεταιρισθῇ τὸν πάπαν τῆς Ρώμης καὶ νὰ συμφιλιωθῇ μετ' αὐτοῦ. Ὄταν δὲ ὁ πάπας Ἰωάννης Β' ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἰουστινιανὸς προητοίμασε θριαμβευτικὴν ὑποδοχὴν, ὅπως γίνῃ σύγκρισις μετὰ τῶν θεοσεβῶν αυτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν ἡγεμόνων τῶν Γερμανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐφέροντο βαναύσως πρὸς τὸν Κλήρον.

Ὅμοίως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε καθῆκον ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος τὸν ἔκαμεν αυτοκράτορα, νὰ καταπολεμήσῃ τὰς αἱρέσεις καὶ τὸν ἔθνισμὸν καὶ νὰ διαδώσῃ τὸν Χριστιανισμὸν ἔξω τοῦ κράτους. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔκλεισεν ἡ Ἀκαδημία τῶν Ἀθηνῶν καὶ αἱ πάνταχοῦ τοῦ κράτους φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τῶν εἰδωλολατρῶν. Δηλαδὴ πολιτικὴ τοῦ ἰσχυροῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο ἐν κράτος, μίαι Ἐκκλησία, μίαι νομοθεσία.

*Ἄλλο οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ εἶναι ἡ διπλωματικὴ

πολιτική, ή όποία κατώρθωνε, με τήν βοήθειαν μεγάλων χρηματικών ποσών, νά χρησιμοποιή εις τά σύνορα τόν ένα λαόν κατά τοῦ άλλου, καί κατ' αὐτόν τόν τρόπον ἔμαθον οἱ βάρβαροι νά ζητοῦν χρήματα ἀπό τόν Βυζάντιον.

Μεγίστην δραστηριότητα ἀνέπτυξεν ὁ Ἰουστινιανός ἐναντίον τῶν φατριῶν τοῦ Ἱπποδρόμου, αἱ ὁποῖαι ὠνομάζοντο **δ ἤ μ ο ι**. Δῆμοι ἦσαν αἱ ὄργανωμένοι ὁμάδες τοῦ λαοῦ, αἱ ὁποῖαι ἐλάμβανον

5. Ἰουστινιανός Α' (527—565) μετὰ τῆς ἀκολουθίας του
(Μωσαϊκόν τοῦ 6ου αἰῶνος, ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης)

μέρος εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἱπποδρόμου. Τό ἔθιμον τῶν ἵπποδρομιῶν ἦλθεν ἔνωρις εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν ἀπό τήν Ρώμην καί ὡς θέαμα ἦτο λίαν ἀγαπητόν, κατὰ χιλιάδας δέ ὁ λαός παρηκολούθει τὰς ἵπποδρομίας.

Κατ' αὐτάς οἱ δῆμοι ἐλάμβανον τό θάρρος καί παρουσιάζοντο εἰς τόν αὐτοκράτορα, ἐξέφραζον τά παράπονά των καί ἐνίοτε τήν θέλησίν των. Οὗτοι βαθμηδόν ἀπέβησαν ἰσχυροί πολιτικοί παρά-

γουντες και ἡ γνώμη των ἑσπερέωνε τὸν θρόνον τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἐπεφημεῖτο εἰς τὸν Ἴππόδρομον.

Οἱ δῆμοι ἐκ τοῦ χρώματος τῆς ἐνδυμασίας, τῆς σημαίας ἢ τῶν ἠνιόχων ἔφερον διάφορα ὀνόματα, Πράσινοι, Βένετοι (γαλάζιοι) κ.ἄ. Οὗτοι ἐπ' εὐκαιρίᾳ διαφόρων γεγονότων συνθέτον δημῶδη σκωπτικὰ ἄσματα καὶ ἐνέπαιζον ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ κράτους, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα. Ὅπως διὰ τὸν Φω-

6. Ἡ Ἐνθρονος Θεοτόκος. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς ὁ Ἰουστινιανὸς προσφέρων τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος προσφέρων τὴν Πόλιν εἰς τὴν Θεοτόκον (Νέον μωσαϊκὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως)

κᾶν, τὸν φιλοπότην καὶ τὰ καθήκοντά του παραμελοῦντα ἐλέχθη ἐν τῷ Ἴπποδρόμῳ ὑπὸ τῶν Πρασίνων «πάλιν τὸν καῦκον ἔπιες πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεσας».

Τὴν τρίτην δὲ ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τέκνου τοῦ αὐτοκράτορος, ἀντιπροσωπεῖα τῶν Πρασίνων καὶ Βενέτων, ἐρχομένη εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἤρχετο «καλὰς ἡμέρας καὶ καλὰ γενέθλια τῷ τεχθέντι πορφυρογεννήτῳ».

Τὸ κράτος εἰς πολλὰς περιστάσεις ἐζήτει τὴν βοήθειαν τῶν δῆμων, ὅπως διὰ τὴν ἀπόκρουσιν ἐχθρῶν, διὰ τὴν ταχεῖαν ἀνοικοδόμησιν τῶν τειχῶν καὶ δι' ἄλλας κατεπειγούσης φύσεως περιπτώσεις.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους 532 ἡ κυβέρνησις προσεπάθησεν ἀμερολήπτως νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κακοποιοὺς ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν, πλὴν ὁμως αὐταὶ συνηνώθησαν καὶ ἐκήρυξαν ἐπανάστασιν, γνωστὴν μὲ τὸ ὄνομα **Στάσις τοῦ Νίκα**, ἐκ τοῦ συνθήματος τῶν στασιαστῶν (νίκα). Ἐν τῷ μεταξὺ πυρκαϊά, ἀναφθεῖσα ὑπὸ τῶν στασιαστῶν, ἠπέιλησε νὰ καύσῃ τὰ ἀνάκτορα. Πλεῖστα δημόσια κτήρια ἀπετεφρώθησαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τὸ παρ' αὐτὸν **ξενοδοχεῖον τοῦ Σαμψῶν**, ὅπου κατέλυον καὶ ἐτύγχανον περιποιήσεως δωρεὰν οἱ ἄποροι ξένοι.

Ἡ κατάστασις ἀπέβαινε κρισιμωτάτη. Ὁ αὐτοκράτωρ, οἱ σύμβουλοί του καὶ αὐτὸς ὁ **Βελισάριος**, δεδοκιμασμένους στρατηγούς, ἐσκέπτοντο περὶ φυγῆς. Τότε ἐφάνη ἡ ἰσχυρὰ θέλησις τῆς Θεοδώρας, ἡ ὁποία ἔσωσε τὸν Ἰουστινιανόν, διότι ἐδήλωσεν ὅτι δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ φύγῃ, ἀλλ' ὅτι θὰ ἔμενε ν' ἀποθάνῃ ὡς βασίλισσα. Ἡ τόλμη τῆς Θεοδώρας ἔδωκε θάρρος εἰς τὸν Ἰουστινιανόν καὶ ὁ στρατηγὸς Βελισάριος ἠδυνήθη νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸ αἶμα. Λέγεται ὅτι 70 χιλιάδες νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸν Ἰππόδρομον.

Ἡ νίκη αὕτη ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτεύματος, διότι ἔπαυσαν εἰς τὸ ἐξῆς λαὸς καὶ σύγκλητος νὰ εἶναι πολιτικοὶ παράγοντες, ἡ δὲ ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορος ἀπέβη ἀπεριόριστος.

10. Πολεμικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἰουστινιανὸς ὅλως ἀπερίσπαστος ἐπέδοθη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κατακτητικῶν του σχεδίων, δηλαδὴ τὴν ἀνιδρυσιν τῆς ἀρχαίας Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ πρῶτον ἐστράφη πρὸς τοὺς Βανδάλους.

Πολλοὶ σύμβουλοι, πρὸ πάντων ὁ Ἰωάννης Καππαδόκης, προσεπάθησαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐκστρατείαν αὐτὴν. Ἐν τούτοις ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν ἀπεφάσισεν, διότι ἴσως εἶχε πολλὴν πεποίθησιν εἰς τὸν νικητὴν τῶν στασιαστῶν Βελισάριον, τὸν ὁποῖον τῶρα ἀνεκήρυξε στρατηγὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Βελισάριος, μὲ ὀλίγον σχετικῶς στρατόν, ἦτοι δέκα χιλιάδας πεζῶν καὶ πέντε

χιλιάδας ιππέων, επιβιβασθεις 500 πλοίων, ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐνίκησε τὸν πολυαριθμότερον στρατὸν τῶν Βανδάλων.

Περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἔγραψεν ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος, ὅστις ἠκολούθησε τὸν Βελισάριον ὡς βοηθὸς καὶ πολιτικὸς σύμβουλος αὐτοῦ. Ὁ ἀνάξιος ἀρχηγὸς τῶν Βανδάλων Γελίμερος, λαβὼν ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του νέα στρατεύματα, ἐπανῆλθεν ἐναντίον τοῦ Βελισαρίου.

Εἰς τὸ Τρικάρων, εἴκοσι μίλια περίπου δυτικῶς τῆς Καρχηδόνος, συνήφθη ἡ δευτέρα μάχη, ἡ ὁποία ἔκρινε καὶ τὴν τύχην τοῦ Βανδαλικοῦ κράτους. Ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ Βελισαρίου ὁ Γελίμερος ἔφυγε πάλιν εἰς τὴν Νομιδίαν, χωρὶς νὰ προβάλῃ καμμίαν ἀντίστασιν. Τὸ κράτος τῶν Βανδάλων, τὸ ὁποῖον ἦτο ἔργον ἑνὸς μόνου ἀνδρός, τοῦ Γιζερίχου, διελύθη (533), χωρὶς ν' ἀφήσῃ οὐδὲν ἴχνος. Ὁ δὲ Βελισάριος, μετὰ τὴν νίκην του, τὴν ὁποίαν ἴσως καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἐφαντάζετο τόσον εὐκόλον, ἐπέδιωσε καὶ ἐπέτυχε τὴν σύλληψιν τοῦ Γελιμέρου, τὸν ὁποῖον ἔφερον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς κόσμημα τοῦ θριάμβου του.

Ὁ Βελισάριος, προσεκτικὸς ὅπως ἦτο, ἔλαβεν ὅλα του τὰ μέτρα νὰ ὀχυρώσῃ τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἰδίως τὴν Καρχηδόνα, ἡ ὁποία κατέστη κέντρον διοικητικὸν καὶ παρέμεινε πιστὴ ὑπήκοος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπὶ 150 ἔτη ἀκόμη.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τῶν Βανδάλων, ἤρχισεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν κατὰ τῶν Ὀστρογόθων πόλεμον (534-554), ὅστις διήρκεσεν 20 ἔτη, διότι διεξήχθη δι' ἀνεπαρκῶν μέσων. Αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἔκαμαν τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ σκεφθῆι ὅτι ἐξ ἴσου εὐκόλως θὰ κατέκτα καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ θὰ ἀποκαθίστα ἑνιαῖον Ρωμαϊκὸν κράτος καὶ συγχρόνως ἑνιαῖαν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Ἀφορμὴν ἔλαβεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκ τῆς δολοφονίας τῆς βασιλείσσης τῶν Ὀστρογόθων, ἡ ὁποία ἦτο σύμμαχος του, καὶ εὐθὺς ἐπενέβη εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἰταλίας. Πρὸς τοῦτο ὁ Βελισάριος μὲ 7.500 ἀνδρας ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σικελίαν (535) καὶ ἀπὸ τῆς Κατάνης κατέλαβεν, ἐντὸς ὀλίγων ἑβδομαδῶν, τὰς Συρακούσας, τὴν Πάνορμον καὶ ἄλλας πόλεις, σχεδὸν χωρὶς ἀντίστασιν.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Ὀστρογόθων Θεουδάτος ἐδολοφονήθη καὶ

τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν ὁ νέος βασιλεὺς Οὐίτιγισ-
Τοῦτον νικήσας ὁ Βελισάριος συνέλαβεν αἰχμάλωτον· ἀλλὰ τὸ κρά-
τος τῶν Ὀστρογόθων δὲν διελύθη. Κατόπιεν ἐστάλη ἐναντίον
τῶν Ὀστρογόθων ὁ στρατηγὸς Ναρσῆς, ὁ ὁποῖος εἰς σκληρὰν
μάχην ἐνίκησε τὸν νέον βασιλέα αὐτῶν Τωτίλαν. Ἡ νίκη τοῦ
Ναρσῆ ἦτο μεγάλη· οὗτος ἐπὶ 14 ἔτη εἶχε τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας
μὲ ἐξουσίαν ἀντιβασιλέως (βραδύτερον ὁ ἀντιβασιλεὺς τῆς Ἰταλίας
λέγεται ἔξαρχος). Ὁ εἰκοσαετῆς αὐτὸς πόλεμος ἐστοίχισεν εἰς
τὸ Βυζάντιον πολὺ, διότι ἐσπαταλήθη στρατὸς καὶ χρῆμα καὶ δὲν
εἶχε μόνιμον ἀποτέλεσμα, καθ' ὅσον ἡ Ἰταλία, καταληφθεῖσα ταχέως
ὑπὸ ἄλλης γερμανικῆς φυλῆς, τῶν Λογγοβάρδων, ἐχάθη ὀριστικῶς.

Μετ' ὀλίγον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπενέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατὰ
τοῦ κράτους τῶν Βησιγόθων καὶ ἐκυρίευσεν τὸ νοτιανατολικὸν τμήμα
αὐτῆς. Διὰ τῶν κατακτήσεων τούτων ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπραγματο-
ποίησε τὸ σχέδιόν του, τὸ κράτος ἐδιπλασιάσθη, ἡ Μεσόγειος ἔγινε
λίμνη βυζαντινὴ καὶ ἡ Δαλματία, ἡ Ἰταλία, ἡ Ἀφρική, ἡ Νότιος
Ἰσπανία, ἡ Σικελία, ἡ Κορσική, ἡ Σαρδηνία καὶ αἱ Βαλεαρίδες νῆσοι
ἀπετέλεσαν τμήμα τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν διεξήχθησαν μόνον εἰς τὴν
Δύσειν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, διότι ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν
Χοσρόης, ἀνησυχῶν ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ
Δύσει, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ τὴν συναφθεῖ-
σαν «ἀπέραντον εἰρήνην» τοῦ 532 ἠκύρωσεν. Εἰσήλασεν ὁ Χοσρόης
εἰς τὴν Συρίαν (540) καὶ αἱ πόλεις ἐκυριεύοντο ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην,
ὡς καὶ αὐτὴ ἡ Ἀντιόχεια.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνεκάλεσε τὸν Βελισάριον ἐξ Ἰταλίας, ἀλλ'
οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ νικήσῃ τὸν Πέρσην βασιλέα, διότι ὁ πόλεμος
ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις καθ' ὅλην τὴν ἕκτασιν τῶν ἀνατολικῶν
συνόρων ἀπὸ Κολχίδος μέχρι Μεσοποταμίας καὶ Συρίας. Ὁ Ἰουστι-
νιανὸς τελικῶς ἐδέχθη νὰ κλείσῃ εἰρήνην μὲ τοὺς Πέρσας (562) μὲ
ὄρους λίαν ταπεινωτικούς. ✓

✓ 11. Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοί

Οἱ μακροχρόνιοι πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξήντησαν τὸ κρά-
τος οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς καὶ δὲν ἐδόθη ἡ δέουσα προσοχὴ

παρά τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν βορείων καὶ ἀνατολικῶν συνόρων τοῦ κράτους. Ἄλλοι τώρα λαοὶ ἀρχίζουν τὰς ἐπιδρομάς των κατ' αὐτοῦ, ὡς οἱ γερμανικῆς καταγωγῆς Ἑρουλοί, Γεπίδαί καὶ Λογγοβάρδοι.

Ἐκ τούτων οἱ δύο πρῶτοι ἀφωμοιώθησαν καὶ ἐξεχριστιανίσθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὑπηρέτησαν δὲ ὡς στρατιῶται τὸ Βυζάντιον κατὰ τοὺς διαφόρους πολέμους. Οἱ Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοὶ ἔγιναν καὶ αὐτοὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Χριστιανοὶ καὶ ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς παρὰ τὸν Δούναβιν χώρας, ἐβοήθησαν δὲ ὡς μισθοφόροι τὸν στρατηγὸν Ναρσήν κατὰ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον ἐν Ἰταλίᾳ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἄλλως τε ἐπεχειρεῖ δι' ἱεραποστόλων τὸν ἐκχριστιανισμόν τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν ἔθνων καὶ διὰ λόγους καθαρῶς θρησκευτικούς καὶ διὰ λόγους πολιτικούς, διότι ἐπίστευεν ὅτι οἱ ἐκχριστιανιζόμενοι λαοὶ καθίσταντο φιλικώτεροι πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Μεταξὺ τῶν Βουλγάρων διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐκηρύχθη αὐτοκέφαλος ἢ ἀρχιεπισκοπὴ αὐτῶν ὑπὸ τὸν τίτλον ἀρχιεπισκοπῆς «Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας».

Βραδύτερον μάλιστα, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων, οἱ Λογγοβάρδοι κατῆλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά των καὶ ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν Β. Ἰταλίαν, ἢ ὅποια ὑπ' αὐτῶν ὠνομάσθη Λομβαρδία. Βαθμηδὸν δὲ οὗτοι, ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κατῆλθον νοτιώτερον καί, μὴ εὐρόντες σοβαρὰν ἀντίστασιν παρὰ τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, κατέλαβον εὐκόλως τὴν χώραν, ἐκτὸς τῶν ὠχυρωμένων πόλεων τῆς Ραβέννης, τῆς Ρώμης καὶ τῆς Νεαπόλεως.

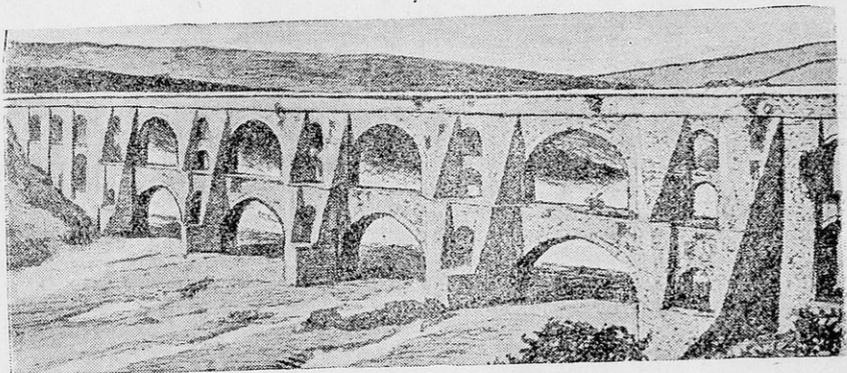
Οἱ πάπαι ὅπως ἀποκρούσουν τοὺς ἐπιδρομεῖς. Κατ' ἀρχὰς ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Βυζαντίου, βραδύτερον ὅμως ἐστράφησαν πρὸς τοὺς Φράγκους, ἀφ' ὅτου ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Χλωδοβίκος ἔγινε χριστιανὸς (496). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ λογγοβαρδικὸς κίνδυνος ὤθησε τοὺς πάπας νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Βυζάντιον καὶ νὰ στραφοῦν ὀριστικῶς πρὸς τοὺς Φράγκους.

Ἐκ τῆς ταχείας συστάσεως τοῦ Λομβαρδικοῦ κράτους εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπεδείχθη ὅτι ὁ εἰκοσαετὴς πόλεμος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπέβη ἄσκοπος. Ἡ ἀνάκτησις τοῦ δυτικοῦ κράτους πολὺ ἐστοί-

χισεν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς στρατὸν καὶ χρῆμα. Ἐχαλάρωσε δὲ τὴν φρούρησιν τῶν βορείων καὶ ἀνατολικῶν συνόρων αὐτοῦ.

V 12. Εἰρηνικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισεν ἐπίσης νὰ ἐξασφαλίῃ τὴν ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν του ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν βαρβάρων. Διὰ τοῦτο ἀνήγειρεν εἰς τὰ κυριώτερα συνοριακὰ σημεῖα πολυάριθμα φρούρια καὶ ὀχυρώματα, τὰ ὁποῖα ὠνόμασαν Ἰουστινιάνεια. Τὰ ἐρείπια τούτων προκαλοῦν καὶ σήμερον τὸν θαυμασμόν μας. Ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἱστορικὸς Προκόπιος βεβαιοῖ ὅτι τὸ κο-

7. Ὑδραγωγεῖον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἰουστινιανόν

λοσσιαῖον ἀμυντικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔσωσε πολλάκις τὴν αὐτοκρατορίαν.

Κατὰ μῆκος τῶν συνόρων ὁ Ἰουστινιανὸς ἵδρυσεν σταθμούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐγκατέστησεν εἰδικὰ στρατεύματα καὶ διὰ πρώτην φοράν ὠρίσθη ὅπως οἱ διοικηταὶ τῶν περιφερειῶν, τῶν θεμάτων, οἱ λεγόμενοι στρατηγοί, συγκεντρώσουν εἰς χεῖράς των τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἐνῶ μέχρι τοῦδε ἡ διοίκσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἠκολούθει τὴν Ῥωμαϊκὴν ὀργάνωσιν, τὸν χωρισμὸν δηλαδὴ τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας.

Ἐκτὸς τῶν ὀχυρωμάτων καὶ φρουρίων, τὰ ὁποῖα ἀνήγειρεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, πλῆθος ἀπέραντον μεγάλων

δημοσίων έργων είδε τὸ φῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Οὐδεμία ἴσως ἄλλη περίοδος τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας παρουσιάζει τόσην κτηριακὴν δραστηριότητα, ὅσην ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐκτίσθησαν νέαι πόλεις, γέφυραι, ὁδοί, λουτρά, ξενοδοχεῖα, ὅπου κατέλυον οἱ ἄποροι ξένοι, ὕδραγωγεῖα, δεξαμεναί, δικαστήρια καὶ πρὸ πάντων μοναστήρια καὶ ἐκκλησίαι, ὡς ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται κατωτέρω ἐκτενέστερος λόγος.

Ἐπίσης ἡ διοίκησις τοῦ Βυζαντίου εἶχε μεγάλας ἀτελείας, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἀναγκαῖος ἐλεγχος. Διὰ τοῦτο, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβεν εἰδικὰ μέτρα πρὸς βελτίωσιν τῆς διοικήσεως. Ἡῤ-ξησε τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων, προφανῶς διὰ νὰ μένουν ἀδέκαστοι καὶ ἀνεπηρέαστοι εἰς τὰ καθήκοντά των, καὶ ἐμείωσε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων εἰς τινὰς ἐπαρχίας, ὅπως περιορίσῃ τὰς δαπάνας. Εἰς τὰς ἀπομεμακρυσμένας ἐπαρχίας ἀνετέθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξουσία εἰς ἓν πρόσωπον, διὰ νὰ μὴ ζητοῦνται ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν κατευθύνσεις διὰ κάθε προκῦπτον ζήτημα.

Ἐπίσης ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέδιωσε νὰ ἀναπτύξῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Τότε εἰσῆχθη ἀπὸ τὴν Κίναν ἡ βιομηχανία τῆς μετᾶξης, ἡ ὁποία μεγάλως ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Συρίαν. Κατὰ τὸν Προκόπιον, τὸν μεταξόσπορον εἰς τὸ Βυζάντιον ἔφεραν μοναχοί. Ἡ μεταξουργία προσεκόμισε τεράστια κέρδη καὶ ἡσκέτο ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν ιδιωτῶν εἰς πολλὰς πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Βέροιαν, Θήβας, Πάτρας, Κόρινθον κ.ἄ. Εἰς πολλὰς δὲ περιοχὰς ἐφυτεύθησαν μορέαι, ἰδίως εἰς τὴν δυτικὴν Πελοπόννησον, ἡ ὁποία ὠνομάσθη Μορέας καὶ κατ' ἐπέκτασιν ὅλη ἡ χερσόνησος.

Κατὰ τ' ἄνωτέρω, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν καὶ αἴγλην. Ἡ διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη ἀνασύστασις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ κατέστησε τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέγα. ✓

Ἀλλὰ ἡ τολμηρὰ αὕτη κατακτητικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξήντησε τὰς δυνάμεις τοῦ κράτους καί, ὅταν ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν νέοι ἐχθροὶ ἠπέλιθσαν τοῦτο, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀμυνθῇ.

Παρὰ τὰς θυσίας, τὰς ὁποίας ὑπέστη τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴν φιλοδοξίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οἱ σύγχρονοὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἐπήνεσαν τὸ πολεμικὸν ἔργον αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἱστορικὸς Προκόπιος γράφει αὐτὸ φυσικὸν ἔργον γενναίφρονος αὐτοκράτορος

είναι να θέλη να μεγεθύνη τὴν αὐτοκρατορίαν αὐτοῦ καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν διὰ παντὸς τρόπου ἐνδοξοτέραν».

13. Σλάβοι

Οὔτοι, ὀρμώμενοι ἀπὸ τὸν Δούναβιν, ἔκαμνον ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου καὶ ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς Σ κ λ α β η ν ο ί, Σ κ λ ά β ο ι καὶ Σ λ ά β ο ι, ἔζων δὲ βίον ποιμενικόν.

Οἱ Σλάβοι δὲν ἦσαν πολεμικοὶ ὅσον οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Οὔννοι καὶ διὰ τοῦτο δὲν κατάρθωσαν νὰ ἰδρύσουν ἴδιον κράτος, ἀλλ' ὑπετάσσοντο εἰς ἰσχυροτέρους λαοὺς καὶ ἔνεκα τούτου τὸ ὄνομα σκλάβος σημαίνει τὸν δούλον ἢ τὸν αἰχμάλωτον. Κατὰ τὸν βον μ.Χ. αἰῶνα ἤρχισαν οἱ Σλάβοι νὰ ἀκολουθοῦν τοὺς ἐπιδρομεῖς Οὔννων καὶ Ἀβάρους εἰς τὰς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως χώρας. Ἡ Θράκη καὶ ἡ νοτιωτέρα Ἑλλάς εἶδε πολλὰς καταστροφάς. Ἰδίως φοβερὰ ἀπέβη ἡ εἰσβολὴ τοῦ ἔτους 540, ἡ ὁποία ἀνεστάλη πρὸ τῶν ὀχυρῶν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἄλλοτε πάλιν οἱ ἐπιδρομεῖς ἐπρόχωρησαν μέχρι τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασαν νὰ καταλάβουν, ἀλλὰ ματαίως. Τὸ 559 ἠπέλιθσαν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὁ Βελισάριος, καίτοι γέρων πλέον, ἀπώθησεν αὐτοὺς.

Οἱ Σλάβοι μετὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἀβάρων κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα, κατέρχονται μόνοι τῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν μὲ τὰ μονόξυλά των καὶ ἐπιδίδονται εἰς μικροτέρας ἐπιχειρήσεις. Οὔτοι δὲν εἶχον στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ὀργάνωσιν, ὥστε, ἂν καὶ κατεῖχον μέγα τμήμα τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν Γερμανίαν μέχρι τῶν Οὐραλίων ὀρέων, δὲν ἱδρυσαν κράτος, διότι δὲν εἶχον τὴν τύχην ν' ἀποκτήσουν ἱκανοὺς ἀρχηγούς, ὡς οἱ Οὔννοι, οἱ Γότθοι κ.ἄ. Πολυάριθμοι Σλάβοι ἔζων εἰς τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, ἡ ὁποία δι' αὐτὸ ὀνομάζετο καὶ Σκλαβηνία. Κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα οἱ Σλάβοι εἰσέβαλον εἰς τὴν βόρειον Βαλκανικὴν καὶ ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος ἐγκατεστάθησαν μονίμως, ἰδίως εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν.

Ἡ ζωὴ τῶν Σλάβων διήρχετο εἰς τὸν στάβλον, τὸν ἀγρὸν ἢ τὸ ποίμνιον καὶ εἰς τούτους ὀφείλονται τὰ σλαβικὰ ἐν Ἑλλάδι τοπωνύμια καὶ αἱ εἰσαχθεῖσαι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν σλαβικαὶ λέξεις, ὡς βελέντζα (μάλλινον κλινοσκέπασμα), γκοῦσα, κοτέτσι, Ἀράχοβα,

Βοδενίτσα κ.ά. Ἡ διείσδυσις τῶν σλαβικῶν φυλῶν εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἔγινεν εἰρηρικῶς, χωρὶς καν πόλεμον, ἀλλὰ μόνον μετὴν μετακίνησιν τῶν ποιμνίων, ὅπως ἔγινε βραδύτερον ἢ διείσδυσις τῶν ἀλβανικῶν ποιμνικῶν φυλῶν. Οἱ Σλάβοι ἔζων εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς, ἐλάχιστοι εἰς τὰς πεδιάδας, ὅπου εὕρισκοντο Ἕλληνες χωρικοὶ, οὐδέποτε δὲ εἰς τὰς πόλεις. Οὗτοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρῶνουν φόρον εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὡς ὑποτελεῖς, ὁσάκις δὲ οἱ φόροι ἦσαν βαρεῖς, προεκάλουν ἀσημάντους ἀνταρσίας, αἱ ὅποια ταχέως κατεπνίγοντο ἀπὸ τὰς αὐτοκρατορικὰς φρουράς. Βραδύτερον οἱ Σλάβοι ἔγιναν χριστιανοὶ καὶ ἐξηλληνίσθησαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους εὕρισκομεν Σλάβους μαχομένους παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἑλλήνων.

Ἐκ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Σλάβων μερικοὶ ἱστορικοὶ ἐξήγαγον ἐσφαλμένα συμπεράσματα περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ κυρίως εἰς Γερμανὸς λόγιος, ὀνόματι Φαλλμεράϋερ, ὑπεστήριξεν ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἶναι ἀπόγονοι τῶν Σλάβων καὶ ἄλλων φυλῶν.

Ὁ Φαλλμεράϋερ ἐμεγαλοποίησε τὰς τοπικὰς ἐπιμειξίας, αἱ ὅποια ἄλλως τε δὲν λείπουν εἰς κανὲν ἔθνος, καὶ προεκάλεσε πολὺν θόρυβον. Ὁ Φαλλμεράϋερ δὲν ἐπρόσεξεν ὅτι τὸ ὄνομα Ἑλλὰς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς ἔχει ποικίλην ἑκτασιν καὶ ἐνίοτε περιελάμβανε τὴν μέχρι τοῦ Δουνάβεως Βυζαντινὴν χώραν, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας. Ἄλλο λάθος διέπραξεν ὁ Φαλλμεράϋερ ἐκλαβὼν μεταγενεστέρως εἰδήσεις περὶ ἐρημώσεως τῆς Ἀττικῆς ὡς ἀναφερομένης εἰς τοὺς χρόνους τῶν Σλάβων.

Πολλοὶ Ἕλληνες ἱστορικοὶ καὶ Εὐρωπαῖοι ἀπέκρουσαν τὴν θεωρίαν τοῦ Φαλλμεράϋερ μετὰ ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα. Παρὰ ταῦτα ὅμως, Γερμανοὶ τινες ἐπιστήμονες, διὰ λόγους πολιτικούς, ἐπανεφέραν ἐσχάτως (1944) εἰς τὴν ζωὴν τὴν θεωρίαν τοῦ Φαλλμεράϋερ, δηλαδὴ ἐπαναλαμβάνουν ἰσχυρισμούς, οἱ ὅποιοι πρὸ πολλοῦ ἔχουσιν ἀποδειχθῆ ἔντελῶς ἀστήρικτοι. ✓

14. Ἄβασροι

Ἄλλο σημαντικὸν γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ ἐγκατάστασις ἐνὸς νέου μογγολικοῦ λαοῦ, τῶν Ἀβάρων,

συγγενῶν τῶν Οὐννων, εἰς τὴν μεταξὺ Κασπίας θαλάσσης καὶ Εὐξεινου Πόντου χώραν, ἣ ὁποία ὠνομάζετο Τουρκεστάν. Τὸ 558 οἱ Ἄβαραι ἔστειλαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τοὺς πρῶτους πρέσβεις, οἱ ὅποιοι ἔκαμαν τόσῃ ἐντύπωσιν, ὥστε, κατὰ τὸν Θεοφάνη (Χρονογρ. 1, 232), «πᾶσα ἡ πόλις συνέτρεχεν εἰς τὴν θέαν αὐτῶν, ὡς μηδέποτε ἑοραχότες τοιοῦτον ἔθνος». Τὸν ἡγεμόνα τῶν οἱ Ἄβαραι ὠνόμαζον Χά ν ο ν ἢ Χ α γ ά ν ο ν καὶ ὑπὸ γενναίους ἀρχηγούς κατάρθωσαν νὰ σχηματίσουν μέγα κράτος πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως, διότι δὲν συνήντησαν ἀντίστασιν οὔτε ἀπὸ τοὺς Σλάβους οὔτε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ Λογγοβάρδους. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα, ὑποχωροῦντες, κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οἱ Ἄβαραι, ἐκμεταλλεόμενοι τὰς δυσχερείας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον (578—582), ἐζήτησαν χρήματα, τὰ ὁποία ἔλαβον ἔναντι τῆς στρατιωτικῆς τῶν ὑπηρεσίας, διότι τὸ Βυζαντινὸν κράτος μετεχειρίσθη τοὺς Ἄβάρους ὡς συμμάχους του κατὰ τῶν Σλάβων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Αὐτοκρατορία ἦτο ἀπησχολημένη μὲ αἱματηροὺς καὶ μακροχρονίους πολέμους, οἱ Ἄβαραι ἐπεχειροῦν ἀνενόχλητοι ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας αὐτῆς, ἐπολιόρκησαν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἠπέιλησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 591. Τέλος ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς τοῦ Δουνάβεως περιώρισεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐκείθεν τοῦ ποταμοῦ χώρας.

Βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Κάρολος ὁ Μέγας ἐνίκησεν ὀλοσχερῶς τοὺς Ἄβάρους (796), τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἐξηλείφθη εἰς τὸ ἐξῆς ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν. Χωρὶς τὸν Κάρολον δὲν θὰ ἐνικῶντο εὐκόλα οἱ Ἀσιᾶται οὔτοι καὶ θὰ ἐσυνέχιζον τὸ καταστρεπτικὸν τῶν ἔργων εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὰ λείψανα τῶν Ἀβάρων ἀνεμίχθησαν μὲ τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἐξεχριστ ἀνίσθησαν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀνέλαβον τὸ βαρὺ ἔργον ν' ἀποκρούσουν τοὺς νέους αὐτοὺς ἐπιδρομεῖς Σλάβους καὶ Ἀβάρους.

15. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ὥρισεν ἐπισήμως τὸν διάδοχόν του, ἀλλ' ὁ ἀνεψιὸς του Ἰουστίνος, ὁ κουροπαλάτης, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ὡς Ἰ ο υ σ τ ῖ ν ο ς Β' (565—578), ἄνθρωπος ὑπερόπτης καὶ ἀσθενικῆς κράσεως. Πάντως ἐπέδιωσε μεγάλας οἰκονομίας καὶ περιώ-

ρισε τὰς χορηγίας πρὸς τοὺς ξένους λαοὺς καὶ διὰ τοῦτο ἐσημειώθη πραγματικὴ ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας του.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ὁ στρατηγὸς Τιβέριος (578–582), ὅστις διέπρεψεν εἰς τοὺς πολέμους κατὰ τῶν Περσῶν, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅταν ὁ στρατηγὸς του Μαυρίκιος συνέτριψεν εἰς μάχην τοὺς Πέρσας. Τὸν Μαυρίκιον κατέστησε διάδοχον τοῦ θρόνου, δώσας σύζυγον εἰς αὐτὸν τὴν κόρην του Κωνσταντίναν.

Ὁ Μαυρίκιος (582–602) ἀνεδείχθη ἐξαίρετος ἡγεμὼν, ἐξασφαλίσας τὰ σύνορα τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὅπως ἀπαλλάξη δὲ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων, ἐνίσχυσε τὰ σύνορα εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐπὶ Μαυρικίου, ὁ στρατηγὸς Πρίσκος, ἔχων στόλον εἰς τὸν Δούναβιν, διεβίβαζε στρατὸν ὅπου παρίστατο ἀνάγκη καί, νικήσας ὀλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους, ἠνάγκασε τούτους νὰ συνάψουν εἰρήνην (600). Συμφώνως πρὸς τὴν εἰρήνην, ὠρίσθη ὁ Δούναβις ὡς «μεσίτης» (σύνορον) μεταξύ τῶν Ἀβάρων καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἀξιωματιμότερον εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ γεγονός τῆς ἐκτοπίσεως τῆς λατινικῆς γλώσσης, ὡς γλώσσης τοῦ κράτους, ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς.

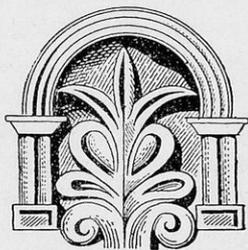
Ὁ στρατὸς ὁμως, παρὰ τὰς νίκας, τὰς ὁποίας κατήγαγεν, εἶχε κουρασθῆ ἀπὸ τοὺς μακροχρονίους πολέμους καὶ ἐπανεστάτησεν, ἐπευφήμησε δὲ ὡς αὐτοκράτορα ἓνα ἄγνωστον μέχρι τοῦδε μικρὸν ἀξιωματικόν, τὸν Φωκᾶν, ὅστις, ἔλθων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν Πρασίνων, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

Ὁ Φωκᾶς (601–610) ἤρχισεν εὐθὺς νὰ σκέπτεται πῶς νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἀντιπάλους του, ἰδίως τοὺς ἱκανοὺς στρατηγοὺς, διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσῃ καὶ χάσῃ τὸν θρόνον. Ἡ ἐξουσία τούτου, ἀνδρὸς ἀνικάνου καὶ ἀπανθρώπου, ἀποτελεῖ στίγμα διὰ τὸ Βυζάντιον, διότι κατώρθωσε νὰ διατηρηθῆ ἑννέα ἔτη εἰς τὸν θρόνον μετὰ τὴν τρομοκρατίαν.

Κατὰ τρόπον βάρβαρον καὶ ἀνανδρον ἐξώντωσε τὴν οἰκογένειαν τοῦ Μαυρικίου καὶ προεκάλεσε τὴν φρίκην τοῦ λαοῦ καὶ τῶν φίλων του ἀκόμη. Πολλοὶ στρατηγοὶ καὶ πολιτικοί, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν σφαγὴν, κατέφυγον εἰς μοναστήρια καὶ ἔγιναν μοναχοί,

ἄλλοι δὲ συνεκεντρώθησαν πολὺ μακρὰν εἰς τὴν Καρχηδόνα καὶ ἤρ-
χισαν νὰ μελετοῦν τίνι τρόπῳ θ' ἀπηλλάσσοντο τοῦ Φωκᾶ.

Ὁ ἔξαρχος τῆς Καρχηδόνας Ἡράκλειος ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν
τοῦ ἀγῶνος καὶ τὸν μὲν ἀνεψιὸν του Νικήταν ἀπέστειλε μὲ στρατὸν
διὰ ξηρᾶς νὰ καταλάβῃ τὴν Αἴγυπτον καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀπο-
στολὴν σίτου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν δὲ υἱὸν του Ἡρά-
κλειον ἀπέστειλε μὲ στόλον κατ' εὐθείαν κατὰ τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως. Οὐδεὶς ἀνέλαβε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Φωκᾶν, ὅστις, συλ-
ληφθεὶς καὶ ἐξευτελισθεὶς, ἐκάη ὡς κοινὸς κακοῦργος. Τὸ τόλμημα
τοῦ Ἡρακλείου ἐπροκάλεσεν ἐνθουσιασμὸν καί, κατὰ προτροπὴν τοῦ
στρατοῦ καὶ τοῦ πατριάρχου Σεργίου, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 4ον

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

16. Ἡράκλειος (610 - 641)

Πι τοῦ Ἡρακλείου τελειώνει ἡ Ἑλληνική ἀρχαιότης ὀριστικῶς καὶ μὲ τὸ 610 ἀρχίζει ἡ ἱστορία τοῦ Μεσαίωνα. Ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἀγωνίζεται τὸ Βυζαντινὸν κράτος τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα, παλαῖον κατὰ διαφόρων ἐπιδρομῶν. Παρὰ τοὺς σκληροὺς ἀγῶνάς του, τὸ κράτος ἀπώλεσε πολλὰς περιφέρειας καὶ ὁ ἑναπομείνας πληθυσμὸς ἀπετέλεσεν ἑνιαίαν ἐθνότητα, μὲ μίαν γλῶσσαν, τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ μὲ μίαν θρησκείαν, τὴν Ὁρθόδοξον Χριστιανικὴν. Μὲ τὴν ἀπώλειαν λοιπὸν τῶν περιφερειῶν προεκλήθη ἔμμεσος ὠφέλεια, διότι ἀπεσπάρσθησαν ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ξένα ἔθνη καὶ τὸ κράτος ἔκτοτε περιωρίσθη εἰς τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν.

Ὁ νέος αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος ἀπεθαρρύνθη, διότι εὔρε τὸ κράτος εἰς κατάστασιν ἀπελπιστικὴν, οἰκονομικοὺς πόρους δὲν εἶχε, ἔσταιρεῖτο στρατοῦ, ἐνῶ ἀντιθέτως ἰσχυροὶ ἐχθροὶ ἐπέδραμον καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ Σλάβοι ἐντελῶς ἀνενόηλοι ἔκαμον τὰς ἐπιδρομὰς των νοτίως τοῦ Δουνάβεως καὶ εἰσέδυσον εἰρηνικῶς καὶ ἐγκαθίσταντο. Οἱ Ἀβαροὶ ὁμοίως ἤλθον κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (617).

Οἱ Πέρσαι ἀπέβησαν φοβεροὶ μὲ τὰς ἐπιδρομὰς των καὶ κατέλαβον τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Συρίαν, κατόπιν δὲ τὴν Παλαιστίνην, ἔγιναν μάλιστα κύριοι τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἀπήγαγον τὸν Τίμιον Σταυρὸν, πρᾶγμα, ὅπερ προεκάλεσε κατάπληξιν εἰς ὅλους τοὺς Χριστιανούς. Ἐπίσης οἱ Πέρσαι δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ ἐπεκταθοῦν εἰς τὰ ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Βοσπόρου, κατέλαβον

ὄλας τὰς πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πόλεις καὶ ἠπέλιθσαν σοβαρῶς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ Ἡράκλειος, πρὸ τῶν μεγάλων συμφορῶν, ἔχασε τὸ θάρρος του καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέφθη νὰ μεταφέρει τὴν ἔδραν τῆς διοικήσεως εἰς τὴν Ἀφρικὴν.

8. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος
(Χαλκοῦν ἔγαλμα ἐν Μπαρλέττα)

ἐκστρατεία λοιπὸν ἔλαβε μορφήν σταυροφορίας, διότι καὶ οἱ Πέρσαι εἰς τὰς ἐπιδρομάς των ἔδωσαν θρησκευτικὸν χαρακτήρα.

Ἡ Ἡράκλειος διὰ τῆς Μ. Ἀσίας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, ἐνισχύων διὰ νέων ὀπλιτῶν τὸν στρατὸν του, γυμνάζων αὐτὸν καὶ

τότε ἐνεθάρρυνε τὸν αὐτοκράτορα ὁ πατριάρχης Σέργιος, ὅστις ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του ὄλους τοὺς θησαυροὺς τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἤρχισαν νὰ προετοιμάζουν στρατὸν καὶ στόλον. Ὅπως ἀποφύγη δὲ ὁ Ἡράκλειος διμέτωπον πόλεμον κατὰ Περσῶν καὶ Ἀβάρων μετὰ τῶν Σλάβων, ἦλθεν εἰς συμφωνίας καὶ συνῆψεν εἰρήνην μὲ τοὺς Ἀβάρους ἀντὶ πολλῶν χρημάτων, ἐξασφαλίσας οὕτω τὰ νῶτά του.

Οἱ Πέρσαι δὲν ἀνέκοψαν τὴν πορείαν των, ἀλλὰ κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον, ὅπου προεκάλεσαν φοβερὰς καταστροφάς. Ἐναντίον τῶν Περσῶν τότε ἦλθεν ὁ Ἡράκλειος, προετοιμασθεὶς δεόντως. Οὗτος, ἀνακτήσας τόλμην καὶ πρωτοβουλίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως καὶ νὰ εἰσβάλῃ εἰς αὐτὴν τὴν Περσίαν. Ἐπεβιβάσθη τοῦ στόλου καὶ ἀπέπλευσεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 622, ἀφοῦ παρέστη εἰς δοξολογίαν, ἣτις ἐψάλη εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ἡ

προσπαθῶν νὰ τὸν φανατίσῃ κατὰ τῶν Περσῶν. Εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐνίκησε τὸν Περσικὸν στρατὸν καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μ. Ἀσίαν. Αὕτῃ εἶναι ἡ πρώτη ἐκστρατεία (622–623) τοῦ Ἡρακλείου, ἀποβᾶσα ἐπιτυχής, διότι ἠλευθερώθη ἡ Μ. Ἀσία. Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, διὰ νὰ λάβῃ ἀποφάσεις ἐπὶ τῆς νέας ἐπιδρομῆς τῶν Ἀβάρων.

Τὸ 624 ἐπεχείρησέ δευτέραν ἐκστρατείαν ὁ Ἡράκλειος κατὰ τῶν Περσῶν καί, ἔχων συμμάχους τοὺς Χαζάρους Τούρκους, εἰσέβαλεν εἰς τὸ Περσικὸν κράτος ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν. Εἶναι ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστος ὁ ἠρωϊσμός τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὰς πολλὰς ταλαιπωρίας εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀρμενίας, ὠδήγησε τὸν στρατὸν του εἰς τὴν νίκην ὁ ἴδιος, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ νικηθοῦν οἱ Πέρσαι.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης συνεχῶς ὑπεχώρει καὶ ὁ Ἡράκλειος κατελάμβανε πόλεις καὶ φρούρια, ἀπηλευθέρωνεν αἰχμαλώτους καὶ κατέστρεφεν εἰδωλολατρικούς ναοὺς πρὸς ἀντεκδικησιν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐνῶ ὅμως ἐπροχώρει ὁ Ἡράκλειος πρὸς τὴν Περσίαν, οἱ Πέρσαι ἐπεχείρησαν τολμηρὸν ἀντιπερισπασμὸν καί, ἐν συνεννοήσει πρὸς τοὺς Ἀβάρους, ἔστειλαν, τὸ 626, στρατὸν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ πρωτεύουσα διέτρεξε σοβαρὸν κίνδυνον, διότι ὁ μὲν Περσικὸς στρατὸς εἶχε φθάσει εἰς τὴν Χαλκηδόνα, οἱ δὲ Ἀβάροι μὲ στόλον εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ὁ Ἡράκλειος ἔλαβε διὰ ταχυδρόμων τὴν εἶδησιν, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθανε νὰ ἐπιστρέψῃ· εἶχεν ἄλλως τε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν πατριάρχην Σέργιον καὶ εἰς τὸν σύμβουλόν του καὶ πρωθυπουργὸν Βωνόν.

Πράγματι ὁ Σέργιος ἦτο ἡ ψυχὴ τῆς ἀντιστάσεως. Κρατῶν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, περιήρχετο τὰς ἐπάλξεις καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀμυνομένους στρατιώτας καὶ πολίτας, οἱ ὁποῖοι ἔδειξαν θάρρος καὶ καρτερίαν. Μὲ πείσμα ἐπολέμησαν ἀμφότεροι, ἕως οὔτου ὁ Βυζαντινὸς στόλος ἐβύθισε τὸν στόλον τῶν Ἀβάρων καὶ ἀπήλλαξε τὴν Πόλιν τοῦ κινδύνου, διότι καὶ οἱ Πέρσαι ἔφυγαν, νομίσαντες ὅτι ὑπῆρχε στρατὸς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὅλοι οἱ συγγραφεῖς, οἱ γράφοντες περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης, ἀποδίδουν τὴν νίκην εἰς τὴν «στρατηγὸν Παρθένον», τὴν Θεοτόκον τῶν Βλαχερνῶν, πλησίον τῆς ὁποίας ἐγένετο ἡ ναυμαχία, πρὸς τι-

μὴν δὲ τῆς πολιούχου Θεοτόκου ἐποιήθη καὶ ἐψάλη εἰς τὰς ἐκκλησίας ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος, δηλαδὴ οἱ Χαιρετισμοί.

Παρὰ ταῦτα, ὁ Περσικὸς στρατὸς ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἕως ὅτου ἐνικήθη εἰς μάχην ἀποφασιστικὴν ἀπὸ τὸν Ἡράκλειον παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Νινεβί (12 Δεκεμβρίου 627). Οὕτω πῶς ἔληξε νικηφόρως καὶ ἡ τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν (627).

Κατόπιν τούτου λαὸς καὶ στρατὸς εἰς τὴν Περσίαν ἐπανεστάτησεν, ὁ Χοσρόης ἐδολοφονήθη καὶ ὁ ἀνακηρυχθεὶς νέος βασιλεὺς Σιρόης ἐκλείσεν εἰρήνην μετὰ τὸν Ἡράκλειον. Διὰ τῆς εἰρήνης (628) ὑπεχρεώθησαν οἱ Πέρσαι νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰ παλαιὰ τῶν σύνορα καὶ ἀπέδωσαν τοὺς αἰχμαλώτους, καθὼς καὶ τὸν Τίμιον Σταυρόν.

Μετὰ τὴν εἰρήνην, ὁ Ἡράκλειος ἦλθεν εἰς τὴν Πόλιν (629), ὅπου ἐγίνε μετ' ἀπίστευτον ἐνθουσιασμόν δεκτὸς ἀπὸ τὸν στρατόν, τὸν λαὸν καὶ τὸν Κλήρον, διότι ἡ νίκη ἦτο μεγάλη. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἔφερον ὁ ἴδιος ὁ Ἡράκλειος τὸν ἐλευθερωθέντα Σταυρόν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν 14 Σεπτεμβρίου τὸν ἔστησεν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ὅπου τὸν εἶχεν ἄλλοτε τοποθετήσει ἡ μήτηρ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἡ Ἁγία Ἐλένη. Ἀπὸ τότε ἡ ἐκκλησία ἑορτάζει τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

Ὁ Ἡράκλειος δικαίως ἐθεωρήθη ἥρωας καὶ ἰππότης τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Ἡράκλειος ἀπέθανε τὸ 641 καὶ ἀφῆκε τὸ ἀπέραντον κράτος του ἐξηντλημένον ἀπὸ τὸν εἰκοσιπενταετῆ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν καὶ ἀνίσχυρον ν' ἀποκρούσῃ τὸν διαφαινόμενον νέον ἐπικίνδυνον ἐχθρόν, τοὺς Ἀραβας.

17. Ὁ Ἰσλαμισμὸς

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 7ου αἰῶνος ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ κυρίως εἰπεῖν εἰς τὴν Ἀραβίαν νέα θρησκεία, ὁ Ἰσλαμισμὸς, ἡ πρόοδος τῆς ὁποίας εἶχε κοσμοϊστορικὰς συνεπειάς. Ἀρχηγὸς τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ὁ Μωάμεθ, ἄγνωστος ἕως τότε, μετὰ τὴν διδασκαλίαν του κατέρριψε τοὺς παλαιοὺς θεοὺς τῆς χώρας καὶ προεκάλεσε κοινωνικὴν ἀναστάτῳσιν. Πρὶν ἔλθωμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μωάμεθ, εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰπωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς χώρας ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν οὗτος.

Ἡ Ἀραβία εἶναι μεγάλη χερσόνησος τῆς νοτιοδυτικῆς Ἀ-

σίας κατὰ μέγα μέρος ἀμώδης καὶ ἀνδρος καὶ ὡς ἐκ τούτου πτωχὴ χώρα καὶ μόνον ὅταν ἔβρεχεν ἔτρεφεν αὐτὴ πρόβατα, καμήλους καὶ ἵππους. Ὅταν δὲν ἔβρεχεν, ἔπρεπε νὰ μετακινουῦνται οἱ κάτοικοι διὰ νὰ εὔρουν τροφήν καί, ὡσάκις παρίστατο ἀνάγκη, ἐπολέμουν. Ἡ φύσις λοιπὸν τῆς Ἀραβίας κατέστησε τοὺς κατοίκους νομάδας, μὲ μεγάλην ἀντοχὴν εἰς τὴν πορείαν, τὴν πείναν καὶ τὴν δίψαν ὀκόμη. Ἐν τμῆμα μόνον τῆς Ἀραβίας ἦτο εὐφορον, ἢ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν στενὴ λωρίς, ἢ δυτικὴ Ἀραβία, τῆς ὁποίας δύο ἐπαρχίαι εἶναι γνωστότεραι, ἢ Εὐδαίμων Ἀραβία (Ἰεμένη σήμερον) καὶ ἡ Πετραία Ἀραβία, ἔνθα ἤκμασαν καὶ δύο ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις, ἡ Μέκκα καὶ ἡ Μεδίνα.

Οἱ Ἀραβες ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν φυλὴν καὶ εἶναι συγγενεῖς τῶν Ἑβραίων. Ἦσαν γενναῖοι, ἵπποτικοί, φιλόξενοι καὶ συναισθηματικοί. Δὲν ἀπετέλουν ἓν κράτος, ἀλλ' ἦσαν χωρισμένοι κατὰ φυλὰς καὶ ἑκάστη φυλὴ ἐπίστευεν εἰς διαφόρους θεοὺς καὶ κυρίως εἰς λίθους πεσόντας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ λιθολατρεία ἦτο ἡ μᾶλλον διαδεδομένη θρησκεία εἰς τὴν Ἀραβίαν. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μέκκαν μετεωρίτης λίθος, ὁ Κααβᾶ, ἦτο κοινὸν προσκύνημα ὄλων τῶν ἀραβικῶν φυλῶν. Ἡ Μέκκα ἦτο τὸ κυριώτερον κέντρον τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἐπικοινωνίας. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ φανῇ παράδοξον ὅτι ἐκεῖθεν προῆλθεν ὁ Μωάμεθ καὶ ὁ Μωαμεθανισμὸς.

Ὁ Μωάμεθ (570—632) ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν περὶ τὸ 570, ἀνῆκεν εἰς πτωχὴν οἰκογένειαν, ἔμεινεν ὀρφανὸς καὶ ἀνετράφη ἀπὸ ἓνα συγγενῆ του. Γράμματα δὲν φαίνεται νὰ ἐγνώριζεν, ἢ συχνῆ ὁμως ἐπικοινωνία εἰς τὴν Μέκκαν μὲ Ἰουδαίους καὶ Χριστιανούς ἠνοιξεν εἰς αὐτὸν τὸν ἔξυπνον Ἀραβὰ νέους κόσμους καὶ ἀπὸ τότε ἤρχισε νὰ σκέπτεται πῶς νὰ συντρίψῃ τὰ εἰδῶλα καὶ νὰ ἀναμορφώσῃ τὴν κοινωνίαν τῆς πατρίδος του.

Ἀπὸ ἡλικίας 40 ἐτῶν ἤρχισε νὰ διδάσκῃ κατ' ἀρχὰς τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους του, οἱ ὅποιοι ὁμως δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ δεχθῶν τὰς γνώμας του. Ἡ ἀντίδρασις τούτων δὲν ἀπεθάρρυνε τὸν Μωάμεθ, ἀλλὰ τὴν 16 Ἰουλίου 622 κατέφυγεν εἰς τὴν Μεδίναν, ὅπου ἔγινεν εὐχαρίστως δεκτὸς καὶ ἀπέκτησεν ὄπαδούς. Λαβὼν αὐτοὺς ὁ Μωάμεθ, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μέκκαν καὶ διὰ τῆς βίας ἐπέ-

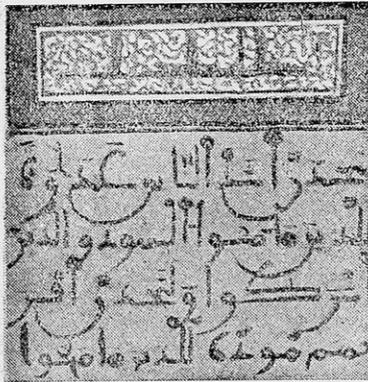
βαλε τὴν θρησκείαν, ὅπως δηλαδὴ ἀντιθέτως πρὸς τὸν Ἰησοῦν, τὸν κηρύξαντα τὴν ἀγάπην.

Ἐκτοτε ὁ Μωάμεθ ἤρχετο εἰς συγκρούσεις πρὸς τοὺς Ἄραβας φυλάρχους, διὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θρησκείαν του, καὶ αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικόν, διότι οἱ ὄπαδοί του διεξάγουν μὲ πείσμα τὸν «ιερόν πόλεμον», δηλ. πόλεμον πρὸς διάδοσιν τῆς ἀληθοῦς πίστεως.

Τὸ 632 ἀπέθανεν ὁ Μωάμεθ, ἀφοῦ ὤρισεν ὡς τοποτηρητὴν του (χαλίφην) καὶ ἀρχηγὸν τῶν πιστῶν, τὸν Ἄ β ο ὕ Β ά κ ρ.

Ποία εἶναι ἡ διδασκαλία, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Ἄραβας ὁ Μωάμεθ; Οὗτος παρέλαβε τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς διδασκα-

λίας του ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν. Τέσσαρα δὲ εἶναι τὰ κύρια δόγματα τῆς νέας θρησκείας: 1) Εἰς Θεὸς ὑπάρχει καὶ προφήτης του εἶναι ὁ Μωάμεθ· 2) ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος· 3) αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀμετατρέπτως προωρισμένα: ὑπὸ τοῦ θεοῦ (κισμέτ=πεπρωμένον)· καὶ 4) ἀπαγορεύεται ἡ παράστασις τοῦ θεοῦ δι' εἰκόνων ἢ ἀγαλμάτων.

9. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Κορανίου
(Παλαιὸν ἀραβικὸν χειρόγραφον)

Ἡ μονοθεϊστικὴ αὐτὴ διδασκαλία προδίδει τὴν μεγάλην εὐφυΐαν, γενναιότητα καὶ εἰλικρίνειαν τοῦ Μωάμεθ, ὅστις κατάρθρωσε

ν' ἀπαλλαγῇ ὅλων τῶν παλαιῶν ἀραβικῶν ἀντιλήψεων περὶ λατρείας λίθων, δένδρων καὶ ἄλλων κτισμάτων. Τὴν διδασκαλίαν του ὁ Μωάμεθ ὠνόμασεν Ἰ σ λ ἄ μ (=ἀφοσίωσις εἰς τὸν Θεὸν) καὶ τοὺς ὄπαδούς του Μ ο υ σ λ ἰ μ (=ἀφωσιωμένους). Διὰ τοῦτο ἡ νέα θρησκεία ὠνομάσθη Ἰ σ λ α μ ἰ σ μ ὸ ς καὶ Μ ο υ σ ο υ λ μ α ν ἰ σ μ ὸ ς, λέγεται δὲ καὶ Μ ω α μ ε θ α ν ἰ σ μ ὸ ς ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ περιέχεται εἰς τὸ Κοράνιον.

Ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰσλαμισμοῦ συνίσταται εἰς π ρ ο σ ε υ χ ῆ ν πεντάκις τῆς ἡμέρας, εἰς ν η σ τ ε ἰ α ν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ραμαζάν, εἰς τὴν π ρ ο σ κ ῦ ν η σ ἰ ν τοῦ Κααβᾶ τῆς Μέκκας, εἰς

τὴν ἑλενημοσύνην καὶ εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Ἰσλαμισμού. Τὸ τελευταῖον ἀποτελεῖ τὸν ἰδιαιτέρον χαρακτήρα τοῦ Μωαμεθανισμού, ὅστις ἐξηπλώθη πολὺ γρήγορα. Οὕτω ὁ Μωάμεθ δὲν εἶναι μόνον ἰδρυτὴς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ κράτους. Συνήνωσεν ὅλας τὰς ἀραβικὰς φυλάς καὶ ἐσχημάτισε τὸ Ἀραβικὸν κράτος, εἰς τὸ ὁποῖον ἔδωκε τὴν ὀριστικὴν κατεύθυνσιν: Πόλεμος κατὰ τῶν ἀπίστων. Οἱ ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας ἔπρεπε νὰ νικηθοῦν διὰ τῆς βίας, νὰ αἰχμαλωτισθοῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ πληρώνουν φόρους, ὡς οἱ Χριστιανοὶ καὶ οἱ Ἑβραῖοι. Πάντες δὲ οἱ εἰδωλολάτραι ἐφονεύοντο.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ραγδαία ἀραβικὴ κατάκτησις, ἀπὸ Ἀφγανιστάν μέχρις Ἰσπανίας. Οἱ Ἀραβες εἰς τοὺς κατακτηθέντας λαοὺς ἐπέβαλον τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν καὶ ἀπεμάκρυναν τοὺς ἐγχωρίους ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν των. Οἱ Ἀραβες, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ὠφελήθησαν πολὺ ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν τῶν Χριστιανῶν καὶ δι' αὐτὸ ὁ μέγας πολιτικὸς Μωαβίαια μετέφερε τὴν πρωτεύουσάν τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους εἰς τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας.

18. Ἡ ἔξοδος τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς χώρας των

Μὲ τὴν μέθην καὶ τὴν ὄρμην τῶν νεοφωτίστων ἐξῆλθον οἱ Ἀραβες ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας των, διὰ νὰ ὑποτάξουν ὅλον τὸν κόσμον εἰς τὴν νέαν θρησκείαν.

Καὶ πρῶτον ἐστράφησαν πρὸς τὰ γειτονικὰ κράτη, τῶν Περσῶν καὶ Βυζαντινῶν, τὰ ὁποῖα εὔρον πολὺ ἐξητλημένα ἀπὸ τὸν μεταξύ των 25ετῆ πόλεμον. Ὁ Περσικὸς στρατὸς ἐνίκηθη (637) καὶ ὅλη ἡ Περσία ὑπετάγη εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ ἐδέχθη τὴν νέαν θρησκείαν. Τοιοῦτοτρόπως ἐξερριζώθη ἡ παλαιὰ Περσικὴ θρησκεία τοῦ Ζωροάστρου, ὅσοι δὲ τῶν Περσῶν δὲν ἠθέλησαν νὰ δεχθοῦν τὸν Ἰσλαμισμόν κατέφυγον εἰς τὰς Ἰνδίας. Πολὺ ταχέως κατελύθη τὸ Περσικὸν κράτος ἀπὸ τὸν Ἀραβικὸν στρατόν.

Παραλλήλως οἱ Ἀραβες ἐπέδραμον εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Συρίας, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον (633), ὅπου ὁ φανατισμὸς ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν ἦτο μέγας, καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων δὲν εἶδον δυσἀρέτως τοὺς Ἀρα-

βας κατακτητής. Τὸ Βυζάντιον δὲν εἶχεν ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου καὶ δὲν ἔλαβε τὰ δέοντα μέτρα ἀσφαλείας. Ὁ Ἡράκλειος εἶχε καταπονηθῆ πολὺ εἰς τὴν Περσίαν καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ παρακολουθήσῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Παλαιστίνης ἐμίσουν τοὺς Χριστιανούς καὶ δι' αὐτὸ ἐβοήθησαν τοὺς Ἀραβας εἰς τὴν κατάκτησιν.

Σοβαρὰν ἀντίστασιν παρέταξε τὸ Βυζάντιον, τὸ 636, νοτιῶς τῆς λίμνης Τιβεριάδος (εἰς τὴν Παλαιστίνην) μὲ 30.000 στρατόν, ἀλλ' ἐνίκηθη, διότι οἱ μὲν Ἀραβες ἐπολέμουν μὲ πείσμα καὶ ἥρωϊσμόν, οἱ δὲ Βυζαντινοὶ ἦσαν μισθοφόροι, ἀρμενικῆς καὶ ἀραβικῆς καταγωγῆς. Τοιοῦτοτρόπως ἐντὸς ὀλίγου ἡ Ἱερουσαλήμ (638), ἡ Βηρυτός, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ὀλόκληρος ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη, κέντρα τοῦ ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ, κατελήφθησαν ὀριστικῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ὁ λόγος τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῶν χωρῶν αὐτῶν δὲν εἶναι μόνον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ τὸ μῖσος τῶν μονοφυσιτῶν κατοίκων τούτων ἀπέναντι τοῦ Ὀρθόδοξου Βυζαντίου.

Οἱ Ἀραβες, πρὶν ἀκόμη συμπληρώσουν τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας, εἰσέβαλον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς δ' ἄσθημα μόνον δύο ἐτῶν (640-642) κατέλαβον ὀλόκληρον τὴν χώραν. Περισσότεραν ἀντίστασιν προέβαλεν ἡ Ἑλληνικὴ πόλις Ἀλεξάνδρεια, ἡ ὁποία τελικῶς ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ἀραβας (641), ἀφοῦ ἀντὶ ὠρισμένου φόρου διετήρησε τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν της. Μὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπώλεσθη ὀριστικῶς διὰ τὸν Ἑλληνισμόν ἡ Αἴγυπτος, ὅπου ἐπὶ 1000 ἔτη περίπου ἦνθησεν ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Οἱ πλεῖστοι τῶν Αἰγυπτίων προσῆλθον εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, μερικοὶ ὅμως παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ὀνομάζονται Κόπται.

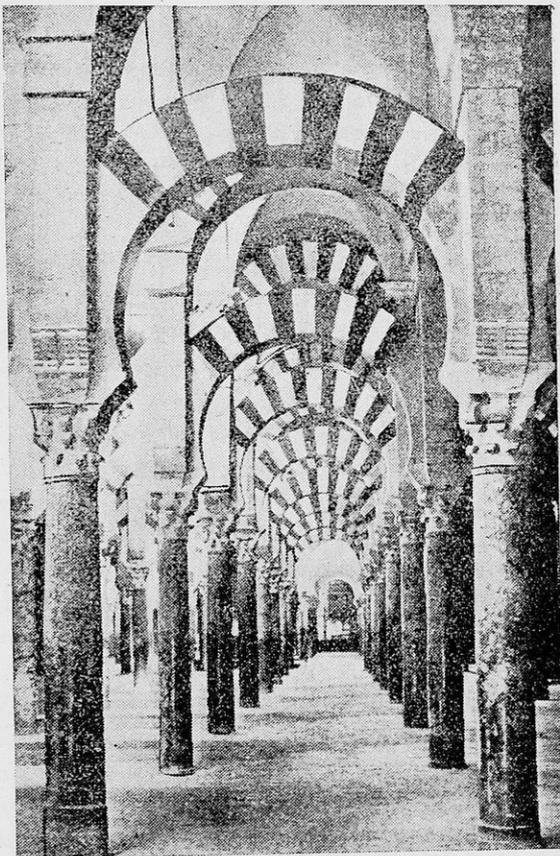
Ὁ κυριώτερος καὶ ἐδῶ λόγος τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῆς Αἰγύπτου εἶναι ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς Αἰγύπτιοι ἐμίσουν τοὺς Ἑλληνας καὶ ἐβοήθησαν τοὺς νέους κατακτητὰς, νομίζοντες ὅτι ἡ ἀραβικὴ κατάκτησις θὰ ἦτο καλυτέρα. Ὁμοιολογουμένως τὸ Βυζάντιον δὲν ἐκυβέρνησε καλὰ τὴν Αἴγυπτον, διότι τὴν ἤθελε μόνον διὰ τὴν προμήθειαν σίτου καὶ τὴν πληρωμὴν φόρων. Πάντως ὅμως οἱ Ἑλληνες κατὰ μοναδικὸν τρόπον ὑπηρετήσαν τὸν πολιτισμὸν καὶ προεκάλεσαν

πνευματικήν ἄνθησιν, μόλις δὲ ἔφυγον οἱ Ἕλληνες ἐξ Αἰγύπτου ἢ χώρα τελείως ἐβαρβαρώθη ὑπὸ τὸν Ἀραβὰ κατακτητὴν.

19. Ὁ Ἀραβικὸς πολιτισμὸς

Οἱ Ἀραβες, ὄχι μόνον δὲν κατέστρεψαν τὸν πολιτισμὸν, τὸν ὁποῖον εὔρον εἰς τὰς κατακτηθείσας ὑπ' αὐτῶν ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Διετήρησαν τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ὁδοὺς, διὰ τῶν ὁποίων ἐγένετο ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀπὼ Ἀνατολῆς. Οὕτω, διὰ τῶν Ἀράβων ἦλθον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μεγάλαι καὶ πλούσιαι πόλεις, ὡς ἡ Δαμασκός, ἡ Κορδούη, τὸ Κάϊρον καὶ ἡ Βαγδάτη, κέντρα γραμμάτων, ἐπιστημῶν, τεχνῶν καὶ βιομηχανίας.

Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν Ἀράβων ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν, διότι, μαθόντες εἰς Αἴγυπτον τὴν γεωργικὴν καὶ ἀρδευτικὴν τέχνην, μετέδωσαν αὐτὴν

10. Τέμενος τῶν Ἀράβων ἐν Κορδούῃ

εις ὅλην τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς Ἰσπανίας. Σήμερον ἀκόμη σώζεται τὸ σύστημα διοχετεύσεως ὑδάτων, τὸ ὁποῖον οἱ ἴδιοι εἶχον ἰδρῦσαι εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γουαδαλκεβίρ. Εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπίσης εἰσήγαγον διάφορα δένδρα καὶ φυτὰ, ὡς τὸ ζακχαροκάλαμον καὶ τὴν ὄρυζαν ἀπὸ τὰς Ἰνδίας, τὴν μορέαν, τὰ φασόλια, τὸν βάμβυκα, τὴν βερυκοκέαν κ.ἄ.

Πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ κλάδοι τῆς βιομηχανίας, τοὺς ὁποίους ἐτελειοποίησαν οἱ Ἄραβες, ὡς ἡ κατασκευὴ τῆς πορσελάνης, ἡ κατεργασία τῶν μετάλλων, ἡ ταπητουργία. Εἰς τὴν Κορδοῦην τῆς Ἰσπανίας ἐτελειοποιήθη ἡ κατεργασία τῶν δερμάτων. Περίφημα ἦσαν τῆς Δαμασκοῦ τὰ ξίφη καὶ τὰ λινὰ ὑφάσματα, τῆς Τολέδης τὰ ἐγχειρίδια, τῆς Μοσούλης τὰ λεπτὰ ὑφάσματα (μουσελίνας). Ἡ χρυσοχοία, ἡ ἔλεφαντουργία καὶ ἡ ξυλουργία εἶχον ἐπίσης προοδεῦσαι εἰς τὸ Ἀραβικὸν κράτος.

Τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἀράβων προεκάλεσεν αὐτῇ αὐτὴ ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας, ἡ ὁποία ἔλεγεν ὅτι τὸ ἐμπόριον ἦτο εὐχάριστον εἰς τὸν Θεόν, ὁ ἴδιος δὲ ὁ ἀρχηγὸς τῆς θρησκείας ἦτο ἔμπορος. Διεξήγον δὲ οἱ Ἄραβες τὸ ἐμπόριον τῶν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν σταυροφοριῶν τὰ ἀραβικὰ πλοῖα ἐκυριάρχουν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἔφθανον μέχρι τῆς Ἰνδοκίνας καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ Τύρος, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Βηρυτὸς καὶ ἡ Βαρκελώνη ἀπέβησαν ἀξιόλογοι λιμένες. Εἰς τὴν ξηρὰν τὰ ἀραβικὰ καραβάνια ἔφθανον ἕως τὴν Κίναν καὶ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς.

Ἀπὸ τὴν Ἀσίαν παρέλαβον οἱ Ἄραβες τὸν χάρτην, τὴν πυρίτιδα καὶ τὴν ναυτικὴν πυξίδα, τὰ ὁποῖα βραδύτερον κατέστησαν γνωστὰ καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

Διὰ τῶν μεταφράσεων τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, τὰς ὁποίας εἶχον κάμει οἱ Σῦροι, ἐμυήθησαν οἱ Ἄραβες εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ οἱ ἴδιοι μετὰ ταῦτα προσέφεραν πολλὰ εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Ἐπιστημῶν. Τούτων συμπίπτει ἡ ἀκμὴ μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀ ρ ο ὕ ν — ἄ λ — Ρ α σ ἰ δ (9ος αἰὼν) εἰς τὴν Βαγδάτην, εἰς δὲ τὴν Ἰσπανίαν ἐπὶ τῶν χαλιφῶν Ἀ β δ ο υ ρ α χ μ ἄ ν Γ' καὶ Χ α κ ἰ μ Β' (10ος αἰὼν). Εἰς τὴν πόλιν Κορδοῦην ὁ Χακίμ ἰδρυσεν πλουσιωτάτην βιβλιοθήκην, ἡ ὁποία περιελάμβανε 600.000 τόμους βιβλίων.

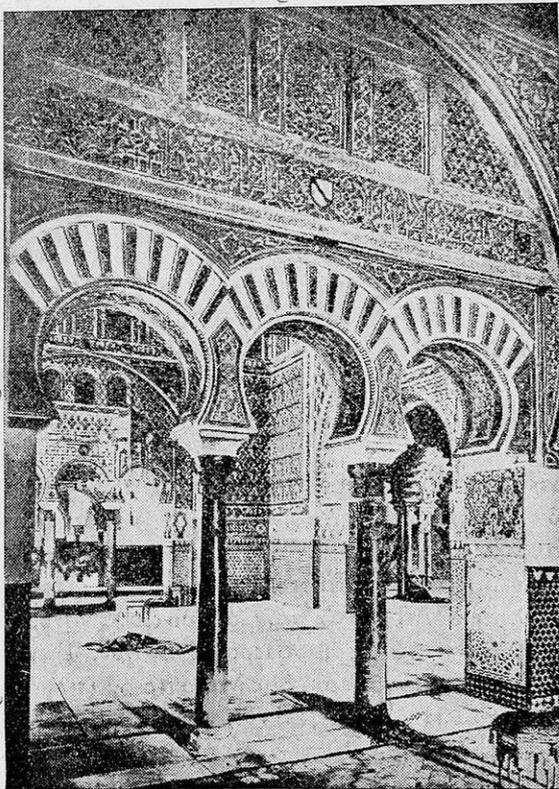
Ἐκτὸς τῆς ποιήσεως, ἀνεπτύχθησαν πολὺ τὰ μαθηματικά. Τὸ ὄνομα τῆς Ἀλγέβρας εἶναι ἀραβικόν, πολλοὶ δὲ ἀστρονομικοὶ ὄροι, ὡς ναδίρ, ζενίθ, εἶναι ἀραβικοί. Ἰδιαιτέρως ἀξιόλογος ἦτο ἡ συμβολὴ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν ἰατρικὴν, τὰ ἰατρικὰ δὲ συγγράμματα αὐτῶν ἐχρησίμευον ὡς διδακτικὰ βιβλία εἰς τὴν Εὐρώπην ἕως τὸν 17ον αἰῶνα. Ἀραβες ἀλχυμιστοὶ ζητοῦν νὰ εὑρουν τὴν φιλοσοφικὴν λίθον, δηλαδὴ τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου δύνανται νὰ μετατρέπουν τὰ μέταλλα εἰς χρυσόν, θέτοντες τοιοῦτοτρόπως τὰς βάσεις τῆς χημείας (τὴν λέξιν χυμείαν ἔλαβον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τὴν μετέβαλον εἰς alchemie, ἐξ οὗ γαλλ. la chemie καὶ ἑλλ. χημεία· κακῶς ἀπεδόθη διὰ τοῦ η, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ γράφεται χυμεία).

Οἱ Ἀραβες δὲν ἀνέπτυξαν μόνον τὰς Ἐπιστήμας, ἀλλὰ καὶ τὰς Κελευθώδεις Τέχνας. Εἰς τὴν Συρίαν εἶδον τὸν βυζαντινὸν ρυθμὸν, τὸν ὁποῖον ἐτροποποίησαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς θρησκείας των, διετήρησαν τὸν βυζαντινὸν θόλον καὶ εἰσήγαγον ποικίλα τόξα, σχήματος γωνίας καὶ πετάλου. Παρέλαβον ἐπίσης ἀπὸ τοῦ Πέρσας τοὺς λεπτοὺς καὶ ὑψηλοὺς κίονας. Οἱ ναοὶ (τὰ τεμένη) καὶ τὰ ἀνάκτορα εἶναι τὰ κύρια οἰκοδομήματα τῶν Ἀράβων.

Τὰ ἀνάκτορα ἀποτελοῦνται ἀπὸ πολλὰ διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα στολίζονται διὰ στοῶν. Ἐσωτερικοὶ κῆποι μὲ κρήνας καὶ πίδακας συνεπλήρουν τὰ ἀνακτορικὰ συγκροτήματα. Τὰ ἀνάκτορα τῶν Ἀράβων ὁμοιάζουν μὲ τὰ βυζαντινὰ καὶ τὰ περσικά, ἀλλ' ὑπερέχουν κατὰ τὴν πολυτέλειαν. Δείγματα τῶν ἀραβικῶν οἰκοδομημάτων ὑπάρχουν ὀλίγα, διότι τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν, ἐπειδὴ τὸ ὑλικόν, μὲ τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθησαν, δὲν ἦτο στερεὸν (πλίνθοι καὶ ἄσβεστος) κατέρρευσαν. Ἡ ἀραβικὴ τέχνη φθάνει εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς ἀκμῆς τῆς ἀπὸ τὸν 10ον—13ον αἰῶνα. Περισσότερον ὀνομαστὰ μνημεῖα εἶναι τὰ δύο ἀνάκτορα τῆς Ἀλάμπρας τοῦ 13ου αἰῶνος εἰς τὴν πόλιν Γρανάδαν καὶ τοῦ Ἀλκαζάρ τοῦ 14ου αἰῶνος εἰς τὴν Σεβίλλην. Ἐνῶ τοῖχοι μονότονοι, ὁμοιάζοντες μὲ φρούρια, ἀποτελοῦν τὸ ἀνάκτορον Ἀλάμπρα, ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχουν περίπτερα, δεξαμεναί, αὐλαί, πίδακες. Αἱ ὀροφαὶ τῶν δωματίων εἶναι ἀπὸ πολυτίμον ξύλον καὶ στολίζονται μὲ ἄργυρον, σμάλτον, χρυσόν καὶ πολυτίμους λίθους. Ἐξέχουν ἰδίως ἡ Αἰθουσα τῶν Πρεσβυτέρων καὶ ἡ Αὐλή τῶν Λεόντων. Τὰ τόξα

είναι ποικίλης μορφῆς, οἱ κίονες πολύχρωμοι, τὰ παράθυρα παντὸς μεγέθους. Ἡ τεραστία αὕτη ποικιλία προσδίδει ἀληθινὴν φαντασμαγορίαν εἰς τὸ ἀνάκτορον.

Διὰ θρησκευτικῶς λόγους δὲν ἀναπτύσσονται ποσῶς αἱ δύο

11. Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν τοῦ Ἀλκαζάρ
(Σεβίλλη.)

ἄλλαι τέχναι, ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ, διότι τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Ἀράβων, τὸ Κοράνιον, ἀπηγόρευε τὴν ἀπεικόνισιν ἀνθρωπίνων μορφῶν. Ὡς ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς διακοσμητικῆς τέχνης. Οἱ Ἀραβες δίδουν μεγάλην προσοχὴν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν διάκοσμον τῶν οἰκοδομημάτων των. Ἐκ τῆς τάσεως δὲ ταύτης ἐδημιουργήθησαν τὰ λεγόμενα ἀραβουργήματα. Τὰ ἀραβουργήματα ἐγίνοντο ἐπὶ πάσης γυμνῆς ἐπιφανείας, ὀροφῶν, τοίχων, τόξων κ. ἄ. ἐφιλο-

τεχνοῦντο δὲ μὲ ποικίλην ὕλην, μάρμαρον, γῦψον, ξύλον καὶ μαρμαροκοίναμα. Τὰ ἀραβουργήματα ἀποτελοῦνται ἀπὸ εὐθείας γραμμῆς, συμπλεκόμενῆς κατὰ κανονικὰ σχήματα. Πολλάκις τὰς εὐθείας γραμμῆς ἀντικατέστησαν θέματα ἐκ τοῦ φυτικῶς κόσμου.

Χριστιανικοί ναοί τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, καλλωπισθέντες περὶ τὸν 10ον αἰῶνα, φέρουν ποικίλα ἀραβουργήματα, σχηματίζοντα συμπλέγματα μὲ ρητὰ ἐκ τοῦ Κορανίου καὶ μὲ διαφόρους ἄλλους μουσουλμανικούς ἀφορισμούς. Οἱ τοῖχοι καὶ τὰ τόξα τῶν ναῶν τούτων εἶναι διάτρητοι ἀπὸ λεπτὰ σχέδια ἐκ γύψου, ἀπὸ γεωμετρικὰ σχήματα καὶ ἀπὸ διάφορα φυλλώματα καὶ γράμματα.

Ἡ ὅλη ἀνάπτυξις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ὀφείλεται κυρίως εἰς τοὺς Σύρους, οἱ ὁποῖοι, μαθόντες τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ δεχθέντες τὸν Ἰσλαμισμόν, συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ ὠνομάζετο Συριακὸς πολιτισμός. Ἄλλως τε οἱ πλεῖστοι τῶν εἰς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ διαπρεψάντων Ἀράβων ἦσαν Σύροι.

Δημιούργημα ἐπίσης τῶν Σύρων ἦτο καὶ ὁ περίφημος ἀραβικὸς στόλος, ὅστις διδραμάτισε σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.

12. Ἡ Αὐλὴ τῶν Λεόντων τῆς Ἀλάμπρας
(Γρανάδα)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5ον

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΤΟΥ
ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ (330 - 641)

20. Ἀρειανισμός

ΕΙΔΟΜΕΝ ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ τελοῦν ἐλευθέρως τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα μὲ τὸ Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων (313), τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη καὶ κατὰ συναίνεσιν καὶ τοῦ συνάρχοντος Λικινίου. Βραδύτερον, ὅτε κατέστη μονοκράτωρ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ὑπεστήριξε τὸν Χριστιανισμόν, ἔκλεισε τοὺς ναοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ ἀνεγνώρισεν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν.

Ἐνῶ ὅμως ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἠγωνίζετο νὰ ἐπιτύχη εἰς τὸ κράτος του θρησκευτικὴν ἐνότητα, παρουσιάσθησαν πολλοὶ Χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι, ἔχοντες φιλοσοφικὴν μὀρφωσιν, ἠρμήνευσαν διὰ τῆς λογικῆς τὰ δόγματα τῆς θρησκείας. Δηλαδὴ οὗτοι ἔδωσαν διαφορετικὴν ἔρμηνειαν εἰς τὰ δόγματα, τὰ ὁποῖα παρεδέχετο ἡ Ἐκκλησία. Αἱ ἔρμηνεῖαι αὗται λέγονται αἰρέσεις, προσκάλεσαν ἀναστάτωσιν καὶ ταραχὴν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Σήμερον δυνάμεθα ν' ἀντιληφθῶμεν τὰ ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα εἶχον αἱ αἰρέσεις εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ πρώτη αἵρεσις, ἡ ὁποῖα διήρесе τὴν Ἐκκλησίαν εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα, ἦτο τοῦ Ἀρείου. Ὁ Ἀρειοὺς ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀκριβῶς πότε δὲν γνωρίζομεν, ἔλαβε μεγάλην μὀρφωσιν καὶ ἦτο ἀξιόλογος ἔρμηνευτῆς τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Οὗτος ἐδίδαξεν ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἦτο Θεός, ὅπως ὁ Πατήρ, οὔτε ὁμοούσιος τοῦ Πατρός, ἀλλὰ κτίσμα, τὸ πρῶτον καὶ τελειότατον τοῦ Θεοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀρείου διεδόθη εὐρέως εἰς τὴν Αἴγυπτον

και εις λοιπὴν Ἀνατολήν, προεκλήθη δὲ μέγας σάλος μεταξύ τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος δὲν ἠδιαφόρησεν, ἀλλ' εὐθύς συνεκάλεσε τὴν Α' ἐν Νικαία Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (325), διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάσθη ὁ Ἀρειανισμὸς καὶ ἀπηγορεύθη ἡ ἐξάπλωσις αὐτοῦ. Εἰς τὴν σύνοδον ὑπεστήριξε μὲ θάρρος τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁ Ἄρειος, ἐπολέμησεν ὁμως τοῦτον ὁ Μ. Ἀθανάσιος, μὲ πολλὴν εὐγλωττίαν καὶ πολυγλωσίαν. Ἡ σύνοδος τῆς Νικαίας συνέταξε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκηρύχθη ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς. Οὕτω πῶς ἔμαθον οἱ Χριστιανοὶ τί πρέπει νὰ πιστεύουν, ὥστε νὰ μὴ παραπλανῶνται.

Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνου Κωνσταντῖος δὲν ἠκολούθησε τὴν θρησκευτικὴν ὁδὸν τοῦ πατρὸς του, ἀλλ' ἀνεγνώρισεν τὸν Ἀρειανισμὸν ὡς ἐπίσημον δόγμα. Συνεκάλεσε δὲ σύνοδον καὶ ἠννόησε τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Ἀρειανισμοῦ, γενόμενος πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους.

Ἄλλον πάλιν σοβαρὸν κίνδυνον διέτρεξεν ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὸν διάδοχον τοῦ Κωνσταντῖου Ἰουλιανόν, ὁ ὁποῖος ἀπεκήρυξεν ἐπιστήμως τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰδωλολατρείαν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τῆς αὐτοκρατορίας. Εὐτυχῶς ὅτι οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου εἶχον πρὸ πολλοῦ ἀποθάνει καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀναστηθοῦν. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ (353) ἐξέλιπεν ὁ κίνδυνος οὗτος καὶ ἡ Ἐκκλησία ἔμεινεν ἀνενόχλητος εἰς τὴν μεγάλην της ἀποστολὴν.

Ὁ Ἀρειανισμὸς ὁμως δὲν εἶχεν ἐξαφανισθῆ, ἀλλὰ φανατικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀρείου ἐξηκολούθουν νὰ ταρασσούν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους. Ὄθεν συνεκλήθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381), ἡ ὁποία συνεπλήρωσε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως καὶ ἐπανέφερε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτω πῶς ἐπὶ Θεοδοσίου ἠδραιώθη ὡς ἐπίσημος θρησκεία τῆς αὐτοκρατορίας ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία. Ἐξηφανίσθη δὲ ἔκτοτε τόσον ἡ ἀρχαία ἐθνικὴ θρησκεία, ὅσον καὶ ὁ Ἀρειανισμὸς.

21. Μονοφυσιστισμὸς

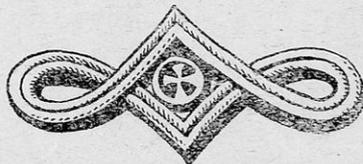
Τὴν δογματικὴν ἡσυχίαν τοῦ Βυζαντίου ἐτάραξε καὶ ὁ Νεστοριος, ὅστις ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι Θεὸς καὶ ἡ Πα-

ναγία πρέπει να ονομάζεται Χριστοτόκος και όχι Θεοτόκος. Ἄλλὰ διὰ τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὁ Νεστορίος καθηρέθη καὶ ὡς ἐκ τούτου κατέφυγεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν.

Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Νεστορίου ἐφθασαν εἰς ἀντίθετον συμπέρασμα, ἐδέχθησαν δηλ. ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο μόνου Θεοῦ καὶ ἔγιναν μονοφυσῖται. Διὰ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451) κατεδικάσθησαν οὗτοι ὡς αἰρετικοί, ἀλλὰ κατάρθωσαν νὰ διαδώσουν τὴν διδασκαλίαν των εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Βραδύτερον ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων (474—491) καὶ ὁ Ἀναστάσιος Α' (491—518) ἠγωνίσθησαν εἰλικρινῶς ὅπως ἐπιτύχουν τὴν ἔνωσιν τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῶν μονοφυσιτῶν. Δὲν ἔφεραν ὅμως τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, διότι τὰ αἴτια τῶν διαφωνιῶν δὲν ἦσαν μόνον θρησκευτικά, ἀλλὰ καὶ ἔθνικά. Οὔτε ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦ μονοφυσιτισμοῦ. Ἐξησφάλισεν ὅμως τὴν ὑπὸ πάντων τῶν κατοίκων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους παραδοχὴν τῆς Ὀρθοδοξίας ὡς τοῦ μόνου ἐπισήμου δόγματος.

Μετὰ τινὰ ἔτη, ἐπὶ Ἡρακλείου (610—641), ὁ πατριάρχης Σέργιος, ὡς ἐκ Συρίας καταγόμενος, συνέταξε τὴν Ἐκθεσιν, τὴν διατύπωσιν δηλ. τῆς θεωρίας περὶ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ, προκαλέσας οὕτω τὸν Μονοθελητισμόν, ὅστις, ἀντὶ νὰ ἐπιφέρῃ προσέγγισιν ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν, ἐδημιούργησε νέον θρησκευτικὸν ζήτημα. Διότι ἐντὸς ὀλίγου ἀπεδείχθη ὅτι οἱ μονοφυσῖται ἐπροτίμησαν τοὺς Ἀραβας καὶ ἠσπάσθησαν τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ ἢ τὴν συνεννόησιν μὲ τὴν ὀρθόδοξον Κωνσταντινούπολιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 6ον

ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ πολιτισμός τῆς πρώτης περιόδου (330—641) ὑπέστη επίδρασιν ρωμαϊκὴν καὶ ἀνατολικήν, διότι ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς διάδοχος τῆς ἀρχαίας Ρώμης, παρέλαβε πολλὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς. Εὐρισκομένη δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, ἐδέχθη ποικίλα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὸ σημαντικώτερον στήριγμα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Δύο ὁμως εἶναι τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ: Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς. Ὅμιλοῦντες δὲ περὶ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, δὲν ἐννοοῦμεν ἄλλο τι ἢ τὸν Ἑλληνικὸν Χριστιανικὸν πολιτισμὸν κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν. Μὲ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπῆλθε χάσμα μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου. Ἀγὼν ὀξὺς ἐμφανίζεται μεταξὺ πολλῶν καὶ μεγάλων συγγραφέων, Χριστιανῶν καὶ Ἑθνικῶν. Ἐν τέλει ἐπικρατεῖ ὁ Χριστιανισμὸς, ἀφοῦ συμπεριέλαβε τὴν τελευταίαν ἀναλαμπὴν τοῦ δύνοντος ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Εἰς τὸν Βυζαντινὸν βίον καὶ πολιτισμὸν περιλαμβάνονται τὰ Γράμματα, αἱ Τέχναι, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ὀργάνωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον πολιτισμὸν (330—1453), ὁ ὁποῖος ἐπέδρασεν ἐπὶ πολλῶν λαῶν, μετὰ τῶν ὁποίων ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν καὶ πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν. Οὕτω ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἀπέκτησεν παγκόσμιον σημασίαν καὶ ἐνδιαφέρει ἀμέσως τοὺς περισσοτέρους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο ἡ περίοδος αὕτη τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ μελετᾶται ὑπὸ σοβαρῶν ἐπιστημόνων μετὰ ζήλου καὶ ἀγάπης.

22. Ἡ παιδεία

Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔχει ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι αὐτὸ διετήρησε τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἐκληροδότησεν εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχὴν. Οἱ πολῖται τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον Ἕλληνες ἢ ἐξηλληνισμένοι Ἀσιᾶται καὶ ἐλάλουν τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἐθνικὴν τῶν γλῶσσαν, διότι μόνον ἡ Ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἠδύνατο νὰ μορφώσῃ. Διὰ τοῦτο οἱ Βυζαντινοί, διαφυλάττοντες τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων εἰς τὰς βιβλιοθήκας, ὡς ἀντικείμενα μεγάλης ἀξίας, ἀντέγραφον αὐτὰ μὲ ἐπιμέλειαν καὶ τὰ ἐμελέτων ἐπισταμένως. Οὕτω ἡ παιδεία, ἀπὸ τὴν μικροτέραν ἕως τὴν μεγαλύτεραν βαθμίδα, ἦτο ἑλληνικὴ.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος δὲν ὑπῆρχεν ἐνιαῖον σχολικὸν πρόγραμμα, ὅπως ἔχομεν σήμερον. Οἱ γονεῖς, ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς θέσεως, ἐκανόνιζον πότε θὰ ἐπηγάιναν τὰ τέκνα τῶν εἰς τὸ σχολεῖον. Δι' αὐτό, ἄλλοι παῖδες ἤρχιζον τὸ σχολεῖον ὅταν ἔφθανον τὸ πέμπτον ἔτος, ἄλλοι τὸ ἕκτον, ἄλλοι τὸ ἑβδομον καὶ ἄλλοι τὸ ὄγδοον. Ὅπως δὲ καὶ σήμερον, τοιοῦτοτρόπως καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, τρεῖς ἦσαν αἱ βαθμίδες τοῦ σχολείου.

Τὰ πρῶτα γράμματα, τὰ ὁποῖα ἐμάθθανον οἱ Βυζαντινοὶ παῖδες εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα, ὠνομάζοντο «τὰ τῆς παιδείας πρότερα γράμματα». Ἐπειδὴ δὲ τὰ κείμενα ἦσαν ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, ὠνομάζοντο καὶ «τὰ ἱερὰ γράμματα». Τὰ πρῶτα αὐτὰ γράμματα ἦσαν ἀνάγνωσις καὶ γραφή. Ἐπειδὴ δὲ σκοπὸς τῆς παιδείας, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἦτο νὰ διαπλάσῃ καλοὺς Χριστιανοὺς, εἰς τὰς χεῖρας τῶν μαθητῶν ἐδίδοντο κυρίως θρησκευτικὰ βιβλία, ὡς ἀναγνωστικά, συνήθως τὸ Ψαλτήριον, ἢ Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη κ.τ.λ. Ὅχι μόνον δὲ ἀνεγίνωσκον τὸ Ψαλτήριον, ἀλλὰ καὶ ἔψαλλον τεμάχια αὐτοῦ, ὥστε ἐγίνοντο ἱκανοὶ νὰ ψάλλουν εἰς τὰς ἐκκλησίας.

Ἐκτὸς τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς, οἱ μαθηταὶ ἐμάθθανον καὶ ἀριθμητικὴν. Τὰ κατώτερα σχολεῖα ἐστεγάζοντο εἰς οἰκήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν ὅπως τὰ σημερινά. Ἐπειδὴ δὲ οἱ τότε διδάσκαλοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον κληρικοί, ἱερεῖς ἢ μοναχοί, ὡς σχολεῖα ἐχρησιμοποιοῦντο πενιχρὰ δωμάτια ἢ ὁ περίβολος τῶν ἐκκλησιῶν, ὅχι

δὲ σπανίως ὁ νάρθηξ αὐτῶν. Πολλάκις μάλιστα τὰ μοναστήρια ἐδέχοντο ἑσωτερικούς καὶ ἑξωτερικούς μαθητάς, οἱ ὅποιοι ἐδιδάσκοντο τὰ μαθήματά των εἰς τὰ κελλιά.

Εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν παραδόσεων ὑπῆρχεν ὁ «διδασκαλικὸς θρόνος», ὅπως ἔλεγον τὴν ἔδραν, καὶ καθίσματα διὰ τοὺς μαθητάς. Ταῦτα ἐλέγοντο σκίμποδες ἢ ἀναβάθραι. Ἄν ἔλειπαν τὰ καθίσματα, οἱ μαθηταὶ ἐκάθηντο εἰς τὸ ἔδαφος, ὅπου ἔστρωναν τὰς λεγομένας διφθέρας ἢ προβέας. Εἰς τὴν αἴθουσαν ὑπῆρχεν ἐπίσης τὸ ἀναλογεῖον, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐλάμβανον οἱ μαθηταὶ τὰ βιβλία καὶ ἀνεγίνωσκον. Διδακτικαὶ ἐπιγραφαί, ὅπως «θεὸν φοβοῦ», «τὸν βασιλέα τίμα», «γονεῖς σέβου», ἐστόλιζον τοὺς τοίχους.

Μεταβαίνοντες οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον, ἔφερον μαζί των διάφορα ἀντικείμενα. Ὁ μάρσιππος (ἢ δέρρις) ἦτο δερμάτινος σάκκος, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἔθετον οὗτοι τὰ βιβλία των, τὴν παράγραφον καὶ τὸ πινακίδιον (ἢ πινακίδα). Ἡ παράγραφος ἦτο ὁ κανὼν, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐχάρασσον εὐθείας γραμμάς, καὶ τὸ πινακίδιον ἦτο ξύλινος πίναξ ἐπληρωμένος με κηρόν, εἶτε ἀπλοῦς εἶτε πολυσέλιδος (δίπτυχος, τρίπτυχος, πολύπτυχος). Ἐπὶ τούτου ἔγραφον οἱ μαθηταὶ δι' αἰχμηροῦ ὄργανου, τοῦ γραφείου καλουμένου, ἢ διὰ μέλανος. Ἐπίσης ἐντὸς τοῦ μαρσίππου ἔθετον οἱ Βυζαντινόπαιδες τὴν σμίλην, δηλαδὴ μαχαϊρίδιον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀπέξεον τὸν γραφικὸν κάλαμον, καὶ ψήφους, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν ἀρίθμησιν.

Διὰ τὴν ἀρίθμησιν ἐπίσης οἱ μαθηταὶ εἶχον τὸ ἀβάκιον, τὸ ὁποῖον ἦτο ὀριζόντιος πίναξ με περιθώριον, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἔρριπτον ἄμμον καὶ με τὸν δάκτυλον ἔκαμνον διαφόρους ὑπολογισμούς. Εἰς τὴν θήκην ἐτοποθετοῦντο αἱ γραφίδες, ἀποτελούμεναι ἀπὸ καλάμους, καλουμένους κονδύλια. Ἡ θήκη αὕτη ἐλέγετο καλαμάριον, τὸ ὁποῖον ἐσήμαινε καὶ τὸ λεγόμενον σήμερον μελανοδοχεῖον.

Ἡ φοίτησις εἰς τὸ σχολεῖον τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως ἦτο τριετής. Οἱ μαθηταὶ ἐπεράτωνον αὐτὸ εἰς ἡλικίαν 10 ἕως 12 ἐτῶν καὶ μετέβαινον ἀμέσως εἰς τὸ ἀνώτερον σχολεῖον, ὅπως λέγομεν σήμερον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Τὸ σχολεῖον τοῦτο ἐλέγετο τοῦ γραμματικοῦ καὶ ἡ φοίτησις διήρκει 3—4 ἔτη. Ὁ διδάσκαλος ἐλέγετο γραμματιστής καὶ γραμματοδιδάσκαλος.

Κατόπιν ήκροώντο μαθημάτων εις άνωτέρας σχολάς, αί όποιαί ήσαν εις διαφόρους πόλεις του άπεράντου Βυζαντινού κράτους, ώς λ.χ. εις Κωνσταντινούπολιν, 'Αθήνας, 'Αλεξάνδρειαν, 'Αντιόχειαν, 'Εδεσσαν, Βηρυτόν και άλλαχοῦ. Διότι αί σχολαί τών έθνικών ή μετετρέπησαν εις χριστιανικάς ή έπαυσαν να λειτουργοῦν, όπως, έπι 'Ιουστινιανού, ή νεοπλατωνική σχολή τών 'Αθηνών (529), τής όποιας οί έπτά τελευταίοι καθηγηταί κατέφυγον εις την Περσίαν. Οῦτοι έγιναν ευμένως δεκτοί από τον βασιλέα τής Περσίας Χοσρόην, έδιδασαν έπι μακρόν και μετέφρασαν εις την περσικήν γλώσσαν έργα του Πλάτωνος και του 'Αριστοτέλους.

Εις τās άνωτέρας σχολάς οί Βυζαντινόπαιδες έδιδάσκοντο ρητορικήν, ή όποία ήτο χρήσιμος εις κληρικούς και λαϊκούς, και φιλοσοφίαν, δηλαδή λογικήν, ήθικήν, δογματικήν και μεταφυσικήν. Έκ τών φιλοσόφων έδιδάσκοντο κυρίως ό 'Αριστοτέλης, ό Πλάτων και οί Στωϊκοί. Όλωσ ιδιαιτέρως ήκμασε τó Πανεπιστήμιον τής πρωτεύουσας του κράτους, τής Κωνσταντινουπόλεως, τó λεγόμενον Πανδιδακτήριον, γνωστόν ώς Πανεπιστήμιον τής Μαγναύρας, από τó όνομα του κτηρίου, εις τó όποιον έστεγάζετο. Τοῦτο άνεκαίνισεν ό αυτοκράτωρ Θεοδόσιος Β' ό Μικρός (425), κατά προτροπήν τής συζύγου του Εὐδοκίας. 'Αφοῦ αί έπαρχιακαί πόλεις είχαν μεγάλην πνευματικήν κίνησιν, δέν έπετρέπετο ή Κωνσταντινούπολις, ώς πρωτεύουσα, να ύστερη εις τó σημεϊον τοῦτο.

✓ Ο όργανισμός του Πανδιδακτηρίου προέβλεπε 31 διδασκάλους, 15 δια τὰ 'Ελληνικά, 13 δια τὰ Λατινικά, 2 δια τó Δίκαιον και 1 δια τήν Φιλοσοφίαν. Όλοι οί καθηγηταί ήσαν 'Ελληνες και είχαν τον βαθμόν του κόμιτος. Ο διδάσκων εις τās άνωτέρας σχολάς έλέγετο οικουμενικός διδάσκαλος ή διδάσκαλος τών διδασκάλων ή μέγας διδάσκαλος ή ύπατος τών διδασκάλων. Φοιτηταί ήρχοντο από όλον τον κράτος και ξένοι, ώς ό ονομαστός 'Αρμένιος Μεσρώβ (441), ό όποϊος, μαθών τὰ 'Ελληνικά, έσχημάτισε την αρμενικήν αλφάβητον και μετέφρασε διάφορα Χριστιανικά έργα.

23. 'Η λογοτεχνία

'Ενῶ τόσοσν καλώς ήτο ώργανωμένη ή παιδεία, δέν έλαβεν άνάλογον δημιουργικήν πνοήν ή λογοτεχνία, όπως τοῦτο συνέβη

κατά τους κλασσικούς χρόνους, διότι εις τὸ Βυζάντιον κατὰ πρῶτον δὲν παρατηροῦμεν ἐλευθερίαν, ἢ ὅποια εἶναι πάντοτε ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ὑψηλῶν διανοημάτων. Δεύτερον σοβαρὸν ἔμπόδιον εἶναι ἡ γραφομένη γλῶσσα. Μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ὁμιλουμένης εἶχεν ἤδη δημιουργηθῆ χάσμα ἀπὸ τούς ἀλεξανδρινούς χρόνους, τὸ ὅποιον εἶχε καταστῆ μέγιστον κατὰ τοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνας.

Τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων εἶχε θαμβώσει τόσο πολύ τοὺς λογίους τοῦ Βυζαντίου, ὥστε οὗτοι ἐθεώρουν ὑποχρέωσιν των νὰ τηροῦν αὐστηρῶς τοὺς κανόνες τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματικῆς. Ἡ προσκόλλησις αὕτη καὶ εἰς τὸ τυπικὸν καὶ εἰς τὸ λεξιλόγιον τῆς ἀττικῆς διαλέκτου ἦτο ἐπιζήμιος διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῶν λογοτεχνῶν. Διότι οὗτοι διὰ τὴν διατύπωσιν τῶν σκέψεών των ὤφειλον νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν σύγχρονόν των γλῶσσαν καὶ ὄχι τὴν ἀρχαίαν, ὑπὸ τὴν ὅποιαν ἐβασάνιζον καὶ ἐπίεζον τὰ διανοήματά των. Οὕτω ἔχανον οἱ λογοτέχνηαι τὴν φραστικὴν δροσερότητα καὶ τὴν πηγαίαν ἐμπνευσιν. Πολλοὶ ὁμως συγγραφεῖς, προικισμένοι μὲ ἔντονον λογοτεχνικὸν τάλαντον, ὑπερεπήδησαν τὰ ἔμπόδια ταῦτα καὶ ἀνεδείχθησαν ἱκανοὶ χειρισταὶ τοῦ καλάμου, ὡς λ.χ. οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιηταὶ καὶ οἱ θεολόγοι.

Οἱ πρῶτοι Βυζαντινοὶ ποιηταὶ ἐξηκολούθησαν νὰ μιμοῦνται τυφλῶς τὰ μέτρα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν, τὰ ὅποια ἐστηρίζοντο εἰς τὴν ποσότητα τῶν συλλαβῶν, τὴν προσφθίαν. Ἐνωρὶς ὁμως κατώρθωσαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ αὐτὰ καὶ νὰ στηρίξουν τὸ μέτρον τῶν ποιημάτων των εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν καὶ ἐνίοτε εἰς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν. Οὕτω κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰσήχθη εἰς τὴν ποίησιν νέον μετρικὸν σύστημα ὑπὸ τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν.

Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν ποιημάτων, τὰ ὅποια ἐστηρίχθησαν πολὺ εἰς τὴν μουσικὴν, ὠνομάσθη ὕμνος καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ πρωτότυπα δημιουργήματα τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ ὕμνος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ π ρ ο ο ἰ μ ἰ ο ν, τὸ ὅποιον εἶναι μία ἢ δύο εἰσαγωγικαὶ στροφαί, τὴν κυρίαν σ τ ρ ο φ ῆ ν καὶ τέλος εἴκοσι ἢ τριάκοντα ἄλλας ὁμοίας μορφῆς στροφάς. Ὁ τελευταῖος στίχος ἐκάστης στροφῆς λέγεται ἐ π ω δ ῆ, ἦτο ὁμοιος καὶ ἐψάλλετο ὑπὸ ὄλων τῶν πιστῶν μαζί.

ὁ Σύνεμος Πικραφίδος ἔγραψε χριστιανικοῦ ἔθους ἕμνον
μελοποιήσας τὸν οὗτον ὁ δὲ Πικραφίδης ἐπέθετο

Τὸ μέτρον λοιπόν, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησαν οἱ Βυζαντινοὶ ποιηταί, διέκρινεν αὐτοὺς εἰς δύο κατηγορίας, τοὺς ἔθνικους καὶ τοὺς μελωδοῦς. Οἱ ἔθνικοι προσεκολλήθησαν εἰς τὴν παράδοσιν καὶ ἔγραψαν τὰ ποιήματά των εἰς τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν, ἐνῶ οἱ μελωδοὶ ἐπέδότησαν εἰς τὸ νέον εἶδος τῆς ποιήσεως.

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκει ὁ Γεώργιος Πισίδης. Μεταξὺ τῶν ποιημάτων, τὰ ὁποῖα ἔγραψεν οὗτος, περίφημον ἦτο ἐκεῖνο, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐξύμει τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Ἀράβων, ὅταν οὗτοι ἐπολιόρκησαν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ὁ Πισίδης δὲν εἶχε πραγματικὸν ποιητικὸν τάλαντον, ἀλλ' ἦτο προικισμένος μετ' ἰσχύος δεξιότητα νὰ ἀπομιμήται τὴν ἀρχαίαν ποίησιν, ὥστε οἱ σύγχρονοὶ του διηρωτῶντο «τίς στοιχίζει κρεῖτον, ὁ Εὐριπίδης ἢ ὁ Πισίδης;». Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνήκει ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός.

Κύριος ὅμως ἐκπρόσωπος τῆς τάσεως αὐτῆς εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἐκκλησιαστικὸς ποιητὴς ὄλων τῶν αἰώνων, ὁ ὕμνογράφος Ρωμανός (περὶ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος). Ὁ Ρωμανὸς κατήγετο ἀπὸ ἑβραϊκὴν οἰκογένειαν τῆς Ἐμέσης τῆς Συρίας, ἔλαβεν ἑλληνικὴν μόρφωσιν καὶ μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἔγραψε τὰ ποιήματά του.

Ὁ μελωδὸς οὗτος ἐξύμει τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, τὰς πράξεις τῶν ἁγίων καὶ τὰ γεγονότα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται αἱ χριστιανικαὶ ἑορταί. Ἡ γλώσσά του περιέχει καὶ πολλὰ στοιχεῖα τῆς ὀμιλουμένης, ἡ δὲ διήγησις του ἔχει δραματικότητα. Ὁ μελωδὸς οὗτος εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ δὲ φήμη του ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ὠνομάσθη Πίνδαρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως.

Ἀπὸ τοὺς ὠραιότερους ὕμνους αὐτοῦ εἶναι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν Δευτέραν Παρουσίαν («Ὅταν ἔλθῃ ὁ Θεὸς ἐπὶ γῆς μετὰ δόξης»), εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ («Ἡ παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει») κ.ἄ. Ἐκ τῶν περιφήμων ὕμνων του σώζονται 89 τὸν ἀριθμὸν. Πιθανὸν καὶ ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος νὰ ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ὄχι ὑπὸ τοῦ Σεργίου, πατριάρχου Κων/πόλεως, ὁ ὁποῖος διεκρίθη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀράβων. Ἡ θέρη, μετ' ἧν ὁποῖαν ἔχει γραφῆ ὁ ὕμνος οὗτος, καὶ αἱ περιεχόμενα εἰς αὐτὸν μεταφοραὶ καθιστοῦν αὐ-

τὸν ἀξιόλογον. Ὁ μελογράφος Ρωμανὸς ἐκπύχθη ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἁγίος. (ἴσως ἡ Ὀρθόδοξος)

Μὲ τὸ νέον μετρικὸν σύστημα ἀνεπτύχθη καὶ τὸ ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ πλούσιον. Πολλὰ ἐπιγράμματα εἶναι ἀξιόλογα καὶ εἴτε ἀναφέρονται εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν εἴτε ἐκφράζουν τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς μεγάλους σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἴδου ἓν ἐπίγραμμα ἀφιερωμένον εἰς τὸν Πλάτωνα:

Ψυχὴν ἀνειπὼν ἀθάνατον ὁ Πλάτων
ἀφῆκε δόξαν ἀθάνατον ἐν βίῳ.

Εἰς τὴν κυρίως λογοτεχνίαν ὑπάγεται τέλος τὸ μυθιστόρημα, τὸ ὁποῖον, ἄγνωστον εἰς τὴν ἀρχαιότητα, εἶναι γνήσιον δημιούργημα τῶν Βυζαντινῶν. Οἱ μυθιστοριογράφοι λαμβάνουν περιπετειώδεις ὑποθέσεις ἀπὸ τὴν ζωὴν των. Ὁ ἥρωσ καὶ ἡ ἥρωϊς παρουσιάζονται συνήθως ὡς πρόσωπα μὲ τὰς μεγαλυτέρας ἀδυναμίας ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ σώζονται ἢ μὲ τὴν τύχην ἢ μὲ τὴν βοήθειαν δυνατῶν φίλων.

Δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν μὲ βεβαιότητα ἂν οἱ μυθιστοριογράφοι ἦσαν χριστιανοὶ ἢ ἐθνικοὶ, διότι ἡ προσωπικότης τοῦ συγγραφέως διαφαίνεται ἐλάχιστα.

Πάντως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ μυθιστορήματος ἐπέδρασε πολὺ ὁ Χριστιανισμὸς, διότι δι' αὐτοῦ ἐπεδιώκετο πάντοτε ἡ διατήρησις τῆς ἠθικῆς τελειότητος τῶν πρωταγωνιστῶν καὶ ἰδιαιτέρως τῶν ἡρωϊδων. Τὸ μυθιστόρημα ὑπῆρξε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ πλέον ἀγαπητὸν λογοτεχνικὸν εἶδος. Διεδόθη πολὺ καὶ συνετέλεσε νὰ ἀναπτυχθῇ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

Τρεῖς εἶναι οἱ διαπρεπεῖς μυθιστοριογράφοι τῶν χρόνων τούτων, ὁ Ἡλιόδωρος, ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος καὶ ὁ Λόγος. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἀνεδείχθη ἀνώτερος κατὰ τὴν ψυχολογικὴν ἐμβάθυνσιν τῶν ἡρώων του.

24. Ἡ Ἱστορία

Οἱ πρῶτοι μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἱστορικοὶ συγγραφεῖς δὲν ἔχουν καθαρῶς βυζαντινὸν χαρακτῆρα.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐμφανίζονται συγγραφεῖς,

οί όποιοι φιλοτιμοϋνται με άκριβειαν και παραστατικότητα να ιστορήσουν τα σύγχρονα γεγονότα, χωρίς να παύσουν να μιμοϋνται τους αρχαίους ιστορικούς και να γράφουν εις αρχαίζουσαν γλώσσαν. Παρά ταϋτα, είναι άπηλλαγμένοι από την δουλικήν μίμησιν και δεικνύουν μίαν άνεξαρτησίαν. Οϋτοι είναι οί λεγόμενοι κυρίως ιστορικοί. Μέχρι τής άλώσεως τής Κων/πόλεως υπό τών Τούρκων άνεδείχθησαν πολλοί έξ αυτών παρέχοντες οϋτω πλήρη έξιστόρησιν τών άξιολογωτέρων γεγονότων τής Βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Σημαντικώτερος ιστορικός είναι ό Προκόπιος. Οϋτος κατήγετο από την Καισάρειαν τής Παλαιστίνης και διετέλεσε βοηθός και σύμβουλος του στρατηγού Βελισαρίου. 'Ο Προκόπιος παρηκολούθησε τον Βελισάριον εις όλας τας έκστρατείας εις την 'Ιταλίαν, εις την 'Αφρικήν και εις τον δεύτερον περσικόν πόλεμον. 'Επειδή δε έξισσε τα πολεμικά γεγονότα από πολύ πλησίον, τα ιστορικά του συγγράμματα είναι αυθεντικά. 'Αναδεικνύεται δε ό Προκόπιος μεγάλης άκριβείας ιστορικός, άξιος συνεχιστής τών μεγάλων 'Ελλήνων ιστορικών τής κλασικής αρχαιότητος.

'Ο Προκόπιος έγραψε τρεις πραγματείας: 1) Τας 'Ιστορίας, 2) Περί τών κτισμάτων του 'Ιουστινιανού και 3) Τά 'Ανέκδοτα. Εις το πρώτον, τας 'Ιστορίας, εκτίθενται με άκριβειαν περιγραφής οί διάφοροι πόλεμοι του 'Ιουστινιανού. Εις το δεύτερον, το Περί κτισμάτων, αναφέρονται τα οίκοδομήματα, κτίσεις πόλεων, φρουρίων, δημοσίων λουτρών, βιβλιοθηκών κ.ά. Εις το τρίτον, Τά 'Ανέκδοτα, το όποιον έξεδόθη μετά τον θάνατον του 'Ιουστινιανού, περιλαμβάνονται γεγονότα τής ιδιωτικής ζωής του 'Ιουστινιανού, τής Θεοδώρας και τής αύλης των.

Τό έργον του Προκοπίου συνεχίζουν ό 'Αγαθίας, ό Μένανδρος και ό Θεοφύλακτος Σιμοκάττης (έπι 'Ηρακλείου). 'Ο τελευταίος συνέγραψε την ιστορίαν του Τιβερίου και του Μαυρικίου.

'Εκτός τών ιστοριών τούτων, όπου έξιστοροϋνται σύγχρονα γεγονότα, άνεπτύχθη τότε και άλλο είδος ιστορίας πρωτότυπον, ή χρονογραφία. 'Ο χρονογράφος δέν έξιστορεί μόνον γεγονότα τής έποχής, άλλ' άνατρέχει εις τους άπωτάτους χρόνους και άρχίζει από κτίσεως κόσμου, ήτοι από 'Αδάμ, γράφει την ιστορίαν όλων τών λαών και φθάνει μέχρι τής έποχής του. Τό έργον του χρο-

νογράφου, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται Σύνοψις ἱστοριῶν ἢ Χρονικὸν ἢ Χρονογραφία, εἶναι παγκόσμιος ἱστορία, γραμμένη διὰ τὸν λαόν.

Αἱ χρονογραφίαι ἔχουν γραφῆ εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν καὶ διεδίδοντο εὐρέως ὄχι μόνον μεταξύ τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ξένους λαοὺς ἐν μεταφράσει.

Ὁ παλαιότερος καὶ σπουδαιότερος χρονογράφος εἶναι ὁ Ἰωάννης Μαλάλας, τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας. Ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα ἀπέβη ὑπόδειγμα εἰς τοιοῦτου εἶδους δημῶδεις ἱστορίας. Ἔχει αὕτη ἀξίαν μόνον ὅπου ἀναφέρει γεγονότα τῆς ἐποχῆς του ἢ διδὲι εἰδήσεις διὰ τὴν ζωὴν τῶν συγχρόνων του. Εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ παρελθόντος ὑστερεῖ ἢ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, διότι ἐπικρατεῖ σύγχυσις καὶ ἀσάφεια. Ἀ.χ. ὁ Διόνυσος παρουσιάζεται ὡς συγγραφεὺς, γράφας περὶ τῆς ἀμπέλου καὶ γεωργίας, ὁ φιλόσοφος Θαλῆς παρουσιάζεται ὡς ἱστορικὸς κ.ἄ. Ἦτοι αἱ χρονογραφίαι περιέχουν ἱστορικὰ σφάλματα καὶ δὲν προδίδουν λογοτεχνικὴν διάθεσιν καὶ καλαισθησίαν ὕφους.

Ἰδιαιτέρον εἶδος ἱστοριογραφίας εἶναι οἱ βίοι ἁγίων. Κυρίως συγγραφεῖς τούτων εἶναι μοναχοί, οἱ ὅποιοι, διηγούμενοι τὰ μαρτύρια καὶ τὴν ἀγνότητα τοῦ ἁγίου, προσεπάθουν νὰ δυναμώσουν τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τοῦ λαοῦ. Ἐπίσης ἐπεδίωκον νὰ καταπολεμήσουν τὰς ξένας θρησκείας καὶ τὰς αἱρέσεις.

Μεταξὺ τῶν βιογράφων τῶν ἁγίων ἐξέχουσιν θέσιν κατέχει ὁ Ἰωάννης Μόσχος, ὁ ὁποῖος ἐξῆψε περὶ τὰ τέλη τοῦ βου αἰῶνος. Τὸ βιβλίον τούτου ὀνομάζεται Λεῖμων ἢ Λεῖμωνάριον, μεταφρασθὲν δὲ εἰς τὴν λατινικὴν ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς αὐτὸ περιέχονται ἀνέκδοτα, ἀξιόλογοι πράξεις καὶ πρὸ πάντων θαύματα τῶν μοναχῶν. Γενικῶς εἰς τοὺς βίους ἁγίων ἀναγράφονται παραδοξολογίαι τόσον ἐπὶ τῆς θρησκείας ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνίας, στεροῦνται δὲ καὶ φιλολογικῆς ἀξίας.

25. Ἡ Θεολογία

Περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο εἶδος λογοτεχνίας εἰς τὸ Βυζάντιον ἐκαλλιεργήθη ἡ θεολογία, διότι τὰ θεολογικὰ προβλήματα ἦσαν

τὰ σπουδαιότερα καὶ τὰ μεγαλύτερα τῆς ἐποχῆς. Ἐνῶ οἱ ἔθνικοι συγγραφεῖς προσεπάθουν νὰ σώσουν τὴν εἰδωλολατρείαν, ἡ ὁποία ἐκλονίζετο, τοὺς χριστιανοὺς συγγραφεῖς ἀντιθέτως ἐκίνει ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐνισχύσουν τὴν θέσιν τῆς νέας θρησκείας, δηλαδὴ τὸν Χριστιανισμόν, καὶ νὰ τὸν προφυλάξουν ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἐθνικῶν καὶ ἀπὸ τὰς αἱρέσεις.

Διὰ τοῦτο οἱ θεολόγοι συγγραφεῖς τῆς περιόδου ταύτης διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας, τοὺς ἔθνικοὺς καὶ τοὺς χριστιανοὺς. Ἐκ τῶν πρώτων σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Λιβάνιος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς. Ὁ Λιβάνιος (314—393) ἤσθανετο ἀποστροφὴν πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, διότι αὕτη ἀπεμάκρυνε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, τὰ ὁποῖα οὗτος ἠγάπα καὶ μετὰ θερμοῦ ζήλου ἐμελέτα.

Ὁ Λιβάνιος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐσπούδασεν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν μαζί με τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Βραδύτερον ἐγκατέλειπε τὰς Ἀθήνας καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἔνθα ἴδρυσεν σχολὴν ρητορικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφοίτησεν ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος καὶ ἄλλοι διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Λιβάνιος ἔγραψε λόγους, διηγήσεις, μελέτας καὶ ἐπιστολὰς εἰς ὕφος περίτεχον καὶ ρητορικόν. Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Λιβανίου ἐσώθησαν πολλὰ, παρέχοντα πλήρη εἰκόνα τῆς συγχρόνου του κοινωνίας.

Ὁ ἔτερος εἶναι ὁ Ἰουλιανὸς (331—363). Οὗτος ἐσπούδασεν φιλοσοφίαν καὶ ρητορικὴν ἐπίσης εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν. Ἦρχισε νὰ αἰσθάνεται ἀποστροφὴν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ἀφ' οὔτου ἐξῆρε μετὰ τὸν ἀδελφόν του Γάλλον εἰς τὸ μοναστήριον. Ὁταν λοιπὸν ὁ Ἰουλιανὸς ἐγένεν αὐτοκράτωρ, προσεπάθησε νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ἀναφέρεται ὅτι ἠρώτησε σχετικῶς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ ἔλαβεν τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν:

✓ Εἶπατε τῷ βασιλεῦ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά,
οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβην, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέουσιν, ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ. ✓

Τὰς περὶ νέας θρησκείας ἀπόψεις του ὁ Ἰουλιανὸς ἀνέπτυξεν εἰς ἐπιστολὰς καὶ εἰς εἰδικὰ συγγράμματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτί-

θεται κατά τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ πάθος. Ἐκ τούτου διαφαίνεται ὅτι ματαίως ἠγωνίζετο ὑπὲρ θρησκείας, ἡ ὁποία δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ψυχικὴν ἀνάγκην τῶν ἀνθρώπων.

Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς θεολόγους, οἱ χριστιανοὶ γράφουν εἰς γλῶσσαν ἀπλουστέραν, μολοντί καὶ αὐτοὶ προσπαθοῦν νὰ μιμηθοῦν τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Οἱ ἐπιστημότεροι εἶναι ὁ Ἰουστίνος ὁ μάρτυς, ὁ Ὀριγένης, ὁ Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστοριογράφος Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου καὶ ὁ ἄλλως ἐξαιρετικὴν θέσιν κατέχει ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρείας. Γενικῶς ἡ ἀνατολικὴ θεολογία παρήγαγε κατὰ τοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνας ἔργα ἀνώτερα κατὰ πολὺ ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν θεολόγων τῆς Δύσεως.

Σταθμὸν ὅμως ἀποτελεῖ ὁ 4ος αἰὼν, ὁ γνωστὸς ὡς χρυσοῦς αἰὼν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Οὗτος ἐδημιουργήθη ἐκ δύο αἰτίων: 1) ἔπρεπε νὰ διεξαχθῆ ζωηρὸς ἀγὼν κατὰ τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων, οἱ ὅποιοι προσέβαλλον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς ἀρχαίας σοφίας καὶ 2) νὰ καταπολεμηθοῦν αἱ αἱρέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴν τάσιν τῶν λογίων. Ὁ ἀγὼν κατὰ τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ κινδύνου ἔδωκεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν ἔδαφος νὰ ἀναπτυχθῆ καὶ καλλιεργηθῆ. Οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς, διὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν καρποφόρως καὶ τοὺς ἐθνικοὺς καὶ τὰς αἱρέσεις, εἶχον μεγάλην φιλοσοφικὴν μόρφωσιν, εἰργάζοντο μὲ ἀρκετὴν ἐλευθερίαν καὶ πρωτοτυπίαν. Ἀνέπτυссον δὲ τὰς γνώμας καὶ ἐπιχειρήματά των μὲ ἀσυνήθη εὐγλωττίαν καὶ ὁρμὴν.

Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἀκμάζουν οἱ Μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Ὁ Μέγας Βασίλειος (330—379) κατήγετο ἀπὸ πλουσίαν οἰκογένειαν τῆς Καισαρείας. Ἐσπούδασεν εἰς τὰς Ἀθήνας ρητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν, ὅπου ἐγνώρισε τὸν Ἰουλιανὸν καὶ συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μὲ τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Ἐπειτα ἐπεσκέφθη τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐμελέτησε τὸν μοναχικὸν βίον, ὁ ὁποῖος ἤκμαζεν εἰς αὐτάς. Ὡς ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας (370), διεκρίθη ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ καὶ διέδωσε τὸν μοναχικὸν βίον εἰς τὴν ἐπαρχίαν του. Συνέγραψεν ὁ Μ. Βασίλειος τοὺς περιφήμους

Ἀσκητικούς Κανόνες και τὰς Ὀμιλίας του, αἱ ὁποῖαι ἀπευθύνονται εἰς τὸν λαὸν τῆς Καισαρείας. Αὗται προκαλοῦν συγκίνησιν μὲ τὸ βάθος καὶ τὸ λυρικὸν ὕφος. Ὁ Μ. Βασίλειος, ἂν καὶ διατυπώνει μερικὰς ἐπιφυλάξεις εἰς ὠρισμένα σημεῖα, κηρύσσεται ἀπεριφράστως ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῶν νέων διὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ὁ Μ. Βασίλειος κατέλιπε πλῆθος συγγραμμάτων δογματικῶν καὶ παιδαγωγικῶν καὶ ἐκηρύχθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἅγιος (ἐορτάζεται τὴν 1 Ἰανουαρίου).

Ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης (335—394), νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Μ. Βασιλείου, ἔλαβε τὸ ἐπώνυμον τοῦτο, διότι διετέλεσεν ἐπίσκοπος τῆς Νύσσης, ἡ ὁποία ἦτο πόλις τῆς Καππαδοκίας. Ἐγραψε λόγους, ἐπιστολάς, ἀσκητικὰ καὶ δογματικὰ συγγράμματα. Εἰς τὰ τελευταῖα εὐρίσκομεν βάθος φιλοσοφικόν, τὸ ὁποῖον προδίδει τὴν μεγάλην τοῦ ἱεράρχου μόρφωσιν. Ἐπολέμησεν ὁ Γρηγόριος μετὰ θέρμης τὰς αἱρέσεις, ἰδίως τὸν Ἀρειανισμόν.

Ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς (330—390) κατήγετο ἀπὸ τὴν Ναζιανζὸν τῆς Καππαδοκίας, ἐσπούδασε ρητορικὴν καὶ διὰ τοῦτο διέπρεψεν ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ. Ἄν καὶ ἦτο στενὸς φίλος τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀνθρώπου κατ' ἐξοχὴν τῆς δράσεως, ἡγάπα ὁ Γρηγόριος τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦς κοινωνικοὺς δεσμούς. Εἰς τὰ ἔργα του, τὰ ὁποῖα εἶναι Λόγοι, Ἐπιστολαὶ καὶ Ποιήματα, ὁμιλεῖ συχνὰ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ ψυχικοῦ του βίου. Τὰ ποιήματά του δεικνύουν πολλάκις λεπτὴν συγκίνησιν. Τὸ ἀριστούργημά του εἶναι τὸ Ἐγκώμιον τοῦ Μ. Βασιλείου, στενοῦ του φίλου, ἔνθα ἀποκαλύπτεται ἡ μεγάλη φυσιογνωμία τοῦ ἱεράρχου.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (347—407) εἶναι ὁ ρητορικώτερος ἀπὸ πάντας τοῦς ἀνωτέρω, διακριθεὶς διὰ τὴν σπανίαν εὐγλωττίαν. Ἐγενήθη οὗτος εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐμόνασε κατὰ τὴν νεότητά του εἰς τὰ ὄρη τῆς Συρίας. Προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν (397), ἐχειροτονήθη πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ ὁμως ἦτο ὑπερβολικὰ αὐστηρὸς, ἐδημιούργησεν ἐχθρούς, ἰδίως τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν, τῆς ὁποίας ἐκαυτηρίαζε τὴν διαγωγὴν. Διὰ τοῦτο ἐξεθρονίσθη τὸ 403 καὶ ἐξωρίσθη. Ἄλλ' ἐπανελθὼν μετ' ὀλίγον ἐξεθρονίσθη ὀριστικῶς, ἔνεκα νέας διενέξεως πρὸς τὴν Εὐδοξίαν. Ἐξόριστος πάλιν

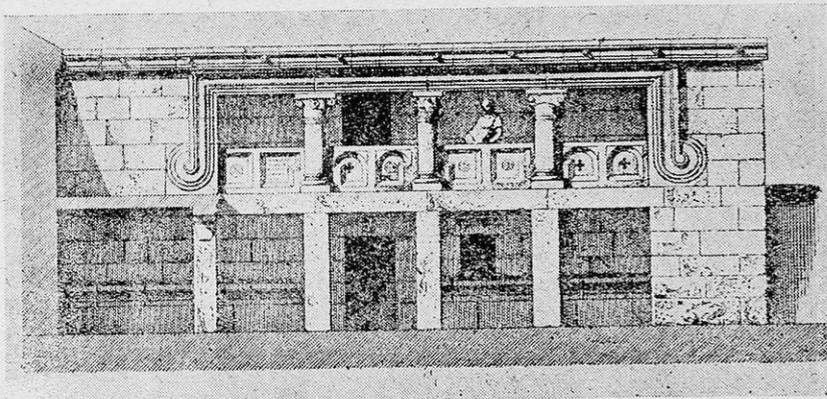
εις ἀπόκεντρον γωνίαν τῆς Καππαδοκίας δὲν ἠσύχασεν, ἀλλ' ἔξηκολούθησε δραστήριον ἀγῶνα κατὰ τῆς Εὐδοξίας, δι' ἐπιστολῶν. Ὡς ἐκ τούτου ἐκτοπίζεται εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ καθ' ὁδὸν ἀποθνήσκει εἰς χωρίον τῆς Ἀρμενίας. Τὰ ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι ποικίλα, Πραγματεῖαι, Ὀμιλίαι καὶ Ἐπιστολαί. Εἰς ταῦτα φαίνεται ὁ πλοῦτος ὠραίων εἰκόνων, μεταφορῶν καὶ παρομοιώσεων. Διὰ τοῦ Χρυσοστόμου ἡ θρησκευτικὴ ὁμιλία ἀπέβη ἔξοχον λογοτεχνικὸν εἶδος. Οἱ σύγχρονοὶ τοῦ τὸν ὠνόμασαν Χρυσόστομον καὶ οἱ μεταγενέστεροὶ τὸν θεωροῦν ὡς ἓνα ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ρήτορας τοῦ κόσμου. Αἱ ὁμιλίαι τοῦ Χρυσοστόμου ἦσαν τὸ προσφιλέστερον ἀνάγνωσμα κλήρου καὶ λαοῦ.

Μετὰ τὸν Χρυσόστομον δημιουργοῦνται συνθήκαι δυσμενεῖς διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς θεολογίας. Ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰ πρὸς καταπολέμησιν στοιχεῖα ἔλειψαν, ὡς ἦσαν ἡ ἀρχαία θρησκεία καὶ αἱ αἱρέσεις, ἄφ' ἑτέρου δ' ὁ Χριστιανισμὸς διεμορφώθη εἰς αὐστηρὸν δόγμα, τὸ ὁποῖον καθορίζει τί πρέπει νὰ σκέπτεται καὶ νὰ πράττη ὁ πιστός. Διὰ τοῦτο ἤδη ἀπὸ τὸν 5ον αἰῶνα δὲν ὑπάρχει πρωτότυπος θεολογικὴ δημιουργία. Οἱ Μεγάλοι Πατέρες τοῦ 4ου αἰῶνος θεωροῦνται ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς θεολογικῆς σοφίας καὶ τὸ ἔργον τῶν μεταγενεστέρων περιορίζεται εἰς τὴν κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν αὐτῶν. Ὁ Ἅγιος Συνέσιος, ἐπίσκοπος Πτολεμαίδος, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Θεοδώρητος, ἐπίσκοπος Κύρρου, εἶναι οἱ ἀξιολογώτεροι ἀπὸ τοὺς θεολόγους τοῦ 5ου αἰῶνος, οἱ ὁποῖοι κατάρθωσαν νὰ διατηρήσουν ἐν μέρει τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου αἰῶνος.

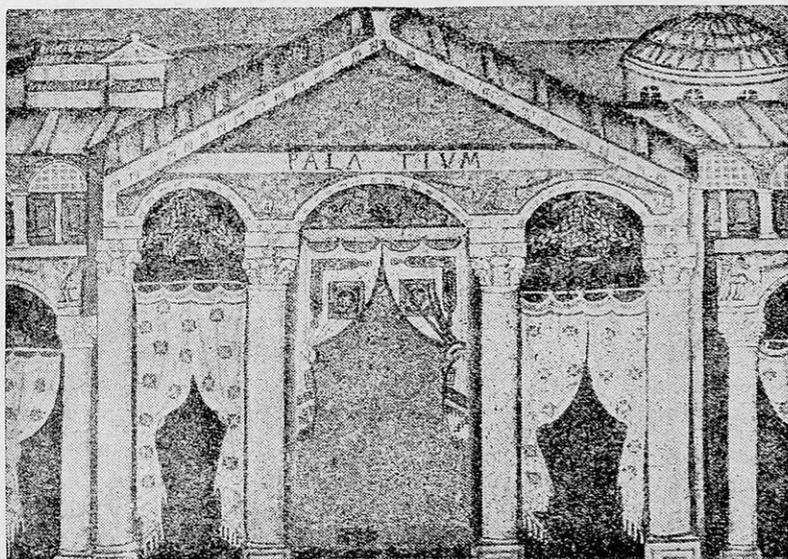
Κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα ἐκ τῶν δύο ρευμάτων εἰς τὴν συγγραφικὴν κίνησιν, τοῦ ἐθνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ, ἐκλείπει τελείως τὸ πρῶτον καὶ παραμένει κυρίαρχον τὸ δεύτερον. ✓

26. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ

Ἐνῶ εἰς τὰ λογοτεχνικὰ εἶδη τοῦ Βυζαντίου παρατηρεῖται γενικῶς σεβασμὸς καὶ προσκόλλησις εἰς τὴν παράδοσιν, τὸ ὅλως ἀντίθετον συμβαίνει εἰς τὴν Τέχνην. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ τελοῦν τὰς λειτουργίας των εἰς οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα ἐνθυμίζουν τοὺς ναοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν. Κατ' ἀνάγκην προκαλεῖται ἀληθῆς

13. Βυζαντινή οίκια τοῦ βου αἰῶνος

14. Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ραβέννης
(Μωσαϊκὸν τοῦ Ἁγίου Ἀπολλινாரίου τοῦ νέου, βορζαίων)

αναγέννησις εἰς τὴν τέχνην καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Τὴν τελευταίαν δὲν γνωρίζομεν ἀπὸ τὰ παλάτια τῶν βασιλέων ἢ ἀπὸ ἄλλα μεγάλα ἰδιωτικὰ κτήρια, διότι ὅλα αὐτὰ ἔχουν καταστραφῆ. Τὴν γνωρίζομεν μόνον ἀπὸ ναοῦς, τινὲς τῶν ὁποίων διεσώθησαν, ἀφοῦ μετετράπησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τζαμιά.

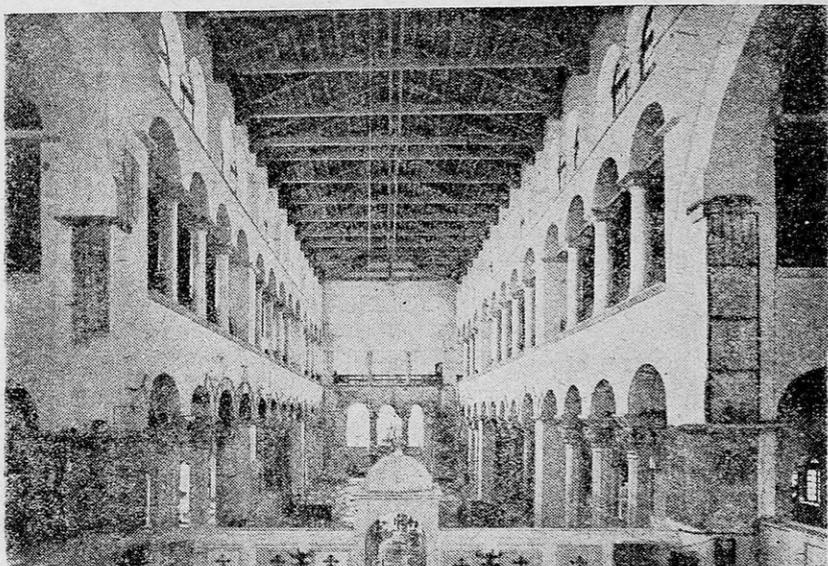
Κατ' ἀρχὰς οἱ χριστιανοὶ ἐχρησιμοποίησαν ὡς ναοῦς ἰδιωτικὰς οἰκίας, ὅπου ἔκαμον τὰς συγκεντρώσεις των, τὴν ἐκκλησίαν, ὅπως ἔλεγον, ἔνθα ἐτέλουν τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα. Ὅταν ὅμως μὲ τὸν καιρὸν, καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἦσκον· ἐλευθέρως τὰς τελετὰς των, ἔκτισαν ναοῦς κατὰ τὸ σχέδιον τῶν ἰδιωτικῶν οἰκιῶν, αἱ ὁποῖαι ἕως τότε εἶχον χρησιμεύσει ὡς τόπος συναθροίσεως. Τῶν πρώτων Χριστιανῶν ὁ ναὸς ἦτο μακρὸς ὀρθογώνιος σηκός, σκεπασμένος μὲ ξυλίνην στέγην.

Ὅταν βραδύτερον οἱ ἀρχιτέκτονες ἔκτισαν εὐρυχωροτέρους ναοῦς, ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς τὸ σχῆμα τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο Βασίλικαί. Ἐχρησιμοποιοῦντο δὲ ταῦτα ὡς δικαστήρια ἢ ὡς χρηματιστήρια καὶ εἶχον σηκόν, ὁ ὁποῖος ἦτο πλατύτερος καὶ ὑπεβαστάζετο ὑπὸ δύο σειρῶν κιόνων.

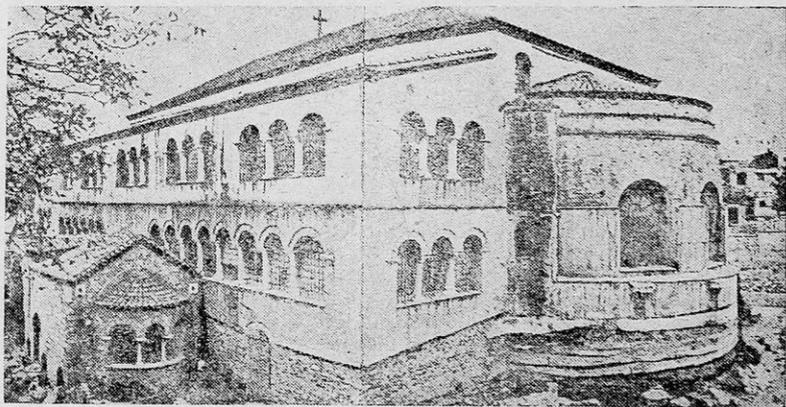
Τοιουτοτρόπως ἡ ἐκκλησία διαιρεῖται εἰς τρία τμήματα, ὀνομαζόμενα κλίτη. Ἐνίστε αἱ σειραὶ τῶν κιόνων ἦσαν τέσσαρες καὶ οὕτω τὰ κλίτη ἀνήρχοντο εἰς πέντε. Τὸ μεσαῖον, εὐρύτερον καὶ ὑψηλότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα, εἶχεν ὑψηλὰ εἰς τοὺς τοίχους, οἱ ὁποῖοι ἐπερίσσευον ἀπὸ τὰ πλάγια τείχη, παράθυρα καὶ ὁ ναὸς ἐφωτίζετο δι' αὐτῶν. Ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπῆρχεν αὐλή, μὲ κρήνην εἰς τὸ μέσον. Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ ἦσαν τρία, ὁ ναὸς ἁγίου, στενὸς πρόδομος, ὁ κυρίως ναὸς καὶ εἰς τὸ βάθος πρὸς τὴν ἀνατολὴν ἡμικυκλικὴ ἀψίς, ὅπου ἐσχηματίζετο τὸ ἱερόν καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εὕρισκετο ἡ Ἁγία Τράπεζα.

Ναοὶ μὲ τὸ σχῆμα τοῦτο ἐκτίσθησαν πολλοὶ εἰς τὴν Δύσιν, Βαλκανικὴν καὶ λοιπὴν Ἀνατολήν. Τοιοῦτου σχήματος ναοῦς ἵδρυσαν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μήτηρ του Ἁγία Ἐλένη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Ρώμην, Παλαιστίνην καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Ὀνομαστὸς ναὸς ἦτο ὁ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη τὸν 5ον αἰῶνα. Οὗτος, καεῖς κατὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ 1917, ἐπανιδρύθη μετὰ τινα ἔτη. Εἶναι παμμέγιστος, εἰς σχῆμα βασιλικῆς μὲ πέντε κλίτη, τὰ ὁποῖα ἐχωρίζοντο διὰ κιονο-

15. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου

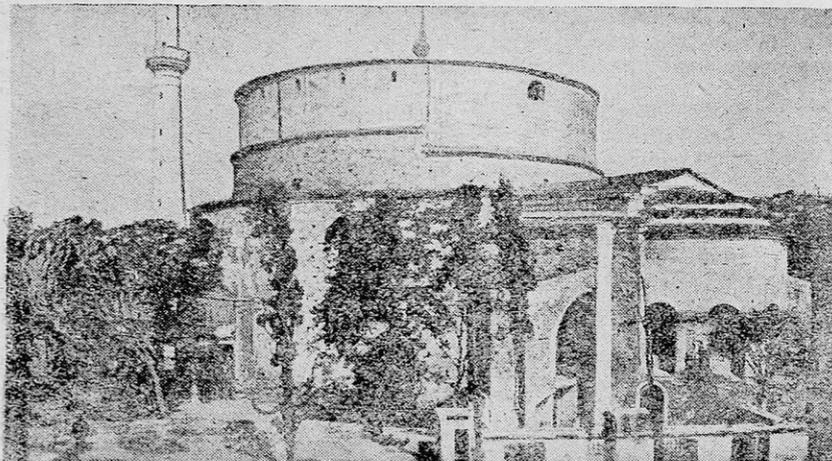

16. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῆς Ἀχειροποιήτου

στοιχιῶν. Δύο νάρθηκες εἰσῆγον εἰς τὸν κυρίως ναόν, ὁ ὁποῖος κατέληγεν εἰς τὴν μεγάλην κόγχην τοῦ ἱεροῦ.

Ἐν Θεσσαλονίκη ἐπίσης εἶναι τοῦ 5ου ἢ τοῦ 6ου αἰῶνος ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου, γνωστὸς ὡς Ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, εἰς σχῆμα βασιλικῆς.

Ὅμοίως ὑπάρχουν καὶ ἐκκλησίαι πολυγωνικαὶ καὶ κυκλικαί. Τοιοῦτον κυκλογερὲς σχῆμα ἔχει ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη τὸν 4ον ἢ 5ον αἰῶνα.

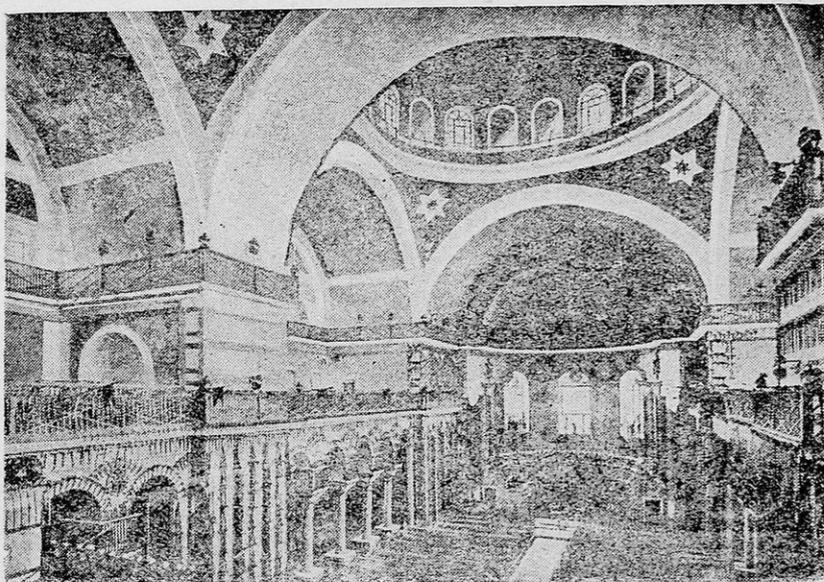

17. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου

Αὕτη εἶναι ἡ μεταβατικὴ περίοδος ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον ἕως τὸν Ἰουστινιανόν. Οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας (6ος αἰῶν) ἐδημιούργησαν τὸν βυζαντινὸν ρυθμόν. Ὁ περίφημος ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, παρὰ τὰς πολλὰς καταστροφὰς καὶ ἐποικοδομήσεις, διατηρεῖ μέχρι σήμερον τὸ ἀρχικόν του σχέδιον. Ὁ νέος οὗτος ρυθμὸς ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ Συρίαν, ἔλαβεν ὁμως τὴν τελειοτάτην ἔκφρασίν του εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἐκτὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλας ἐκκλησίας, ὡς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Σεργίου καὶ Βάκχου, ὁ ὁποῖος σώζεται μέχρι σήμερον.

Ἐπίσης εἰς μεγάλας ἑπαρχιακὰς πόλεις ἀνηγέρθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πολλαὶ ἐκκλησίαι, εἰς τὴν Ἔφεσον λ.χ. ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, εἰς τὴν Ἐλενόπολιν τῆς Βιθυνίας καὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη Νέα, τόσον δὲ ἦτο

18. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης Κων/πόλεως
(Χρησιμοποιούμενου νῦν ὡς Μουσείου τῶν τουρκικῶν πολέμων)

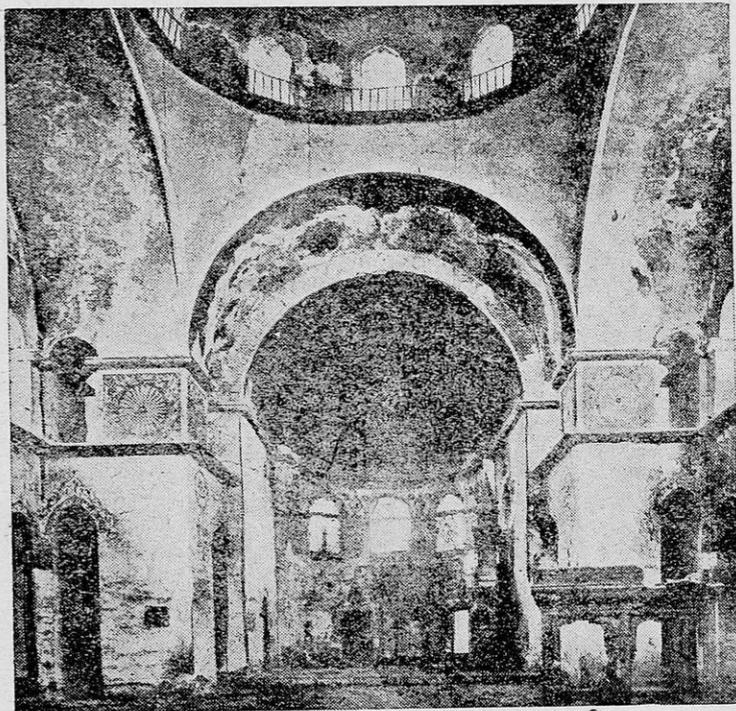
ώραῖος, ὥστε οὐδὲν ἄλλο κτίσμα ἠδύνατο νὰ συγκριθῆ με αὐτόν.

Τὸν βον αἰῶνα ἐκτίσθη εἰς Θεσσαλονίκην ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁ ὁποῖος εἶναι μικροτέρα ἀναπαράστασις τοῦ μεγάλου ὁμωνύμου ναοῦ τῆς πρωτεύουσας.

27. Ἡ Ἁγία Σοφία

Ἀπὸ ὅλα ὁμως τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ λαμπρότερον εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ὁ ναὸς αὐτὸς δὲν εἶναι ἀφιερωμένος εἰς ἁγίαν τινά, ἢ ὁποῖα ὠνομάζετο Σοφία, ἀλλ' εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ πρῶτον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἔκτισε μικρὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὃ δὲ αὐτοκράτωρ Κώνστας τὸν ἔκαμε περισσότερον εὐρύχωρον. Καεῖς δὲ ὑπὸ τοῦ ὄχλου τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐξωρίσθη ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἐκτίσθη ἕκ νέου ἐπὶ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β'.

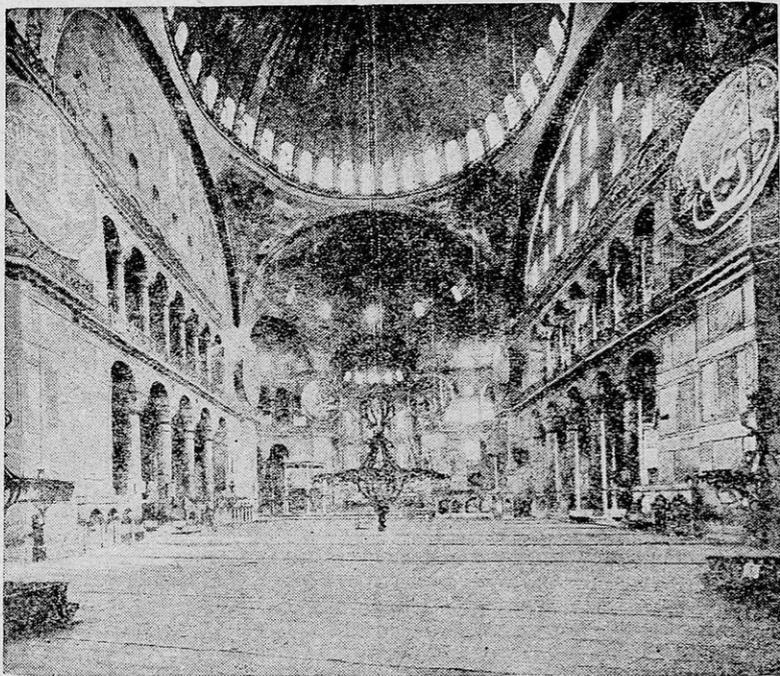

19. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης
(Πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ καέντος κατὰ τὸ ἔτος 1894 μνημείου)

Ὁ μικρὸς αὐτὸς ναὸς ἐκάη τὸ 532 κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠθέλησε νὰ κτίσῃ ἄλλον, μεγαλύτερον καὶ λαμπρότερον. Οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος ἀπὸ τὰς Τράλλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ Ἰσιδωρὸς ἀπὸ τὴν Μίλητον ἐξεπόνησαν τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ. Τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀντίκρυσαν οὗτοι, συνίστατο εἰς τοῦτο, νὰ ἰδρυθῇ ἐπὶ ὀρθογωνίου ἐπιφανείας κυκλικὸς θό-

λος, κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ μεταβληθῆ τὸ ἐσωτερικὸν σχῆμα τοῦ ναοῦ.

Ἴδου πῶς κατώρθωσαν νὰ τετραγωνίσουν τὸν κύκλον. Οἱ ἀρχιτέκτονες ὑψωσαν εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ τέσσαρας μεγάλους κίονας, οἱ ὅποιοι λέγονται πεσσοί, καὶ συνέδεσαν αὐτοὺς μεταξύ των δι' ἀψίδων. Ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἀπέιχεν ὑπὲρ τὰ εἴκοσι μέτρα ἀπὸ τὸν

20. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως

ἐξωτερικὸν τοῖχον τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ τῶν πεσσῶν ἐστηρίχθη ὁ θόλος, ὁ ὅποιος ἐπεκάθητο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ἀψίδων καὶ τῶν κοίλων σφαιρικῶν τριγώνων, τὰ ὅποια συνδέουν τὰς ἀψίδας πρὸς ἀλλήλας. Τοιουτοτρόπως ἐλύθη τὸ ἀρχιτεκτονικὸν πρόβλημα νὰ οικοδομηθῆ θόλος ἐπὶ μιᾷ ὀρθογωνίῳ ἐπιφανείᾳ.

Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν μέρος τοῦ θόλου κατεσκευά-

σθησαν, ὡς προέκτασις τῆς βάσεως, δύο ἡμιθόλια, ἕκαστον μὲ δύο κόγχας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ φαίνεται ὁ κυρίως θόλος ὑψούμενος εἰς τὸν ἄερα, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸν ναὸν ἀμέσως κατ' εὐθείαν γραμμὴν νὰ προσβλέπη τὸ κέντρον τοῦ θόλου, ὁ δ' ὀφθαλμὸς τοῦ καθημένου εἰς οἶον-δήποτε μέρος τοῦ ναοῦ νὰ διακρίνη ὅλας τὰς γραμμὰς τοῦ θόλου.

Τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ναοῦ ἐπεκτείνεται διὰ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ, τοιοῦτοτρόπως δὲ ἐπετελέσθη ἐπιμήκης χώρος, τοῦ ὀπίου ἢ στέγη ἀποτελεῖ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Ἐκατέρωθεν ὑπάρχουν δύο πλάγιοι σηκοὶ μὲ δύο πατώματα, τὰ ὁποῖα στηρίζονται ἐπὶ σφαιρικῶν τόξων. Τὸ ἄνω πάτωμα ἦτο γυναικωνίτης.

Τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νέου

σχεδίου ἦτο ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν διετηρήθη τὸ ὀρθογώνιον σχῆμα τοῦ ναοῦ, ἀναγκαιότατον διὰ τὴν λατρείαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ θόλου καὶ τῶν ἡμιθολίων τὸ βλέμμα ὑψοῦται πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἡ ψυχὴ μεταρσιοῦται. Συγχρόνως δημιουργεῖται νέον κέντρον φωτὸς

21. Ἐσωτερικὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως

καὶ ἀέρος, ὥστε νὰ νομίζη τις, ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὸ ὕπαιθρον καὶ ὅτι ἀτενίζει τὸν οὐρανόν.

Ἡ ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν προξενεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ μέγα τοῦτο καλλιτέχνημα, εἶναι καταπληκτικὴ. Τὸ πλῆθος τῶν ἐγχρώμων μαρμάρων, τὰ μωσαϊκὰ ἐπὶ χρυσοῦ ἢ βαθυκυάνου ἐδάφους, αἱ εἰκό-
νες, ὁ χρυσοῦς, ὁ ἄργυρος καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι, ἄφινον τὸν ἐπισκέ-
πτην ἐκστατικόν. Λέγεται ὅτι 360 ἑκατομμύρια χρυσοῦν δραχμῶν ἐδα-

22. Γενικὴ σημερινὴ ἀποψὶς τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας

πανήθησαν διὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέβλεπε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν καὶ διηκούλυε τὴν ταχεῖαν προμήθειαν καλοῦ ὕλικου. Δέκα χιλιάδες ἐργατῶν εἰργάσθησαν ἐπὶ πέντε ἔτη καὶ 10 μῆνας πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ. Κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ (537) ὁ Ἰουστινιανός, μεταβάς δι' ἄρματος, συρομένου διὰ 4 ἵππων, ὕψωσε τὰς χεῖρας πρὸς τὸν θεὸν καὶ ἀνέκραξεν, ὡς βεβαιοῦσι, «Νενίκηκά σε, Σολομών».

Ἡ Ἁγία Σοφία εἶναι τὸ μέγα ἐκκλησιαστικὸν καὶ πολιτικὸν

κέντρον τοῦ Βυζαντίου, σύμβολον τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐκεῖ ἐτελοῦντο αἱ ἐπισημότεραι πράξεις τοῦ Βυζαντίου, στέμεις αὐτοκρατόρων, ἐπινίκιοι δοξολογίαί καὶ ἄλλα. Ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τοῦ ναοῦ ἀνεγιγνώσκοντο ἐκθέσεις τῶν αὐτοκρατόρων περὶ τῶν πολέμων, ὅπως ἡ ἐκθεσις τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ Ἁγία Σοφία ὠνομάσθη Μεγάλη Ἐκκλησία καὶ εἶναι τὸ καλλιτεχνικώτερον μνημεῖον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι ἐδημιούργησε τὸν νέον βυζαντινὸν τύπον, τὸν ὁποῖον ἐμιμήθησαν οἱ ἀνατολικοὶ λαοί, οἱ Ἀραβες καὶ οἱ Τοῦρκοι. W

28. Ζωγραφικὴ καὶ Γλυπτικὴ

✓ Ὁ βυζαντινὸς ναὸς διαφέρει κατὰ τοῦτο ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον, ὅτι ἐπιζητεῖ νὰ ἔχη διακεκοσμημένον τὸ ἐσωτερικὸν καὶ νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς πιστοὺς τὰς μεγαλυτέρας μορφὰς τῆς θρησκείας καὶ τὰ μεγαλύτερα ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ λόγος αὐτὸς συνέβαλε πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς, ἡ ὁποία ἤρχισεν ἀπὸ τὸν 4ον αἰῶνα νὰ λαμβάνῃ ἰδιάζουσαν μορφήν. Τὸν 5ον αἰῶνα εἰσάγονται εἰς τὸν ναὸν εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἁγίων, μὲ σκοπὸν διδακτικόν. Ἀλλὰ κυρίως ἡ ζωγραφικὴ διεμορφώθη κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα καὶ ἔκτοτε δὲν μετεβλήθη.

Οἱ τεχνῖται δὲν ἀγαποῦν τὴν φυσικὴν παράστασιν τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς, ἀλλ' εἰς τὰς στάσεις δίδουν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα, εἰς τὰς εἰκόνας δὲν θέτουν βάθος, παρατάσσουν δηλαδὴ τὰς παραστάσεις ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας, καὶ τέλος προσπαθοῦν, ἀπλοποιοῦντες τὸ σχέδιον, νὰ ἐξάρουν κυρίως τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον.

Ὁ Βυζαντινὸς ζωγράφος ἔχει νὰ διακοσμήσῃ τὰ τρία μέρη τοῦ ναοῦ, τὸν νάρθηκα, τὸν κυρίως ναὸν (σηκόν) καὶ τὸ ἱερόν, ἀλλὰ κατὰ διάφορον τρόπον ἕκαστον. Ἐπίσης ἔπρεπε νὰ ζωγραφισθῇ καὶ τὸ τέμπλον ἢ προσκυνητᾶριον, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὸ ἱερόν ἀπὸ τὸν σηκόν.

Ὁ τρόπος ὁμοῦς, κατὰ τὸν ὁποῖον ἕκαστον ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ μέρη ἔπρεπε νὰ διακοσμηθῇ, ἦτο ὁμοιόμορφος εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς καὶ αὐστηρῶς καθωρισμένος. Ὁ τροῦλλος π.χ. καταλαμβάνεται ἀπὸ εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ὡς παντοκράτορος, ὅστις κρατεῖ τὸ εὐαγγέλιον εἰς τὴν ἀριστερὰν καὶ εὐλογεῖ μὲ τὴν δεξιάν. Εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος μὲ τὸν Χριστὸν ὡς παιδίον.

Ίδιαιτέρως ἀναπτύσσεται ἡ Ψηφιδογραφία.

Ἡ τέχνη αὕτη συνίσταται εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν τοίχων τῶν ναῶν μὲ μικροὺς πολυχρώμους λίθους. Τοῦτους κολλοῦν μὲ τοιαύτην τέχνην καὶ τόσῃ ἀντίθεσιν χρωμάτων, ὥστε προξενοῦν ἐντύπωσιν ἀπὸ μακρὰν εἰς τὸν θεατὴν. Οἱ λίθοι αὐτοὶ λέγονται ψηφίδες καὶ διὰ τοῦτο αἰζωγραφίαι, αἱ ὁποῖαι κατασκευάζονται τοιοῦτοτρόπως, ὀνομάζονται ψηφιδωτὰ ἢ μωσαϊκὰ.

Τῆς ἐποχῆς ταύτης μωσαϊκὰ δὲν ἐσώθησαν πολλὰ. Τὰ ψηφι-

23. Ὁ καλὸς Ποιμὴν

(Μωσαϊκὸν ἐνὸς μνημείου τῆς Ραβέννης, 5ος αἰών. Ὁ Χριστὸς, γαλήνιος ἐντὸς παραδεισιακοῦ τοπίου, περιστοιχίζεται ὑπὸ ἐξ συμβολικῶν προβάτων)

δωτὰ τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἦσαν ἄγνωστα μέχρι τινός, διότι οἱ Τοῦρκοι τὰ ἐσκέπασαν μὲ ἄσβεστον, ὅταν τὸ 1453 κατέλαβον τὴν πόλιν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη, κατόπι ἐπιμελοῦς ἐργασίας, ἐξέθαψαν ἀπὸ τὸ κονίαμα Ἀμερικανοὶ καλλιτέχναι πολλὰ ἐξαισία ψηφιδωτὰ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὡς τὸ ἐν σελ. 39 (εἰκ. 6) ὠραῖον μωσαϊκὸν τῆς ἐνθρόνου Θεοτόκου.

Ἐπίσης τὰ μωσαϊκὰ τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον. Εἰς ἓνα ψη-

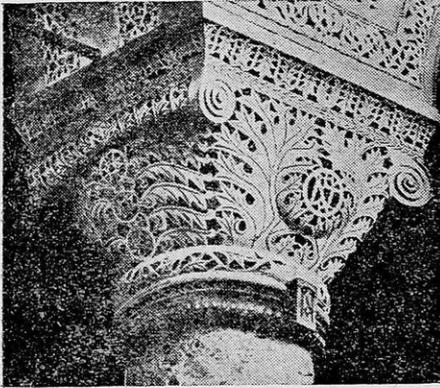
ψιδωτὸν παριστάνεται ὁ πολιοῦχος προστατεύων τοὺς εὐλαβεῖς ἰδρυτὰς τοῦ ναοῦ, εἰς ἄλλο ὁ ἅγιος μὲ λευκὸν ἔνδυμα μεταξύ ἑνὸς ἐπισκόπου καὶ ἑνὸς μεγιστᾶνος. Τοῦ 5ου αἰῶνος ἐπίσης ψηφιδωτὸν εἶναι ἡ μεγαλοπρεπὴς σύνθεσις εἰς τὸν ἀπέραντον τροῦλλον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία παριστάνει ἅγιους προσευχομένους πρὸ ναῶν. Τὰ παριστανόμενα πτηνὰ καὶ δοχεῖα μὲ ἄνθη ἐνθυμίζουν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. Ψηφιδωτὰ τοῦ ἰδίου αἰῶνος εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου εἶναι διακοσμήσεις μὲ ἄνθη, καρποὺς καὶ φύλλα.

Ἐκτὸς τῶν ψηφιδωτῶν τούτων τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, διατηροῦνται ἐπίσης καὶ τοῦ Ἁγίου Βιταλίου καὶ Ἁ-

24. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ οἱ ἰδρυταὶ
(Μωσαϊκὸν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης,
7ος αἰὼν)

γίου Ἀπολλιναρίου εἰς τὴν ἰταλικὴν πόλιν τῆς Ραβέννης, ὅπου παρίστανται ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα μὲ τὴν ἀκολουθίαν των. Εἰς τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα διακρίνεται ὁ συνδυασμὸς τῆς ἀρχαίας

25. Κιονόκρανον τῆς Ἁγίας Σοφίας
τῆς Κωνσταντινουπόλεως

ρισσότερον μὲ τοὺς εἰδωλολατρικοὺς θεοὺς, τοὺς ὁποίους ἀπεικόνιζε, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠγαπήθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Οἱ γλύπται τῆς ἐποχῆς περιωρίσθησαν εἰς τὸ διακοσμητικὸν μέρος. Ἐσκάλισαν θαυμάσια κιονόκρανα, ἰωνικοῦ καὶ περισσότερον κορινθιακοῦ ρυθμοῦ. Ἐπίσης ἀνέπτυξαν τὴν ἐπίδοσιν τῶν καὶ εἰς μερικὰ ἀνάγλυφα.

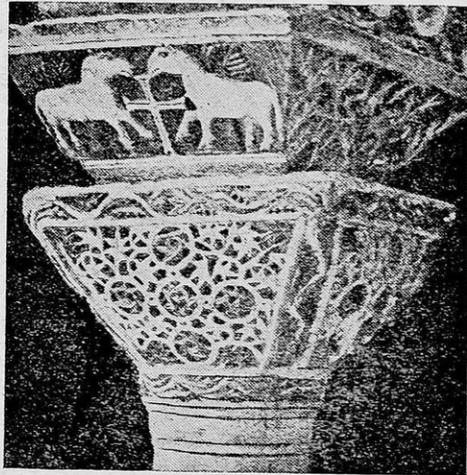
Ἐκτὸς τούτου, ἡ γλυπτική παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ σκάλισμα ἀναγλύφων ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν κομψοτεχνημάτων καὶ σκευῶν ἐκ χρυσοῦ.

Εἰς μεγίστην τελειότητα ἐφθασαν τὰ κεντήματα ἐπὶ ὑφασμάτων, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον ἢ διὰ τὸν στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἢ διὰ τὰς ἐνδυμασίας τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας.

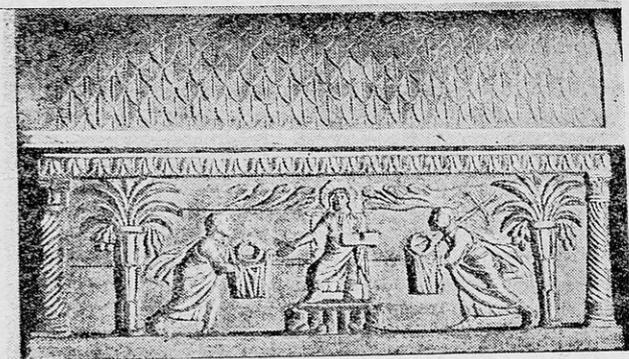
Ἑλληνικῆς τέχνης μὲ τὴν μεγαλοπρέπεια καὶ τὴν θεολογικὴν σοβαρότητα.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ζωγραφικὴν, ἡ γλυπτικὴ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους παρημελήθη.

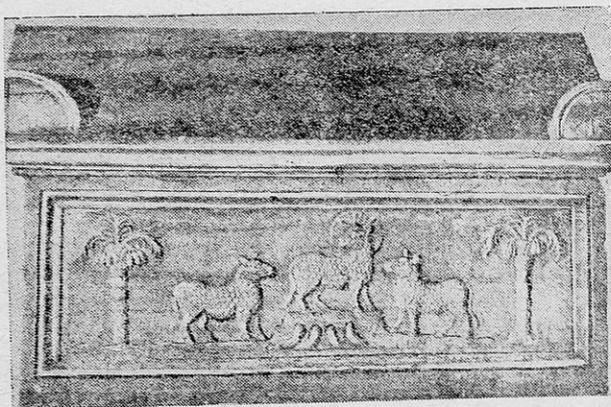
Τοῦτο ὀφείλεται εἰς δύο λόγους: Ὁ χριστιανισμὸς, ἀντὶ νὰ ἀποδώσῃ σημασίαν εἰς τὴν καλλονὴν τοῦ ἀνθρώπου, περιεφρόνησεν αὐτὴν καὶ δὲν ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ τὴν παραστήσῃ. Ἐπειτα, ἡ γλυπτικὴ εἶχε συνδεθῆ πε-

26. Κιονόκρανον τοῦ Ἁγίου Βιταλίου
τῆς Ραβέννης

27. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (5ος αἰών)
 (Εἰκονίζουσα τὸν Χριστὸν μεταξὺ τῶν δύο κορυφαίων Ἀποστόλων, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου, προσφερόντων εἰς τὸν Χριστὸν στεφάνους)

28. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (5ος αἰών)
 (Εἰκονίζουσα ἔν μέσῳ τὸν Χριστὸν ὡς ἀμνόν, ἱστάμενον ἐπὶ ὄρους, ἐξ οὗ πηγάζουν οἱ τέσσαρες ποταμοὶ τοῦ Παραδείσου, ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ Χριστοῦ τοὺς Ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον, εἰκονιζομένους ὡς πρόβατα)

29. Ἡ φιλανθρωπία

Ὁ Χριστιανισμὸς ἀνέπτυξεν εἰς εὐρείαν κλίμακα τὴν φιλανθρωπίαν, ἣτις ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν κληρικῶν, ἰδιωτῶν καὶ αὐτοκρατόρων ὡς ὕψιστον καθῆκον.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ὑπῆρχον νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα, γηροκομεῖα καὶ ἄλλα εὐαγῆ ἰδρύματα, εἰς τὰ ὁποῖα περιεθάλποντο πτωχοί, ἀσθενεῖς καὶ ξένοι. Περισσότερον γνωστὴ εἶναι ἡ φιλανθρωπικὴ ἐργασία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν.

Τὴν Μ. Παρασκευὴν ὑπῆρχε συνήθεια νὰ ἐπισκέπτωνται οἱ αὐτοκράτορες τὰ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πάντα ταῦτα ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κράτους, εἰδικὸς δὲ ὑπάλληλος, ὁ μέγας ὀρφανοτρόφος, διεχειρίζετο τὴν περιουσίαν τῶν ὀρφανῶν, κατέχων μεγάλην κοινωνικὴν θέσιν.

Ὑπάρχουν ἄφθονα τὰ παραδείγματα τῆς ὑπὲρ τῶν πτωχῶν φροντίδος βασιλέων καὶ βασιλισσῶν τοῦ Βυζαντίου, ὡς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Πλακίλλας, τῆς Θεοδώρας κ.ἄ. Ὁ Ἰουστινιανός, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς σεισμοπαθεῖς, ἔκαμεν οἰκονομίαν, καταργήσας τὰς τελετὰς τῶν ἀνακτόρων.

Τέλος τὰ μοναστήρια παρεῖχον καθημερινῶς φιλοξενίαν, οἱ δὲ μοναχοὶ δὲν διέθετον μόνον κλίνην καὶ τροφήν διὰ τοὺς ξένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόδας τῶν ἐνιπτον μὲ θερμὸν ὕδωρ. Ἄν παρημέλουν τὸ καθῆκον τοῦτο, ὑπεβάλλοντο εἰς ἑκατὸν μετανοίας. Ἰδίως πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν τὴν φιλανθρωπικὴν δρᾶσιν τοῦ Θεοδοῦρου Στουδίτου, ὅστις μεγάλην φροντίδα κατέβαλε διὰ τὴν ταφήν τῶν ἀπόρων ξένων εἰς ἰδιαίτερα νεκροταφεῖα, τὰ λεγόμενα ξενοτάφια.

Διὰ τοὺς ξένους ὑπῆρχεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Εἰς τινὰ δὲ τῶν ξενοδοχείων (ξενώνων) παρείχετο καὶ δωρεὰν νοσηλεία. Τόσον καλλιεργημένον ἦτο τὸ αἶσθημα τῆς φιλοξενίας. Ὁ περίφημος ξενὼν τοῦ Σαμψῶν, καὶς κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα (532), ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ περιέλαβεν ἰατρικὰ τμήματα.

Τὸ πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας εἶναι διάχυτον καὶ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν. Αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἔγραψε πρὸς ἀνεψιὸν του τὸ ἐξῆς:

Ἐνδυσε πένητα γυμνόν, χόρτασε πεινασμένον,
θλιμμένους παρηγόρησον, ἀρρώστους ἐπισκέπτου.

30. Ἡ νομοθεσία

Τὸ Βυζαντινὸν κράτος εὐρέθη εἰς πολὺ μεγάλην δυσκολίαν ὡς πρὸς τὴν νομοθεσίαν, διότι ἐξηκολούθει νὰ ἰσχύη τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον. Παρέστη ὅμως ἀνάγκη νὰ γίνῃ συγκέντρωσις τῶν νόμων, τῶν ἐκδιδομένων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Τὸ 429 συγκροτεῖται ἐπιτροπὴ ἀπὸ νομοδιδασκάλους καὶ μετ' ὀλίγα ἔτη (438) φέρει αὕτη εἰς φῶς τὸν Θεοδοσιανὸν κώδικα. Οὗτος διετήρησε τὴν ἰσχύν του μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἰς τὴν Δύσιν μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος.

Ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, αἱ ἀντιλήψεις περὶ ἰσότητος τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα κατακοῦν ἕδαφος. Ἐπίσης ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν δούλων, ἡ ὑπαρξις τῶν δικαιομάτων τῶν παιδιῶν καὶ γενικῶς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν καλυτέρευσιν τῆς οἰκογενείας ἀναγνωρίζεται σιγά-σιγά ὑπὸ τοῦ κράτους.

Ἰδίως ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν συλλογὴν καὶ κατάταξιν τῶν νόμων, διότι μεγάλη ἀκαταστασία ὑπῆρχεν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἔνεκα κακῆς ἐφαρμογῆς καὶ κακῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων, ἦτο αὐθαίρετος. Οὗτος, εὐθύς ὡς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἀνέθεσεν εἰς δωδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Τριβωνιανοῦ, τὴν τακτοποίησιν τῶν νόμων. Ἡ ἐπιτροπὴ, τὸ 529, ἐξέδωκε τὸν Ἰουστινιανέιον κώδικα, περιέχοντα τοὺς ρωμαϊκοὺς νόμους ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ 529. Μετὰ ταῦτα νέα ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὸν Τριβωνιανὸν ἐπεφορτίσθη νὰ συγκεντρώσῃ τὰς γνώμας τῶν παλαιῶν μεγάλων νομικῶν, πρὸ πάντων τοῦ Παπινιανοῦ, Οὐλπιανοῦ κ.ἄ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἦλθεν εἰς φῶς νέα ἐργασία, ἣτις ὠνομάσθη *Digesta*, ἑλληνιστὶ Πανδέκτης.

Παραλλήλως ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέθεσεν εἰς νέαν ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὸν αὐτὸν Τριβωνιανὸν τὴν συγγραφὴν νομικοῦ ἐγχειριδίου πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν, ἐπέδωξε δηλ. καὶ τὴν μεθοδικὴν μὀρφωσιν νέων νομικῶν, διὰ νὰ τοὺς χρησιμοποίησιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους. Τὸ νομικὸν τοῦτον ἐγχειρίδιον ὠνομάσθη *Εἰσηγήσεις* (*Institutiones*). Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠναγκάζετο νὰ ἐκδίδῃ νέους νόμους, τὰς *Νεαράς* (*Nouvellae*), διὰ νὰ κανονίζῃ διάφορα ζητήματα, περὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶχε προβλέψει ἡ παλαιότερα νομοθεσία.

Τὸ ἔργον τοῦτο, διὰ τὸ ὁποῖον ὁ Ἰουστινιανὸς δικαίως ἦτο υπερήφανος, ὠνομάσθη Ρωμαϊκὸν Ἀστικὸν Δίκαιον, εἶχε δὲ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν. Νεώτερος ἱστορικὸς γράφει τὰ ἐξῆς περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ: «Δύο δῶρα μεγίστης ἀξίας ἐχάρισε τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Δύσιν· τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον».

Διὰ πρώτην φοράν τώρα γίνεται χρῆσις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὴν σύνταξιν νόμων καὶ προσαρμόζεται τὸ ἀρχαῖον Ρωμαϊκὸν δίκαιον πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν καὶ τὸ σύγχρονον πνεῦμα. Ὄθεν ἐτροποποιήθη ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία καὶ ἐγένετο ἑλληνο-ρωμαϊκὴ καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἀντικατεστάθη ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς.

31. Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις

Κάθε πολίτης τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑπηρετῆ εἰς τὸν στρατὸν ἀπὸ τὸ 18ον ἔτος τῆς ἡλικίας του μέχρι τοῦ 40οῦ. Τὸ κράτος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ καλῆ τὸν πολίτην εἰς τὸν στρατόν, ἐφ' ὅσον ἔκρινε τοῦτο ἐπιβεβλημένον.

Ἀπηλλάσσοντο μόνον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ὅσοι ἀνῆκον εἰς τὰς διαφόρους ὑπηρεσίας τοῦ βασιλέως, ὅσοι ἠσυχολοῦντο μὲ τὴν ἀλιεῖαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων καὶ μὲ τὴν γεωργίαν, ἵνα μὴ ἐλαττοῦται ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν κοινωνικὴν τάξιν κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατὸν ὡς ἀξιωματικοί. Ἄλλως τε ἡ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις δὲν ἦτο προσωπικὴ καὶ ὁ καθεὶς ἠδύνατο νὰ στείλῃ ἀντικαταστάτην του.

Τὸ ἀπέραντον κράτος τοῦ Βυζαντίου δὲν διέθετεν ἀπὸ ὅλας τὰς χώρας ἴσης ἀξίας στρατιώτας. Ὑπῆρχον περιφέρειαι, ὅπως ἡ Μακεδονία, ἡ Θράκη, ἡ Ἰσαυρία, ἡ Καππαδοκία καὶ ἡ Ἀρμενία, αἱ ὁποῖαι παρείχον γενναίους στρατιώτας. Ὅσαι ἐπαρχαίαι δὲν ἐστρατολογοῦντο ἐφορολογοῦντο ἀπὸ τὸ κράτος, δηλ. ἐξηγόραζον τὴν στρατιωτικὴν θητεῖαν. Ἀποτέλεσμα τῶν ἀπαλλαγῶν ἦτο νὰ μὴ συλλέγεται στρατός, ἀπὸ ἀπόψεως ποιότητος καὶ ἀριθμοῦ, ἀξίος νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ ἀπέραντον Βυζαντινὸν κράτος. Ἐνεκα τούτου ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἐνισχύσῃ τὸν στρατὸν μὲ μισθοφόρους. Οὗτοι προήρχοντο κυρίως ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς, τοὺς

κατοικοῦντας εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους. Ἐλάμβανον δὲ μέγαλον μισθὸν καὶ γαίας ἕναντι τῶν στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν.

Ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς ὑπεβάλλετο εἰς διαρκῆ τραχεῖαν ἀσκησιν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἄξιον ὄργανον ὄχι μόνον τηρήσεως τῆς τάξεως ἐντὸς τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ ἀντιμετωπίσεως παντὸς ἐξωτερικοῦ κινδύνου. Τὸ σπουδαιότερον γνώρισμα τοῦ στρατοῦ τούτου ἦτο τὸ ἀνεπτυγμένον θρησκευτικὸν συναίσθημα. Μὲ πεποίθησιν ἐπὶ τὴν νίκην, ἐβάδιζον εἰς τὴν μάχην οἱ Βυζαντινοὶ στρατιῶται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας.

Ἐνῶ τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ ἦτο τόσον θαυμαστόν, ὁ ἀριθμὸς του δὲν ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οὐδέποτε κατῶρθωσε νὰ ὑπερβῇ τὰς 200.000 ἀνδρῶν. Ὁ Βελισάριος ὑπέταξε τὸ κράτος τῶν Βανδάλων μὲ 15 χιλιάδας στρατοῦ, ἡ δὲ κατάλυσις τοῦ Ὄστρογοθικοῦ κράτους εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔγινε μὲ 25—30 χιλιάδας.

Ὁ στρατὸς τοῦ Βυζαντίου ἀπετελεῖτο ἀπὸ πεζικὸν καὶ ἵππικόν. Οἱ βαρέως ὀπλισμένοι πεζοὶ καὶ ἵππεις ἔφερον τὰ ἑξῆς: Τὸ λωρίκον (θώρακα), τὴν κασίδα (περικεφαλαία), τὰς κνημίδας, τὸ σκουτάριον (ἀσπίδα), τὸ σπαθίον (τὸ ξίφος) καὶ τὸ κοντάριον (μικρὰν λόγχην). Ἐκτὸς τούτων, ὑπῆρχον πεζοὶ καὶ ἵππεις ἐλαφρῶς ὀπλισμένοι, οἱ λεγόμενοι τοξόται.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ τούτου, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς προάσπισιν τοῦ κράτους ἀπὸ ἐχθρικὰς εἰσβολὰς ἢ ἐπαναστάσεις, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχεν ὀργανώσει διαφοροτρόπως τὴν ἄμυναν τῶν συνόρων. Κατὰ μῆκος τῶν ἀπεράντων συνόρων του ἐγκατέστησε σώματα στρατοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνεπιστεύθη τὴν ἄμυναν αὐτῶν. Οἱ στρατιῶται αὐτοὶ τῆς μεθοριακῆς γραμμῆς, τῶν ἀκρων, ὠνομάσθησαν ἀκρίται, καὶ ἐγκαθίσταντο μὲ τὰς οἰκογενεῖας των εἰς τὰς γαίας, τὰς ὁποίας ἐχορῆγει τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς αὐτούς, ὡς ἀνταμοιβὴν διὰ τὴν στρατιωτικὴν των ὑπηρεσίαν.

Οἱ ἀκρίται εἶχον ὡς κύριον ἔργον νὰ κατέχουν τοὺς ὄχυρους τόπους, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο ἠσφαλισμένον ὅλον τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Πολλὰ ἀπὸ τὰ φρούρια ταῦτα εἶχον κτισθῆ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὁμως ἔγιναν πολὺ περισσότερα. Ἦκολούθουν τὸ ἐν τὸ ἄλλο

εις μίαν ἀδιάκοπον σειρὰν καὶ εἰς αὐτὰ κατέφευγον οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ περιοχῶν, ὡσάκις ἐγίνοντο ἐπιδρομαὶ βαρβάρων. Οἱ ἀκρίται ἐπέβλεπον τὰ σύνορα, παρηκολούθουν πᾶσαν κίνησιν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀπέκρουον πᾶσαν ἐπιδρομὴν των. Ἐνίοτε οἱ ἀκρίται καθίσταντο ἐπιθετικοὶ καί, ἐφ' ὅσον τὸ εὗρισκον σκόπιμον, πρῶτοι αὐτοὶ ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους.

Ἡ Βυζαντινὴ ἐποποιία ἐδόξασε τὸν ἐλεύθερον βίον τῶν ἀκριτῶν τῆς Ἀσίας εἰς τὸ ποίημα τοῦ Βασιλείου Διγενῆ Ἀκριτά, ὅπου ἐξοίρεται ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ πατριωτισμὸς τῶν ἀκριτῶν.

Ἐκτὸς τῶν συνοριακῶν ἀκροπόλεων, καὶ ἐντὸς τοῦ κράτους εἰχον ληφθῆ μέτρα ἀμύνης κατὰ ἐνδεχομένων ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν. Ὅλα αἱ μεγάλαὶ πόλεις ἦσαν ὠχυρωμέναι, περιεβάλλοντο ἀπὸ ὑψηλὰ καὶ παχέα τεῖχη, τὰ ὁποῖα κατὰ διαστήματα ἐνισχύοντο ὑπὸ ἰσχυρῶν πύργων. Ὁ ὄλος περίβολος εἶχε σχῆμα τετραγωνικὸν ἢ σχεδὸν κυκλοτερές. Ἐμπροσθεν δὲ αὐτοῦ ὑπῆρχεν συνήθης εὐρεῖα τάφος. Διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν φρουριῶν εἰσεπράττετο εἰδικὸς φόρος ἀπὸ τοῦς κατοίκους, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα φόρος καστροκτισίας.

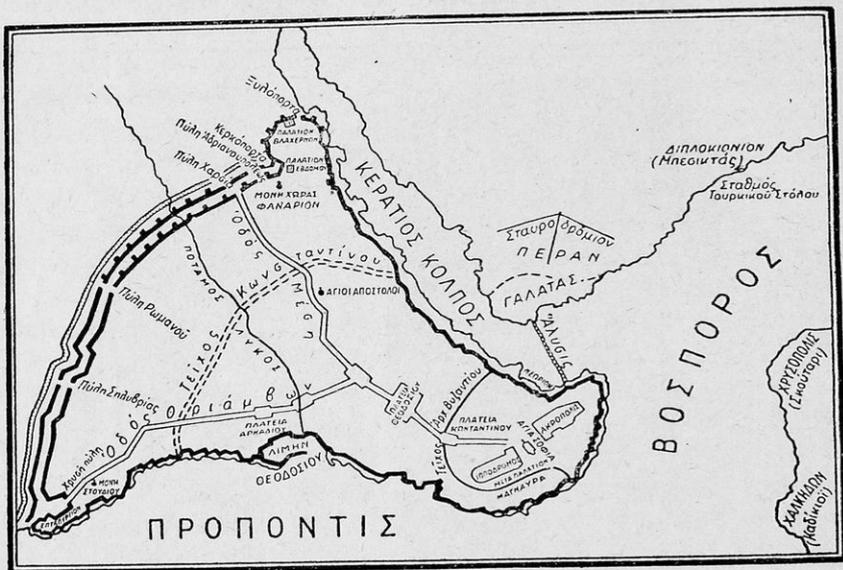
Τὰ παλαιὰ μοναστήρια, ἰδιαίτερος τὰ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἤμποροῦν νὰ δώσουν ἰδέαν τῶν τευχῶν, μὲ τὰ ὁποῖα ἦσαν ὠχυρωμέναι αἱ μεγάλαὶ πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἰδίως ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχεν ἰσχυρὸν στόλον, ὁ ὁποῖος μέχρι τοῦ 8ου αἰῶνος ἦτο κυρίαρχος εἰς τὰς ἀνατολικὰς θαλάσσας. Μέχρι δὲ τῆς ἐμφάνισεως τῶν Ἀράβων ἦτο ὁ μόνος στόλος τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Τὰ μεγαλύτερα πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν οἱ κάραβοι. Τὰ περισσότερα ὅμως συνήθη καὶ σπουδαιότερα ἦσαν οἱ δρόμωνες, μὲ πλήρωμα 300 ἀνδρῶν, ἀπὸ τοῦς ὁποίους οἱ 70 στρατιῶται. Ἐκτὸς τούτων, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἐλαφρότερα πλοῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβαινον 130—160 ἄνδρες.

Τὰ πληρώματα τοῦ στόλου προήρχοντο ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Οἱ δὲ ναύσταθμοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν πάντοτε γεμάτοι ἀπὸ ναυπηγήσιμον ξυλείαν καὶ ἀπὸ τὰ ὑλικά τὰ χρήσιμα διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν πολεμικῶν πλοίων. Τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου κατήγαγε λαμπρὰς νίκας κατὰ πολλῶν ἐχθρῶν, βοηθούμενον καὶ ἀπὸ τὸ ὑγρὸν πῦρ.

καὶ ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ τῆς πόλεως Δράκοντος ἐρρυθμίσθη καταλήλως. Εἰς τὴν Παλαιστίνην ἀνώρυξεν ὁ Ἰουστινιανὸς φρέατα καὶ ἱδρυσεν πτωχοκομεία, πολλὰς δεξαμενὰς καὶ ἄλλα κτίσματα. Εἰς τὴν Καρχηδόνα ἔκτισε μεγάλας θέρμας (λουτρά), τὰς ὁποίας ὠνόμασε Θεοδωριανὰς, πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του. Χάριν τῆς συγκοινωνίας ἔκτισε καὶ γεφύρας εἰς διαφόρους ποταμοὺς τῆς ἐπικρατείας του.

Δύο πόλεις ἐξέχουν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ Θεσσαλονίκη. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ

30. Ἡ ὁχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως

5ου αἰῶνος ἰδρῦθησαν τὰ βυζαντινὰ τείχη τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία εἶναι ἡ δευτέρα πόλις τοῦ κράτους. Ἡ πόλις ἦτο μεγάλη καὶ εὐρεία, διότι μέγας ἦτο ὁ κύκλος τῶν τειχῶν της, τὰ ὁποῖα εἶχον πύργους καὶ προμαχώνας, ἀπὸ ἀνατολῶν δὲ καὶ δυσμῶν ἡ πόλις ἠσφαλιζέτο ὑπὸ δύο χειμάρρων. Παλάτια ἐστόλιζον τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου διέμενον οἱ αὐτοκράτορες, ὡσάκις τὴν ἐπισκέπτοντο καὶ ἰδίως τὴν 26ην Ὀκτωβρίου.

Τὸ μεγαλύτερον ὅμως ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων εἴλκυεν

ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἡ ὀχύρωσις αὐτῆς ἦτο τόσον σημαντικὴ, ὥστε κατώρθωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ πολλὰς πολιορκίας καὶ μάλιστα εἰς περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας μόνη αὐτὴ ἀπ' ὅλου τὸ κράτος εἶχε μείνει ἐλευθέρη. Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν τῆς Κων/πόλεως, ὁ πληθυσμὸς τῆς ἠϋξήθη τόσον πολὺ, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ περιλάβουν αὐτὸν τὰ τεῖχη τοῦ Κωνσταντινου. Ὁ Θεοδοσίος ὁ Β' (408—450) ἀνήγειρε νέα τεῖχη, εὐρύτερα. Ταῦτα, ὄχι μόνον ἠδύναντο νὰ περιλάβουν πληθυσμὸν ἑνὸς ἑκατομμυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐκτίσθησαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ καταστήσουν τὴν πόλιν ἀπόρρητον ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς. Ἡ Κωνσταντινούπολις περιέλαβε πληθυσμὸν ἑλληνικὸν καί, ἐξωραϊσθεῖσα διὰ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἀπέβη φύλαξ τῆς κλασσικῆς παραδόσεως. Λόγω δὲ τῶν πολλῶν καὶ ὠραίων ἐκκλησιῶν τῆς, κατέστη ἰσχυρὸν θρησκευτικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν κέντρον.

Μία βαθεῖα τάφρος περιέζωνε τὴν πόλιν ἐξωτερικῶς. Ἐπειτα ἀφίνετο ἐλεύθερος χῶρος, ὅπου ἠμύνετο ἡ πρώτη γραμμὴ τῶν ὑπερασπιστῶν. Κατόπιν ὠρθώνετο ὑψηλὸν καὶ παχὺ τεῖχος, ὕστερον ἤρχετο εὐρεῖα ἕκτασις, διὰ νὰ κινῆται ἐπ' αὐτῆς ἐλεύθερος ὁ στρατός. Ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης τὰ τεῖχη ἦσαν ἀπλᾶ, ἡ δὲ εἴσοδος τοῦ Κερατιοῦ κόλπου ἐφράσσετο διὰ βαρείας ἀλύσου.

Τὰ τεῖχη αὐτὰ τοῦ Θεοδοσίου ἐκίνησαν τὴν μέριμναν τῶν αὐτοκρατόρων καὶ διασώζονται μέχρι σήμερον.

33. Ἐμπόριον - Ναυτιλία - Βιομηχανία

Ἕλληνες κυρίως διεξάγουν τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ διαδίδουν συγχρόνως καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Μετέφερον οἱ ἔμποροι τὰ πολύτιμα προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκ τῆς Συρίας οἶνον, λινᾶ ὑφάσματα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀντικείμενα. Ὅσοι ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἐμπορεῦνται εἰς τὴν Γαλλίαν λέγονται Γ α λ λ ο δ ρ ὀ μ ο ι καὶ ὅσοι εἰς τὴν Ἰσπανίαν Σ π α ν ο δ ρ ὀ μ ο ι.

Μεγάλαι ἐπαρχιακαὶ πόλεις ἀπέβησαν ἀξιόλογα ἐμπορικὰ κέντρα, ὡς ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ἱερουσαλήμ, εἰς τὴν Βαλκανικὴν ἢ Θεσσαλονικὴν, ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Πάτραι κ.ἄ. Εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυσιν τῶν πόλεων τούτων συνέβαλον κατὰ πολὺ αἱ

μεγάλοι ὁδοί. Θαλάσσιαι ὁδοί ἐξεκίνουν ἀπὸ τὴν Ἀλεξανδρῆναι καὶ ὠδήγουν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀφρικῆς, εἰς τὴν Αἰθιοπίαν καὶ εἰς τὴν Κεϋλάνην.

Οἱ ποτάμια ὁδοὶ τοῦ Δνειπέρου καὶ τοῦ Τανάϊδος, αἱ ὁποῖαι εἰσέδουν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἀσίαν, εὐρίσκοντο εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ Βυζάντιον διὰ τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας. Ἀπὸ τὴν χώραν τῶν Λαζῶν (τῆς παλαιᾶς Κολχίδος) καὶ τὴν Τραπεζοῦντα ἤρχιζον ὁδοί, αἱ ὁποῖαι ὠδήγουν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν.

Εἰς τὴν Βαλκανικὴν ὑπῆρχον πολλαὶ χερσαῖαι ὁδοί, αἱ ὁποῖαι συνέδεον ἀπομεμακρυσμένας πόλεις, ἡ μεγαλυτέρα ὅμως ὄλων ἦτο ἡ περίφημος Ἐ γ ν α τ ῖ α, διὰ τῆς ὁποίας συνεδέετο ἡ Κωνσταντινούπολις μὲ τὴν Ἀδριατικὴν καὶ ἐντεῦθεν μὲ ὄλην τὴν Δύσιν.

Εἰς ὅλας τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ὑπῆρχον μεγάλοι λιμένες, ὅπου συνηντῶντο ἔμποροι ἀπ' ὅλον τὸν κόσμον. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἦτο ἡ Ἀ λ ε ξ ἄ ν δ ρ ε ῖ α. Ἐξ αὐτῆς ἐξήγοντο τὰ δημητριακὰ προϊόντα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου ποταμοῦ καὶ εἰς αὐτὴν διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης εἰσήγοντο τὰ προϊόντα πολλῶν χωρῶν, ὡς τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας, τὰ ἀρώματα, οἱ πολύτιμοι λίθοι καὶ τὰ σπάνια μέταλλα.

Εἰς τοὺς λιμένας τῆς Συρίας τὰ μεγάλα καραβάνια ἔφερον ἀπὸ τὴν Κίναν τὴν ἀκατέργαστον μέταξαν καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπὸ τοὺς λιμένας αὐτοὺς τὰ καραβάνια παρελάμβανον ὡς ἀντάλλαγμα τὰ προϊόντα τῆς συριακῆς βιομηχανίας, τὰ ὁποῖα ἦσαν ποικίλα, ὑάλινα σκεύη, ὑφάσματα, κομψοτεχνήματα, κεντήματα, οἶνοι καὶ κοράλλια.

Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἡ Ταρσός, ἡ Ἀττάλεια, ἡ Ἐφεσος, ἡ Σμύρνη, ἡ Φώκαια, εἰς δὲ τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἡ Τραπεζοῦς καὶ ἡ Χερσῶν εἶναι σπουδαῖα κέντρα ἀνταλλαγῶν. Ἐκ τούτων ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος ἦτο ἡ Χερσῶν. Οἱ λαοὶ τῆς ἐνδοχώρας, Πατσινάκαι, Ρῶσοι καὶ Χάζαροι, ἔφερον εἰς Χερσῶνα τὸν σῖτον, τὸ χαβιάριον καὶ τὰ γουνναρικὰ καὶ ἠγόραζον τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας.

Εἰς γὰρ Ἴόνιον πέλαγος ἦσαν ὁ Αὐλῶν, τὸ Δυρράχιον καὶ ἡ Κέρκυρα. Εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα τὸ Ναύπλιον, ἡ Κόρινθος, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Χαλκίς, αἱ Πάτραι ἐδέχοντο ἔμπορους, οἱ ὁποῖοι ἠγόραζον

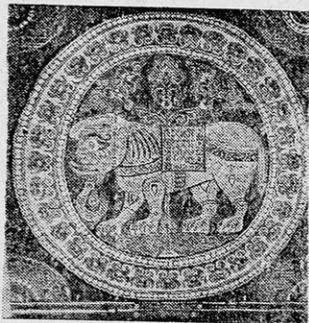
τὰ μεταξωτὰ τῶν ἐργοστασίων τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας.

Δύο ἦσαν τὰ σπουδαιότερα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ἡ δευτέρα μετὰ τὴν πρωτεύουσαν ἐμπορικὴ πόλις τοῦ κράτους. Δεσπόζει τοῦ σημαντικοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν Αἰγαίου Πελάγους καὶ τῶν μεγάλων ὁδῶν συγκοινωνίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὅχι μόνον ὄλον τὸ ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν κατηυθύνετο εἰς τὸν Βόσπορον, ἔπρεπεν ἀναγκαστικῶς νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἦτο ἡ φυσικὴ ὁδὸς τῆς ἐξαγωγῆς διὰ τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς.

Κατ' ἔτος, περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου, κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου, εἰς τὴν πεδιάδα μεταξὺ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἀξιοῦ ἐγένετο μεγάλη ἐμπορικὴ πανήγυρις, ἡ ὁποία διήρκει πολλὰς ἡμέρας. Εἰς αὐτὴν μετεῖχον ἔμποροι ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, Ἕλληνες, Σλάβοι, Ἴταλοί, Ἰσπανοί. Οἱ ἔμποροι ἴδρουν πρόχαρα καταστήματα καὶ τὰ ἐπλούτιζον μὲ διάφορα ἐμπορεύματα, ὑφάσματα, ποικίλα ἔργα τέχνης καὶ γεωργικὰ καὶ βιομηχανικὰ προϊόντα πάσης φύσεως.

Ἄλλ' ἔτι σπουδαιότερον ἐμπορικὸν κέντρον ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Εἰς αὐτὴν συνεκεντρώνετο τὸ ἐμπόριον ὄλου τοῦ κόσμου. Εἰς τὰ μεγάλα καταστήματα κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης ὁδοῦ, ἡ ὁποία ὠνομάζετο Μέση, ἦσαν συσσωρευμένα τὰ προϊόντα διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας. Ταῦτα ἦσαν ὑφάσματα πολύτιμα, θαυμάσια ἔργα χρυσοχοικῆς, κομψοτεχνήματα ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν ἢ ἀπὸ χαλκῶν καὶ ἄργυρον ἢ ἀπὸ χρυσῶν καὶ σμάλτων. Ἐκεῖ, ὑπὸ τὰς στοὰς καὶ εἰς τὰς πλατείας, εἰργάζοντο διάφοροι ἐπαγγελματίαι, χρυσοχόοι, δερματοπῶλαι, κηροποιοί, ἄρτοποιοί, ἔμποροι ὑφασμάτων, μαλλίων καὶ βάμβακος, ἵππων, ἰχθύων καὶ ἀρωμάτων. Οἱ

31. Βυζαντινὸν μεταξωτὸν ὑφασμα

ἀπειράριθμοι ἀγορασταί ἐπλήρουν τὴν μεγάλην πόλιν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Εἰς τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου συνέβαλε τὸ ἐμπορικὸν ναυτικόν. Τὸ Σέκρετον τῆς θαλάσσης (τὸ σημερινὸν Ὑπουργεῖον τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας) διὰ τῶν ἀρμοδίων ὑπαλλήλων ἐνεθάρρυνε τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν καὶ τὸ κράτος εἰσέπραττε πολλοὺς φόρους. Πηγὴ πλοῦτου λοιπὸν ἦτο ἡ ἰσχυρὰ ναυτιλία τοῦ Βυζαντίου, διότι τότε οἱ ἔμποροι προετίμων τὴν θάλασσαν ἀπὸ τὴν χερσαίαν συγκοινωνίαν, ὡς ἀσφαλεστέραν.

Ζωηρὰ ἐμπορικὴ κίνησις διεξήγετο εἰς τὴν Μεσόγειον μεταξύ τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Τὰ ἐγχώρια προϊόντα ἐξήγοντο εἰς ξένας ἀγορὰς καὶ ἤϋξανον τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους.

Ἐπίσης περίφημα ἦσαν τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, μάλλινα, λιναῖα ὑφάσματα καὶ γουνναρικά. Οὐδὲν ἄλλο κράτος ἠδύνατο ν' ἀνταγωνισθῆ πρὸς τὰ προϊόντα τῆς βυζαντινῆς χρυσοχοΐας καὶ ἐλεφαντουργίας.

Τόσον τὸ ἐμπόριον, ὅσον καὶ ἡ βιοτεχνία ἠσκούντο ἐλευθέρως εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος· μόνον ὠρισμένα ἐπαγγέλματα, ὡς τοῦ ὀπλοποιοῦ καὶ νομισματοκόπου, δὲν ἦσαν ἐλεύθερα εἰς τοὺς ιδιώτας. Πλείσται πόλεις ἀναφέρονται ὡς ἀξιόλογα βιομηχανικὰ κέντρα, ἡ Κων/πολις, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Θῆβαι, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, ἡ Καστοριὰ κ.ἄ.

Μετὰ τὸν Ἰουστινιανόν, σπουδαιότερα βιομηχανία εἶναι ἡ μεταουργία, ἡ ὁποία ἐφωδίαζεν ὅλην τὴν Εὐρώπην μὲ τὰ προϊόντα της.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ μέταξα ἦτο πολὺ ἀκριβή, διότι, παραγομένη εἰς τὴν Κίναν, ἐχρειάζετο πολλὰ ἔξοδα νὰ μεταφερθῆ εἰς τὸ Βυζάντιον, οἱ δὲ Κινέζοι ἀπηγόρευον τὴν ἐξαγωγὴν αὐγῶν μεταξοσκώληκος. Ὁ Ἰουστινιανὸς μετεχειρίσθη τὸ ἐξῆς, τέχνασμα. Δύο Ἕλληνες μοναχοὶ μετέβησαν εἰς Κίναν καὶ ἔμαθον πῶς καλλιεργεῖται ὁ μεταξοσκώληξ. Ὅταν ἔφευγον, ἔκρυψαν αὐγὰ μεταξοσκώληκος εἰς τὰς σωληνωτὰς ράβδους των καὶ μετέφερον αὐτὰ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ἐκτοσε ἡ βιομηχανία τῆς μετάξης ἀνεπτύχθη πολὺ καὶ διεδόθη εἰς πολλὰς πόλεις.

Ἐν γένει οἱ κυριώτεροι κλάδοι τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦσαν τὸ ἐμπόριον, ἡ ναυτιλία καὶ ἡ βιομηχανία.

34. Ἡ γεωργία

Παρά τὴν τεραστίαν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ γεωργία δὲν ἔπαυσε ν' ἀποτελῆ τὴν βάσιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου ἠσχολεῖτο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν δασοπονίαν.

Σοβαρὸς λόγος μειώσεως τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς ἦτο ἡ ληστρική, οὕτως εἶπεν, διαγωγὴ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὅποιοι ἐλέγοντο Δυνατοί. Οὗτοι εἶχον μεγάλας ἐκτάσεις καὶ ἀπερρόφουν τὰ κτήματα τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν. Οἱ δυνατοὶ ἦσαν ἢ μάλιστα τῆς ὑπαίθρου χώρας, κατελήστευον τὴν χώραν, ἐκακοποιοῦν πρόσωπα, ἐσφετερίζοντο ἀλλότρια κτήματα, ἰδιωτικά καὶ ἐκκλησιαστικά καὶ δημόσια ἀκόμη. Ὡστε τὰ κτήματα τῶν δυνατῶν ἠϋξανον εἰς βᾶρος τοῦ δημοσίου καὶ τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας. Δὲν ἤρκοῦντο δὲ εἰς τὰς ἀπεράντους γαίας οἱ δυνατοί, ἀλλά, ἀποκτῶντες καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐστασίαζον καὶ ἐστρέφοντο ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος. Πολλάκις ἡ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπησχόλησε μέρος τοῦ στρατοῦ τῆς πρὸς κατάπιξιν τῶν ἐπαναστάσεων τῶν δυνατῶν.

Πρὸ τοῦ κινδύνου τούτου, οἱ ἐλεύθεροι χωρικοὶ (χωρῖται) ἢ ἐγκατέλειπον τὴν ὑπαίθρον καὶ συνωθοῦντο εἰς τὰ ἀστικά κέντρα, ἢ ἐγίνοντο δουλοπαροϊκοὶ τῶν δυνατῶν. Οἱ δουλοπάροικοι ἦσαν προσκεκολλημένοι εἰς τὸ κτήμα καὶ ἠκολούθουν τὴν τύχην τοῦ κτήματος, ἐκαλλιέργουν δὲ τοῦτο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἡ δουλοπαροικία ἐπροξένησε μέγα κακὸν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἀνάγεται εἰς πολὺ παλαιοῦς χρόνους.

Λόγος ἐπίσης σημαντικὸς διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δουλοπαροϊκῶν ἦτο ἡ καταστροφὴ τῆς ὑπαίθρου χώρας ἐκ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων. Οἱ μικροὶ γεωργοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ πληρῶνουν τοὺς φόρους εἰς τὸ κράτος καὶ ἠναγκάζοντο νὰ πωλοῦν τὰ κτήματά των εἰς τοὺς πλουσίους καὶ νὰ συρρέουν εἰς τὰς πόλεις.

Ἡ ἀπομάκρυνσις ὁμῶς τῶν γεωργῶν ἀπὸ τοὺς ἀγροὺς δὲν συνέφερον εἰς τὸ κράτος. Διὰ τοῦτο, ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς κοινωτικούς ἄρχοντας καὶ εἰς τοὺς μεγάλους ἰδιοκτῆτας νὰ ἐπαναφέρουν διὰ τῆς βίας τοὺς δραπετάς καλλιεργητὰς καὶ νὰ ἐμποδίζουσιν τὴν ἀναχώ-

ρησίν των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθη ἡ ἀρχή, ὅτι οἱ γεωργοὶ ἦσαν ἀναποσπιάτως προσηρτημένοι εἰς τὸ κτῆμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν διὰ τῆς γεννήσεως ἢ τῆς μακροχρονίου διαμονῆς.

Ἡ κυβέρνησις ὁμως διαρκῶς ἐλάμβανε μέτρα καὶ προσεπάθει νὰ προστατεύῃ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν τῶν πτωχῶν ἀγροτῶν ἐναντίον τῶν ἰσχυρῶν καὶ νὰ καλυτερεύῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἀγροτῶν, δίδουσα εἰς τὰς κοινότητας τῶν χωρίων περισσοτέρας ἐλευθερίας.

Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι αὗται δὲν εἶχον μεγάλην ἐπιτυχίαν, ἀπὸ τὸν βον δὲ αἰῶνα οἱ ἀγροὶ ἤρχισαν νὰ ἐρημώνωνται καὶ ἡ γεωργία νὰ ἐγκαταλείπεται. Εὐτυχῶς ὁμως, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχε πλεονασμα γεωργικῶν προϊόντων, διότι περιεῖχε πλουσίας γεωργικὰς χώρας, ὡς τὰς εὐφόρους πεδιάδας τῆς Θράκης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας.

35. Κατοικία - Ἐνδυμασία - Τροφή

Ἡ κατοικία τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο τὸ Μέγα Παλάτιον, τὸ ὁποῖον ἦτο ὄχι μόνον τὸ μεγαλοπρεπέστερον στόλισμα τῆς πρωτευούσης, ἀλλὰ συγχρόνως τὸ κέντρον τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ κράτους.

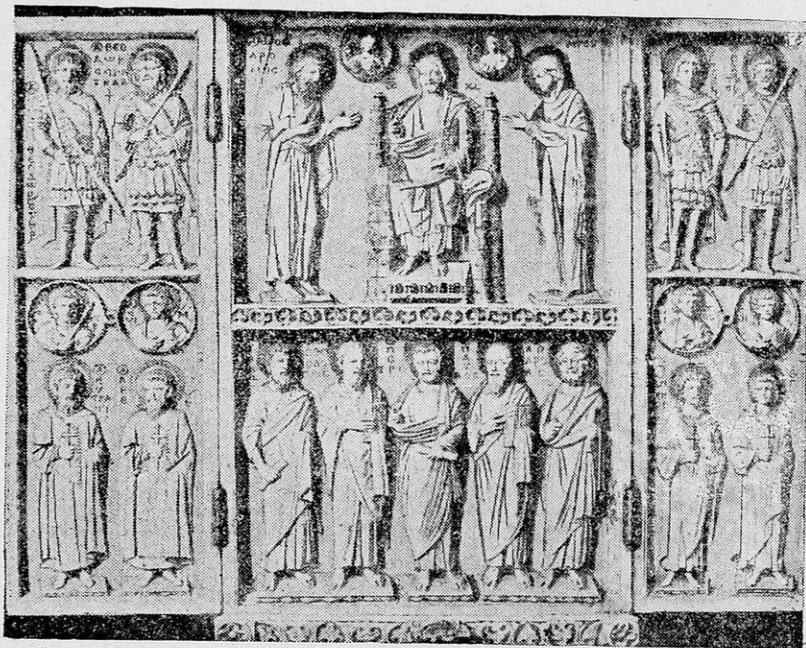
Τοῦτο δὲν ἦτο ἐν οἰκοδόμημα, ἀλλ' ἀπετέλει ὀλόκληρον συνοικίαν παρὰ τὸν Βόσπορον, τὸ ὠραιότερον μέρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ παλατίου ἦτο 400.000 τ.μ. καὶ περισσότερα τῶν 10.000 ἀτόμων κατάρκουν εἰς αὐτό. Τὸ Παλάτιον ἦτο σύμπλεγμα κτηρίων ἐκκλησιῶν, αὐλῶν, πλατειῶν καὶ κήπων. Οἱ ἐκάστοτε βασιλεῖς ἐφιλοτιμοῦντο καὶ ἀνεκαίνιζον ἢ ἐπεξέτεινον ἢ ἐξωράιζον αὐτό.

Τὰ ἰδιαίτερα διαμερίσματα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας λέγονται ἱερόν παλάτιον καὶ συνεκοινώνουν μεταξύ των με διαδρόμους στολισμένους με στοάς, ἀγάλματα καὶ μαρμάρινα συντριβάνια. Εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα ὑπῆρχον θαυμάσια αἶθουσαι, με τοὺς τοίχους στολισμένους ἀπὸ ὠραία ψηφιδωτά, γὰ ὁποῖα παρίστανον ἀγίους ἢ νίκας τῶν αὐτοκρατόρων. Αἱ θύραι ἦσαν τεχνουργημέναι ἀπὸ ἄργυρον καὶ ἐλεφαντοστοῦν. Ὑπῆρχον ἐπίσης ἐκκλησίαι, κῆποι, στέρναι, ἡλιακά, ἀποθήκαι τροφίμων, κατοικίαι διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, στρατῶνες, στάβλοι κ.ἄ.

Αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, σύμφωνα με τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων ἐλ-

ληνικῶν, ἦσαν ἀπλαῖ μονώροφοι ἢ διώροφοι, τὰ δωμάτια δ' αὐτῶν ἐκτίζοντο πέριξ τῆς αὐλῆς, ἡ ὁποία ἦτο κλειστή.

Αἱ οἰκίαι τῶν πλουσιῶν εἶχον στοὰς ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς. Ὁ στολισμὸς αὐτῶν ἦτο ἐπίσης πολυτελής, ὅπως καὶ τοῦ παλατιοῦ, διότι οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων ἐστρώνοντο μὲ μάρμαρα, μὲ ψηφιδωτὰ καὶ ζωγραφίας, τὰ δὲ ἔπιπλα ἐστολίζοντο μὲ ἔλεφαν-

32. Τρίπτυχον μουσείου Λούβρου

(Ἔνθα διακρίνομεν τὸ ἔνδυμα τῶν Βυζαντινῶν, 11ος αἰὼν)

τοστοῦν καὶ σμάλτα. Καθίσματα ὑπῆρχον ὅλων τῶν εἰδῶν (καναπές—καρέκλα—πολυθρόνα). Βαρύτιμοι τάπητες ἐσκέπαζον τὸ πάτωμα καὶ πολύτιμοι λαμπτήρες ἐλαίου συνεπλήρωνον τὴν λαμπρὰν ἐμφάνισιν τῶν οἰκιῶν.

Τὴν ἰδίαν πολυτέλειαν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸ ἔνδυμα τῶν Βυζαντινῶν, μεταξωτὸν μὲ χρώματα κτυπητὰ καὶ χρυσὰ κεντήματα. Ἡ ἐνδυμασία τῶν Βυζαντινῶν κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀπλή, ὁμοία

μέ την τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, χιτῶν καί ἱμάτιον. Ὁ χιτῶν τῶν ἀνδρῶν ἦτο κοντός καί τῶν γυναικῶν μακρύς. Εἰς τοὺς πόδας ἐφόρουσαν περικνημίδας καί ὑποδήματα ἀπὸ δέρμα.

Κατόπιεν ὁμως εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καί τῶν ἀνδρῶν καί ἰδίως τῶν

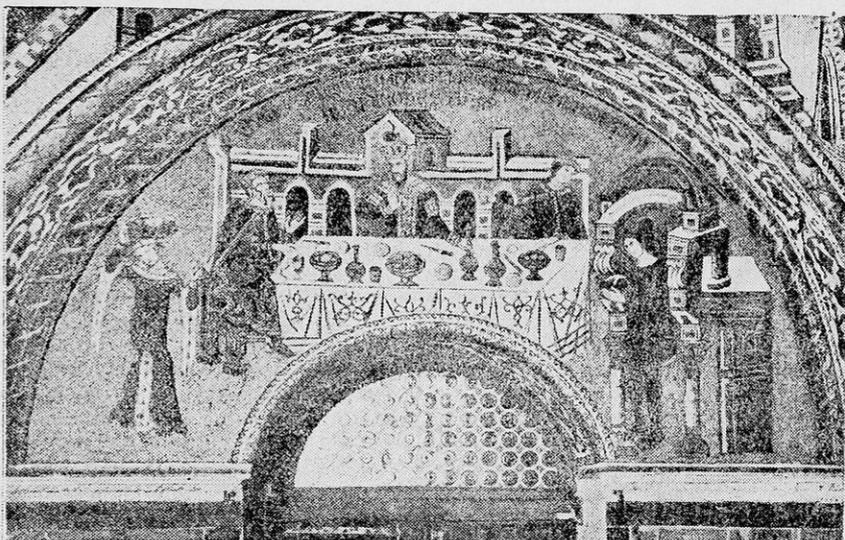
γυναικῶν ἔγιναν πολλαὶ μεταβολαί, ὡς δεικνύουσιν τὰ ὀνόματα φορεμάτων καί κοσμημάτων. Μεγάλην ἀγάπην αἱ γυναῖκες τοῦ Βυζαντίου εἶχον εἰς τὰ κοσμήματα (περιδέραια, ἐνώτια, βραχιόλια, δακτυλίδια, ζῶνας), τὰ ὁποῖα ἦσαν στολισμένα μὲ πολυτίμους λίθους. Ἄνδρες καί γυναῖκες εἶχον μακρὰν κόμην, τὴν ὁποῖαν ἐκούρευον, ὅταν ἐγένοντο μοναχοί.

33. Ἐνδυμα Βυζαντινῆς
(Ἐκ μωσαϊκοῦ τοῦ ἐν Ραβέννῃ
ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀπολλωναρίου
τοῦ νέου, 6ος αἰών)

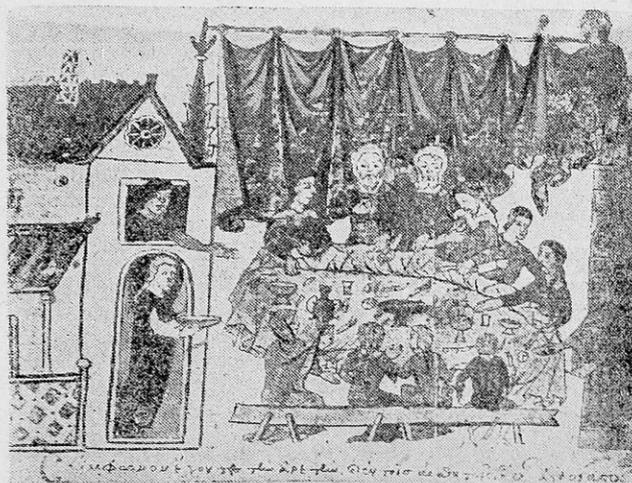
Ἡ πολυτέλεια τῆς τραπέζης εἶναι ἐπίσης μεγάλη. Εἰς τὸ παλάτιον καί τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων τὰ πινάκια, τὰ ποτήρια καί τὰ ἄλλα σκεύη εἶναι χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ. Εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς τραπέζης ἐπικρατεῖ λεπτὴ κομψότης. Τὰ ἀρώματα καί τὰ ἄνθη εἶναι ἄφθονα. Ἐτρωγον οἱ Βυζαντινοὶ συνήθως ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, ἐξηπλωμένοι εἰς κλῖνας, πρὸ τῶν ὁποίων ἦσαν τοποθετημέναι τράπεζαι. Κοχλιάρια καί μαχαίρια εἶχον πάντοτε. Πιρούνια κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχον, ἀλλ' ἔτρωγον μὲ τὰς χεῖρας καί δι' αὐτὸ πρὸ καί μετὰ τὸ φαγητὸν ἦτο ἀπαραίτητον τὸ νίψιμον τῶν χειρῶν. Ἀργότερον ὁμως εἰσῆχθη ἡ χρῆσις αὐτῶν.

Ἡ συνήθης τροφή τοῦ λαοῦ ἦτο ἄρτος μαῦρος, ὄσπρια, λάχανα, τυρός, ἰχθύες παστοὶ ἢ νωποὶ, ἐλαῖα καί ἄλλα. Ἐπιπὸν δὲ οἶνον ἢ τὸ κυμινᾶτον, δηλ. ὕδωρ βραστὸν μὲ κύμινον. Εἰς τὰς τραπέζας ὁμως τῶν πλουσίων ὑπῆρχεν ἄρτος λευκός, ἰχθύες νωποὶ, αὐγοτάραχα, καραβίδες, ἄστακοί, στρεῖδια, κρέας ψητὸν, τυρός

34. Εικών συμποσίου

(Μωσαϊκὸν τοῦ βαπτιστηρίου τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας, 14ος αἰὼν)

35. Εικών συμποσίου

(Μικρογραφία τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων, 14ος αἰὼν)

ἐκλεκτὸς καὶ ἄλλα, ὄχι πολὺ διάφορα ἀπὸ τὰ ἰδικὰ μας. Καὶ τὰ γλυκίσματα ἦσαν ἄφθονα καὶ οἱ καρποί, ξηροὶ καὶ χλωροί. Ὁ δὲ οἶνος, τὸν ὁποῖον ἔπινον οἱ πλοῦστοι, ἦτο ἐκλεκτὸς τῆς Χίου, τῆς Μυτιλήνης, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σάμου.

36. Αἱ ἑορταὶ

Μέσα διασκεδάσεων εἶχον οἱ Βυζαντινοὶ πολλὰ. Ὁ βυζαντινὸς κόσμος καὶ ἰδίως αἱ γυναῖκες συνηντῶντο εἰς τὰ δημόσια λουτρά, καθὼς καὶ εἰς τὰς λουτροπόλεις ἱαματικῶν ἢ θαλασσίων λουτρῶν. Ὁ λαὸς διεσκέδαζεν ἐπίσης εἰς τὰ καπηλεῖα, παρακολουθῶν παραστάσεις γελωτοποιῶν καὶ παίζων διάφορα παιγνίδια, ὡς ζατρίκιον (ζάρι) κ.ἄ.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς εἶχον αἱ θρησκευτικαὶ ἑορταί. Τοῦ ἑορτάζοντος ναοῦ ἔστρωνον τὸ ἔδαφος μὲ κλάδους δάφνης ἢ μυρσίνης. Ἔθιμον διατηρούμενον μέχρι σήμερον. Ἐὰν ὁ ναὸς ἦτο μακρὰν τῆς πόλεως, οἱ ἐκκλησιαζόμενοι μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν συνήθιζον νὰ συμποσιάζουν πέραξ τοῦ ναοῦ, νὰ ψάλλουν διάφορα ᾠσματα καὶ νὰ χορεύουν.

Αἱ μεγάλαι ἑορταὶ τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φώτων, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Μεταμορφώσεως ἐτελοῦντο μὲ πολλὴν λαμπρότητα. Κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου ἡ φωταγωγία εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς οἰκίας ἦτο ἄπλετος. Εἰς τὰς ἑορτὰς συμμετεῖχον οἱ βασιλεῖς καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐδίδοντο ἐπίσημα γεύματα.

Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον καὶ κοινωνικὰς ἑορτάς. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν γενεθλίων ἐδέχοντο τοὺς φίλους των καὶ παρέθετον δεῖπνον. Τὰ ὀνομαστήρια ἦσαν ἑορτὴ ὀνομαστικὴ.

Ἐπῆρχον ὁμως καὶ λαϊκαὶ ἑορταί, ὡς ἡ πρώτη τοῦ Ἰανουαρίου καὶ ἡ πρώτη τοῦ Μαρτίου. Ταύτας παρέλαβον οἱ Βυζαντινοὶ ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτραις.

Τὸ γενέθλιον τῆς πόλεως ἦτο ἑορτὴ. Τὴν 11ην Μαΐου ἐκάστου ἔτους ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐώρταζε καὶ ἐχόρευεν εἰς τὴν Μέσην, τὴν μεγαλυτέραν ὁδὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰ ἀνάκτορα οἱ ἄρχοντες παρεκάθηντο εἰς γεῦμα.

Ἐκτὸς τῶν ἑορτῶν, ὑπῆρχον καὶ αἱ ἐπίσημοι τελεταί.

Όταν ἐγεννᾶτο βασιλόπαις, ἐτελεῖτο ἑορτή. Κατ' ἀρχὰς ἤρχετο ὁ Πατριάρχης μὲ τὸν κλῆρον τῆς Ἀγίας Σοφίας εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἔδιδε τὰς εὐχὰς τῆς γεννήσεως, ἔπειτα οἱ συγκλητικοὶ καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν ἤρχετο ἀντιπροσωπεῖα τῶν Πρασίνων καὶ τῶν Βενέτων.

Ἡ β ἄ π τ ι σ ι ς τοῦ βασιλόπαιδος ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, παρουσίᾳ ὄλων τῶν ἀρχόντων. Τὸ νεοφώτιστον ὠδηγεῖτο ἐν πομπῇ εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ἡ ἡμέρα τῶν γενεθλίων τοῦ βασιλέως ἐωρτάζετο ἐπισήμως

36. Ἀνάρρησις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἀσπίδος
(Μικρογραφία ἐν κώδικι 14ου αἰῶνος)

καὶ κατ' αὐτὴν ἐγένοντο προαγωγαὶ τῶν ὑπαλλήλων. Τὰ βασιλικὰ βρουμάλια, ἤτοι αἱ ὀνομαστικαὶ ἑορταὶ τῶν βασιλέων, ἐωρτάζοντο κατὰ τρόπον λαμπρὸν, ὡς καὶ οἱ γάμοι αὐτῶν. Ἀγῶνες καὶ θεατρικαὶ παραστάσεις ἐγένοντο εἰς τὸν Ἱππόδρομον, ὅπου ἀνηρτῶντο καὶ εἰκόνες τῶν νεοσύμφων.

Μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας ἑορτὰς τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἡ ἡμέρα τῆς αὐτοκρατορίας, δηλαδὴ ἡ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν

ἀνηγορεύετο ὁ αὐτοκράτωρ. Ὑψοῦτο οὗτος ἐπὶ ἀσπίδος, ἐν μέσῳ τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ, καὶ ἤκουε τὰς παρακλήσεις καὶ τὰ παράπικρα αὐτοῦ. Τὴν παραμονὴν τῆς ἐπετείου τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ βασιλέως ἀντιπρόσωποι τῶν δήμων προσήρχοντο εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἔνθα παρτίθεντο ἐπίσημα γεύματα καὶ ἐδίδοντο χοροί.

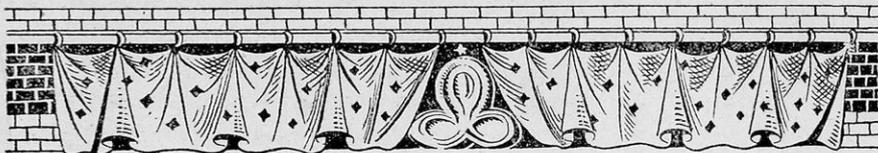
Οἱ πανηγυρισμοὶ δι' εὐχάριστα γεγονότα ἦσαν πάντοτε πολλοὶ καὶ ἐλέγοντο δημόσια ἰλαρίαι. Ἡ ἀναγγελία νίκης, ἡ συναψὶς εἰρήνης, ἡ ἀναχώρησις ἐχθρῶν καὶ ἡ ὑποδοχὴ ἐπισήμων ξένων ἐλάμβανον πανηγυρικὸν χαρακτήρα. Ὑπερέβαιναν ὅμως πάσης ἄλλης ἐορτῆς τὴν λαμπρότητα ἡ ὑποδοχὴ τοῦ βασιλέως, ὅταν οὗτος ἐπέστρεφε νικητὴς ἀπὸ ἐκστρατείας. Ἐγένετο τότε θρίαμβος, ὅπως παλαιότερον εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν.

Ὁ βασιλεὺς ἐστάθμευεν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρὰ τὴν Χαλκηδόναν. Ἐκεῖ ἔσπευδον νὰ τὸν συναντήσουν ὁ Πατριάρχης, οἱ συγκλητικοί, οἱ οἰκεῖοι τοῦ καὶ πλῆθος λαοῦ. Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἡ πομπὴ ἐξεκίνηε πρὸς τὴν πρωτεύουσαν.

Ὁ βασιλεὺς, ἐπιβαίνων τοῦ βασιλικοῦ τοῦ πλοίου, ἤρχετο εἰς τὸ Ἐβδομόν, ὅπου ὁ λαὸς τὸν ἀνέμενεν ἀγωνιωδῶς. Ἐκεῖθεν μετέβαιναν εἰς τὴν Χρυσὴν Πόρταν, ὁπόθεν θὰ ἐγένετο ἡ εἰς τὴν πρωτεύουσαν θριαμβευτικὴ τοῦ εἰσοδοῦ. Αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως, διὰ τῶν ὁποίων θὰ διήρχετο ἡ πομπή, εἶχον ἐν τῷ μεταξύ, κατόπιον διαταγῆς τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως, στολισθῆ καὶ στρωθῆ με ἄνθη.

Διὰ τῆς μεσαίας πύλης τῆς Χρυσῆς Πόρτας διήρχοντο οἱ αἰχμάλωτοι καὶ τὰ λάφυρα, ἠκολούθει ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τεθρίπτου ἄρματος ἢ ἐπὶ λευκοῦ ἵππου. Ὁ λαός, ἰστάμενος παρὰ τὰς ὁδοὺς, ἔρραινε τὸν θριαμβευτὴν αὐτοκράτορα με ἀρώματα καὶ ἄνθη.

37. Τὰ Δυτικά κράτη

ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἰδρύθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν διάφορα κράτη, τῶν Βουργουνδίων, Βησιγότθων, Ὄστρογότθων, Βανδάλων, Λομβαρδῶν, Ἀγγλοσαξόνων, Βαυαρῶν, Σαξόνων καὶ Φράγκων. Τὰ πλεῖστα κατελήφθησαν ἔνωρις ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Ἀράβων. Περισσότερον διτηρήθη τὸ Φραγκικὸν κράτος καὶ ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον ἱστορικὴν δρᾶσιν. Πραγματικὸς ἰδρυτὴς τούτου ἔγινεν ὁ Χλωδοβίκος (481–511), ὅστις κατέστησε πρωτεύουσάν του τοὺς Παρισίους καὶ ἐδέχθη τὸν Χριστιανισμόν.

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Δαγοβέρτου (628–638) τὸ Φραγκικὸν κράτος ἐπεξετάθη πολὺ, ἀφοῦ ὑπετάγησαν οἱ Βουργουνδιοὶ εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Γαλίαν καὶ ἀπωθήθησαν πέραν τῶν Πυρηναιῶν οἱ Βησιγότθοι. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Δαγοβέρτου τὰ σύνορα τοῦ Φραγκικοῦ κράτους ἐμεγάλωσαν καὶ πέραν τοῦ Ρήνου, ἰδίως μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Βαυαρῶν καὶ Σαξόνων. Οἱ διαδεχθέντες τὸν Δαγοβέρτον κατὰ σειρὰν βασιλεῖς ἔσπευον προτερημάτων καὶ τὸ κράτος ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τῶν αὐλαρχῶν, τῶν λεγομένων μαγιορδόμων (Magori domus).

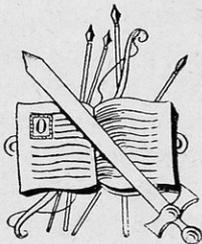
Ἡ ἰδρυσις τοῦ Φραγκικοῦ κράτους εὐθὺς μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ ἀποτελεῖ ἀξιόλογον γεγονός. Διότι εἰς τὸ ἀπέραντον χάος, τὸ ὁποῖον προῆλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς βαρβάρων λαῶν, ἠδραιώθη ἰσχυρὸν κράτος Χριστιανικὸν εἰς τὴν Δύσιν.

Εἰς τὰς νήσους Μεγάλην Βρεττανίαν καὶ Ἴρλανδίαν ἰδρυσαν οἱ

Γερμανοί άλλο κράτος. Τὸ 449 πλῆθος Ἄγγλων καὶ Σαξόνων διεπεραιώθη εἰς τὴν νῆσον καὶ κατέλαβεν ὅλην τὴν πεδινὴν χώραν, ἡ ὁποία διὰ τοῦτο ὠνομάσθη Ἄγγλῖα. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι, οἱ Κέλται, περιωρίσθησαν εἰς τὰ βόρεια (Σκωτίαν) καὶ δυτικὰ (Οὐαλίαν, Κορνουαλίαν) καὶ εἰς τὴν Ἴρλανδίαν. Οἱ Ἀγγλοσάξονες ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν ἀπὸ ἀπεσταλμένους τοῦ Πάπα.

Μὲ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπῆλθε βαρβαρότης ἐπὶ τινὰ χρόνον, οἱ κάτοικοι ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν βίαν καὶ ἄσυλον εὕρισκον μόνον εἰς τὰ μοναστήρια. Τὰ Γράμματα ἐλησμονήθησαν, αἱ Τέχναι παρημελήθησαν καὶ ἦθη τραχύτερα ἐπεκράτησαν. Ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν, οἱ βασιλεῖς τῶν Γερμανικῶν κρατιδίων ἐμιμήθησαν τοὺς Ρωμαίους, εἰς τὸν πολιτισμὸν τῶν ὁποίων ὑπέκυψαν.

Βαθμηδὸν οἱ Γερμανοὶ ἀπέμαθον τὴν γλῶσσάν των καὶ συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς παλαιούς κατοίκους. Ἐκ τῆς ἐπιμειξίας ταύτης προῆλθον οἱ νέοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ ὁποῖοι λέγονται Νεολατινικοὶ Λαοί, ὡς ὀμιλοῦντες γλώσσας προερχομένας ἀπὸ τὴν λατινικὴν, ἢτοι τὴν γαλλικὴν, ἰσπανικὴν, ἰταλικὴν κ.ἄ. Ὅθεν τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης δυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν εἰς τρεῖς μεγάλας ὁμοθετίας, τὴν Νεολατινικὴν, τὴν Γερμανικὴν καὶ τὴν Σλαβικὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1ον

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ — ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ

1. Οἱ Διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου

Ε ΤΟΝ θάνατον τοῦ Ἡρακλείου (641) εἰσερχόμεθα εἰς τὴν καθ' αὐτὸ βυζαντινὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ κράτος γίνεται ὁμοιογενές, δηλ. Ἑλληνικόν. Οἱ ξένοι λαοί, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῶν αἰρετικῶν, ἀπεσπάσθησαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἀραβας (Συρία, Παλαιστίνη, Αἴγυπτος) καὶ εἰς τοὺς Σλάβους, ὡς οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ οἱ Θράκες. Δηλ. κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον (641—1204) ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία χάνει ἕδαφος ποσοτικῶς, ἀλλὰ κερδίζει ὁμοιογενῆ πληθυσμόν, δηλ. ποιοτικῶς. Ἐθνολογικῶς ἀποβαίνει αὕτη καθαρῶς ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία, μὲ ἐπίσημον θρησκείαν τὴν ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ ὁμιλουμένη καὶ ἡ γραφομένη, ἀντικαθιστᾷ δὲ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὴν Λατινικὴν.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἡρακλείου ἡ ἑλληνικὴ κατέστη ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Οἱ νόμοι, τὰ διατάγματα καὶ ὅλα τὰ δημόσια ἔγγραφα συνετάσσοντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Τὰ δὲ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἐκυκλοφόρουσαν εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἔφερον ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς. Χρήσις τῆς ἑλληνικῆς ἐπίσης γίνεται εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν ἀγοράν. Ἡ Λατινικὴ εἶναι ἐντελῶς ἀκατανόητος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ λέξις Ρωμαῖος ἔπαυσε νὰ ἔχη ἔθνικὴν σημασίαν, μόνον δ' ὡς τιμητικὸς τίτλος ἐφέροντο ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐπίσης, ἐκτὸς τῆς ἑλληνικότητος, ἰδιαίτερον γνώρισμα τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ ὀρθόδοξία. Αὕτη διακρίνει τοὺς Βυζαντινοὺς, ὡς ἔθνικόν γνώρισμα, καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως

καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς (αἵρετικούς) τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Ἡράκλειος, πολεμῶν κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνθαρρύνει τὸν στρατὸν μὲ τὸν Σταυρὸν εἰς τὴν χεῖρα, λέγων «Σταυρὸς ἐνίκησε, Σταυρὸς νικᾷ». Ἐκτοτε οἱ πόλεμοι ἔλαβον χαρακτῆρα θρησκευτικόν, δηλ. χαρακτῆρα σταυροφορίας. Ὁ δὲ πατριωτισμὸς τῶν Βυζαντινῶν ἐστηρίζετο εἰς τὴν θρησκείαν.

Ἡ Ἐκκλησία ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν, ἡ δὲ ἐπιρροή της εἶναι ἰσχυρὰ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἰδιαιτέρως σπουδαῖον ρόλον ἔπαιξεν εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐχάθησαν τὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας, κατέστη μεγάλη προσωπικότης.

37. Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος
(Μικρογραφία 14ου - 15ου αἰῶνος)

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου τὸ Ἀραβικὸν κράτος ἐστερέωσε τὰς θέσεις του καὶ ὁ ὄξυδερκής χαλίφης Μωαβίας κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας καὶ ἐνωρὶς κατεσκεύασεν ἰσχυρὸν στόλον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Μεσόγειον, καταλαβὼν τὴν Κύπρον (649) καὶ τὴν Ρόδον (654).

Ὁ τολμηρὸς οὗτος πολιτικὸς καὶ ἐπιδέξιος ὀργανωτῆς τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους, μετὰ τὴν δημιουργίαν ναυτικοῦ, ἀπέβη πολὺ ἐπικίνδυνος εἰς τὸ Βυζάντιον. Αὐτοκράτωρ τότε ἦτο ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνου Β' Κωνσταντῖνος Δ', ὁ ἐπικαλούμενος Πωγωνᾶτος, ὅστις, διαλύσας τὰς ἐναντίον του ἐπαναστάσεις, ἐστερέωσε μὲ ταχύτητα τὴν ἐξουσίαν του.

Τὸ 673 ὁ Μωαβίας μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἐνῶ συγχρόνως πολυ-ἀριθμος στόλος ἀνέπλευσε τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Πρωτευούσης, ἡ ὁποία ἐπολιορκήθη ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἐπὶ πέντε ἔτη (673—678), μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν χειμερινῶν μηνῶν, καθ' οὓς ὁ ἀραβικὸς στόλος κατέφευγεν εἰς τὴν Κύζικον.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἀνέτως παρεσκευάσθη ὁ Πωγωνάτος πρὸς ἀντεπίθεσιν καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐκ Συρίας μηχανικοῦ Καλλινίκου, τοῦ ἐφευρέτου ὄπλου Ἰσχυροτάτου, τοῦ ὕγρου πυρός, κατέκαυσε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἀραβικοῦ στόλου. Τὸ ὕγρον πῦρ, «θαλάσσιον πῦρ», ὡς γράφουν οἱ Βυζαντινοί, συνίστατο ἐξ εὐφλέκτων οὐσιῶν, θείου, νίτρου, πετρελαίου κ.ἄ., ἐξεσφενδονίζετο διὰ σωλῆνων μακρῶν καὶ προεκάλει πυρκαϊάν εἰς τὰ ἐχθρικά πλοῖα. Ὁ Μωαβίας ἐξηναγκάσθη νὰ κλείσῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρώσῃ ἐτήσιον φόρον εἰς τὸ Βυζάντιον.

Παρὰ ταῦτα, βραδύτερον, οἱ Ἄραβες εἶχον ἐπιτυχίας ἀλλαχοῦ καί, συμπληρώσαντες τὴν κατὰκτησιν τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῆς Αἰθιοπίας, ἐκυρίευσαν τὴν Κυρηναϊκὴν, τὴν Τρίπολιν, τὴν Τύνιδα, τὸ Ἀλγέριον καὶ τὸ Μαρόκον. Τοιοῦτοτρόπως, 50 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ, οἱ Ἄραβες ἔφθασαν εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν (681).

2. Οἱ Βούλγαροι

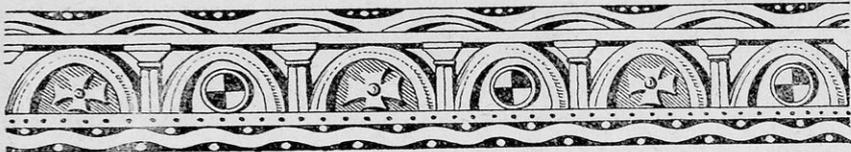
Ἄλλο σπουδαῖον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Πωγωνάτου εἶναι ἡ ἐγκατάστασις τῶν Βουλγάρων εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν, τὴν σημερινὴν δηλ. Βουλγαρίαν, τὴν ὁποίαν ἕως τότε κατώκουν Σλάβοι γεωργοί. Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ὀνομάζουσιν μὲ διάφορα ὀνόματα τοὺς Βουλγάρους, Σκύθας, Μυσοῦς, Οὐννοὺς καὶ πολὺ βραδύτερον Βουλγάρους. Ἄλλοι ἱστορικοὶ δέχονται ὅτι οἱ Βούλγαροι εἶναι τουρκικὴ φυλὴ καὶ ἄλλοι φινο-ουγγρικὴ, ἐπομένως συγγενεῖς τῶν Οὐγγρων. Ἐκ τούτων ἀπεχωρίσθησαν πολλοὶ καὶ κατέκλυσαν τὴν μεταξὺ Δνειστέρου, Δουνάβεως καὶ Μαύρης θαλάσσης χώραν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν δὲ τοῦ ἡγεμόνος των Ἀσπαροῦχ κατήρχοντο νοτιώτερον καὶ ἐλεηλάτουσαν τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας καὶ ἐνίστε ἔφθανον μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ αὐτοκράτωρ Πωγωνᾶτος, ἀντιληφθεὶς τὸν κίνδυνον, ἦλθεν ἐναντίον τοῦ Ἀσπαρούχ εἰς τὸν Κάτω Δούναβιν (679), ἀλλ' ἀτυχῶς ἀσθενήσας ἀπεσύρθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Ἀσπαρούχ τὴν μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἴμου χώραν, ἔνθα ἴδρυσε τὸ κράτος τοῦ ὀ Ἀσπαρούχ, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Βάρναν. Ὅλα τὰ σλαβικὰ φύλα τῆς περιφέρειᾶς ταύτης ὑπετάγησαν εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἀσπαρούχ καὶ ἀνεμίχθησαν μὲ τοὺς νέους κατακτητάς, ἀποτελέσαντα ἓν ἔθνος, τὸ βουλγαρικόν, μὲ μίαν γλῶσσαν, τὴν σλαβικὴν, τὸ ὁποῖον ἐπέπρωτο νὰ ἀπασχολήσῃ εἰς τὸ μέλλον τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καὶ μέχρι σήμερον τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ἀσφαλῶς ὁ Πωγωνᾶτος, δὲν προεῖδεν ὅσον ἔπρεπεν, ὡς πολιτικός, τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον, ἄλλως δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἐγκατάστασιν τούτων εἰς βυζαντινὰς χώρας.

Τὸν Κωνσταντῖνον Δ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἰουστινιανὸς Β' (685—695), ὅστις εἶναι ὁ τελευταῖος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου, ἀληθῶς παράφρων τὸν χαρακτήρα. Οὗτος, ἐκθρονισθεὶς, τῇ βοήθειᾳ τῶν Βουλγάρων, ἀνέλαβε πάλιν τὴν ἀρχὴν καὶ διέπραξεν ἄπειρα σφάλματα καὶ πελωρίας αὐθαιρεσίας. Διὰ τοῦτο, συλληφθεὶς ἐφρονεύθη, παρὰ τὸν μέγαν σεβασμόν, τὸν ὁποῖον ἔτρεφεν ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς πρὸς τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου, ἢ ὁποῖα ἐκυβέρνησε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ 85 ἔτη. Τοιοῦτοτρόπως ὅλως ἀδόξως ἐτελείωσεν ἡ μεγάλη δυναστεία τοῦ ἐνδόξου Ἡρακλείου, ἢ ὁποῖα εἶχε περιέργον μοῖραν, διότι ἐπέδειξε μεγάλα κατορθώματα διὰ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τοῦ Πωγωνάτου καὶ μεγάλα ἐγκλήματα διὰ τοῦ Κωνσταντος καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β'.

Τὸν Ἰουστινιανὸν Β' διεδέχθησαν οἱ ἐξῆς κατὰ σειρὰν αὐτοκράτορες: Λέοντιος, Τιβέριος Α', Φιλιππικός, Ἀναστάσιος Β' καὶ τέλος Θεοδόσιος Γ'. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον κατόπιν στρατιωτικῶν στάσεων, ἢ δὲ αὐτοκρατορία ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριβὰ τὴν θλιβερὰν αὐτὴν ἀναστάτῳσιν.

Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἐπικίνδυνοι ἐχθροὶ περιέζωνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, παρουσιάσθη ἀνὴρ ἰκανός, ὁ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρός, στρατηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς Μ. Ἀσίας, τὸν ὁποῖον ὅλοι ἀνεγνώρισαν αὐτοκράτορα (717). Ὁ Λέων ἴδρυσεν νέον ὀνομαστὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον, τὴν λεγομένην Δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ (717 - 802)

3. Λέων ο Γ' (717 - 740)

ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ τῆς δυναστείας Λέων Γ' (717-740) ἦτο ἄνθρωπος μεγάλης ἀξίας, στρατηγὸς ἱκανώτατος, εὐστροφὸς διπλωμάτης καὶ νοῦς ὀργανωτικός. Ἡ βασιλεία τούτου εἶναι σπουδαῖος σταθμὸς ὄχι μόνον τῆς ἐλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, διότι ἔσωσε τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ἀπὸ τοὺς Ἀραβας.

Ὁ Λέων κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰσαυρίαν, ἀλλ' ἐγεννήθη εἰς τὴν Συρίαν, διὰ τοῦτο λέγεται Συρογενής. Πρὶν γίνῃ αὐτοκράτωρ, εἶχε διακριθῆ ὡς στρατηγός. Ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον, κατώρθωσε νὰ ἐπαναφέρῃ τάξιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔνθα μεγάλη ἀναρχία ἐπεκράτει μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου. Πολλοί, μὴ ἀντιληφθέντες τὰς ἱκανότητας καὶ τὰ προτερήματα τοῦ Λέοντος, ὡς αὐτοκράτορος, ἐπεχείρησαν κινήματα κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντα ἀπέτυχον οἰκτρότατα.

Ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν ἡ μεγάλη μορφή τοῦ Λέοντος, καὶ ἄλλο σημαντικώτερον κατόρθωμα αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων.

38. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος
(Μικρογραφία 14ου - 15ου αἰῶνος)

Όταν ο Λέων ανήλθεν εις τὸν θρόνον, οἱ Ἄραβες εὐρίσκοντο εἰς τὴν πόλιν Πέργαμον, μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας ἔσπευδον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ πολὺν στρατὸν (περὶ τὰς 80.000) καὶ ἐπολιόρκουν τὴν Πρωτεύουσαν κατὰ ξηρὰν. Ὀλίγον χρόνον κατόπιν ἔφθασε καὶ ἀραβικὸς στόλος ἐκ 1.800 πλοίων καὶ οὕτω ἡ πολιορκία γίνεται καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Διότι οἱ Ἄραβες προητοιμάζοντο πρὸ πολλοῦ καὶ θὰ ἐπετύγχανον τὸν σκοπὸν των, ἐὰν δὲν εἶχε τὴν ἄμυναν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖράς του ὁ Λέων. Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἐπὶ ἓν ἔτος, διαρκοῦντος τοῦ ὁποῖου κατέφθανον ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν συνεχῶς νέαι ἐνισχύσεις. Τότε ὁ Λέων κατώρθωσε νὰ προκαλέσῃ τὴν λιποταξίαν τῶν χριστιανῶν, τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὸν ἀραβικὸν στόλον, μὲ συνεχῆ δὲ χρῆσιν τοῦ ὑγροῦ πυρὸς νὰ καύσῃ τὰ περισσότερα πλοῖα τῶν Ἀράβων, ὅσα δὲ ἀπέμειναν τὰ κατέστρεψεν ἢ φοβερὰ τρικυμία. Παραλλήλως ὁ ἀραβικὸς στρατὸς ἐνίκηθη καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Ἄραβες, μετὰ τὴν οἰκτρὰν ἀποτυχίαν καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐπεβιάσθησαν εἰς τὰ περισωθέντα πλοῖα καὶ ἀνεχώρησαν.

Ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων εἶναι μέγα κοσμοϊστορικὸν γεγονός, διότι ἐσώθη ὄχι μόνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ ἡ Εὐρώπη ὀλόκληρος ἀπὸ τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ μεγάλη αὐτὴ νίκη τοῦ Λέοντος, ὁ δὲ Λέων δύναται ν' ἀνακηρυχθῆ ὁ Μιλτιάδης τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὁ σωτὴρ τῆς Εὐρώπης. Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον, οἱ Ἄραβες, προωθούμενοι ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, τὴν ὁποῖαν εἶχον καταλάβει ἀπὸ τὸ 711, διέσχισαν τὰ Πυρηναιῖα καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Γαλίαν. Τότε ὁ ἡγεμὼν τῶν Φράγκων Κάρολος Μαρτέλος ἐνίκησε τὸ 732 παρὰ τὸ Πουατιέ (Poitiers) τοὺς Ἄραβας καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὀριστικῶς ἀνεκόπη ἡ πρόοδος τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Δύσιν, οὗτοι δὲ περιορίσθησαν ἔκτοτε εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Οἱ Εὐρωπαῖοι ἱστορικὸι θαυμάζουν καὶ ἐξαίρουν τὴν νίκην τοῦ Μαρτέλου, ἀλλὰ δικαιότερον θὰ ἦτο νὰ ἐκτιμήσουν τὴν νίκην τοῦ Λέοντος, ὅστις ἀνέκοψε τὸν κύριον ὄγκον τῶν Ἀράβων, ἡ δὲ ὠραία Κωνσταντινούπολις ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἀντέστη εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν νεοφωτίστων Μουσουλμάνων, διαφυλάξασα τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ψάλλουσα τὸν Ἀκάθιστον Ὕμνον, τιμᾷ τοὺς τρεῖς μεγάλους

ήρωας, Ἡράκλειον, Κωνσταντῖνον Δ' καὶ Λέοντα Γ', ὡς σωτήρας τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Εἰς τὸ μέλλον οἱ Ἄραβες οὐδέποτε ἐπεχείρησαν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἤρκοῦντο μόνον εἰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, διότι εἶχον μάθει εἰς τὰ λάφυρα καὶ ἦτο δύσκολον νὰ μείνουν ἡσυχοί. Διὰ τοῦτο, ὁ μὲν βυζαντινὸς στόλος συνεχῶς κατεδίωκε τοὺς Ἄραβας πειρατὰς τῆς Μεσογείου, ὁ δὲ Λέων, ὅπως περιορίσῃ τὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἐπιδρομὰς, ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῶν Ἀράβων μετὰ τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίνου, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀναγορεύσει συμβασιλεῖα του. Εἰς σκληρὰν μάχην ἐνίκηθησαν οἱ Ἄραβες καὶ ἐφονεύθη ὁ γενναῖος αὐτῶν ἀρχηγός, ὁ δὲ Λέων μὲ τὸ σημαντικόν του κατόρθωμα ἀπῆλαξε τὴν Μ. Ἀσίαν ὀριστικῶς ἀπὸ τοὺς Ἄραβας.

Μετὰ ταῦτα, ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἠσύχασεν, ἀλλ' ἐπεδόθη ἐντατικῶς εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ ἀνασυγκρότησιν τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν συνόρων αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὁ Λέων παρετήρησεν ὅτι οἱ στρατηγοὶ μεγάλων «θεμάτων» ἀπέβαινον πολλὰκις ἐπικίνδυνοι καὶ ἐστασίαζον κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, περιώρισε τὴν ἔκτασιν τῶν θεμάτων καὶ ἠῤῥησε τὸν ἀριθμὸν τούτων.

Μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Ἀράβων ἀφωσιώθη ὁ Λέων εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ στρατοῦ, εἰς τὴν τακτοποίησιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον μεταβολὴν τῆς νομοθεσίας. Ἡ ἀνάμειξις ὅμως αὐτοῦ εἰς τὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα ἐπεχείρησε νὰ μεταρρυθμίσῃ κατὰ τὴν ἰδικήν του ἀντίληψιν, τὸν ἔβλαψε. Διὰ τοῦτο οἱ σύγχρονοὶ του ἱστοριογράφοι, μοναχοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἠμαύρωσαν τὴν εἰκόνα τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ καὶ πολιτικοῦ ἀνδρός, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐμεγαλοποίησαν τὰ σφάλματά του.

✓ 4. Κωνσταντῖνος ὁ Ε' (740 - 755)

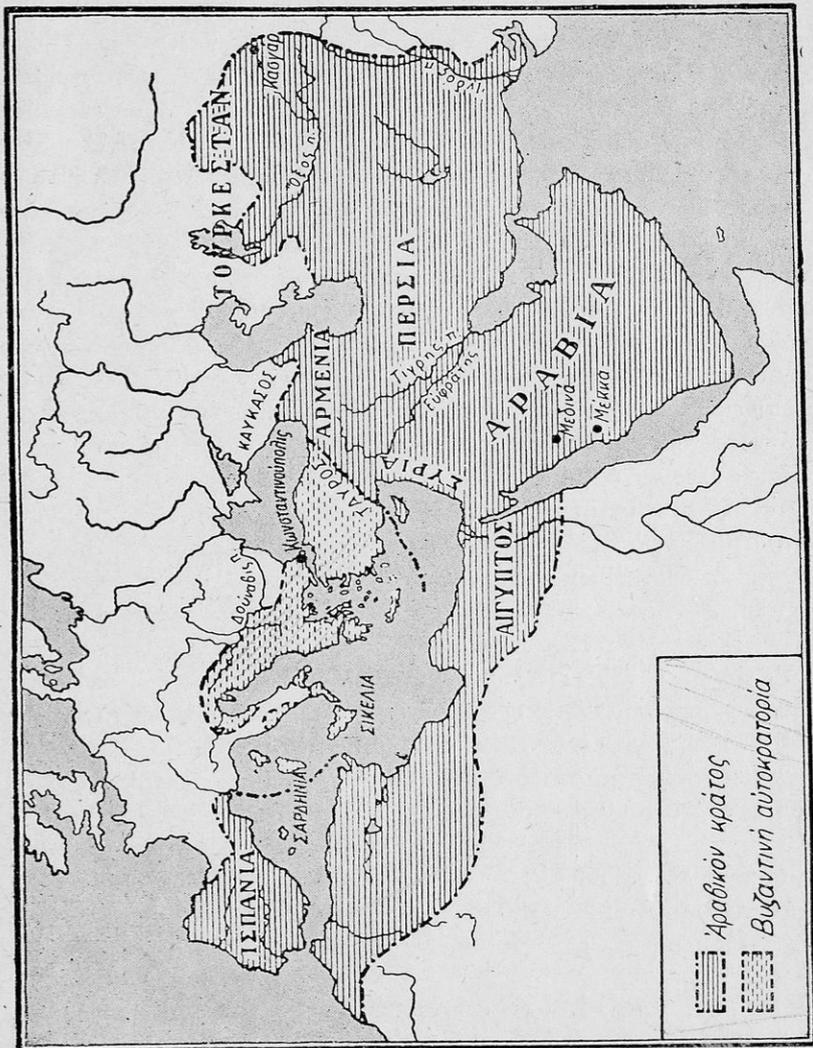
Τὸν Λέοντα θανόντα (740) διεδέχθη ὁ υἱὸς του καὶ συμβασιλεὺς ἤδη ἀπὸ τοῦ 720 Κωνσταντῖνος. Οὗτος ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ ἡγεμόνος τῶν Χαζάρων Τούρκων ἀπὸ πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν σκοπὸν, ἦτοι νὰ διαδοθῇ ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Χαζάρους καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν οὗτοι κατὰ τῶν Ἀράβων. Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος ἦσαν πολὺ δύσκολα, διότι ὁ ἐπ' ἀδελφῆ γαμβρὸς

του επανεστάτησε και κατέλαβε την Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ ἓν ἔτος, ἐνῶν ὁ Κωνσταντῖνος εὐρίσκετο μακράν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμως ἔδειξε θάρρος και πείσμα και ἔγινε πάλιν κύριος τοῦ θρόνου. Ὡς αὐτοκράτωρ ἔδειξε μεγάλα προτερήματα και στρατηγικὰς ἰκανότητας, διότι διεξήγαγεν ἐνδόξως δύο πολέμους, κατὰ τῶν Ἀράβων και κατὰ τῶν Βουλγάρων.

Οἱ Ἀραβες, μετὰ τὴν ἥττάν των εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (718) και εἰς τὸ Πουατιέ (732), παρέμειναν μέχρι τῶν Πυρηναίων, καταλαβόντες τῆς Ἰσπανίας τὸ μεγαλύτερον μέρος. Εἰς τὰ ὄρη διεσώθησαν ὀλίγοι Χριστιανοί, οἱ πλεῖστοι ἐξισλαμίσθησαν και ὡς νεοφώτιστοι ἔγιναν φανατικώτεροι τῶν Ἀράβων. Μετὰ ταῦτα ἤρχισαν ἐμφύλιοι ἀγῶνες μετοξὺ τῶν Ἀράβων, ἀνετράπη ἡ παλαιὰ δυναστεία, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ πρίγκιψ Ἀβδουρραχμὰν ἐσχημάτισε τὸ Ἀραβικὸν κράτος εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἡ νέα δυναστεία τῶν Ἀββασιδῶν μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν εἰς τὴν Βαγδάτην, ἐπὶ τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ, και ἴδρυσεν νέον κράτος. Βραδύτερον ἐσχηματίσθη τρίτον ἀραβικὸν κράτος, με πρωτεύουσαν τὸ Κάιρον. Τοιοῦτοτρόπως βλέπομεν ὅτι ἡ ἀραβικὴ αὐτοκρατορία διηρέθη εἰς τρία κράτη, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἑλληνικὴν ἱστορίαν.

Ὁ Κωνσταντῖνος, ἐπωφελοῦμενος τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν τῶν Ἀράβων, εἰσέβαλεν εἰς τὸ Ἀραβικὸν κράτος και ἐκυρίευσε μέρος τῆς Συρίας και τὴν Κύπρον και ἐπροχώρησε νικητὴς μέχρι τοῦ Εὐφράτου και τῆς Ἀρμενίας. Ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὰς ἐκστρατείας του ταύτας δὲν ἐνδιεφέρετο νὰ καταλάβῃ μόνον πόλεις, ἀλλὰ νὰ διαλύσῃ ἐπικίνδυνα στρατιωτικὰ σημεῖα τῶν Ἀράβων και νὰ ἐνισχύσῃ τὰ βυζαντινὰ σύνορα, ὥστε εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ εἰσβάλλουν ἐπιδρομεῖς. Πράγματι ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔγινεν ἡ καλύτερα ὀχύρωσις τῶν συνόρων. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπεράτωσε νικηφόρως τὸν κατὰ τὸν Ἀράβων πόλεμον (756), χάρις εἰς τὴν στρατιωτικὴν του ἰκανότητα περισσότερον παρὰ εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς τὸ Ἀραβικὸν κράτος.

Ἐνδοξότερος ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Βουλγάρων. Μέχρι τοῦ Λέοντος Γ' οἱ Βούλγαροι ἦσαν συνήθως φίλοι τῶν Βυζαντινῶν και ἐπολέμησαν μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν Ἀράβων κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (717 — 718). Ἐπὶ Κωνσταντίνου

II. Χάρτης τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους κατὰ τὸ 750 μ. Χ.

ὁμως ἀρχίζουν οἱ πόλεμοι, οἱ ὅποιοι ἐμελλον ἐπὶ αἰῶνας νὰ διαρκέσουν μεταξύ Βυζαντίου καὶ Βουλγάρων. Οἱ Βούλγαροι ἤρχισαν μὲ ἐπιδρομὰς καὶ ληστείας, ὁ Κωνσταντῖνος ἀνέλαβε μακρὸν πόλεμον ἐναντίον των, ὁ ὅποῖος μὲ μικρὰ διαλείμματα διήρκεσε 17 ἔτη (755—772). Ἐννέα φορές ἐξεστράτευσεν ἐναντίον αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ μὲ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὸν ἡρωϊσμόν του ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους.

Πρὸ πάντων ἀξιομημόνευτοι εἶναι αἱ νῖκαι τοῦ αὐτοκράτορος παρὰ τὸ φρούριον τῶν Μαρκελλῶν (σήμερον Δεμίρ Καποῦ), νοτίως τοῦ Αἴμου, τὸ 759, καὶ εἰς τὴν Ἀγχιαλον (762), μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ στόλου. Διὰ τὴν τελευταίαν μάλιστα νίκην ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Κωνσταντῖνου νὰ νικήσῃ ὀριστικῶς τοὺς Βουλγάρους, διότι διέγνωσε καλῶς πρῶτος τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον. Δύναται νὰ ὀνομασθῆ καὶ αὐτὸς Βουλγαροκτόνος, διότι, ἐπιχειρήσας ἑννέα ἐκστρατείας, κατὰ τὸ πλεῖστον νικηφόρους, κατετρόπωσε τοὺς Βουλγάρους. Κατὰ τὴν τελευταίαν μάλιστα ἐκστρατείαν ἀπέθανεν ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ (775).

Ὅταν δὲ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Κροῦμος κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζάντιον, τόσον εἶχε διατηρηθῆ ἡ ἀνάμνησις τῶν νικηφόρων πολέμων τοῦ Κωνσταντῖνου, ὥστε πολλοὶ τῶν κατοίκων ἤλθον εἰς τὸν τάφον του λέγοντες «ἀνάστηθι καὶ βοήθησον τῇ πολιτείᾳ ἀπολλυμένῃ» (Θεοφάνους 1,501).

Ὁ Λέων Δ' (775—780), υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνου Ε', ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐπονομασθεὶς Χάζαρος (ἤτοι Τοῦρκος) ἐκ τῆς μητρὸς του Χαζάρας. Οὗτος ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντῖνου Ε' ὡς διάδοχος καὶ συνεχιστῆς τοῦ ἔργου του. Ὁ Λέων δὲν εἶχε τὰ προτερήματα οὔτε τοῦ πατρὸς οὔτε τοῦ πάππου του. Ἐνυμφεύθη τὴν Εἰρήνην τὴν Ἀθηναίαν, ἡ ὁποία εἶχε πολλὰ πνευματικὰ προτερήματα καὶ μεγάλην φιλοδοξίαν.

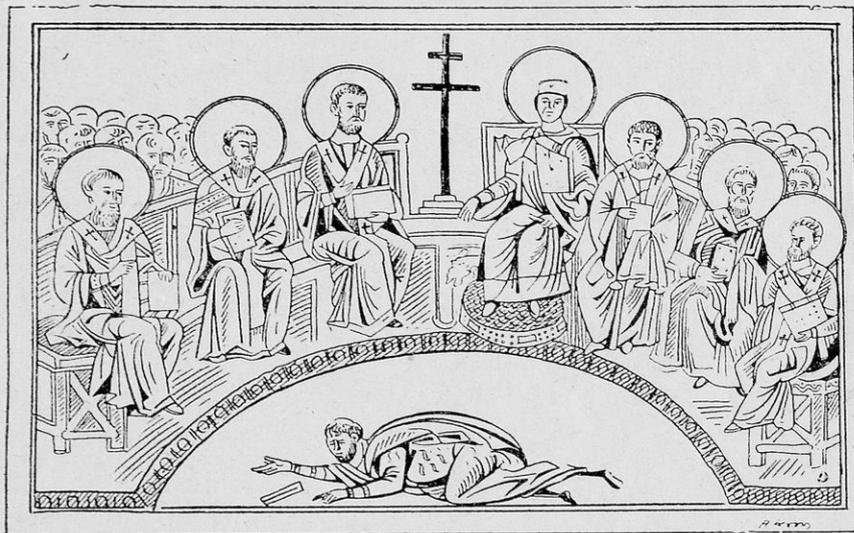
Ἀπέθανεν αἰφνιδίως (780) ὁ Λέων, ἀλλ' εἶχε προφθάσει νὰ ἀνακηρύξῃ τὸν μικρὸν υἱὸν του Κωνσταντῖνον ΣΤ' συμβασιλέα. ✓

✓ 5. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'

Οὗτος ἐγεννήθη βασιλεύοντας τοῦ πατρὸς του, ὅταν δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἦτο ἀνήλικος καὶ τὸν ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Εἰ-

ρήνη ή Ἀθηναία. Αὐτή ἦτο γυνή φιλόδοξος καὶ ἰσχυροῦ χαρακτήρος, κατώρθωσε δὲ νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος ἐν ὀνόματι τοῦ υἱοῦ της. Ὁ στρατὸς δὲν τὴν ἠγάπα, δι' αὐτὸ δὲ ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὰ τάγματα τῶν παλαιμάχων στρατιωτῶν καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὰ μὲ νεοσυλλέκτους, ἀφωσιωμένους εἰς τὸν θρόνον της.

Οἱ Ἄραβες τῆς Μεσοποταμίας, μαθόντες ὅτι γυνὴ κυβερνᾷ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἀφοῦ δὲ ἐλεηλάτησαν τὸν τόπον, ἐφθασαν πάλιν εἰς τὴν Χρυσού-

39. Κωνσταντίνος ΣΤ΄

(Μικρογραφία 10ου αἰῶνος τῆς ἐν Ρώμῃ Βατικανῆς Βιβλιοθήκης)

πολιν, ἀπέναντ τῆς πρωτευούσης. Ἡ Εἰρήνη δὲν εἶχεν ἀξιόμαχον στρατὸν νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσῃ καὶ ὑπεχρεώθη νὰ συνάψῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρώσῃ ἐτήσιον φόρον (783). Ἡ ταπείνωσις αὕτη ἔθιξε τοὺς στρατιωτικούς, οἱ ὅποιοι εἶχον παραγκωνισθῆ ἀπὸ τὴν βασιλομήτορα καὶ εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ καὶ τῶν ἱκανῶν στρατηγῶν του.

Ἐπίσης ἄλλο γεγονός ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ ἐγκατεστημένοι ὡς ποιμένες Σλάβοι ἐκινήθησαν πρὸς ἀνταρσίαν

καὶ ἡ Εἰρήνη ἀπέστειλε τὸν Σ τ α υ ρ ά κ ι ο ν στρατηγόν, ὅστις ὑπέταξε πάντας εὐκόλως, ἤχημαλώτισε πολλοὺς καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ πληρώνουν φόρον ὑποτελείας, πολλὰ δὲ λάφυρα ἔφερεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐτέλεσε θρίαμβον.

Υ Πρώτην φοράν μαυθάνομεν ὅτι ἀναρτακὴ κίνησις τῶν ἐν Ἑλλάδι Σλάβων ἐπροκάλεσε τὴν ἀποστολὴν αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ. Τοῦτο δεικνύει βεβαίως ὅτι τὸν δὸν αἰῶνα ὑπάρχουν πλέον Σλάβοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀσφαλῶς ὅμως ὄχι πολλοί, ἀφοῦ τόσο εὐκόλως ὑπέταγησαν ἀπὸ τὸν Σταυράκιον, μὲ ἓνα στρατιωτικὸν περίπατον ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Αὐτὸ εἶναι τὸ μόνον στρατιωτικὸν κατόρθωμα ἐπὶ τῆς βασιλείας τῆς Εἰρήνης.

Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων ἀνενεώθησαν βραδύτερον καὶ ἀπέβησαν περισσότερον καταστρεπτικά. Τῶν Βουλγάρων ὁμοίως, ὑπὸ νέον ἱκανὸν βασιλέα, τὸν Κ ά ρ δ α μ ο ν, ἐπανήρχισαν ἀπειλητικώτεροι αἱ ἐπιδρομαί. Ἡ Εἰρήνη τότε ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῶν Φράγκων, νικῆσας τοὺς Λογγοβάρδους εἰς τὴν Παβίαν (774), εἶχεν ἐνώσει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του ἐκτεταμένας χώρας καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Πάππαν τὸν τίτλον τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος (800).

Ἀπεσταλμένοι τῆς Εἰρήνης ἦλθον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Καρόλου καὶ ἐπρότειναν τὴν μνηστείαν τοῦ υἱοῦ τῆς Κωνσταντίνου μὲ τὴν Ἐρυθρῶ, κόρην τοῦ Καρόλου. Ὁ Κάρολος ἐδέχθη τὰς προτάσεις τῆς μνηστείας καὶ ἐκράτησεν εἰς τὴν αὐλήν του Βυζαντινὸν λόγιον, ὅπως διδάξῃ τὴν Ἐρυθρῶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Βραδύτερον ὅμως ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὴν μνηστείαν αὐτήν, φοβουμένη ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος μὲ τὸν γάμον αὐτὸν θὰ ἐγίνετο ἰσχυρὸς καὶ θὰ τὴν παρηγκώνιζεν.

Αἱ στρατιωτικαὶ ἀποτυχίαι τῆς Εἰρήνης κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ Βουλγάρων προεκάλεσαν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐστάσιασε καὶ ἀνεκέρυξεν αὐτοκράτορα τὸν νόμιμον διάδοχον τοῦ θρόνου, τὸν Κωνσταντῖνον ΣΤ' (790). Οὗτος ἀνέλαβεν ἐκστρατείας κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τελικῶς συνέτριψε τὸν στρατὸν τῶν Βουλγάρων παρὰ τὸ φρούριον Μ α ρ κ έ λ λ ά ς (792).

Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ὠμοιάζεν ὡς πρὸς τὸν χαρακτηῖρα πρὸς τὴν μητέρα του, εἶχεν ἀγαθότητα καὶ ἐδέχθη τὴν μητέρα του καὶ πάλιν εἰς τὸ Παλάτιον, ἡ ὁποία, ἄκαρδος καὶ φιλόδοξος, ὡς ἦτο, ἐξε-

μεταλλεύθη τὴν ἐναντίον τοῦ υἱοῦ τῆς ἐπανάστασιν. Ἀποτέλεσμα ταύτης ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος νὰ συλληφθῆ καὶ νὰ τυφλωθῆ εἰς τὴν Π ο ρ φ ὕ ρ α ν, εἰς τὸ δωμάτιον δηλ. τῶν ἀνακτόρων, ὅπου ἐγεννήθη. Οὕτω κατώρθωσεν ἡ Εἰρήνη νὰ ἀνέλθῃ καὶ πάλιν εἰς τὸν θρόνον.

Γεγονὸς περιέργου ἐμελλε νὰ ἐπιταχύνῃ τὸ τέλος τῆς ἀμαρτωλῆς Εἰρήνης. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, μετὰ τὴν στέψιν του (800) ὑπὸ τοῦ πάπα Λέοντος, ἐσκέφθη νὰ ἐνώσῃ τὴν Ἀνατολὴν μετὰ τῆς Δύσεως καὶ νὰ ὀνομασθῆ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων. Ἀντὶ νὰ πολεμήσῃ, ἐπέδιώξε τὴν ἔνωσιν διὰ γάμου μὲ τὴν Εἰρήνην καὶ πρὸς τοῦτο ἔστειλε πρέσβεις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ φιλόδοξος βασίλισσα θὰ ἐδέχετο τὸν γάμον. Ἀλλὰ τότε οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ τοῦ κράτους ἐφοβήθησαν μήπως διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ ὑποταγῆ ἡ Αὐτοκρατορία εἰς τὴν Δύσιν, διωργάνωσαν στάσιν ἐναντίον τῆς, τὴν καθήρεσαν καὶ τὴν ἐξώρισαν εἰς τὴν Λέσβον, ὅπου ἀπέθανεν ἀδόξως (802).

Μὲ τὴν ἐκθρόνισιν τῆς Εἰρήνης ἐξέλιπεν ἡ ἔνδοξος δυναστεία τῶν Ἰσαύρων, ἡ ὁποία ἔδωκεν εἰς τὸ Βυζάντιον δύο λαμπροὺς αὐτοκράτορας, τὸν Λέοντα Γ' καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Ε'.

Πορφυρογέννητος

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3ον

ΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ 802 - 867 ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

6. Οί από τοῦ 802 - 813 αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου

ΕΤΑ τὴν δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων, ἀπὸ τοῦ 802—867, δηλ. ἐπὶ 64 ἔτη, ἐβασίλευσαν ἕξ βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνήκουν εἰς καμμίαν δυναστείαν. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ συνέβησαν σημαντικὰ γεγονότα, τόσο ἐσωτερικὰ ὅσον καὶ ἐξωτερικὰ.

Οἱ στασιασταί, οἱ ἐκθρονίσαντες τὴν Εἰρήνην, ἐξέλεξαν αὐτοκράτορα τὸν Νικηφόρον, λογοθέτην τοῦ Γενικοῦ, δηλ. ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, ὅπως λέγομεν σήμερον. Ὁ Νικηφόρος Α' (802—811) εἶχε μεγάλην πείραν εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα καὶ ἦτο ἡγεμὼν εὐφυῆς καὶ δραστήριος. Μὲ διάφορα οἰκονομικὰ μέτρα ἐφρόντισε νὰ αὐξήσῃ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Ἐφορολόγησε τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ τὰ μοναστηριακὰ κτήματα καὶ διὰ τοῦτο ἐπέσυρεν ἐναντίον του τὸ μῖσος τῶν μοναχῶν, οἱ ὅποιοι πολλάκις μὲ τὰς ἐπεμβάσεις των ἐκλόνιζον τὸ κῦρος τοῦ κράτους.

Κέντρον τῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονὴ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Στουδίτου, μία ἀπὸ τὰς πολυπληθεστέρας καὶ πλουσιωτέρας μονὰς τοῦ κράτους. Ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Θεόδωρος Στουδίτης ἐκίνει τοὺς μοναχοὺς ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐδημιούργησε πραγματικὴν ἀναρχίαν.

Τὸ κῦρος τοῦ Θεοδώρου ἦτο μέγα, διότι ἐζήτησε τὴν γνώμην τούτου ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος περὶ τοῦ καταλλήλου προσώπου, τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ καταλάβῃ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ὁ Θεόδωρος εἶχε μεγάλην δύναμιν καὶ ἐκ τοῦ λόγου ὅτι προσέφερε μεγάλας

ύπηρεσίας, ώργάνωσε διὰ πρώτην φοράν τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ἡ ὁποία ἐβοήθησε τὴν ἀναγέννησιν τῶν Γραμμάτων, συνκεντρώσε πολλὰ χειρόγραφα ἀρχαίων καὶ χριστιανῶν συγγραφέων καὶ διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ἠυκόλυνε τὴν διάδοσιν αὐτῶν.

Οἱ Στουδίται ἦσαν μαχητικοὶ καὶ ἄκαμπτοι, ἐπίμονοι εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλουν τὰς γνώμας των. Ἄλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος, ὄχι ὀλιγώτερον ἀποφασιστικὸς, ἔλαβε δραστήρια μέτρα, διεσκόρπισε τοὺς μοναχοὺς καὶ τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς ἐξώρισεν.

Ἐκτὸς τῶν μέτρων τούτων διὰ τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ εἰρήνην, ὁ Νικηφόρος, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του, ἀπησχολήθη μὲ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων. Ἐπειδὴ ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ τὸν φόρον τὸν συμφωνηθέντα ἐπὶ τῆς Εἰρήνης, ὁ χαλίφης τῶν Ἀράβων τοῦ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν, ἠτύχησε καὶ ἠναγκάσθη νὰ δεχθῆ εἰρήνην μὲ ὄρους περισσότερον ταπεινωτικούς. Ἄλλ' εὐτυχῶς ἀπέθανεν ὁ χαλίφης Ἀρ ο ῦ ν (809) καὶ τὸ Βυζάντιον ἠσύχασε, τοὺς δὲ ὄρους δὲν ἐξεπλήρωσεν.

Ἐπὶ Νικηφόρου, τὸ 805, γίνεται πάλιν λόγος περὶ ἀνταρσίας Σ λ ἄ β ω ν εἰς τὴν Πελοπόννησον, οἱ ὁποῖοι, ἐν συνεννοήσει μετὰ Σαρακηνῶν, ἐπῆλθον κατὰ τῶν Πατρῶν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Οἱ κάτοικοι τῶν Πατρῶν ἐνήργησαν ἐξοδον καὶ ἐνίκησαν τοὺς Σλάβους, ἡ δὲ νίκη ἀπεδόθη εἰς τὸν πολιοῦχον τῶν Πατρῶν Ἅγιον Ἀνδρέαν.

Ἄλλο σπουδαῖον γεγονός ἐστὶν ἡ ἐκστρατεία τοῦ Νικηφόρου κατὰ τῶν Βουλγάρων, διότι οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἱκανώτατον ἀρχηγὸν Κ ρ ο ῦ μ ο ν, εἶχον πολὺ ἐπεκτείνει τὸ κράτος των. Τὸ 809 ὁ Νικηφόρος ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ ὑπεχώρησε μὲ σημαντικὴν ἀπώλειαν στρατοῦ.

Τὸ 811 ὁ Νικηφόρος ἐπεχείρησε δευτέραν ἐκστρατείαν, ἀφοῦ παρεσκευάσθη δεόντως, ἀντιληφθεὶς ὅτι ὁ Κροῦμος ἦτο ἱκανὸς καὶ ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος. Παρέλαβεν ὁ Νικηφόρος μαζί του τὸν γαμβρόν του Μ ι χ α ῆ λ Ρ α γ κ α β ἐ ν καὶ τὸν υἱόν του Σ τ α υ ρ ἄ κ ι ο ν καὶ «πάντας τοὺς πατρικίους καὶ ἄρχοντας», προφανῶς διὰ νὰ δώσῃ μεγάλην σημοσίαν εἰς τὴν ἐκστρατείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τὸν στρατόν.

Παρέταξεν εἰς τὴν μάχην καὶ «τῶν ἀρχόντων τὰ τέκνα ἀπὸ

δεκαπέντε ἐτῶν καὶ ἐπάνω», τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ υἱοῦ του, μὲ τὸ νέον ὄνομα Ἰκ α ν ᾱ τ ο ι. Ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς εἶχεν ἐπιτυχίας καὶ εἰς δύο συμπλοκάς ἐφόνευσε πολλοὺς Βουλγάρους, κατόπιν δὲ ἐτράπη ἀνοήτως εἰς λεηλασίας, νομίσας ὅτι ἦτο νικητὴς. Ὁ Κροῦμος, ἐπιτεθεὶς ἐναντίον τοῦ Νικηφόρου αἰφνιδίως, ἐπέφερε μεγάλας ζημίας εἰς τὸν Βυζαντινὸν στρατόν, ὅπου ἐφονεύθη ὁ ἴδιος ὁ Νικηφόρος καὶ ἐπληγώθη ὁ υἱὸς του Σταυράκιος. Ἡ καταστροφή αὕτη ἦτο μεγάλη καὶ προεκάλεσεν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ.

Ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐβοήθησε τότε νὰ ἐκλεγῆ αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαήλ Α΄ Ραγκαβέζ, ἀφοῦ ἐζήτησεν ἐγγραφὸν ἰδιόχειρον «περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως», ὅτι δηλ. δὲν θὰ βάρη τὰς χεῖράς του εἰς αἷμα χριστιανῶν καὶ ὅτι θὰ σέβεται τοὺς μοναχοὺς καὶ κληρικοὺς. Ὁ Μιχαήλ ἦτο ἀνίκανος νὰ ἀποκρούσῃ τὸν Κροῦμον, ὁ ὁποῖος διὰ τῶν ἐπιδρομῶν του ἔφθασεν εἰς τὴν Βερσινικίαν, παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν (813). Ὁ Κροῦμος ἐδῶ ἐνίκησεν τὸν ἀδέξιον Μιχαήλ καὶ ἐβάδιζεν ἤδη πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποῖαν ἤλπιζε νὰ καταλάβῃ. Ὁ Μιχαήλ ἀπεσύρθη εἰς μοναστήριον, ἀφοῦ προηγουμένως ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἰκανὸν στρατηγὸν Λέοντα, τὸν λεγόμενον Ἀρμένιον, ν' ἀναλάβῃ τὸν θρόνον καὶ τὸν ἀγῶνα.

7. Λέων Ε΄ ὁ Ἀρμένιος (813 - 820)

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Λέοντος, ὁ Κροῦμος μὲ πεζικὸν καὶ ἵππικὸν στράτευμα ἤλθε πρὸ τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐτέλεε θυσίας εἰς τοὺς βουλγαρικοὺς θεοὺς. Ὁ Λέων ἀνασυνέταξε τὸν στρατόν του καὶ διέλυσε τὰ πρὸ τῆς πρωτευούσης βουλγαρικὰ στίφη, τὰ ὁποῖα διεσκορπίζοντο εἰς τὰ περὶχωρα πρὸς εὐρεσιν τροφῶν. Κατόπιν ἀνέλαβεν ὀρμητικὴν ἐπίθεσιν, ἐπροχώρησε καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν Μεσημβρίαν, πλησίον τῆς ὁποίας συνῆψε περίφημον μάχην (813), καθ' ἣν ἐνίκησε καὶ κατέστρεψε τελείως τὸν βουλγαρικὸν στρατόν. Ὁ Κροῦμος ἐπληγώθη κατὰ τὴν μάχην καὶ ἀπέθανε βραδύτερον ἀπὸ τὸ τραῦμα. Τὸ στρατόπεδον τῶν Βουλγάρων, μὲ ὅλα τὰ λάφυρα καὶ τοὺς Ἕλληνας αἰχμαλώτους, περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ.

Ὁ Λέων συνῆψε ἐιρήνην τριακονταετῆ (814) μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Κρούμου καὶ ὥρισεν ὀριστικῶς τὰ σύνορα τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους. Ἐκτοτε ὁ αὐτοκράτωρ ἤρχισε νὰ ἐπουλώνη τὰς πληγὰς ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου καὶ ἀνήγειρεν ἐκ βάρων διαφόρους καταστραφεῖσας πόλεις. Διωργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἐφήρμοσεν αὐστηρὰν δικαιοσύνην. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ὁ ἴδιος μετέβαιεν εἰς τὸ δικαστήριον καὶ εἶχε βαθεῖαν μόρφωσιν ἑλληνικὴν.

Ὁ Λέων, ἐξαιρετος κυβερνήτης καὶ στρατηγός, κακῶς ἀνεμίχθη εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων καὶ προεκάλεσεν ἀντίδρασιν κατ' αὐτοῦ. Ἐξεμεταλλεύθη τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἀντιπάλων του ὁ ἄλλοτε συνεργάτης του Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς καὶ φίλοι αὐτοῦ, εἰσελθόντες εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐφόνευσαν τὸν Λέοντα, εὐρόντες αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων, ἐνῶ ἔψαλλεν.

Ἀμέσως ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλὸς (820—829), ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὸ Ἄμωριον τῆς Φρυγίας, ἦτο καλὸς στατηγός καὶ ἄνθρωπος νοήμων, με ἄστατον ὅμως χαρακτῆρα καὶ χωρὶς ἠθικὰς ἀρχάς.

Σπουδαιότατον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ ἦτο ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ Θωμᾶ Καππαδόκη, ὁ ὁποῖος, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Ε', ἀπῆτει τὸν θρόνον. Ὁ Θωμᾶς, κατορθώσας νὰ εὔρη χρήματα, ὠργάνωσε τὸ κίνημά του, παρασύρας κατὰ τοῦ Μιχαὴλ ὅλους τοὺς δυσηρεστημένους στρατιώτας, φορολογουμένους, δούλους, πρὸ πάντων δὲ τοὺς εἰκονοφίλους. Οὔτε πάλιν ἐδυσκολεύθη ὁ Θωμᾶς νὰ συνεννοηθῆ με τὸν χαλίφην τῶν Ἀράβων, καὶ κατὰ συναίνεσιν τούτου ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας.

Κατόπιν ὁ Θωμᾶς με πολὺν στρατὸν καὶ στόλον ἦλθε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποῖαν πολιορκεῖ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ καταληφθῆ. Ὁ ἐπιτεθεὶς κατὰ τοῦ Θωμᾶ ἐκ τῶν νώτων ἡγεμῶν τῶν Βουλγάρων καὶ τὸ ναυτικὸν τοῦ Μιχαὴλ ἐνίκησαν τὸν Θωμᾶν, ὅστις, συλληφθεὶς, ἐφονεύθη εἰς τὴν φυλακὴν. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Θωμᾶ, ἡ ὁποία διήρκεσε περισσότερον τῶν δύο ἐτῶν (821—823), ἔβλαψε μεγάλως τὸ κράτος καὶ πρὸ πάντων τὸ ναυτικὸν τοῦ Αἰγαίου.

Ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ στόλου ἐπωφελήθησαν οἱ Ἀραβες

τῆς Ἰσπανίας, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφῶν Σαρακηνοὶ καὶ Ἀγαρηνοὶ.

Τὸ 821 Σαρακηνοὶ περίπου 15.000 ἤλθον εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς ἀναζήτησιν καλυτέρας τύχης. Ἐκδιωχθέντες ὁμως ἐκεῖθεν, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Κρήτην, τὴν ὁποῖαν κατέλαβον σχεδὸν ἀμαχητεῖ. Ἐκτίσαν οἱ Ἀραβες τὴν πρωτεύουσάν των Χάνδακα, τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον, καὶ ἱδρυσαν ἀνεξάρτητον ἀραβικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον διήρκεσεν μέχρι τοῦ 961, δηλ. ἐπὶ 140 περίπου ἔτη. Οἱ Ἀραβες ἐξισλάμισαν πολλοὺς Χριστιανούς καὶ ἀπέβησαν μὲ τὰ πειρατικά των πλοῖα ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τοῦ Αἰγαίου, καταστρέφοντες τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου.

Ὁ Μιχαὴλ ἔστειλε στόλον εἰς τὴν Κρήτην, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δαμιανόν, ὅστις ἐφονεύθη καὶ οὐδὲν κατώρθωσε. Καὶ δευτέραν φορὰν ὁ στόλος τοῦ Βυζαντίου, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Κρατερόν, οὐδὲν ἐπέτυχεν. Ἐπίσης ἄλλοι Ἀραβες, ὀρμώμενοι ἐκ τῆς Β. Ἀφρικῆς, κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας καὶ ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν μέχρι τῆς Ρώμης. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὐρίσκετο τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Μιχαὴλ καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς του Θεόφιλος.

8. Θεόφιλος (829 - 842) καὶ οἱ διάδοχοί του

Οὗτος ὑπῆρξε πολὺ δίκαιος αὐτοκράτωρ καὶ διὰ τοῦτο ὡς ὑπόδειγμα δικαστοῦ ἀνεφέρετο μετὰ τοῦ Αἰακοῦ καὶ Μίνως. Καμμία δίκη ἐκκρεμῆς δὲν ὑφίστατο, διότι τὰ δικαστήρια ἐτελείωνον ταχέως καὶ δικαίως τὰς δίκας, ἐκ φόβου μὴ περιέλθῃ εἰς γνῶσιν τοῦ Θεοφίλου ἀδικία τις. Παρατηρεῖται ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν, τὸ ἐμπόριον καθὼς καὶ ἡ βιομηχανία ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου ἤκμασαν.

Ὁ Θεόφιλος ὁμοίως διεκρίθη διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ Γράμματα, τὰ ὁποῖα ἐπροστάτευσε, ἀναδιοργανώσας τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας, τὸ ὁποῖον ἀνέδειξε ἀνδρας περιωνύμους εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Γραμμάτων, τὸν Ἰωάννην Γραμματικὸν καὶ Λέοντα τὸν Μαθηματικόν, οἱ ὁποῖοι διετέλεσαν διδάσκαλοι τοῦ Θεοφίλου.

Ἄλλὰ τὸν αὐτοκράτορα διέκρινε μεγάλη ἰδιορρυθμία, ἡ ὁποία κατεδείχθη καὶ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς του ἐπιχειρήσεις καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν του βίον. Εἶναι γνωστὸς ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Θεόφιλος

ἠθέλησε νὰ ἐκλέξη βασίλισσαν, καὶ τὸ ἐπεισόδιον τῆς ὥραιας Εἰ-
κασίας, ἡ ὁποία ἐκ στιγμιαίας ἰδιοτροπίας τοῦ αὐτοκράτορος
ἀπώλεσε τὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον ἀσφαλῶς ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτὴν
ἡ ὥραιότης, ἡ παιδείσις καὶ ἡ εὐφυΐα της. Ἡ Εἰκασία ἐνεδύθη τὸ
μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀπεσύρθη εἰς μονήν, τὴν ὁποίαν ἔκτισεν ἡ
ἰδία, ὀνομασθεῖσα Κασιανή. Εἰς αὐτὴν ἀποδίδεται τὸ ἰδιόμε-
λον τροπάριον, τὸ ὁποῖον ψάλλεται κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς Μεγά-
λης Τρίτης «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...».

Ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου ἐπανελήφθη ὁ ἀραβικὸς πόλεμος. Ἐπωφε-
λούμενος ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως τῶν Χουραμιτῶν, ἐνήρ-
γησε δύο μεγάλας καὶ ἐπιτυχεῖς ἐκστρατείας, καθ' ἃς κατέλαβε
πολλὰς πόλεις καὶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει. Ὁ Θεόφιλος παρεσκεύασε πολὺν στρατὸν καὶ νικηφόρως
ἐπροχώρει ἐντὸς τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους. Ἐξῆψεν ὁμως τὸν φανα-
τισμὸν τῶν Ἀράβων, διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς γενεθλίου πόλεως
τοῦ χαλίφου Σωζοπέτρας, παρὰ τὰς παρακλήσεις τοῦ χα-
λίφου νὰ φεισθῆ τῆς ἰδιαίτερας του πατρίδος.

Τότε ἠγέρθη ἱερὸς πόλεμος τῶν Ἀράβων κατὰ τῶν Ἑλλήνων
καὶ ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο ἡ ἦττα τοῦ Θεοφίλου καὶ ἡ καταστροφή
τῆς ἰδιαίτερας τοῦ Θεοφίλου πατρίδος, τοῦ Ἀμορίου τῆς Φρυ-
γίας. Ἡ ἄλωσις αὐτοῦ προεκάλεσε μεγάλην ἀγανάκτησιν εἰς τὸ
Βυζάντιον, ὃ Θεόφιλος ἐστενοχώρηθη πολὺ, ἴσως δ' ἔνεκα τούτου
ἠσθένησε καὶ ἀπέθανε τὸ 842.

Ὁ Θεόφιλος ὁμοίως ἐπάλαισε καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Σι-
κελίας, Κρήτης καὶ Ἀφρικῆς. Εὐτύχημα εἶναι ὅτι οἱ Ἀραβες ἦσαν
ἀπησχολημένοι εἰς ἐσωτερικοὺς ἀγῶνας καὶ ἀφήκαν ἡσυχον τὸ Βυ-
ζάντιον. Ἐπαυσαν δὲ εἰς τὸ ἐξῆς ν' ἀποτελοῦν σοβαρὸν κίνδυνον
διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν οἱ Ἀραβες, διότι ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων
ἐξῆλθον τρομερὰ ἐξηντλημένοι.

Τὸν Θεόφιλον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Μιχαήλ, τὸν ὁποῖον,
ὡς ἀνήλικον, ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Θεοδώρα. Τὴν κυβέρνησιν
ὁμως τοῦ κράτους εἶχον εἰς χεῖράς των ἱκανοὶ πολιτικοί, ὁ Θεό-
κτιστος καὶ ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείας Βάρδας.

Μετά τινα ἔτη, ἡ Θεοδώρα ἀπῆλθεν εἰς μοναστήριον καὶ ἀνέ-
λαβον τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων πραγμάτων ὁ νεαρὸς βασιλεὺς
Μιχαήλ καὶ ὁ Βάρδας. Βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι ἐπονομάζουν τὸν

Μιχαήλ, ὅστις διεσκέδαζε περισσότερον τοῦ δέοντος, μέθυσον καὶ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐποχὴν τῆς διαφθορᾶς, μεροληπτοῦντες σφόδρα ὑπὲρ τῆς ἐπομένης δυναστείας τῶν Μακεδόνων. Ἐξ ἐπιγραφῶν μαθάνομεν ὅτι ὁ Μιχαήλ ἐλέγετο μέγας βασιλεὺς, καθ' ὅσον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἔγιναν ἀξιόλογα γεγονότα, ἤκμασαν οἱ ἐξαιρετοὶ στρατηγοὶ Πετρωνᾶς, Νικήτας Ὠορύφας καὶ ἱκανοὶ πολιτικοί, διάσημοι ἄνθρωποι τῶν Γραμμάτων καὶ ἀξιόλογοι ἀπόστολοι τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ συνεχίσθησαν οἱ ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Κρήτην, Σικελίαν καὶ Ἀφρικὴν, οἱ ὁποῖοι ὀριστικῶς ἠττήθησαν τὸ 863, χάρις εἰς τὸν ἱκανώτατον στρατηγὸν Πετρωνᾶν, ἀδελφὸν τοῦ Βάρδα καὶ τῆς Θεοδώρας. Ἡ νίκη αὕτη ἦτο ἡ ἐκδίκησις διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀμορίου καὶ εὗρεν ἀπήχησιν εἰς τὴν ἐπικὴν ποιήσιν τοῦ Βυζαντινῶν καὶ Ἀράβων.

Ἀξιωμαθήμενος ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ρώσων. Οὗτοι, ἐκ Σκανδιναβίας προερχόμενοι, ὑπέταξαν τοὺς ἀγαθοὺς καὶ ἄνευ δραστηριότητος Σλάβους καὶ κατέλαβον τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 9ου αἰῶνος διὰ τῶν ποταμῶν κατέβησαν εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ μὲ 200 πλοιάρια ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (860). Τότε ὁ πατριάρχης Φώτιος, ὡς ἄλλοτε ἐπὶ Ἡρακλείου ὁ Σέργιος, ἐβοήθησε τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὴν ἀμυναν τῆς πρωτεύουσος καὶ ἔγραψε δύο ὁμιλίαις «εἰς τὴν ἐφοδον τῶν Ρώσ», ἔνθα παρέχεται ζωηρὰ εἰκὼν τοῦ παγεροῦ φόβου τῶν Βυζαντινῶν πρὸ τῶν ἀγρίων καὶ φοβερῶν τῆν ὄψιν Ρώσων.

Ὁ Μιχαήλ ἔλαβε τὸν ἴσον τῶν Ἀράβων
 ἐναντίον τῶν ἁγίων ἁγίων τῶν ἁγίων ἁγίων
 ἐξουσίαν τῶν ἁγίων ἁγίων τῶν ἁγίων ἁγίων
 τὸ βασιλεὺς τῶν ἁγίων ἁγίων τῶν ἁγίων ἁγίων
 τὸ ἁγίων ἁγίων τῶν ἁγίων ἁγίων τῶν ἁγίων ἁγίων
 ἁγίων ἁγίων τῶν ἁγίων ἁγίων τῶν ἁγίων ἁγίων

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 4ον

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥ 641-867

9. Ἡ μέχρι τῆς εἰκονομαχίας πολιτικὴ

ΕΙΔΟΜΕΝ ἀνωτέρω ὅτι ἐπὶ Ἡρακλείου (610—641) δὲν ἐλύθη τὸ ζήτημα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, παρὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ πατριάρχου Σεργίου. Οὗτος, ὅπως ἐπιτύχη συνδιαλλαγὴν ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν, εἰσήγαγε τὸν Μονοθελητισμόν, τὴν ἀποδοχὴν δηλ. δύο μὲν φύσεων, ἀλλὰ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ. Οἱ Μονοφυσῖται δὲν ἐπέισθησαν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σεργίου, ἀλλὰ προετίμησαν τοὺς Ἄραβας ἢ τὸ ὀρθόδοξον Βυζάντιον. Ὅριστικῶς δὲ αἱ κυριώτεραι χῶραι τοῦ μονοφυσιτισμοῦ Συρία, Παλαιστίνη καὶ Αἴγυπτος ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ἄραβας.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χωρῶν τούτων, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῆ Β' (641—668), ἐγγονὸς τοῦ Ἡρακλείου, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν τοῦ ὅπως ἐπιτύχη συνδιαλλαγὴν πρὸς τὴν Δύσιν καὶ ἐξέδωκε τὸ 648 διάταγμα, τὸν Τύπον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγόρευε τὰς σχετικὰς συζητήσεις περὶ δύο ἐνεργειῶν ἢ θελήσεων τοῦ Χριστοῦ. Ὁ υἱὸς του δέ, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πρωγωνατὸς, διὰ νὰ ἐπιτύχη περισσότερον τὴν συνδιαλλαγὴν μὲ τὴν Δύσιν, συνεκάλεσε νέαν σύνοδον, τὴν ἔκτην, εἰς τὴν θολωτὴν αἴθουσαν τοῦ Παλατίου, τὸν Τροῦλλον (680—681).

Εἰς ταύτην τὴν σύνοδον ἔλαβον μέρος καὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάπα, ἐπῆλθε δὲ προσέγγισις τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας, διότι κατεδικάσθη ὁ Μονοθελητισμὸς παρ' ἀμοφτέρων. Ἐκτοτε τὸ Βυζαντινὸν κράτος δὲν ἀπασχολεῖται μὲ ζητήματα

αίρέσεων, διότι αἱ κατοικούμεναι ὑπὸ ξένων ἐπαρχίαι ἀπεσπάρσθησαν, Ὁρθοδοξία δὲ καὶ Βυζαντινὸν κράτος συμβαδίζουσι ὁμαλῶς. Διὰ τοῦτο οἱ μεταγενέστεροι ἐπήνεσαν τοῦ Πρωγονάτου τὴν ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας πολιτικὴν, διότι ὁ σκληρὸς οὗτος καὶ ἀδάμαστος πολεμιστὴς ἀπέδωκεν εἰς τὸ κράτος τὴν θρησκευτικὴν του εἰρήνην. Ἀσφαλῶς ὁ Πρωγονάτος ὠθήθη εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ μόνον ἐκ πολιτικῶν λόγων, ἀφοῦ εἶχον ἀπολεσθῆ ὀριστικῶς ἡ Συρία, Παλαιστίνη καὶ Αἴγυπτος. Τούτων οἱ κάτοικοι ἰδιαιτέρως ἠρέσκοντο εἰς ἀτελευτήτους θεολογικὰς συζητήσεις, ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐξ Ἀφρικῆς καὶ Ἀσίας προέλευσις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῶν αἱρέσεων.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες καὶ αἱρέσεις ἀπησχόλησαν ἐπὶ μακρὸν τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τὸ ὁποῖον τελικῶς ἐπέβαλε τὴν θέλησίν του. Τὰ θεολογικὰ ζητήματα τότε συνεζητοῦντο μὲ πάθος καὶ φανατισμόν, διότι ὀλόκληρον τὴν κοινωσίαν εἶχε καταλάβει θεολογικὴ μανία. Κέντρον τῶν θεολογικῶν συζητήσεων ἦτο κυρίως ἡ Πρωτεύουσα, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πόλεις, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια κλπ.

Αἱ κατὰ καιροὺς ἐμφανισθεῖσαι αἱρέσεις ἐτάραξαν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ κράτος, διότι διήρσαν τὸν λαὸν εἰς ἀντιμαχομένας μερίδας καὶ ὤξυναν τὰ πάθη, ὡς ἐκ τούτου δὲ τὸ κράτος ἠναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίη, διὰ νὰ ἀποκαθίσταται ἡ ἐσωτερικὴ γαλήνη καὶ ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη. Ἡ καταπολέμησις τῶν αἱρέσεων ὑπὸ τῶν συνόδων ἐπέδρασαν οὐσιωδῶς εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὴν νίκην τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ἦτο, φαίνεται, μοιραῖον, εὐθύς ὡς ἡσύχασε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἀπὸ τὸν σάλον τῶν αἱρέσεων καὶ τὴν ταραχὴν τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων, νὰ δημιουργηθῆ νέον ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, τὸ εἰκονομαχικὸν (727—843), τὸ ὁποῖον προεκάλεσε στάσεις, κινήματα, ἀναρρήσεις καὶ καθαιρέσεις αὐτοκρατόρων. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι, ἐνῶ αἱ αἱρέσεις ἀνεφάνησαν ἐκ τοῦ λαοῦ, μοναχῶν καὶ θεολόγων, τῶρα τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα προεκλήθη ἀπὸ αὐτὴν τὴν κυβέρνησιν, δηλ. ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν αὐτοκράτορα.

10. Εἰκονομαχία (727 - 787)

Ὁ Λέων ὁ Ἰσαυρος, τολμηρὸς πολιτικὸς καὶ γενναῖος στρατιωτικὸς, ὡς ἦτο, διέκρινε κατὰ τοὺς ἀγῶνάς του κατὰ τῶν Ἀράβων

ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπελείποντο πολὺ ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους εἰς τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν. Οἱ ἄραβες, ὡς νεοφώτιστοι, εἶχον θερμὸν θρησκευτικὸν ζῆλον, ἐμέμφοντο δὲ τοὺς Χριστιανούς ὡς πολυθεϊστὰς δῆθεν, καθ' ὅσον ἐλάτρευον τὰς ἀγίας εἰκόνας, τὰ λείψανα τῶν ἁγίων καὶ πολλὰ ἱερὰ κειμήλια.

Τῇ ἀληθείᾳ, οἱ Χριστιανοὶ ἀπέδιδον εἰς τὰς εἰκόνας θεῖαν δύναμιν, μετεχειρίζοντο τὰ χρώματα ὡς φάρμακα καί, ἀναμειγνύοντες μετὰ τῆς Θεῖας Εὐχαριστίας, μετελάμβανον. Ἀνώτεροι κληρικοὶ καὶ θεολόγοι, ἔχοντες λεπτοτέραν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν, μὲ δυσφορίαν ἔβλεπον ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων εἰκόνων εἶχεν ἀποβῆ εἰδωλολατρεία καὶ ὅτι ἐχρειάζετο ποιά τις μεταρρύθμισις. Δὲν διέφυγεν ἀπὸ τὴν προσοχὴν τοῦ δραστηρίου αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου καὶ ἄλλη μεγαλύτερα πληγὴ, ὁ πολλαπλασιασμός τῶν μοναστηρίων καὶ ἡ καταπληκτικὴ αὐξησις τῆς περιουσίας των.

Τὰ μοναστήρια, παρὰ τὴν ἀξιόλογον πολιτιστικὴν δρᾶσίν των, ἦσαν ἐπιβλαβῆ ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, διότι πλῆθος ἀκμαίων ἀνδρῶν κατέφευγον εἰς αὐτὰ, ἐστέρουν τὴν γῆν ἀπὸ ἐργατικῆς χεῖρας καὶ τὴν πατρίδα ἀπὸ ὑπερασπιστῶν. Ἀφ' ἑτέρου καὶ τοῦ κράτους αἱ εἰσπράξεις ἠλαττώνοντο, διότι αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις τῶν μοναστηρίων ἔμενον ἀφορολόγητοι. Ἰδίως ἐπικίνδυνος ἦτο ἡ ἐπιρροὴ τῶν μοναχῶν ἐπὶ τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι, φανατιζόμενοι ὑπ' ἐκείνων, ἀντέδρων εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς κυβερνήσεως.

Διὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω, ὁ Λέων ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 727 νὰ παρασκευάζῃ τὴν κοινὴν γνώμην διὰ τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιόν του καὶ ὑπέβαλε τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰ μοναστήρια ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν του. Ἦδη τὸ δέκατον ἔτος τῆς βασιλείας του (730) ἐξέδωκε διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ διέταξε τὴν ἀνάρτησιν αὐτῶν εἰς μέρος ὑψηλότερον.

Εἰς τὰ εἰκονομαχικὰ σχέδια τοῦ Λέοντος ἀντέδρασαν ὁ Πάπας τῆς Ρώμης καὶ ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἄλλου, φίλου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, φανατιζόμενος ὑπὸ τῶν μοναχῶν, ἐστασίασεν, ἐκδηλώσας οὕτω τὴν ἀγανάκτησίν του διὰ τὸ πρωτοφανὲς διάταγμα τοῦ Λέοντος. Ἡ στάσις κατεστάλη εὐκόλως, ἀλλ' ὁ Λέων διὰ νεωτέρου διατάγματος διέταξε τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν εἰκόνων ἀπὸ τοὺς ναοὺς.

Τότε ἡ ἔρις ἐκορυφώθη μεταξύ τῶν δύο μερίδων, τὰ πάθη ὠξύνθησαν καὶ οἱ μοναχοὶ καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν ἀνέλαβον σφοδρὸν ἀγῶνα. Αἱ δύο μερίδες συζητοῦν μὲ πάθος τὸ ζήτημα, οἱ μεταρρυθμισταὶ ὀνομάζουν τοὺς ἀντιπάλους των Εἰκονολάτρας, ἐκείνοι πάλιν τοὺς μεταρρυθμιστὰς Εἰκονοκλάστας καὶ Εἰκονομάχους. Ἡ εἰκονομαχία ἀπασχολεῖ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ ἓνα καὶ πλέον αἰῶνα, ἀλλὰ τελικῶς δὲν ἐπικρατεῖ, διότι τὸ ἱστορικὸν περιβάλλον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπεδείχθη ἰσχυρότερον τοῦ Λέοντος.

✓ Ἡ κατάσταση περιπλέκεται περισσότερο, ἀφ' οὔτου ἐπεμβαίνει εἰς τὴν ἔριδα ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία. Ὁ πάπας Γρηγόριος Γ' ἐξήγειρεν εἰς στάσιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν Μέσσην Ἰταλίαν καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Λομβαρδῶν, κατεχόντων τὴν Βόρειον Ἰταλίαν. Ἐπίσης ὁ Γρηγόριος Γ' πιθανὸν νὰ ἐξήγειρε καὶ τὰς χώρας τῆς κυρίως Ἑλλάδος, αἱ ὁποῖαι ὑπήγοντο τότε ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Ρώμην, κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀρχηγὸς τῶν στασιαστῶν τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἀγαλλιανὸς, ἀναγορεύσας νέον αὐτοκράτορα, τὸν Κοσμᾶν, κατέπλευσε μὲ στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀντίκρουσε μὲ θάρρος τοὺς νέους κινδύνους, τὴν δὲ ἐπίθεσιν τῶν Ἑλλαδικῶν, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, ἐξιηδένισε, διότι κατέστρεψε τὸν στόλον διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς καὶ ἐφόνευσε τὸν Κοσμᾶν. Ὁ Ἀγαλλιανὸς ἠτύοκτόνησε, ριφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν.

Τὴν Μέσσην Ἰταλίαν ἔχασεν ὁ Λέων ὀριστικῶς, διατηρήσας τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Τὸν Πάπαν ὁμως ἐτιμώρησεν ὁ Λέων, διότι ἀφήρησεν ὅλα τὰ κτήματά του εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ ὑπήγαγεν ἐκκλησιαστικῶς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, καθὼς καὶ τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκτοτε οἱ πάπαι τῆς Ρώμης, ἐξ ἀφορμῆς τῆς εἰκονομαχίας, ἐζήτουν τὴν βοήθειαν τῶν βασιλέων τῶν Φράγκων, νικητῶν τῶν Λομβαρδῶν, καί, συνεννοηθέντες μὲ τὴν Δύσιν, ἀφήκαν κατὰ μέρος τὴν Ἀνατολήν, ἥτοι τὸ Βυζάντιον.

Ἄλλος σφοδρὸς ἀντίπαλος τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Λέοντος ὑπῆρξεν ὁ ὀνομαστὸς θεολόγος καὶ μοναχὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς, ὅστις ἐδίδασκεν ὅτι ἡ εἰκὼν βοηθεῖ τὸν ἀμόρφωτον νὰ ἐπικοινωνήσῃ πρὸς τὸ θεῖον. Ὁ Δαμασκηνὸς

παρέσυρεν όλους τούς ὀρθοδόξους χριστιανούς τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ὑπηκόους τῶν Ἀράβων. Ὁ Λέων δὲν ἀνέκοψε, παρὰ τὴν ἀντίδρασιν, τὸ εἰκονομαχικόν του σχέδιον, ἀλλ' ἐπέβαλεν εἰς τὰς ἐκκλησίας νὰ πληρῶνουν συνεισφορὰς διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους. Ἔνεκα τῆς εἰκονομαχικῆς του πολιτικῆς, οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὀνομάζουσι τὸν Λέοντα «δυσσεβῆ» καὶ «Σαρακηνόφρονα», διότι δῆθεν οἱ Σαρακηνοὶ μόνον ἦσαν κατὰ τῶν εἰκόνων.

Ἀντιθέτως ὅμως συμβαίνει, διότι τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον τοῦ Λέοντος δὲν ἦτο ἀντιχριστιανικόν. Τὸ τεράστιον νομοθετικὸν καὶ διοικητικὸν του ἔργον προδίδει τὴν εὐγένειαν, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸν βαθὺν χριστιανισμόν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος Ε' (741–775) εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἠκολούθησε τὴν τακτικὴν τοῦ πατρὸς του, ἀλλὰ κατὰ τρόπον αὐστηρότερον καὶ ὀρμητικώτερον ἐκείνου. Οὗτος συνεκάλεσε τὸ 754 Οἰκουμενικὴν Σύνοδον εἰς τὸ παλάτιον τῆς Ἱερείας, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάσθη ἡ λατρεία καὶ ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων εἰκόνων. Ἡ Σύνοδος αὕτη ἀπετελέσθη μόνον ἀπὸ ἐπισκόπους, τὸν ἀριθμὸν 338, καὶ οὐδεὶς πατριάρχης συμμετεῖχε.

Κατόπιν ὁ αὐτοκράτωρ κατεδίωξεν αὐστηρῶς τοὺς παραβαίνοντας τὰ ὑπὸ τῆς Συνόδου ἀποφασισθέντα. Αἱ ἅγιοι εἰκόνες ἐθραύοντο, τὰ μοναστήρια ἐκλείοντο ἢ μετεβάλλοντο εἰς στρατῶνας καὶ νοσοκομεῖα, οἱ μοναχοὶ κατεδιώκοντο καὶ πολλοὶ ἐφονεύοντο. Ἄλλ' οἱ μοναχοί, παρ' ὅλα αὐτὰ, ἔμενον πιστοὶ εἰς τὰς ἰδέας των καὶ ὑφίσταντο μὲ καρτερίαν τοὺς διωγμούς. Μεγάλην καταστροφὴν ἔπαθον τότε πολλὰ περίφημα ἔργα τέχνης, εἰκόνες καὶ ψηφιδωτά. Σκληρότερος ἀπέβη ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας του, ὅποτε χιλιάδες μοναχοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν εἰς τὴν Δύσιν, πρὸ πάντων εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ὅπου ἐκαλλιέργησαν τὴν ζωγραφικὴν καὶ μετέδωσαν τὴν βυζαντινὴν τέχνην εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ σκληροὶ διωγμοὶ τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν εἰκόνων προεκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ ἐματαίωσαν τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τοῦ πατρὸς του.

Ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε', Λέων Δ' (775–780), ἠκολούθησε κατὰ τὴν βραχεῖαν βασιλείαν του μετὰ μετριοπαθείας τὰς εἰκονομαχικὰς ἀντιλήψεις τοῦ πατρὸς του, διότι δὲν ἐδείχθη αὐστηρὸς

πρὸς τοὺς εἰκονολάτρας, κατήργησε μάλιστα πολλὰ αὐστηρὰ διατάγματα τοῦ πατρὸς του καὶ ἄλλα οὔτε νὰ ἐκτελέσῃ δὲν ἠθέλησεν.

Ἡ σύζυγος τοῦ Λέοντος Εἰρήνη ἤρχισε νὰ σκέπτεται περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ εἰκονοφίλου προγράμματός της. Ἐως τώρα αὕτη ἐπολιτεύθη μετριοπαθῶς, δὲν κατεδίωξε κανένα, ἐπανέφερε τοὺς ἐξοριστοὺς εἰκονολάτρας καὶ ἀφῆκεν ἐλευθέραν τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν. Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγινεν ὁ **Ταράσιος**, θερμὸς ὑποστηρικτῆς τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Οὗτος ὑπέδειξε τὴν δι' οἰκουμενικῆς συνόδου λύσιν τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων, ἡ ὁποία συνεκλήθη τὸ 787 εἰς τὴν **Νίκαιαν**. Ἡ **Ζ'** αὕτη σύνοδος ἐκήρυξεν ἄκυρον τὴν ἐν Ἱερείᾳ σύνοδον τοῦ 754 καὶ ἐθέσπισε τὰ περὶ **π ρ ο σ κ υ ν ῆ σ ε ω ς** καὶ **ὄχι λατρείας** τῶν εἰκόνων.

Ἡ λύσις τῆς εἰκονομαχίας ἐπέφερε τὴν ποθητὴν προσέγγισιν πρὸς τὸν Πάπαν, ὅστις ὠνόμασε τὴν Εἰρήνην «νέαν **Ἐλένην**». Ἡ σύνοδος μάλιστα ἔλυσε καὶ δογματικῶς τὸ ζήτημα, διακηρύξασα ὅτι ἡ λατρεία τῶν εἰκόνων δὲν ἀποδίδεται εἰς τὸ ξύλον καὶ εἰς τὸ χρῶμα, ἀλλὰ μεταβαίνει εἰς τὸ παριστανόμενον πρόσωπον, τὸν ἅγιον. Οὕτως ἀποκατεστάθη ἡ Ὁρθοδοξία εἰς τὸ κράτος καὶ εἰρήνη μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

11. Β' περίοδος τῆς Εἰκονομαχίας (815 - 846)

Ὁ **Λέων ὁ Ε΄ ὁ Ἀρμένιος** (812-820) διέπραξε τὸ σφάλμα ν' ἀνακινήσῃ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, τὸ ὁποῖον καὶ τὴν ἰδίαν καταστροφὴν ἐπέφερε καὶ τὸ κράτος ἐζημίωσεν. Οὗτος συνεκάλεσε τοπικὴν σύνοδον εἰς τὰς **Βλαχέρνας** (815), ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ νέου Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, φίλου τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ σύνοδος αὕτη ἠκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου τοῦ 787, τῆς ἐπὶ Εἰρήνης γενομένης. Ὅπως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου ὁ κυριώτατος ὑπερασπιστῆς τῆς εἰκονολατρείας ἦτο ὁ μοναχὸς **Θεόδωρος Στουδίτης**, ὁ ὁποῖος, ὡς εἶδομεν, ἀντετάχθη κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ **Νικηφόρου Α΄**. Ὁ Θεόδωρος ἐξωρίσθη καὶ ἐκεῖθεν ὅμως ἐξηκολούθει μέχρι τῆς τελευταίας του πνοῆς νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς γνώμας του δι' ἀλληλογραφίας.

Αἱ εἰκόνες ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 815 «ἀπόβληται»,

ἀπεμακρύνθησαν λοιπὸν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, ἤρχισαν δὲ διωγμοὶ καὶ ἔξορῆαι κατὰ τῶν εἰκονολατρῶν. Ὁ λαός, ὅστις ἐλάτρευε τὸν Λέοντα διὰ τὰς κατὰ τῶν Βουλγάρων νίκας, διετέθη δυσμενῶς καὶ ἤρχισε νὰ τὸν μισῇ.

Καὶ οἱ δύο μετὰ τὸν Λέοντα αὐτοκράτορες ὑπῆρξαν εἰκονομάχοι, ὁ δὲ στασιαστὴς Θωμᾶς Καππαδόκης, ἐκμεταλλεῦόμενος τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, ἐχαρακτήρισε τὸ φίλαρχον κίνημά του ὡς εἰκονόφιλον. Ὁ Θεόφιλος (829—842) ἐκάλεσε σύνοδον εἰς τὴν Κων-

40. Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Θεοφίλου
(Μικρογραφία τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης ἐν Ρώμῃ)

σταντινούπολιν, ἡ ὁποία ἀπεφάσισε τὴν καταδίκην τῶν εἰκόνων καὶ κατήργει τὴν ἐπίκλησιν τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ τοῦ βασιλείως Μιχαήλ (842—867) ἡ Θεοδώρα, ἀναλαβοῦσα τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ της, ἠθέλησε νὰ λύσῃ ὀριστικῶς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων. Ἡ οἰκογένεια τῆς Θεοδώρας ἦτο πάντοτε εἰκονόφιλος, ὡς οἱ ἀδελφοί της Βάρδας καὶ Πέτρον ἄς. Ὁ εἰκονομάχος Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθηρέθη καὶ ἐστάλη εἰς μοναστήριον, ὁ νέος, γνωστὸς διὰ τὰ εἰκονολατρικά του αἰσθήματα, προήδρευσε τῆς συνόδου τοῦ 843, κατ'

ἀπόφασιν τῆς ὁποίας ἔγινεν ὀριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων. Ὅλα τὰ διατάγματα κατὰ τῶν εἰκονολατρῶν κατηργήθησαν. Τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς τοῦ 843 ἔγινε μεγάλη τελετὴ. Ἀπὸ τότε ἡ ἡμέρα αὕτη θεωρεῖται ἐξαιρετικῆς σημασίας διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ ἑορτάζεται μέχρι σήμερον ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ὡς Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Τοιοιούτρόπως ἔληξεν ὀριστικῶς ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν εἰκόνων, ἐντὸς ὀλίγων δὲ ἐτῶν ἐλησμονήθησαν τὰ πάθη καὶ τὰ μίση. Μετὰ ἀγῶνας 120 ἐτῶν, ἔγινεν ὀριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων καὶ ἀπέτυχε τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τῶν Ἰσαύρων. Τὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς κατέπνιξε τὸ τολμηρὸν σχέδιον τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων, κατὰ τὸ ὁποῖον διηρέθησαν οἱ χριστιανοὶ εἰς δύο μερίδας ἀλληλομισουμένας καὶ ὑπέστη ἐκ τῶν ταραχῶν τὸ κράτος μεγάλως καταστροφάς.

Πάντως ἐν εἶναι τὸ ἰδιαιτέρον γνώρισμα, ὅτι τὸ κράτος ἔδωκε τὴν τελικὴν λύσιν καὶ τὸ κύρος τοῦ αὐτοκράτορος ἐξῆλθεν ἐκ τῆς εἰκονομαχικῆς περιπετείας ἀκέραιον, ἐναύαγησαν δὲ αἱ ἀντιλήψεις τῶν ὁπαδῶν τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνεγνώριζον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους διετήρησαν καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὴν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐποπτεῖαν.

12. Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν Δύσιν

Ἐτερον σημαντικὸν γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Γ' εἶναι ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς διαφόρους Σλαβικοὺς λαούς, ἡ ὁποία ἔδωκε γόητρον εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ κράτος. Τὸ ἔτος 849 ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν οἱ Σλάβοι, οἱ ὅποιοι εἶχον κατὰ καιροὺς εἰσχωρήσει εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἶχον ὀριστικῶς ἐγκατασταθῆ ἐκεῖ. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς αὐτῶν ἐπετάχυνε τὴν ἀφομοίωσίν των, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οὔτε ἴχνος σλαβικὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Σπουδαιότερος ἀκόμη ἦτο ὁ προσηλυτισμὸς πυκνοτάτων σλαβικῶν πληθυσμῶν, οἱ ὅποιοι κατῴκουν τὴν Βουλγαρίαν, Βοημίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Εἰς τὴν Βουλγαρίαν Ἕλληνες μοναχοί, ὅπως ὁ Θεόδωρος

δωρος Κουφαρᾶς και ἄλλοι αἰχμάλωτοι, εἶχαν ὅπωςδῆποτε παρασκευάσει τὸ ἔδαφος διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Δύο ἱεραπόστολοι ἐκ Θεσσαλονίκης, οἱ ἀδελφοὶ Μεθόδιος καὶ Κύριλλος, ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Μοραβίαν. Οὗτοι κατήρτισαν σλαβικὸν ἀλφάβητον, τὸ Κυρίλλειον λεγόμενον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλογραμμαμάτου γραφῆς, καὶ ἠδυνήθησαν οὕτω νὰ μεταφράσουν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἀναγκαῖα λειτουργικὰ βιβλία, προσελκύσαντες, λόγω τῆς χρήσεως τῆς ἐγγωρίου γλώσσης, τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ εἰς τὴν νέαν θρησκείαν. Διὰ τῶν μεταφράσεων τούτων οἱ δύο ἱεραπόστολοι δὲν διέδωσαν μόνον τὸν Χριστιανισμόν, ἀλλ' ἔθεσαν καὶ τὰς βάσεις τῆς σλαβικῆς φιλολογίας. Οὗτοι ἐδίδαξαν καὶ ἐμόρφωσαν πολλοὺς μαθητάς, οἱ ὅποιοι ἐσυνέχισαν τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων των εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Σερβίαν.

Οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ ἀπεστάλησαν ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὴν Κριμαίαν, ὅπως διαδώσουν τὸν Χριστιανισμόν εἰς τοὺς Χαζάρους Τούρκους, εἰς τὴν ἀποστολὴν δὲ τούτων ὀφείλεται ἡ σύναψις στενωτέρων σχέσεων μεταξύ Χαζάρων καὶ Βυζαντίου.

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου συστηματικῶς ἐπέδιωξαν τὸν ἐκχριστιανισμόν τῶν ἀλλοθρήσκων δι' ἱεραποστόλων, διότι ἐπετύγγανον τὸν προσηλυτισμὸν τῶν βαρβάρων, οἱ ὅποιοι εἰς τὸ ἐξῆς ἀπέβαινον φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ἐνέργεια τῆς εὐρυτάτης αὐτῆς χριστιανικῆς προπαγάνδας εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς, διότι κατῶρθωνε νὰ ἐξασκῆ ἐπὶ τῶν ἐκχριστιανιζομένων βαρβάρων μεγάλην ἐπιρροήν.

Ἄλλο ἀξιωματικὸν γεγονὸς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ εἶναι τὸ σοβαρὸν ἐπεισόδιον μεταξύ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης. Ἐπειδὴ ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος, αὐστηρὸς καὶ σθεναρὸς ὡς ἦτο, ἀπηγόρευσε εἰς τὸν Βάρδα τὴν θείαν μετάληψιν διὰ τὴν ἀνηθικότητά του, ὁ πανίσχυρος Βάρδας, μὴ ἀνεχθεὶς τοῦτο, καθήρεσε διὰ τῆς βίας τὸν Ἰγνάτιον καὶ ἐξώρισε ἐπειτα αὐτὸν εἰς τινὰ νῆσον τῆς Προποντίδος. Διώρισεν ἀμέσως ὁ Βάρδας πατριάρχην τὸν Φώτιον (858), λαϊκόν, ἐξόχου μορφώσεως καὶ ἱκανὸν πολιτικόν, ὅστις, διελθὼν ἐντὸς μιᾶς ἑβδομάδος πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικόν

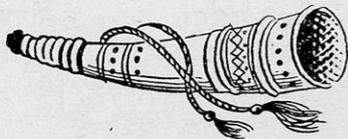
θρόνον. Ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἰγνατίου μεγάλη μερὶς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ. ἔθεώρησεν ὡς ἀντικανονικὴν, ὁ δὲ Ἰγνάτιος δὲν παρητήθη οὔτε ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον.

Ὁμοίως ὁ Πάπας τῆς Ρώμης Νικόλαος ὁ Α΄, φιλόδοξος καὶ ἰσχυρὸς ὡς ἦτο, δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον καὶ ἔνεκα τούτου ἐψυχράνθησαν αἱ σχέσεις Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, περισσότερο δὲ ἐπειδὴ ἡ Ρώμη ἀνμείχθη εἰς τὰ βουλγαρικὰ πράγματα.

Ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων, βαπτισθεὶς Χριστιανὸς καὶ ὀνομασθεὶς Μιχαὴλ ὑπὸ ἱεραποστόλων τοῦ Πατριαρχείου, πονήρως σκεπτόμενος, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Πάπαν ἐπισκόπους, οἱ ὅποιοι εἰσήγαγον τὴν Λατινικὴν εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ προσεπάθησαν νὰ ἐπεκτείνουν τὰ δικαιώματα τοῦ Πάπα εἰς ὅλην τὴν Βουλγαρίαν.

Τότε ὁ Φώτιος, ὡς πρόμαχος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς πνευματικῆς ἀνεξαρτησίας του κατὰ τῆς Ρώμης, ἀπέστειλε τὴν ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν τὸ 867. Ἐν αὐτῇ ἐκθέτει τὰς διαφορὰς εἰς τὴν τελεουργικὴν τάξιν καὶ εἰς τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὰς ὑπαρχούσας μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ὑποθέτομεν ὅτι οἱ λόγοι αὐτοὶ τῆς δογματικῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἦσαν ἐπιφανειακοί, βαθύτερος ἦτο ὁ ἐθνικός, δηλ. ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν πρωτείων τῆς Ρώμης.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, χειραφετηθὲν ἤδη πρὸ πολλοῦ, ἐπὶ Φωτίου ἐχειραφετήθη καὶ ἐκκλησιαστικῶς καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Μέγας Πατριάρχης λαμπρῶς ἐπραγματοποίησε τὸ πολιτικὸν ἐκκλησιαστικὸν του πρόγραμμα. Ἡ ἐπέμβασις τοῦ Πάπα ἔχαρκτηρίσθη παράνομος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ἀνεθεμάτισε τὸν πάπαν Νικόλαον Α΄, οὗτος δὲ πάλιν διὰ τοπικῆς ἐν Ρώμῃ συνόδου ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον (867). ✓

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5ον

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867-1057)

13. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών (867-886)

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ αὕτη ἐβασίλευσεν ἐπὶ 200 περίπου ἔτη, ἀνῆλθον δὲ εἰς τὸν θρόνον 17 βασιλεῖς, οἱ περισσότεροι τῶν ὁποίων ἐπέδειξαν στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ σπάνια προτερήματα. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν συνεδύαζον διπλωματικὴν εὐστροφίαν καὶ διοικητικὸν πνεῦμα, προσεπάθησαν δὲ ν' αὐξήσουν τὸν δημόσιον πλοῦτον. Ἀνεξαιρέτως δὲ πάντες ἔδειξαν τὴν φιλοδοξίαν νὰ καταστήσουν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν ὡς τὸ ἰσχυρότερον κράτος τοῦ κόσμου. Ἡτύχησεν ἐπὶ μακρὸν ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ εἶδεν ἡμέρας ἀπαραμίλλου αἴγλης καὶ ἀληθοῦς ἀναγεννήσεως.

Ἡ δυναστεία αὕτη ὀνομάζεται **Μακεδονικὴ** ἐκ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Βασιλείου τοῦ Α', τοῦ ἐπικαλουμένου Μακεδόνας, διότι κατήγετο ἐκ τῆς περιφερείας τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἀπὸ τὴν Χαριούπολιν, ἣτις τότε διοικητικῶς ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα Μακεδονίας.

Ἡ μήτηρ τοῦ Βασιλείου ἐλέγετο Παγκαλῶ (θηλ. τοῦ Πάγκαλος, ὅπως Μαξιμῶ θηλ. τοῦ Μάξιμος καὶ Θεοφανῶ θηλ. τοῦ Θεοφάνης). Ὁ Βασίλειος, ἀφ' ἧς στιγμῆς εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὡς ἵπποκόμος τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ Γ', περὶ τὸ ἔτος 856, διὰ

41. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών
(Μικρογραφία 14ου—15ου αἰῶνος)

τῆς μεγάλης του ἐπιτηδειότητος, τῆς σωματικῆς του ρώμης καὶ τῆς πνευματικῆς εὐφυΐας αὐτοῦ κατώρθωσε νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀξιώματος τοῦ καίσαρος. Δὲν ἐδίστασεν ὁ Βασίλειος διὰ τοῦ ἐγκλήματος νὰ ἀνέλθῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Διότι, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του, ἐδολοφόνησε τὸν βασιλέα Μιχαήλ, εὐεργέτην του. Ὁ Βασίλειος μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ θρόνου, ἐπέδειξε μεγάλας ἀρετάς, πολιτικὰς καὶ διοικητικὰς, εἴλκυσε δὲ τὴν συμπάθειαν τοῦ λαοῦ, διανείμας πολλὰ χρήματα, ὅπως ἄλλοτε οἱ ἐκλεγόμενοι ὕπατοι.

Κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Βασίλειος ὁ Α' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, τὸ κράτος εὐρίσκετο εἰς πολὺν δύσκολον θέσιν, εἶχε δὲ ἀνάγκην γενικῆς ἀναδιοργανώσεως. Ὁ σφετεριστῆς τοῦ θρόνου Βασίλειος κατώρθωσε ν' ἀνταποκριθῆ εἰς τὸ μέγα ἔργον, ἐπανέφερε τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἀποκατέστησε τὸ γόητρον τοῦ κράτους εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Πρῶτη φροντίς τοῦ Βασιλείου ἦτο ν' ἀναπτύξῃ τὰς φιλικὰς σχέσεις μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἐπανεέφερεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Ἰγνατίον, ὡς φίλον τοῦ Πάπα. Ὁ Φώτιος καθηρέθη, ἀνεθεματίσθη καὶ ἐξωρίσθη. Ἐκτοτε δὲν ὑφίσταται σχίσμα μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, αἱ φιλικαὶ δὲ σχέσεις διετηρήθησαν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου, τὸν ὁποῖον διεδέχθη καὶ πάλιν ὁ Φώτιος.

Ὁ Βασίλειος ἀνεγνώρισε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Φωτίου καὶ προσεπάθησε ν' ἀπαλλάξῃ τοῦτον ἀπὸ τὸ ἀνάθεμα. Ὁ δὲ πάπας τῆς Ρώμης Ἰωάννης ὁ Η' ὡς ἐπιδέξιός πολιτικός, ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀντιπροσώπους, οἱ ὅποιοι συνεφώνησαν διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Φωτίου ὡς κανονικοῦ πατριάρχου, καὶ ἐπομένως ἐπῆλθεν ἡ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν.

Εἰς τὸ ζήτημα τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ Βασίλειος ἠκολούθησε τὴν συνήθη πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Σλάβους τῆς Δαλματίας καὶ μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Μάνης, τελευταίων εἰδωλολατρῶν ἐκ τῶν Ἑλλήνων. Ἐπίσης ὁ Βασίλειος ἐπεδίωξε νὰ ἐκχριστιανίσῃ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ρώσους. Ἀνεκαίνισε καὶ ἴδρυσεν πολλὰς ἐκκλησίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὀνομαστῆ ἀπέβη ἡ ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων κτισθεῖσα Νέα Ἐκκλησία, ἐφάμιλλος τῆς Ἀγίας Σοφίας κατὰ τὴν

πλουσίαν διακόσμησιν, ὄχι ὅμως καὶ κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀξίαν.

Ὁ Βασίλειος ἐξησφάλισεν ἱκανοὺς ἀρχηγοὺς εἰς τὸν στόλον, διότι οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Ἀφρικῆς ἐπεξέτειναν τὰς πειρατικὰς τῶν ἐπιδρομὰς ἀπὸ τῆς Σικελίας εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Δαλματίαν. Ὁ Νικητᾶς Ὠρορύφας, ἱκανὸς ναύαρχος, ἐξεκαθάρισε μὲ ἑκατὸν μεγάλα πλοῖα τὴν Ἀδριατικὴν ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς, ὅθεν ἠϋξήθη τὸ γόητρον τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Δαλμάται, Κροάται καὶ Σέρβοι κατέστησαν φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου, δεχθέντες παρ' αὐτοῦ καὶ τὸν Χριστιανισμόν.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ὠρορύφας, ἐπανελθὼν εἰς τὴν Κων/λιν, ἀνέλαβεν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν ἐκ Κρήτης Ἀράβων, τῶν ὁποίων τὸν στόλον κατέστρεψε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός. Ἀκολουθῶς ἦλθεν εἰς τὸν Σαρωνικόν, ὅπου συνήθως ἐκρύπτοντο πειρατικὰ πλοῖα καὶ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου ἐπέρασε τὸν στόλον εἰς τὸν Κορινθιακὸν καὶ κατεδίωξε τοὺς Ἀραβας.

Μετὰ τὸν Νικήταν Ὠρορύφαν, ὁ Βασίλειος Α' ἠδυνήθη νὰ ἐκλέξη καὶ ἄλλον ἱκανὸν ναύαρχον, τὸν ἐκ Συρίας Νάσαρ, ὅστις ἐσυνέχισε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐπανειλημμένως νικῆσας τούτους παρὰ τὴν Μεθώνην, τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Ἡ ἀνάγκη τῆς καταπολεμήσεως τῆς πειρατείας καὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Σαρακηνῶν ἔφερε πάλιν τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου βεβαίως δὲν ἐπεκράτησεν ἐπὶ πολὺ.

Ὁ Βασίλειος ὁμοίως προώθησε τὰ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους εἰς βάρος τῶν Ἀράβων, ἐκμεταλλεόμενος τὰς μεταξύ των ἐριδας. Ἐπὶ δέκα ἔτη ἐξηκολούθησεν ὁ πόλεμος εἰς τὴν Ἀνατολήν, κατὰ τὸν ὅποιον ἐξεστράτευσεν δις αὐτοπροσώπως ὁ Βασίλειος, κατορθώσας νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ σύνορα καὶ νὰ ἀπελευθερώσῃ πολλοὺς χριστιανοὺς αἰχμαλώτους.

Ὁ Βασίλειος, ἀποθανὼν τὸ 886, ἄφησε τὸ κράτος του ἀπὸ οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀπόψεως εἰς ἀρίστην κατάστασιν, καθὼς καὶ ἀπὸ διοικητικῆς. Διότι ἤμειβε τοὺς καλυτέρους ἐκ τῶν ὑπαλλήλων καὶ ἐτιμῶρει τοὺς κακοὺς καὶ ἀνικάνους, εἶχε δὲ τὸ προτέρημα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς καταλληλοτέρους ὡς βοηθοὺς του, ἔστω καὶ μεταξύ τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς εικοσαετοῦς βασιλείας του ἔτακτοποίησε κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους του καὶ ἐθεμελίωσε τὴν δυναστείαν του.

14. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός (886 - 912)

Τὸν Βασίλειον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Λέων, ὅστις, τυχὼν ἐπιμελοῦς μορφώσεως καὶ ἀσχοληθεὶς ἰδιαίτερος εἰς μελέτας, ἐπωνομάσθη διὰ τοῦτο σοφός. Παρημέλησε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον καὶ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις ἐπολιτεύθη κακῶς. Ἐπ' αὐτοῦ τὸ κράτος ὑπέ-

42. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός

(Μικρογραφία 14ου αἰῶνος, ἐν τῇ Πανεπιστημιακῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βολωνίας)

στη μεγάλας ζημίας ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοῦς, τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Ρώσους.

Μὲ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Βουλγάρους ὑπὸ τῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου τὸ Βουλγαρικὸν κράτος ἐτήρησε φιλικὴν πολιτικὴν ἔναντι τοῦ Βυζαντίου, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον ἐβασίλευεν ὁ Βόγορις. Τούτου ὁ υἱὸς Συμεὼν ἐστάλη εἰς Κων/πολιν, ὅπως ἐκπαιδευθῆ ἑλληνιστί. Διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἡ βυζαντινὴ τέχνη, ἐκτίσθησαν πολλὰ ἐκκλησῖαι καὶ διὰ τὰς λειτουργικὰς ἀνάγκας τῶν νέων Χριστιανῶν μετεφράσθησαν, πλὴν τοῦ Εὐαγγελίου διάφορα ἐκκλησιαστικὰ βιβλία (συναξάρια κ. ἄ.) εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν καὶ συνετελέσθη ὁ ἐκσλαβισμὸς

τῶν τουρκικῆς καταγωγῆς Βουλγάρων.

Ἐπίσης ἐνισχύθησαν αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις τῶν Βουλγάρων μετὰ τοῦ Βυζαντίου, διότι εἰσήγοντο ἐκ Κων/πόλεως εἰκόνες, κηρός, βιβλία, πολυτελεῖ ἄμφια κ.ἄ. Εἰρηνικὴ λοιπὸν καὶ ὄχι κατακτητικὴ ὑπῆρξεν ἡ πολιτικὴ τοῦ Βογορίδος, ὅστις ἀνεβίβασε τὸν υἱὸν του Συμεὼν εἰς

τὸν θρόνον πρὶν μεταβῆ εἰς μονήν. Ἐπὶ τοῦ Συμεῶν ἠλλαξεν ἡ βουλγαρική πολιτική, διότι οὗτος εὐθὺς ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν ἑλληνικῶν βιβλίων καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, πρᾶγμα, ὅπερ προεκάλεσεν ἀντίποινα καὶ τὴν μεταφορὰν τοῦ τελωνειακοῦ κέντρου τῶν ἐμπορευμάτων τῶν Βουλγάρων ἀπὸ Κων/πόλεως εἰς Θεσσαλονίκην.

Λαβῶν τοῦτο ὡς ἀφορμὴν ὁ Συμεῶν, ἤρχισε φοβεράς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους (893). Ἦναγκάσθη ὁμως ν' ἀναστείλῃ τὰς λεηλασίας, διότι οἱ Οὐγγροι, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας, εἰσέβαλον εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Οἱ Βούλγαροι ἐνίκηθησαν ὑπὸ τῶν Οὐγγρων κατὰ κράτος καὶ ὁ Συμεῶν μόλις ἐσώθη, συνῆψε δὲ εἰρήνην μὲ τὸ Βυζάντιον (895). Τὰς διαπραγματεύσεις διεξήγαγε διπλωμάτης ὀνομαστός, ὁ Λέων Χοιροσφάκτης, ἐκ Πελοποννήσου καταγόμενος. Παρὰ ταῦτα ἐπανελήφθησαν σκληρότεροι οἱ ἀγῶνες μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἐπὶ Συμεῶν, ἀποβλέποντος εἰς καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν τῶν βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἕτερον ἀξιοσημείωτον γεγονός εἶναι ἡ ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ 904, ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀρνησιθρήσκου Λέοντος τοῦ Τριπολίτου. Ἡ πόλις, ἀριθμοῦσα τότε 200 χιλιάδας κατοίκων, ἐληλατήθη φρικωδῶς, μέγα δὲ μέρος τῶν κατοίκων ἐσφάγη καὶ ἠχμαλωτίσθη. Ἐκτοτε αἱ παράλια ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ αἱ νῆσοι ἔτρεμον τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σαρακηνῶν, οἱ ὅποιοι, συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας, λεηλατοῦντες, ἔφθανον μέχρι τῆς Ρώμης.

Ἐπὶ Λέοντος ΣΤ' ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν ὁ κίνδυνος ἐκ μέρους τῶν Ρώσων ἢ Ρώσων. Οὗτοι, κατελθόντες, ὡς εἶδομεν, ἐκ Σκανδιναβίας καὶ καταλαβόντες τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν, ἱδρυσαν κράτος, εἰς τὸ ὅποιον ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ἐδόθη τὸ ὄνομα Ρωσία.

Πρῶτος ἀρχηγὸς τῶν Ρώσων ἀναφέρεται ὁ Ροῦρικ καὶ ἐπὶ τοῦ κηδεμόνος τοῦ υἱοῦ του Ὁλέγ τὸ Ρωσικὸν κράτος ἐπεξετάθη μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Ἐπὶ Λέοντος ὁ Ὁλέγ, ὀδηγῶν τοὺς Ρώσους μὲ τὰ μονόξυλά του, ἐπεχείρησεν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (907),

τήν ὁποῖαν παραδόξως δὲν ἀναφέρουν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἀλλὰ τὸ Ρωσικὸν Χρονικόν, τὸ λεγόμενον τοῦ Νέστορος.

Κατ' οὐσίαν δὲν ἔγινε μάχη, διότι οἱ Βυζαντινοὶ ἔκλεισαν τὸν Κεράτιον κόλπον μὲ ἀλυσίδα καὶ οἱ Ρῶσοι, σύραντες τὰ πλοιαρία των εἰς τὴν ξηράν, κατέληξαν εἰς συμφωνίαν μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς. Κατ' αὐτὴν ἐπετρέπειτο εἰς τοὺς Ρώσους νὰ ἐμπορευῶνται ἐν Κωνσταντινουπόλει, νὰ μὴ ἔρχονται περισσότεροι τῶν 50, νὰ μὴ φέρουν ὄπλα καὶ νὰ κατοικοῦν εἰς ὠρισμένην συνοικίαν.

Ὁ Λέων ἀπέθανε τὸ 912, εἰς νέαν σχετικῶς ἡλικίαν, καταλιπὼν τὸν ἐκ τετάρτου γάμου υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου, ὡς διάδοχόν του. Ἐντελῶς ἠδιαφόρησε διὰ τὰ εἰς βάρος του σχόλια τῶν συγχρόνων διὰ τοὺς τέσσαρας γάμους, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐκ τούτου προκληθεῖσαν ἔριδα πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐξοχὸν ἔργον πράγματι τῶν δύο πρώτων Μακεδόνων ἦτο ἡ παγίωσις τῆς δυναστείας καὶ ἡ γέννησις τῆς ιδέας τοῦ νομίμου τῆς διαδοχῆς. Τοῦ λοιποῦ ἦτο πλέον δύσκολον ν' ἀνατραπῆ ἡ δυναστεία, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἐκαλοῦντο Πορφυρογέννητοι, στενώτερος δὲ σύνδεσμος ἐπῆλθε μεταξύ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. ✓ bχ

✓ 15. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (912 - 959)

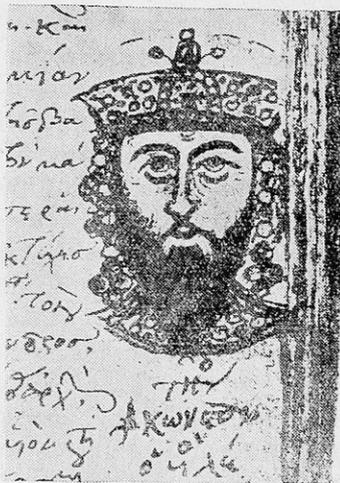
Οὗτος, ἑπταετῆς τὴν ἡλικίαν, ἐστέφη βασιλεὺς, ἐπιτροπεύετο δὲ κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἔπειτα ὑπὸ τῆς μητρὸς του Ζωῆς. Ὁ πατριάρχης Κων/πόλεως Νικόλαος ὁ Μυστικός, εὐφυῆς καὶ μέγας πολιτικός, ἔδωκεν εἰς τὸν Κων/τῖνον ἱκανὸν βοθηθόν, τὸν ναύαρχον Ρωμανὸν Λεκαπηνόν, ὅστις συνεβασίλευσε μετ' ἐκείνου (919 - 944). Ὁ Ρωμανὸς ἔσπεψε συναυτοκράτορας καὶ τοὺς τρεῖς υἱοὺς του καὶ τοιοῦτοτρόπως ἦσαν πέντε βασιλεῖς. Τὸ 945 ὅμως, ἐνηλικιωθεὶς ὁ Κωνσταντῖνος κατῴρθωσε ν' ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοὺς σφετεριστὰς καὶ ἐβασίλευσε μόνος. Ἡ τελευταία αὕτη περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξεν ἰσχυρὰ καὶ ἔνδοξος. Τὸ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας ἀνυψώθη καὶ ὅλα τὰ κράτη ἐζήτησαν νὰ συνάψουν φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Βυζαντίου.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἤρχισεν ἡ δευτέρα περίοδος τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Συμεών, σκοπεύοντος νὰ

κατάληψη τὴν Κων/πολιν (913). Εὐτυχῶς ὅμως, πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικολάου Μυστικοῦ, ἀπεσύρθη, βεβαιώσας ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς εἰρηνικαὶ θὰ εἶναι αἱ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου καὶ Βουλγαρίας. Ὁ Συμεὼν δὲν ἐτήρησε τὸν λόγον του οὔτε τὰ σύμφωνα εἰρήνης ἐφύλαξεν, ἀλλ' εὐθὺς ἐπεχείρησε νέας ἐπιδρομὰς εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, διότι τότε ἡ Βουλγαρία ἦτο πτωχὴ χώρα καὶ οἱ κάτοικοί της ἐπέινων, αἱ δὲ ἐπιδρομαὶ ἀπέφερον πολλὰ πλοῦτη εἰς τοὺς στρατιώτας.

Τὸ Βυζάντιον ἀπέστειλε κατὰ τοῦ Συμεὼν πολὺν στρατόν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Λέοντος Φωκᾶ. Κατ' ἀρχάς, ὁ Συμεὼν ἤλθεν εἰς δύσκολον θέσιν, ἀλλὰ τελικῶς ἐνίκησε, παρὰ τὴν Ἀγχίαλον (917), τὸν Φωκᾶν, ὅστις μόλις δεισώθη. Μετὰ ταῦτα, ὁ Συμεὼν ἐπεξέτεινε τὰς ληστρικές του ἐπιχειρήσεις πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ. Εἰς τὴν Πελοπόννησον δὲν ἐπροχώρησε καὶ δι' αὐτὸ πολλοὶ κάτοικοι τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος κατέφυγον ἐκεῖ.

Κύριον σκοπὸν ὅμως εἶχεν ὁ Συμεὼν τὴν κατάληψιν τῆς Κων/πόλεως, ἐπειδὴ δὲ ἐστρεφεῖτο στόλου, συνεννοήθη μὲ τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀφρικῆς, ὅπως κατορθώσῃ καὶ ἀποκλείσῃ τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπὸ θαλάσσης (924). Ἦναγκάσθη ὅμως ν' ἀποσυρθῆ ὁ Συμεὼν, πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, δώσαντος «μεγαλοπρεπῆ δῶρα», κατὰ τὴν συνθήειαν τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Ἐκτοτε ὁ Συμεὼν ἤρχισε νὰ ὀνομάζεται, ὅλως περιέργως, «τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμαίων» (εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν τσάρος = βασιλεὺς), χωρὶς τὸ Βυζάντιον ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον του τοῦτον. Ἐπὶ Συμεὼν μετεφράσθησαν εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἔργα τῶν Βυζαντινῶν, θεολογικὰ καὶ ἱστορικὰ, καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς βουλγαρικῆς φιλολογίας.

43. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος

(Μικρογραφία 14ου-15ου αἰῶνος)

Τὸ Βυζάντιον ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Συμεών, ἀλλὰ τελικῶς ἐνίκησε τοῦτον μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν Οὐγγρων καὶ Κροατῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεών (927), τὸ Βουλγαρικὸν κράτος ἐξησθένησεν ἀπὸ ἐσωτερικᾶς ἀνωμαλίας καὶ ἠκολούθησε κατ' ἀνάγκην φιλικὴν πολιτικὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Ἐκτὸς τῶν Βουλγάρων, καὶ οἱ Ἄραβες τῆς Ἀσίας ἐκινήθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον νικηφόρως ἀντεπεξῆλθε, διότι ὁ γενναῖος στρατηγὸς Ἰωάννης Κορκοῦας συνέτριψε τὴν ἀραβικὴν δύναμιν. Ἐδιπλασίασεν οὕτω τὰς ἑλληνικὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐπεξέτεινε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος ποταμοῦ.

Ἐπίσης οἱ Οὐγγροι, συγγενεῖς πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Φινλανδοὺς καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Πασινακῶν, ἐπροχώρησαν δυτικώτερον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Παννονίαν. Ἐξ αὐτῆς οἱ Οὐγγροι ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς νοτίως τοῦ Δουνάβειος μέχρι τῆς Θράκης. Τὸ Βυζάντιον, διὰ χρημάτων, ἐκράτει μακρὰν τοὺς Οὐγγρους καὶ δι' ἱεραποστόλων εἰσήγαγε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ὅχι ὁμῶς συστηματικῶς καὶ ἐπιμόνως, ὡς ἔκαμε τὸ Βυζάντιον διὰ τοὺς Σλάβους. Τελικῶς ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρους, ἐπὶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, ὁ στρατηγὸς Μαρῖανὸς Ἀργυρὸς.

Τὸ 941 οἱ Ρῶσοι, ὑπὸ τὸν Ἰγῶρ, ἐπέδραμον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διέπραξαν ἀρπαγὰς καὶ σφαγὰς. Ὁ στρατηγὸς Θεοφάνης κατέκαυσε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς τὸν στόλον τῶν Ρώσων. Μετὰ τρία ἔτη, τὸ 944, οἱ Ρῶσοι ἐπανῆλθον ἰσχυρότεροι, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐνίκηθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσουν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγῶρ, ἡ χήρα βασίλισσα Ὀλγα, δεχθεῖσα τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὸ Κίεβον, διετήρησε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον. Αὕτη ἐπεσκέφθη τὴν Κων/πολιν καὶ ἐγοητεύθη ἀπὸ τὰς λαμπρὰς τελετὰς καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλληνικῆς Πρωτευούσης, διότι ἔτυχε πολλῶν φιλοφρονήσεων ὡς ἰσότιμος πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς.

Τοιοῦτοτρόπως ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ἔληξε μετὰ λαμπρὰς ἐξωτερικὰς ἐπιτυχίας, διότι καὶ εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν ὑπεστηρίχθη ὁ Ἑλληνισμὸς, τοῦ ὁποῖου σώζονται μέχρι σήμερον λείψανα καὶ μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν.

Ἀλλὰ καὶ τὰ Γράμματα ὑπεστήριξεν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐσημειώθη μεγάλη ἀκμὴ αὐτῶν.

Ὁ ἴδιος ὑπῆρξεν ἀξιόλογος συγγραφεύς, ἀσχοληθεὶς κυρίως εἰς ἔργα χρήσιμα εἰς τὴν πολιτείαν, ἐκίνησε δὲ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς συγγραφὴν ποικίλων συγγραμμάτων θεολογικῶν, φιλολογικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἱατρικῶν. Ἀνεκαίνισεν ἐπίσης διάφορα κτήρια ἐν Κων/σταντῖνος δὲν ἐπέδειξεν ἰδιαιτέραν ἱκανότητα, οὐδὲ πρωτοτυπίαν, ἀκολουθήσας τὸ παράδειγμα τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ εἰς τὴν νομοθεσίαν καὶ διπλωματίαν.

16. Ρωμανὸς Β' (959 - 964)

Τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Ρωμανοῦ Β', εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν. Ἡ βασιλεία τοῦ Ρωμανοῦ ὑπῆρξεν ἐνδοξοτάτη, ἔνεκα τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιτυχιῶν, ὀφειλομένων εἰς ἐξόχους στρατηγούς, τοὺς ἀδελφοὺς Λέοντα Φωκᾶ καὶ Νικηφόρον Φωκᾶν. Οὗτοι ἦσαν υἱοὶ τοῦ στρατηγοῦ Βάρδα Φωκᾶ, ὁ ὁποῖος παρὰ τὴν μεγάλην του ἡλικίαν, μετεῖχεν ἀκόμη τοῦ στρατοῦ.

Τὸ 960, κατὰ διαταγὴν τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἀνέλαβεν ἀπολύσει τὸ πειρατικὸν κράτος τῶν Σαρακηνῶν εἰς τὴν Κρήτην. Διὰ τοῦτο παρεσκεύασε τὰ τῆς ἐκστρατείας μετὰ μεγάλης προσοχῆς, παραλαβὼν πολυάριθμον στόλον, τροφίμα καὶ πολεμικὸν ὕλικον. Παρὰ τὴν προσπάθειαν τῶν Ἀράβων, ὅπως ἐμποδίσουν τὴν ἀπόβασιν τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, προσεκτικὸς καὶ ἱκανὸς ὡς ἦτο, κατέλαβε μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν τὴν πρωτεύουσαν τῶν Ἀράβων Χάνδακα (τὸ νεώτερον Ἡράκλειον) καὶ κατόπιν ὅλην τὴν νῆσον. Ὁ Νικηφόρος ἔφερον εἰς τὴν Κων/πολιν πλῆθος αἰχμαλώτων καὶ ἄφθονα λάφυρα, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὸν Ἰππόδρομον.

Τοιουτοτρόπως ἡ Ἑλληνικὴ μεγαλόνησος Κρήτη, μετὰ δουλείαν 136 ἐτῶν, ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς νήσου εἶχον δεχθῆ τὸν Ἰσλαμισμόν, ἐστάλη ὁ ἱεραπόστολος Νίκων, ὁ ἐπικληθεὶς Μετανοεῖτε, διότι εἰς τὰ κηρύγματά του ἐπανελάμβανε τὴν λέξιν « μετανοεῖτε ». Οὗτος παρέμεινεν ἐπὶ πέντε ἔτη κηρύσσων, ἔκτισε πολλὰς ἐκκλησίας, ἐμόρφωσεν ἱερεῖς καὶ ἐστερέωσε τὴν ὀρθόδοξον πίστιν.

Ἐπίσης, διὰ μετοικεσίας εἰς τὴν Κρήτην πολλῶν Ἑλλήνων ἀπὸ

τὴν Θράκην καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς νή-
σου ἐνισχύθη, κατορθώσας κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας νὰ δώσῃ

44. Ὁ Ρωμανὸς Β' καὶ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία,
εὐλογούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ
(Ἐλεφαντοστοῦν τοῦ 11ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ
Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

δείγματα τῆς δυ-
νάμεώς του με ἄ-
ξιόλογα ἔργα ἀν-
δρείας. Μὲ τὴν ἀ-
νάκτησιν τῆς Κρή-
της οἱ Ἕλληνες ἐ-
κυριάρχησαν πάλιν εἰς τὴν θά-
λασσαν.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ
Νικηφόρου Φωκᾶ
Λέων, στρατηγὸς
τοῦ ἐν Εὐρώπῃ
βυζαντινοῦ στρα-
τοῦ, ἐνίκησε τοὺς
Ἀραβας τῆς Ἀ-
σίας καὶ ἐτέλεσε
θρίαμβον εἰς τὴν
Κων/πολιν.

Ὅλοσχερῶς ὁ-
μως ἐνίκησεν ὁ
Νικηφόρος πλησί-
ον τοῦ Εὐφράτου
τοὺς Ἀραβας καὶ
ἐκυρίευσεν πολλὰ
φρούρια αὐτῶν.

Ὁ Ρωμανὸς ἀπέ-
θανεν ἀφήσας δύο
ἀνηλίκους υἱούς,
τὸν Βασίλειον καὶ
τὸν Κωνσταντῖ-
νον. Τότε λαὸς καὶ

στρατὸς ἐκάλεσε τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ν' ἀναλάβῃ τὴν διακυβέρ-
ησιν τοῦ κράτους, ὡς ἐπίτροπος τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ. ✓

✓ 17. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς (964 - 969)

Ἐκτὸς τῶν δύο υἱῶν του, ὁ Ρωμανὸς Β' ἀφῆκε δύο θυγατέρας, τὴν Θεοφανῶ καὶ τὴν Ἄνναν, καὶ τὴν σύζυγόν του Θεοφανῶ εἰς νεαρὰν ἡλικίαν. Ὁ Νικηφόρος ἐνυμφεύθη τὴν χήραν Θεοφανῶ καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου, ἀφοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἐσέβετο τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν δύο ἀνηλικῶν βασιλοπαίδων. Τοιοῦτοτρόπως εἰσάγεται ἡ κληρονομικὴ ἀντίληψις εἰς τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου, ἐνῶ ἕως τότε ἐξηκολούθει ἡ ρωμαϊκὴ ἀντίληψις τῆς αἰρετῆς βασιλείας. ^{ο x}

Τὰ περισσότερα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Νικηφόρος διήλθεν εἰς ἔκστρατείαις, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνδόξους. Μὲ τὰ ἐξαιρετὰ στρατηγικὰ του προσόντα κατάρθωσε νὰ ἐπιβάλη σιδηρὰν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν. Διὰ τοῦτο ὁ Νικηφόρος Β' θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους στρατιωτικοὺς ὀργανωτὰς τοῦ κόσμου, τὸ δὲ Βυζαντινὸν κράτος οὐδέποτε ἐγνώρισε στρατόν καλύτερον ὀργανωμένον καὶ πειθαρχικώτερον.

Ὁ Νικηφόρος διεκρίθη εἰς τὰς κατὰ τῶν Ἀράβων ἔκστρατείαις, εἶναι δὲ ὁ κατ' ἐξοχὴν Ἀ ρ α β ο μ ᾶ χ ο ς βασιλεὺς. Ἐχων βοηθοὺς τοὺς λαμπροὺς στρατηγοὺς Λέοντα Φωκᾶν, ἀδελφόν του, καὶ Ἰωάννην Τσιμισκῆ, ἀνεψιόν του, ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Κιλικίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, τοὺς ὁποίους ἐνίκησε καὶ ἐκυρίευσεν τὴν μεγάλην πόλιν Τ α ρ σ ὸ ν (965) καὶ ἄλλας τινὰς πόλεις. Διὰ τῆς διαλύσεως τοῦ κράτους τῆς Ταρσοῦ, ὁ Νικηφόρος Β' ἀπήλλαξε τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων. Δὲν ἐσταμάτησεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Συρίαν, ἀπελευθέρωσας τὴν Ἀντιόχειαν, ἡ ὁποία εὐρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀράβων τρεῖς καὶ περισσότερον αἰῶνας. Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Κρήτης, Κιλικίας καὶ Συρίας συνετέλεσε νὰ ἀπελευθερωθῇ ἡ Κύπρος, διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ν ι κ ῆ τ α Χ α λ κ ο ὑ τ ζ η, ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν κατοχὴν.

Ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου Β' ἤρχισεν νέος βουλγαρικὸς πόλεμος. Οἱ Βούλγαροι, ὅπως εἶδομεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεῶν (927) εὐρίσκοντο εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸ Βυζάντιον. Ὁ βασιλεὺς ὁμως τῶν Βουλγάρων Π έ τ ρ ο ς δὲν ἦτο εἰλικρινής, διότι ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Οὐγγροὺς νὰ διέρχονται διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ νὰ λεηλατοῦν τὰς Βυζαντινὰς ἐπαρχίας, ἰδίως τὴν Θράκην. Ὁ Φωκᾶς, ἐπιστρέψας ἐκ τῆς

νικηφόρου κατά τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας, δὲν ἠνέχθη τὴν κατάστασιν, ἐμήνυσε δὲ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Πέτρον νὰ φανῆ εἰλικρινῆς εἰς τὴν συναφθεῖσαν μετὰ τοῦ Βυζαντίου εἰρήνην, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν τῶν Οὐγγρων καὶ νὰ παύσῃ νὰ συνεργάζεται μετ' αὐτῶν.

Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἰκανοποιήθη ἡ ἀπαίτησις του, ὁ Νικηφόρος ἐστράφη κατὰ τῶν Βουλγάρων. Διέπραξεν ὅμως τὸ σφάλμα νὰ καλέσῃ τοὺς Ρώσους κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἀποστείλας δῶρα καὶ χρήματα, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ρώσων Σφενδοσλάβου, ὅστις, νικήσας τοὺς Βουλγάρους, δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του, ἀλλ' ἤρχισεν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς πλουσίας ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Νικηφόρος γρήγορα ἀντελήφθη τὸ σφάλμα του, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα, διότι ἀπέθανεν, ὁ διάδοχός του δὲ ἐκαθάρισε τοὺς λογαριασμοὺς μὲ τοὺς Ρώσους.

Ἐπίσης ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὁ Βασιλεὺς Ὁθων Α' (936-973) τῆς νέας μεγάλης αὐτοκρατορίας, τῆς γνωστῆς ὡς « Ἀγία Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους » ἔλαβε τὸν τίτλον « αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων » (Imperator Romanorum) καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον του. Πρὸς τοῦτο ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κων/πολιν τὸν ἐπίσκοπον Κρεμώνης Λουίτπράνδον. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἔκαμε πολὺ κακὴν ὑποδοχὴν εἰς τὸν Λουίτπράνδον, ὅστις ἔγραψε πολλὰς συκοφαντίας καὶ ὕβρεις κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ πρῶτος μισέλλην εἰς τὴν Δύσιν.

Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἔλαβε μέτρα οἰκονομικὰ καὶ ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν στρατιωτικὴν νομοθεσίαν. Κατὰ παραγγελίαν του ἐγράφησαν στρατιωτικαὶ μελέται, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὸ ὄνομά του. Ὁ Φωκᾶς ἐχρειάσθη πολλὰ χρήματα διὰ τὸν συνεχῆ κατὰ τῶν Ἀράβων ἀγῶνα. Διὰ τοῦτο περιώρισε τὰς δαπάνας καὶ ἐφορολόγησε τοὺς πλουσίους καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα. Ἀντιθέτως ὁ Φωκᾶς ἠύξησε τὰς στρατιωτικὰς δαπάνας καὶ ἐφρόντισε μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς στρατιώτας, ὅπως μετὰ προθυμίας ὑπηρετοῦν τὸ κράτος.

Ὁ αὐτοκράτωρ Φωκᾶς ἀποτελεῖ τιμὴν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὄχι τὸσον ὡς πολιτικός, διότι διέπραξε σφάλματα, ἀλλ' ὡς στρατιωτικός, διότι ὑπῆρξεν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων φυσιογνωμιῶν τοῦ Βυζαντίου.

Δυστυχῶς ὁ γενναῖος αὐτὸς αὐτοκράτωρ εἶχε κακὸν τέλος. Ὁ ἀνεψιὸς του Τσιμισκῆς, συνεννοηθεὶς μὲ τὴν σύζυγον τοῦ Νικηφόρου Θεοφανώ, εἰσήλθε τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐφόνευσε τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὸ δωμάτιόν του, καθ' ἣν ὥραν ἐκοιμᾶτο. Τὸ μαρτυρικὸν τέλος τοῦ Φωκᾶ ἐπροκάλεσε τὴν συγκίνησιν πολλῶν ἀνθρώπων, τινὲς τῶν ὁποίων ἔγραψαν ποιήματα καὶ ἀκολουθίαν ὡς εἰς ἅγιον, διότι ὑπῆρξε γνωστὴ ἡ θρησκευτικότης τοῦ Φωκᾶ.

18. Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969 - 976)

Οὗτος ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ ἐξαιρέτου καὶ ἐναρέτου πατριάρχου Πολυεύκτου, ἀφοῦ ἐδέχθη νὰ διώξη τὴν δολοφόνου Θεοφανώ καὶ νὰ σεβασθῇ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν δύο ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ Β', Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου.

Ἡ βασιλεία τοῦ Τσιμισκῆ, ἂν καὶ εἶχε παράνομον ἀρχὴν, ὑπῆρξεν ἔνδοξος, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διεξήχθησαν πολλοὶ καὶ σκληροὶ πόλεμοι κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' ἀρχὰς ὁ Τσιμισκῆς ἐστράφη πρὸς τῶν Ρώσων, οἱ ὁποῖοι διέβησαν τὸν Αἶμον καὶ ἔφθασαν εἰς Φιλιππούπολιν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέστειλε τοὺς γενναίους στρατηγούς Βάρδα ν Σ κ λ η ρ ὸ ν καὶ Π έ τ ρ ο ν Φ ω κ ᾶ ν κατὰ τῶν Ρώσων, τοὺς ὁποῖους ἐνίκησαν, παρὰ τὴν ἐπίδειχθεισαν ἀνδρείαν των. Κατόπιν, τὴν ἀνοιξίν τοῦ 971, ἐξεστράτευσεν ὁ ἴδιος ὁ Τσιμισκῆς, ἀφοῦ ἔλαβε μαζί του νέον σῶμα ἐκλεκτόν, τ ο ὗ ς ἄ θ α ν ἄ τ ο υ ς, στρατὸν, πολὺ ἵππικόν καὶ πολιορκητικὰς μηχανάς.

Ἐνῶ ὁ στρατὸς τοῦ Τσιμισκῆ διέβαινε τὸν Αἶμον, ὁ στόλος του, ἄνω τῶν 300 πλοίων, ἀνέπλεε τὸν Δούναβιν. Εἰς διάστημα μιᾶς ἑβδομάδος ὁ Τσιμισκῆς, κατόπιν ραγδαίας προελάσεως, ἐνίκησε τοὺς Ρώσους πλησίον τῆς Π ρ ε σ λ ἄ β α ς (παρὰ τὸ σημερινὸν Τύρναβον τῆς Βουλγαρίας) καὶ ἐκυρίευσε τὴν πόλιν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Πρεσλάβας διεκρίθη ὁ Θεοδόσιος Μεσσηνύκτης, ὅστις ἀνέβη πρῶτος εἰς τὸ τείχος. Ὁ Τσιμισκῆς δὲν ἠσυχάζει, ἀλλὰ σπεύδει πρὸς τὸ Δορύστολον (σημερινὴν Σιλίστριαν), ὄχυράν πόλιν, ἔνθα διέμενεν ὁ Σφενδοσλάβος.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Βούλγαροι ἔλαβον θάρρος καὶ ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ρώσων. Παρὰ τὸ Δορύστολον συνήφθη πεισματώδης μά-

χη, καθ' ἣν οἱ στρατηγοὶ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ ἔδειξαν γενναιότητα καὶ πείραν μεγάλην καὶ ὑπερίσχυσαν τῶν Ρώσων. Πολλοὶ χιλιάδες Ρωσικοῦ στρατοῦ ἐφονεύθησαν καὶ πολλοὶ ἐτραυματίσθησαν. Ὁ Σφενδοσλάβος ἐζήτησεν εἰρήνην ἀπὸ τὸν Τσιμισκῆν καὶ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν χώραν του. Καθ' ὁδὸν ὁμως ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Σφενδοσλάβου οἱ Πατσινάκαι, οἱ ὁποῖοι κατῶκουν τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν. Πολλοὶ Ρῶσοι κατεσφάγησαν ὑπ' αὐτῶν, καθὼς καὶ ὁ Σφενδοσλάβος.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπερατώθη ἡ εἰς Βουλγαρίαν ἐκστρατεία τοῦ Τσιμισκῆ (971), ὅστις, ἐπανελθὼν εἰς Κων/πολιν, ἐτέλεσε θρίαμβον. Ὁ Πατριάρχης, οἱ ἄρχοντες καὶ ὁ λαὸς μὲ δάφνας ὑπεδέχθησαν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος τόσον ταχέως διέλυσε τὸ Βουλγαρικὸν κράτος καὶ ὑπήγαγε τὴν Βουλγαρίαν ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Προσήρτησεν ὁ Τσιμισκῆς τὴν Βουλγαρίαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἀφοῦ τὴν διήρπυσεν εἰς ἑπτὰ μεγάλα διαμερίσματα μὲ ἐγχωρίους διοικητάς, ὀνομαζομένους β ο ε β ὀ δ α ς.

Ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας διεξήγαγεν ἐπίσης ὁ Τσιμισκῆς καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων, οἵτινες εἶχον κατακτήσει τὴν Αἴγυπτον καὶ εἶχον κτίσει τὴν πόλιν Κάιρον (Al Cahira = νικήτρια), ἡ ὁποία ἐγινε πρωτεύουσα τῶν καὶ ἐκοσμήθη μὲ ὀνομαστὰ τζαμιά καὶ ἀνάκτορα. Μετὰ τὴν Αἴγυπτον, οἱ Ἀραβες ἐστράφησαν πρὸς τὴν Συρίαν καὶ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Τσιμισκῆς, πρὶν ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐρρύθμισε πολλὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, δηλ. ἔδειξε πολιτικὴν ἐπιδεξιότητα εἰς τὸ ζήτημα τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς τὸν Ὅθωνα Β', υἱὸν τοῦ Ὁθωνος Α', ἔδωκεν ὡς σύζυγον πριγκίπισσαν τοῦ Βυζαντίου, τὴν Θεοφανώ, κόρην τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ ὠφελήθη τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, διεδόθη ἡ Βυζαντινὴ τέχνη καὶ τὰ Γράμματα, ὁ δὲ Ὅθων Β' κατεπολέμησε τοὺς Σαρακηνοὺς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν.

Ὁ Τσιμισκῆς ἔλαβε καὶ μέτρα δημογωγικά, κατήργησεν ὠρισμένην φορολογίαν καὶ εἰς τὰ νομίσματα, ἀντὶ τῆς εἰκόνος τοῦ αὐτοκράτορος, ἐποποθέτησε τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ.

Μετὰ ταῦτα, ὁ Τσιμισκῆς, τὸ 974, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Ἀράβων, τοὺς ὁποίους ἐνίκησεν εἰς τὸν Ἄνω Τίγρητα καὶ εἰς τὴν Συ-

ρίαν και έκυρίευσε μεγάλας πόλεις, την Δαμασκόν, την Βηρυτόν και έάν ξεμενεν όλίγον καιρόν άκόμη θά εισήρχετο θριαμβευτής εις τά 'Ιεροσόλυμα. 'Ο Τσιμισκής ήσθένησεν εκ τής κοπώσεως και ήναγκάσθη νά έπιστρέψη εις Κων/πολιν, ένθα αίφνιδίως απέθανεν. 'Υποθέτουν ότι ό θάνατός του προήλθεν εκ δηλητηριάσεως του παρακοιμώμένου (δηλ. άρχιθαλαμηπόλου) Βασιλείου, τόν όποιον είχε τιμωρήσει δια τās οικονομικάς του καταχρήσεις εις βάρος του κράτους.

'Ο ήρωϊσμός του Τσιμισκή κατά τās έναντίον τών 'Αράβων έκστρατείας άφηκε ζωηράν ανάμνησιν εις τούς μεταγενεστέρους. 'Ιστορικός τών χρόνων του Τσιμισκή γράφει: « Οι λαοί έτρεμον την όργην του Τσιμισκή, τó δέ ζίφος τών Χριστιανών έθέριζεν ως δρέπανον τούς άπίστους ».

19. Βασίλειος ό Β' (976 - 1025)

Τόν Τσιμισκή διεδέχθη ό νόμιμος διάδοχος του θρόνου Β α σ ί λ ε ι ο ς, υίός του Ρωμανού Β', ένώ ό Κωνσταντίνος Η' άδελφός του Βασιλείου τιμητικώς μόνον και κατ' όνομα συνεβασίλευε. Δύο μεγάλα στάσεις επάραξαν τó κράτος κατά την άρχην τής βασιλείας του νέου αυτοκράτορος, ή στάσις του στρατηγού Σ κ λ η ρ ο ύ εις την Μ. 'Ασίαν και του Β ά ρ δ α Φ ω κ ά. 'Ο Βασίλειος ένίκησε τούς επαναστάτας κατόπιν σκληρών άγώνων και άποκατέστησε την ήσυχίαν εις τó κράτος. Βεβαίως, εκτός τής έσωτερικής αναρχίας, την όποιαν έδημιούργησαν αί στάσεις, έδαπανήθη άφθονον χρήμα και έφρονεύθησαν περίφημοι στρατηγοί.

'Επωφελούμενος τών έμφυλίων άγώνων του Βυζαντινού κράτους ό ήγεμών τών Βουλγάρων Σ α μ ο υ ή λ, άνεκηρύχθη τσάρος και κατώρθωσε νά ανασυγκροτήση την παλαιάν Βουλγαρίαν, επεχείρει δέ επιδρομάς μέχρι τής Πελοποννήσου. Δια τούτο ό Βασίλειος εύθύς από τής άρχής τής βασιλείας του και μετά την καταστολήν τών στάσεων ήρχισε τραχύν κατά τών Βουλγάρων άγώνα, όστις διήρκεσε μετά μικρών διακοπών 42 έτη.

'Ο πόλεμος έλαβεν άγριον χαρακτήρα, είχε θέατρον όλας τās χώρας τās μεταξύ του Δουνάβειος, 'Αδριατικής, 'Αμβρακικού κόλπου και τών Θερμοπυλών και παρουσίασε διαφόρους φάσεις. Οι Βούλγαροι επάνησαν κατ' άρχάς άδάμαστοι. 'Ο Σαμουήλ εξέτεινε

τὰς ἐπιχειρήσεις του πέραν τῆς Θεσσαλίας καὶ εἶχε φθάσει εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἄλλ' ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Οὐρανόν, ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Θεσσα-

45. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος

(Μικρογραφία 11ου αἰῶνος, τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας.
 Ὁ αὐτοκράτωρ εἰκονίζεται μὲ ἐπίσημον πολεμικὸν ἔνδυμα, φορεῖ
 ὠράκα καὶ ὑψηλά ἐρυθρὰ ὑποδήματα. Εἰς τοὺς πόδας του πίπτου
 ξένοι ἄρχοντες —πιθανῶς Βούλγαροι— καὶ τὸν προσκυνοῦν)

λονίκην, διὰ νὰ ἀποκόψη τὸν δρόμον, προσέβαλεν αἰφνιδιαστικῶς
 παρὰ τὸν Σπερχεῖον ποταμὸν τοὺς ἐπιστρέφοντας Βουλγάρους

καί τοὺς διεσκόρπισε. Σημαντικὸν μέρος τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἐσφάγη κατὰ τὴν συμπτλοκὴν, ἐπληρώθησαν δὲ ὁ Σαμουήλ καὶ ὁ υἱὸς του, οἱ ὅποιοι μόλις κατώρθωσαν διὰ τῶν ὁρέων νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν Βουλγαρίαν.

Ἀπὸ τότε ὁ πόλεμος περιωρίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Βουλγαρίαν. Ὁ Βασίλειος κατ' ἔτος σχεδὸν ἐξεστράτεψε κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἐγκαθίστα δὲ φρουροὺς εἰς τὰ ἀπελευθερούμενα φρούρια, ὡς τὴν Βέροιαν, τὰ Σέρβια, τὰ Βοδενά (1002 μ. Χ.). Ὁ Βασίλειος, ἀπρωθῶν τὸν Σαμουήλ, τὸν ἠνάγκασε νὰ δώσῃ τελειωτικὴν μάχην, τὸ 1014, εἰς τὸ Κλειδίον, κείμενον μεταξὺ Σερρῶν καὶ Μελενίκου. Οἱ Βούλγαροι κατελήφθησαν ἀπὸ πανικόν, διότι εἰς τὰ νῶτά των ὑπῆρχεν ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Ξιφίας. Ὁ Βασίλειος κατέλαβε τὸ στενὸν καὶ συνέλαβε χιλιάδας αἰχμαλώτων. Ὁ Σαμουήλ μόλις διεσώθη ἔφιππος καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ἀπὸ τὴν λύπην του.

Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἄλλα τέσσαρα ἔτη καὶ ἔληξε μὲ τὴν τελειωτικὴν νίκην τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου. Τὰ φρούρια, τὰ ὁποῖα οἱ Βούλγαροι κατεῖχον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν, παρεδόθησαν τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου. Ἡ Βουλγαρία ὑπέσταλμένον τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ παρέμεινε ἡσυχος ἔκτοτε ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας. Ὁ Βασίλειος ἐδείχθη ἐπιεικὴς καὶ μεγαλόφρων ἀπέναντι τῶν συγγενῶν τοῦ Σαμουήλ καὶ γάμοι πολλοὶ ἐγιναν μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Βουλγάρων. Ἀφῆκεν ἐπίσης ὁ Βασίλειος τὴν εἰς εἶδος φορολογίαν, ἀφοῦ ὁ Βουλγαρικὸς λαὸς ἦτο γεωργικὸς καὶ κτηνοτροφικὸς καὶ δὲν διέθετε χρήματα.

Ὁ Βασίλειος μετὰ ταῦτα περιώδευσε τὰς κατακτηθείσας χώρας, ἐπευφημούμενος πανταχοῦ, διὰ νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῆς χώρας. Ἄλλα φρούρια κατηδάφισε καὶ ἄλλα ἀνήγειρε πρὸς καλυτέραν ἀμυναν τοῦ κράτους. Κατῆλθεν ὁ Βασίλειος μέχρις Ἀθηνῶν, ἔνθα ἀπηύθυνε δέησιν εἰς τὴν Θεοτόκον ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὁ ὁποῖος τότε εἶχε μεταβληθῆ εἰς ναὸν τῆς Παναγίας. Ἐκεῖθεν διὰ τοῦ στόλου ἐπανῆλθεν εἰς Κων/πολιν, ὅπου ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον καὶ τελετάς, τότε δὲ ἀνευφημήθη Βουλγαροκτόνος.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς οἱ Ρῶσοι ἀσπάζονται τὸν χριστιανισμόν, ἡ ἀδελφὴ δὲ τοῦ Βασιλείου Ἄννα ἔλαβε σύζυγον τὸν ἡγε-

μόνα τῶν Ρώσων Βλαδίμηρον Α', ὅστις εἶχε βαπτισθῆ χριστιανὸς εἰς τὴν Χερσῶνα. Ὁ Βλαδίμηρος διέδωκε τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὴν χώραν του καὶ κατὰ χιλιάδας ὁ Ρωσικὸς λαός, ἀκολουθῆσας τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος του, ἐβαπτίσθη εἰς τὸν ποταμὸν Βορυσθένην (σήμερον Δνείπερ).

Τὴν ρωσικὴν ἐκκλησίαν ἐκυβέρνηα μητροπολίτης, ὅστις διωρίζετο ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κων/πόλεως, καὶ εἶχε τὴν ἔδραν του εἰς τὸ Κίεβον, τὸ ὁποῖον κατέστη ἱερὰ πόλις τῶν Ρώσων. Μὲ τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Ρώσων διεδόθη ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς καὶ ἐπῆλθεν ἐξημέρωσις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ Ρωσικοῦ λαοῦ. Ἄλλως τε πολλοὶ λαοί, ἐκχριστιανισθέντες ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου, ὀφείλουσαν τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ των εἰς τὸ Βυζάντιον, ὡς καὶ οἱ Ρῶσοι τὴν πρώτην των ἀνάπτυξιν χρεωστοῦσαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα τοῦ Βυζαντίου.

Ὁ προσηλυτισμὸς τοῦ μεγάλου Ρωσικοῦ ἔθνους (989) εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσέδωκε μεγάλην δύναμιν καὶ δόξαν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον ἡμῶν Ἐκκλησίαν. Ὁμοίως ἐξηπλώθη ὁ Χριστιανισμὸς ἐπὶ Βασιλείου Β' εἰς τοὺς Δαλμάτας καὶ ἔστερεώθη εἰς τοὺς Σέρβους καὶ Κροάτας, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου κατ' ὄνομα μόνον εἶχον γίνεαι χριστιανοί.

Ὁ Βασίλειος Β' διεξήγαγε καὶ ἄλλους πολέμους σκληροῦς. Ἐξεστράτευσεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, ὀδηγῶν ἐκλεκτὸν στρατὸν καὶ ἔστερέωσε τὴν κατοχὴν τῆς Συρίας. Ὁλίγον βραδύτερον κατέλαβε τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Γεωργίαν μέχρι τῆς Κασπίας θαλάσσης. Ἐπίσης ὁ Βασίλειος κατάρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν μὲ τὸν ἱκανώτατον στρατηγὸν Βασίλειον Βοϊωάννην, ὅστις ἔστερέωσε τὴν βυζαντινὴν ἀρχὴν, κτίσας πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια.

Ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν ὡς σφάλμα μόνον δύνανται νὰ θεωρηθοῦν αἱ οἰκονομικαὶ εὐκολίαι πρὸς τὴν Ἑνετίαν, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸν 11ον αἰῶνα ἀπέκτησε τεραστίαν δύναμιν. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν καὶ Νορμανδῶν βραδύτερον προεκάλεσαν τὰ βαρῆα ἀνταλλάγματα εἰς τὴν Ἑνετίαν, ἡ ὁποία μὲ τὸ ναυτικὸν της κατέστη ἀπαραίτητος σύμμαχος τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Ἑνετοὶ ἐπλήρωνον εἰς τὸ ἐξῆς τελωνειακὸν φόρον ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων

κατά 20% ^{50%} ελαφρότερον. Αί φιλικαί σχέσεις τῶν Ἑνετῶν μετὰ τοῦ Βυζαντίου ἀπέφερον μεγάλα κέρδη εἰς τοὺς πρώτους, διότι οὗτοι εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖράς των τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου κατὰ θάλασσαν.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω, βλέπομεν ὅτι ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἐπὶ Βασιλείου Β' ἔλαβε τόσον μεγάλην ἔκτασιν, ὅσην μόνον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐγνώρισε, δηλ. ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως ποταμοῦ μέχρι τοῦ Τίγρητος καὶ τῆς Συρίας καὶ ἀπὸ τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ Ἀρμενίαν μέχρι τῆς Ἰταλίας. Ἡ βασιλεία τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας περιόδους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, διότι τοῦτο δὲν ἐμεγάλωσε μόνον εἰς ἔκτασιν, ἀλλὰ μετὰ τὰς νίκας ἐναντίον τῶν ποικίλων ἐχθρῶν του ἀνέλαβε τὴν παλαιὰν αἴγλην καὶ δόξαν. Ὁ δὲ Βασίλειος Β' ἀνεδείχθη ὁ σπουδαιότερος αὐτοκράτωρ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, κατὰ τὸν ἱστορικὸν δὲ Μιχαὴλ Χωνιάτην, ὁ ἐνδοξότερος τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ μακροχρόνιοι σκληροὶ ἀγῶνες διεμόρφωσαν τὸν χαρακτῆρα τοῦ Βασιλείου ἐνεργητικόν, ἀποφασιστικόν καὶ συγκεντρωτικόν, ὥστε οὐδένα σύμβουλον ἠενίχετο. Εἰς τὴν πολιτικὴν ὁ Βασίλειος δὲν ἔδειξε τόσῃν ἰκανότητᾳ ὅσην εἰς τὰ στρατιωτικά, αὐστηρός, λιτός, οἰκονόμος καὶ ἀδιάφορος πρὸς κάθε ματαιότητα. Κατὰ τὰς τελευταίας του στιγμὰς ἐζήτησε νὰ ταφῆ ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης ἔξω τῶν τειχῶν, εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως, ὅπου ἐγίνοντο στρατιωτικαὶ συγκεντρώσεις. Εἶναι ἀληθές ὅτι πλησίον του δὲν ἐμορφώθησαν πολιτικοὶ ἄνδρες οὔτε ἐφρόντισε περὶ καλῶν διαδόχων του. Διὰ τοῦτο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' (1025) σημειοῦται παρακμὴ καὶ ἀνικανότης τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν καὶ αὐτοκρατόρων. ✓

✓ 20. Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες

Τὸν Βασίλειον διεδέχθησαν ἕξ αὐτοκράτορες, γόνιοι τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (μέχρι τοῦ 1056), κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνίκανοι καὶ ἀπειροί, ὡς ὁ ἀδελφός του τὸ πρῶτον Κωνσταντῖνος Η' (1025 - 1028), ὅστις ἐφρόντιζε μόνον διὰ τὸ κυνήγι, τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰς ἵπποδρομίας.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ἡ θυγάτηρ του Ζωή, ἡ ὁποία ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν σύζυγόν της Ρωμανὸν τὸν Ἀρ-

γυρὸν ἢ Ἀργυρόπουλον (1028 - 1034), ὅστις ὑπῆρξεν ἐντελῶς ἀνίκανος.

Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἡ Ζωὴ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν δεύτερον σύζυγόν της, τὸν Μιχαήλ Δ΄ τὸν Παφλαγόνα (1034 - 1041) καὶ κατόπιν τὸν θετὸν υἱόν της Μιχαήλ Ε΄ τὸν Κλαφάτην, ἀνεψιὸν τοῦ Μιχαήλ Δ΄. Ὁ Μιχαήλ Ε΄ ἀπεμάκρυνε τὴν Ζωὴν εἰς μοναστήριον, ἀλλὰ ὁ λαὸς ἠγάπα τὴν Ζωὴν, παρὰ τὰς ἀνοησίας της, διότι ἦτο νόμιμος κληρονόμος τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου. Τόσον βαθεῖα ἦτο ἡ ἀνάμνησις τοῦ Βασιλείου Β΄, ὥστε τὸ πλῆθος ἔριφε ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν δυναστείαν αὐτοῦ. Ὁ Μιχαήλ Ε΄ ἐτυφλώθη καὶ ἐξωρίσθη δι' αὐτό, ἡ δὲ Ζωὴ ἔλαβεν εἰς προχωρημένην ἡλικίαν καὶ τρίτον σύζυγον τὸν Κωνσταντῖνον Θ΄ τὸν Μονομάχον (1042 - 1055), ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ζωῆς (1054) ἐβασίλευσεν ὡς νόμιμος κληρονόμος αὐτῆς.

Ὁ γενναῖος τότε στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα καί, συλλέξας στρατόν, ἐνῶ εὐρίσκετο εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, ἐπροχώρει διὰ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ πρὸς τὴν Κων/πολιν. Κατ' αὐτοῦ ἐστάλη στρατὸς αὐτοκρατορικός, ὁ ὁποῖος ἐνίκηθη, ἐπληρώθη ὁμως ὁ Μανιάκης καὶ ἀπέθανεν. Ὁ Μονομάχος, ἄμαχος, ὅπως ἦτο, περιεφρονεῖτο ἀπὸ τοὺς στρατιωτικούς καὶ πολλοὶ στρατηγοὶ ἐπανεστίασαν κατ' αὐτοῦ.

Ὁ Μονομάχος ἠλάττωσε τὸν στρατόν, τὴν διεύθυνσιν τῶν θεμάτων ἀνέθεσεν ὄχι εἰς στρατηγοὺς, ἀλλ' εἰς κατωτέρους ὑπαλλήλους, τοὺς πραιτόρας, καὶ ἐπέβαλεν ἀντὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑποχρεώσεων τὴν πληρωμὴν χρημάτων, τὰ ὁποῖα ἐχρειάζετο διὰ τὴν σπάταλον ζωὴν του. Ὁρθῶς δὲ ὁ ἱστορικός Κεδρηνὸς παρατηρεῖ (2, 609), ὅτι « ἐξ ἐκείνου τοῦ βασιλέως (τοῦ Μονομάχου) καὶ τῆς ἐκείνου ἀσωτείας . . . τὰ Ρωμαίων ἤρξατο φθίνειν πράγματα ».

Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Θ΄ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ νεωτέρα ἀδελφὴ τῆς Ζωῆς Θεοδώρα, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ τελευταία βασιλοσαστῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Ἀξιοσημείωτα εἶναι τρία γεγονότα, τὰ ὁποῖα συνέβησαν ἐπὶ τῶν τελευταίων βασιλέων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας : Πρῶτον ἡ ἐμφάνισις νέων ἐχθρῶν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τῶν Πατινακῶν εἰς τὸν Δούναβιν, τῶν Νορμανδῶν εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, καὶ τέλος τῶν Τούρκων εἰς τὴν Περσίαν.

Οἱ Πατσινάκαι, συγγενεῖς τῶν Τούρκων, εἶχον ἐγκατα-
σταθῆ εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ εἶχον ἰδρύσει κράτος, ἐντεῦθεν δὲ ἐπε-
χείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐπὶ
Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου οἱ Πατσινάκαι ἐπροχώρησαν
μέχρι τῆς Μακεδονίας καὶ συνεκρούσθησαν μετὰ τὸν στρατὸν τοῦ Βυ-
ζαντίου εἰς πολλὰ σημεῖα. Κατ' ἀρχὰς ἐνίκηθησαν οἱ Πατσινάκαι,
ἀλλ' ἦσαν πολυάριθμοι καὶ ἐπροχώρησαν νοτιώτερον, ὅχι μακρὰν τῆς
Κων/πόλεως. Κατὰ μίαν συμπλοκὴν ἔπαισεν ἡρωϊκῶς ὁ περίφημος
στρατηγὸς Κατακαλῶν Κεκαυμένος. Οἱ Πατσινάκαι τε-
λικῶς ἀπεσύρθησαν, ἀφοῦ ἔλαβον ἀρκετὰ χρηματικὰ δῶρα καὶ τί-
λους τιμητικούς.

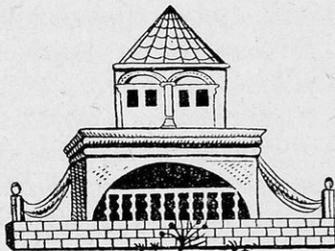
Ἄλλο ἀξιόλογον γεγονός ἐστὶν ἡ διάλυσις τοῦ Ρωσικοῦ κρά-
τους, ἢ ὅποια ὀφείλεται εἰς τὸν αὐτὸν στρατηγὸν Κατακαλῶν. Οἱ
Ρῶσοι, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των Ἰαροσλάβον, ἐπιδραμόντες μετὰ
στρατὸν καὶ στόλον κατὰ τῆς Κων/πόλεως, ὑπέστησαν ἀληθῆ πενω-
λεθρίαν, διότι μετὰ τὸ ὑγρὸν πῦρ ἐκάη μέρος τοῦ ρωσικοῦ στόλου καὶ
πανικόβλητοι οἱ Ρῶσοι ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἔνθα κατὰ χι-
λιάδας ἐπνίγησαν. Ὁ δὲ Κατακαλῶν κατέκοψε τοὺς Ρῶσους ἐπιστρέ-
φοντας εἰς τὴν χώραν των. Ὁ αὐτοκράτωρ παρηκολούθησε τὴν ναυ-
μαχίαν, ὡς ἄλλοτε ὁ Ζέρξης ἀπὸ τοῦ Αἰγάλεω τὴν ἐν Σαλαμίῃ.

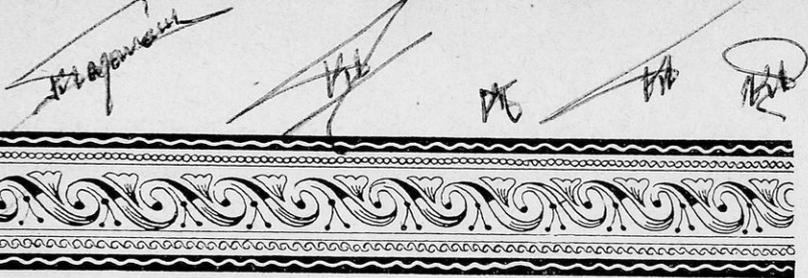
Ἐκτοτε οἱ Ρῶσοι δὲν ἀπασχολοῦν τὸ Βυζάντιον, διότι διηρέθη
τὸ κράτος των, περιῆλθεν εἰς ἀναρχίαν καὶ ὑπετάγη εἰς τοὺς Μογ-
γόλους, οἱ ὅποιοι εἶχον ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Πολὺ βραδύτερον ἢ
Ρωσία διωργανώθη ἐκ νέου καὶ ἀπετέλεσε τὸ μέγα Ρωσικὸν κράτος
τῶν νεωτέρων χρόνων.

Σημαντικώτερον ἔτι γεγονός τῶν χρόνων τούτων ἐστὶν τὸ
ὀριστικὸν σχίσμα Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκ-
κλησίας (1054), ὅτε ἐν Κων/πόλει πατριάρχης ἦτο ὁ φιλόδοξος
Μιχαὴλ Κηρουλάριος, λέγων ὅτι μικρὰ διαφορὰ ὑπάρχει
μεταξὺ ἱερωσύνης καὶ βασιλείας. Οἱ λόγοι, οἱ προκαλέσαντες τὸ σχί-
σμα τῶν ἐκκλησιῶν, ἦσαν αἱ περὶ πρωτεῖων ἀξιώσεις τοῦ πάπα
καὶ δογματικοί, διότι οἱ δυτικοὶ εἶχον προσθέσει εἰς τὸ Σύμβολον τῆς
Πίστεως τὸ filioque, δηλ. ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ
τοῦ Υἱοῦ. Ὁ πατριάρχης εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα ἀντέταξε τὴν
ἰσότητά ὄλων τῶν Ἐκκλησιῶν.

Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ σχίσμα ἐγένετο μετὰ ἐπιπολαιότητα καὶ ἡ Ἐκ-

κλησία δὲν ἐβοήθησε τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνάγκην τῆς φιλίας τοῦ πάπα, ὅπως καταπολεμήσῃ τοὺς ἐπικινδύνους Νορμανδούς. Τὴν ἀκαμψίαν τοῦ ἀνωτάτου κλήρου ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριβὰ τὸ Βυζαντινὸν κράτος, διότι ἀπώλεσεν ὀριστικῶς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, τὴν ὁποίαν κατέλαβον οἱ Νορμανδοί, ὑπὸ τὸν περίφημον ἀρχηγὸν Ροβέρτον Γυσκάρδον. Ἐκτὸς τούτου, καὶ πολλοὶ ἄλλαι ζημιαὶ ἐπηκολούθησαν, διότι ὁ Χριστιανικὸς κόσμος, διαιρεθεὶς εἰς δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα, δὲν ἠδυνήθη νὰ προλάβῃ συμφορὰς νέας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 6ον

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1057—1185)

21. Ἰσαάκιος Α΄ Κομνηνός (1057—1059)

ΙΔΟΜΕΝ ὅτι οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἔφεραν τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς κακὴν κατάστασιν, ὄχι διότι ἦσαν ὅλως ἀνίκανοι, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐξέλεξαν ἰκανοὺς συνεργάτας, ἃν καὶ ὑπῆρξαν πολλοὶ στρατιωτικοὶ ἐξαιρετοὶ, ὡς ὁ Γεώργιος Μανιάκης καὶ ἄλλοι.

Τὴν Θεοδώραν, τὴν τελευταίαν βασίλισσαν τοῦ ἐνδοξοῦ Μακεδονικοῦ οἴκου, διεδέχθη ὁ Μιχαήλ ΣΤ' ὁ Στρατιωτικὸς (1056 - 1057), πιθανώτατα καθ' ὑπόδειξιν τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου. Ὁ Μιχαήλ συμπεριεφέρθη κακῶς πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ παρηγκώνιοε τοὺς ἰκανωτέρους στρατηγούς καὶ πολιτικούς, διὰ τοῦτο ταχέως ἀνετράπη καὶ ἦλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ ἰσχυρὸς ἀνὴρ Ἰσαάκιος Α΄ Κομνηνός (1057 - 1059), ὁ ἀρχηγέτης τῆς μεγάλης δυναστείας τῶν Κομνηνῶν.

Ὁ Ἰσαάκιος εἶχε πολλὰς ἀρετὰς καὶ ἀμέσως ἤρχισε νὰ τακτοποιῇ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὁποῖα εἶχον περιέλθει εἰς ἐλείπειν κατὰστασιν. Περιώρισεν οὗτος ποικίλας δαπάνας καὶ περιέκοψε τὰς δωρεὰς εἰς ἀνώτερα πολιτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα, ἀδιαφορῶν ἂν θὰ καθίστατο ἀντιδημοτικός. Καὶ κατὰ πρῶτον ὁ πατριάρχης Κηρουλάριος, διαφωνήσας πρὸς τὰς οἰκονομίας τοῦ Ἰσαακίου, ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἀξιολόγου ἀνδρὸς Κωνσταντίνου Λειχοῦδη. Δὲν κατώρθωσεν ὁ Ἰσαάκιος κατὰ τὸ διετὲς διάστημα, καθ' ὃ ἐβασίλευσε, νὰ ἐπιφέρῃ ριζικὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν, διότι, προσβληθεὶς ὑπὸ ἀσθενείας, ἀπεσύρθη εἰς τὴν ὀνομαστὴν μονὴν τοῦ Στουδίου, ἀφοῦ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν φίλον του Κωνσταντῖνον Δούκαν (1059 - 1067).

Οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Δουκῶν, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ προσεπάθησαν δι' ἐπαναστάσεων καὶ συνωμοσιῶν νὰ καταλάβουν τὸν θρόνον. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας δὲν διέγνωσε καλῶς τὸν τουρκικὸν κίνδυνον οὔτε ἐφρόντισε δεόντως περὶ τῆς ὀχυρώσεως τῶν συνόρων καὶ περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ στρατοῦ. Καθ' ἣν στιγμήν λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Περσίας εἰσῆρχοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἡ διακυβέρνησις εὕρισκετο εἰς χεῖρας προσώπου ἀκαταλλήλου καὶ κατωτέρου τῶν περιστάσεων.

22. Σελτσούκοι Τοῦρκοι

Τὸ Ἀραβικὸν κράτος ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος ἤρχισε νὰ παρακμάζη, διότι ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ πρώτη ὄρμη τῶν Ἀράβων ἐξητμίσθη καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἔγιναν φιλήσυχοι καὶ ἀπόλεμοι ἔμποροι. Ἡ διάσπασις τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλους λόγους, εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὑποτελῶν λαῶν, εἰς τὴν θρησκευτικὴν διαίρεσιν εἰς Σο υ ν ῖ τ α ς καὶ Σ χ ι ῖ τ α ς καὶ εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἔκτασιν, καθ' ὅσον ἡ μακρυνὴ Ἰσπανία δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποτελεῖ ἕνιαῖον κράτος μετὰ τὴν Μεσοποταμίαν.

Τότε παρουσιάσθη νέος λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, οἱ Τ ο ὕ ρ κ ο ι, οἱ ὅποιοι, διηρημένοι εἰς πολλὰς φυλάς, κατῴκουν τὰς ἀνατολικῶς τῆς Κασπίας θαλάσσης πεδιάδας. Ἐκεῖ ἐδέχθησαν τὸν Ἰσλαμισμὸν, πρᾶγμα σημαντικὸν διὰ τὴν τύχην τῆς Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας, καὶ μετὰ τὸ σφρῖγος νέου λαοῦ καὶ τὴν ὄρμην νεοφωτίστου ἐξεχύθησαν ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Περσίαν, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὁ Ἰσλαμισμὸς αὐτὴν τὴν φορὰν κατέστη ἀπειλητικὸς εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἔμελλε νὰ ἔχη ἀνυπολόγιστους συνεπειάς εἰς τὴν ὑπαρξίν του.

Οἱ πρῶτοι Τοῦρκοι, τοὺς ὁποίους ἐγνώρισε τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἦσαν οἱ Σ ε λ τ σ ο ὕ κ ο ι, ἐπονομασθέντες ἐκ τοῦ ἱκανοῦ των ἀρχηγοῦ Σ ε λ τ σ ο ὕ κ. Τούτους ἐκάλεσεν ὡς μισθοφόρους ὁ χαλίφης τῆς Βαγδάτης πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους του. Ὁ διάδοχος τοῦ Σελτσούκ Το γ ρ ο ὕ λ κατέλαβε τὴν Βαγδάτην καὶ περιώρισε τὸν χαλίφην εἰς τὰ θρησκευτικὰ του καθήκοντα, ἔλαβε δὲ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως (σ ο υ λ τ ἄ ν).

Ἐπὶ τούτου ἤρχισαν φοβεραὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἡ Ἰβηρία, ἡ Ἀρμενία, ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Καππαδοκία δέχονται συχνὰς ἐπιθέσεις, διότι οἱ φρουροὶ τῶν συνόρων δὲν ἀνθίστανται, καθ' ὅσον εἶχον ἀγανακτῆσαι ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ κράτους, οὔτε σιτηρέσιον οὔτε χρήματα λαμβάνοντες. Οἱ Σελτσοῦκοι, ἐκτὸς τοῦ Ἀραβικοῦ, διέλυσαν τὸ Περσικὸν καὶ τὸ Ἀρμενικὸν κράτος καὶ ἤρχισαν νὰ προελαύνουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

23. Ρωμανὸς Δ' Διογένης (1067—1071)

Ἡ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, θανόντος τοῦ ἀνδρός τῆς μετὰ βασιλείαν ἑπτὰ ἐτῶν, ἔλαβε δεῦτερον σύζυγον, τὸν Ρωμανὸν Δ' τὸν Διογένη, γενναῖον στρατηγόν, διακριθέντα εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Πατσινακῶν. Οὗτος ἀνεδείχθη εἰς τῶν ἀνδρειοτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, διότι, ἀντιληφθεὶς τὸν τουρκικὸν κίνδυνον, ἔσπευσε νὰ ὀργανώσῃ τὸν στρατόν, τοῦ ὁποίου ἡ ἐγκύμνασις καὶ ἐπιμελητεία εἶχε πρὸ πολλοῦ παραμεληθῆ.

Ὁ Ρωμανός, ὄξυς καὶ ἐνεργητικὸς ὡς ἦτο, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἐπεχείρησε δύο ἐκστρατείας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Περιώρισε τὰς ληστρονικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι καὶ ὀνομαστοὺς ναοὺς τῶν Χριστιανῶν εἶχον λεηλατήσῃ, καὶ συγχρόνως ἐβελτίωσε τὰ ὄχυρά καὶ ἐνεθάρρυνε τὰς μακρυνὰς φρουράς.

Ἀδικαιολόγητος φαίνεται ἡ τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὴν Ἀρμενίαν, διότι ὁ διάδοχος τοῦ Τογροῦλ Ἄλπ - Ἀρσλάν (1063 - 1075) δὲν ἐσκόπευε νὰ συγκρουσθῆ μετὰ τὸν Βυζαντινὸν καὶ προεκλήθη ἀπὸ τὸν Ρωμανόν, ὅστις, προελάσας εἰς τὴν Ἀρμενίαν, κατέλαβε τὸ Μ α τ ζ ι κ έ ρ τ, πλησίον τῆς λίμνης Βάν.

Ὁ Ἄλπ - Ἀρσλάν, ἐπειδὴ ἦτο ἀνέτοιμος διὰ τὸν ἀγῶνα, ἐζήτησε νὰ συνεννοηθῆ μετὰ τὸν Ρωμανόν, ὅστις δυστυχῶς δὲν ἐδέχθη τὴν εἰρήνην τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος, ἔχων πεποίθησιν εἰς τὸν πολυάριθμον μισθοφορικὸν στρατόν του. ἤρχισε σφοδρὰ μάχη (1071), κατὰ τὴν ὁποίαν, πολεμήσας γενναίως ὁ Ρωμανός, ἐπληγώθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ὁ νικητὴς Ἄλπ - Ἀρσλάν προσηνέχθη μετὰ ἵπποτισμὸν πρὸς τὸν αἰχμαλωτισθέντα αὐτοκράτορα καὶ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν, καθὼς καὶ εἰς τὸν λοιπὸν βυζαντινὸν στρατόν, λαβῶν πολλὰ χρήματα.

Ἡ ἥττα τοῦ Ματζικέρτ ἔχει μεγάλην σημασίαν, ὥστε οἱ Σελτσοῦκοι ἔκτοτε εἰσῆλθον ὀριστικῶς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν ἐξεδιώχθησαν ποτὲ πλέον. Εὐρωπαϊὸς ἱστορικὸς θεωρεῖ τὴν ἥτταν ταύτην ὡς « τὴν μεγαλύτεραν καταστροφὴν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ».

Ἡ εἰδησις τῆς καταστροφῆς τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Ματζικέρτ ἐνίσχυσε τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαήλ Ζ' Δούκας (1071 - 1078), υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, τελείως ἀνίκανος καὶ ἀκατάλληλος διὰ τὰς περιστάσεις. Ὁ γενναῖος Ρωμανός, τυφλωθεὶς, ἐξωρίσθη εἰς μίαν νῆσον τῆς Προποντίδος.

Οἱ Σελτσοῦκοι, ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὰ γεγονότα, κατέλαβον τὴν Μεσοποταμίαν, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ εἰσέβαλον ἐκ νέου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, δηλ. ἡ αὐτοκρατορία ἔχασε χώρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανε τοὺς καλύτερους στρατιώτας καὶ τοὺς διαπρεπεστεροὺς στρατηγούς καὶ εἰσέπραττε τοὺς περισσοτέροισι φόρους. Ἐὰν μετὰ τὸν Ρωμανὸν ἀνῆρχετο εἰς τὸν θρόνον ἰκανὸς αὐτοκράτωρ, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἦσαν τόσον ὀρηκτοὶ οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν προέλασίν των. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ἄλπ - Ἀρσλάν Μαλέκ - Σάχ κατέλαβε τὸ Ἰκόνιον καὶ τὴν Νίκαιαν καὶ τὸ 1079 τὴν Χρυσόπολιν, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τοιοῦτοτρόπως οἱ Σελτσοῦκοι ἵδρυσαν κράτος ἀπέραντον ἀπὸ τοῦ ὠξου καὶ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι Αἰγύπτου καὶ τῶν προθύρων τῆς Κων/πόλεως. Οἱ Τοῦρκοι κατέστησαν πρωτεύουσαν τοῦ Μικρασιατικοῦ τῶν κρατῶν τὴν Νίκαιαν, ἀφοῦ συνήντησαν σοβαρὰν ἀντίστασιν παρὰ τοῦ Βυζαντίου.

Ἐν τῷ μεταξύ ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐστασίασαν καὶ ἠνάγκασαν τὸν ἀνίκανον Μιχαήλ Δούκαν νὰ παραιτηθῆ, ἀνεκήρυξαν δὲ αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην (1078 - 1081), ὅστις ὅμως οὐδὲν σημαντικώτερον τοῦ προκατόχου τοῦ ἐπέτυχεν. Ὁ Βοτανειάτης, ὅπως γίνη δημοφιλῆς, διένειμε δῶρα, χρήματα καὶ ἀξιώματα ἀφειδῶς, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐπῆρκει τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐκιδέχθησε τὸ νόμισμα τὸ βυζαντινὸν καὶ ἐπετάχυνεν οὕτω τὴν κατὰπτωσιν τοῦ κράτους.

Τοῦτον προσεπάθησαν ν' ἀνατρέψουν φιλόδοξοι στρατηγοί, ἀλλ' ἀπέτυχον, διότι ὁ ἰκανὸς στρατηγὸς τοῦ Ἀλέξιου Κομνηνὸς

τούς ἐνίκησε. Δυστυχῶς δὲν ἐπρόσεξαν τὸν ἐξ ἀνατολῶν κίνδυνον οἱ στρατηγοὶ τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' ἐσπατάλησαν χρόνον καὶ χρήμα εἰς ἐμφυλίους ἀγῶνας, ἐνῶ οἱ Τούρκοι ἐστερέωσαν τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς τὴν Βιθυνίαν, ὑπὸ τὸν ἱκανὸν Σουλεϊμάν, ὅστις κατέστη ἀνεξάρτητος καὶ ὠνομάσθη σουλτάνος. Ὁ Σουλεϊμάν συνῆψε συνθήκην μὲ τὸ Βυζάντιον καὶ κατέστη νόμιμος κύριος τοῦ κράτους του, ἀπελευθερώσας δὲ τοὺς δουλοπαροίκους, τοὺς καλλιεργοῦντας τὰ κτήματα τῶν ἀρχόντων τοῦ Βυζαντίου, ἀπέκτησε πιστοὺς ὑπηκόους.

24. Ἀλέξιος Α' Κομνηνός (1081 - 1118)

Ὁ Ἀλέξιος, παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, εἶχε τόλμην, σύνεσιν καὶ πολεμικὴν ἐπιδεξιότητα, ὥστε ἐκυβέρνησε τὸ κράτος καλῶς, παρὰ τὴν κρισιμότητα, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο τοῦτο. Ὁ Ἀλέξιος ὑπεχρέωσε τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην νὰ παραιτηθῆ τοῦ θρόνου καὶ νὰ ἀποσυρθῆ εἰς μοναστήριον, ὅπως συνήθως ἐγένετο, ἐστέφθη δὲ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ. Μὲ τὸν Ἀλέξιον κυρίως ἀρχίζει ἡ ἔνδοξος δυναστεία τῶν Κομνηνῶν, ἡ ὁποία ἐκάθησεν εἰς τὸν θρόνον περισσότερα ἀπὸ 100 ἔτη καὶ ἔδωκε τὴν τελευταίαν λάμψιν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός κατήγετο ἐξ οἰκογενείας στρατιωτικῆς Θρακικῆς (ἐκ τοῦ χωρίου Κόμνη τῆς Θράκης, Κομνηνός ὁ κάτοικος καὶ κατόπιν κατέστη οἰκογενειακός), ἡ ὁποία ἔδωκε πολλοὺς στρατηγοὺς καὶ ἐξαιρέτους πολιτικούς. Πάντας ὑπερέβαλεν ὁ Ἀλέξιος, ὅστις, εὐρῶν τὸ κράτος εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, δηλ. χωρὶς χρήματα, χωρὶς στρατὸν καὶ εἰς ἐσωτερικὸν ἀναβρασμὸν, κατώρθωσε ἐντὸς ὀλίγου χρόνου καὶ τὴν τάξιν νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ τὸ κράτος νὰ σώσῃ ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς.

Ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀλέξιος, οἱ Νορμανδοὶ εἶχον καταλάβει τὰς τελευταίας Βυζαντινὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Σουλεϊμάν καθίστα πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του τὴν Νίκαιαν. Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀλέξιος ἐστράφη κατὰ τῶν Νορμανδῶν, ἀφοῦ ἐξησφάλισε τὰ νῶτά του διὰ συνθήκης μετὰ τοῦ Σουλεϊμάν, βασιλέως τῶν Σελτσούκων Τούρκων.

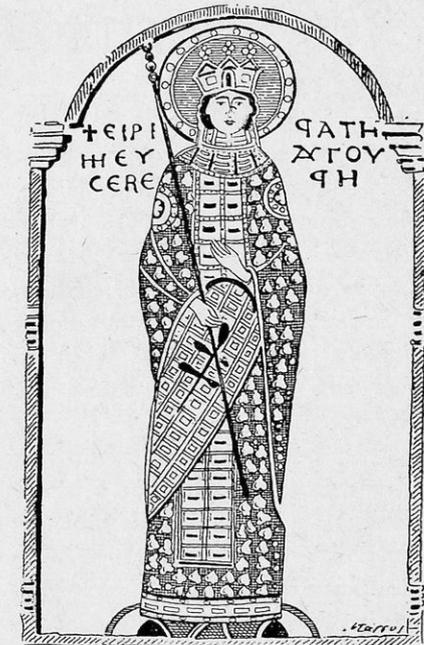
Οἱ Νορμανδοί, ὀρμώμενοι ἐκ τῆς ἐν τῇ Γαλλίᾳ Νορμανδίας, εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ν. Ἰταλίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνος.

Μετά δυσκολίας μέχρι τοῦ 1054 κατελάμβανον πόλεις ἀνηκούσας εἰς τὸ Βυζάντιον, διότι ὁ πάππας συνειργάζετο μετὰ τὸ Βυζάντιον ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν. Ἀπὸ τοῦ 1054 ὁμῶς καὶ ἐξῆς, δηλ. ἀπὸ τοῦ σχίσματος τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ Νορμανδοί, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ πάππας, εὐκόλως κατέλαβον τὰς τελευταίας κτήσεις τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον, ὑπὸ τὸν περίφημον ἀρχηγόν των Ροβέρτον

τον Γυσκάρδον (διάβολον). Ὁ Ροβέρτος ὠδήγησε τοὺς Νορμανδούς του εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐσκέφθη νὰ καταλύσῃ τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὡς πρότερον οἱ Γερμανοὶ ἀρχηγοὶ Ἀλάριχος, Θευδέριχος κ. ἄ.

Ὁ Ἀλέξιος προητοιμάσθη μετὰ πολλῆς προσοχῆς διὰ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι τὸ 1081 ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἠπειρον, εἰς τὸ Βουθρωτὸν τῆς ὁποίας συνήφθη ἡ πρώτη μάχη μετὰ τῶν Νορμανδῶν καὶ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ. Ὁ Ἀλέξιος συνέλεξε στρατὸν μισθοφορικόν καί, ἐπειδὴ τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου πρὸ πολλοῦ εἶχε καταστραφῆ, συνεμάχησε μετὰ τοὺς Ἐνετούς, ἀφοῦ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πολλὰ χρήματα καὶ ἀνταλλάγματα ἐμπορικῆς φύσεως.

Οἱ Ἐνετοὶ ἄλλως τε, βλέ-

46. Εἰρήνη Δούκαινα, σύζυγος Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ (Σφάλτον 12ου αἰῶνος)

ποντες τοὺς Νορμανδούς ὡς ἐπικινδύνους ἀντιπάλους, εὐχαρίστως ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἐνίκησαν τοὺς Νορμανδούς κατὰ θάλασσαν εἰς τὸ Δυρράχιον. Κατὰ ξηρὰν ὁμῶς, ὅπου ἔμελλε νὰ κριθῇ ἡ τελικὴ νίκη, ἔπαθεν ὁ Ἀλέξιος μεγάλην καταστροφὴν, ὁ στρατὸς του διελύθη καὶ πολλοὶ Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ ἔπεσον εἰς τὸ πεδίου τῆς μάχης.

Ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀπεγοσητεύθη, ἀλλ' ὠργάνωσεν ἀντίδρασιν κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι, ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ροβέρτου Βοημόυνον, ἐπροχώρησαν ληστεύοντες τὸν τόπον μέχρι Θεσσαλίας καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Λάρισαν. Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς διὰ κλεφτοπολέμου ἐπέτυχεν τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Λαρίσης καὶ διὰ χρημάτων ἐπέφερε διάλυσιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Βοημούνδου καὶ κατόπιν σκληροῦ ἀγῶνος τελικῶς ἐπέτυχεν ὁ Ἀλέξιος νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἀπὸ τοὺς Νορμανδούς, διότι, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ροβέρτου (1085), ἐξεκένωσαν οὗτοι πάσας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας.

Κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν ὁ Ἀλέξιος ἐπέδειξε γενναιότητα, σύνεσιν καὶ διπλωματικότητα, διότι διὰ χρημάτων ἐπεδίωξε νὰ ὑποκινήσῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Τὸ μόνον σφάλμα τοῦ Ἀλεξίου ὑπῆρξεν ἡ παραχώρησις πολλῶν προνομίων εἰς τοὺς Ἑνετούς, οἱ ὅποιοι ἔλαβον εἰς τὰς χεῖράς των ὅλον τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς, ἀφαιρέσαντες δὲ οὕτω τὰ οικονομικὰ μέσα, ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Ἀλέξιος, εὐθύς ὡς ἀπηλλάγη τῶν Νορμανδῶν, ἐστράφη κατὰ τῶν Πατινακῶν, οἱ ὅποιοι ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς Βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, κατερχόμενοι μέχρι τῆς Θράκης. Ὁ Ἀλέξιος, ὅπως φέρη ἀντιπερισπασμὸν εἰς αὐτούς, ἦλθεν ὁ ἴδιος μὲ πολλὸν στόλον εἰς τὸν Δούναβιν, ἀλλ' ἠττήθη καὶ μόλις κατάρθωσε νὰ διασωθῇ. Τότε ὁ Ἀλέξιος κατάρθωσε διὰ χρημάτων νὰ στρέψῃ τοὺς Κομάνουζ (τουρκικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὰ Ἀλτάια ὄρη ἐκκινήσαντας) κατὰ τῶν Πατινακῶν, οἱ ὅποιοι τὸ 1091 ὀλοσχερῶς ἐνίκηθησαν καὶ οὕτω ἀπηλλάγη τοῦ δευτέρου αὐτοῦ φοβεροῦ ἐχθροῦ.

Ἐκτοτε ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, μετὰ τὴν συντριβὴν δηλ. τῶν Νορμανδῶν καὶ Πατινακῶν, ἐσχεδίαζε νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους τῆς Μ. Ἀσίας, ὅτε ἐνεφανίσθησαν οἱ πρῶτοι σταυροφόροι, οἱ ὅποιοι ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τοῦ Βυζαντίου καὶ παρεσκεύασαν τὴν ὑποδοῦλωσίν του εἰς τοὺς Τούρκους.

Αἱ ἐκστρατεῖαι αὗται τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τῶν Τούρκων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἁγίων Τόπων λέγονται εἰς τὴν ἱστορίαν Σταυροφορία καὶ περὶ αὐτῶν εὐρύτερον λόγον κάμνομεν κατωτέρω. Κατὰ τὴν Α' σταυροφορίαν ὁ Ἀλέξιος

Κομνηνός κατώρθωσε με εξαιρετική διπλωματική ικανότητα να ανακτήσει την Νίκαιαν και τὰ δυτικά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, Σμύρνην, Ἐφεσον κ.λ.π., βραδύτερον δὲ τὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου, ὅλην τὴν νοτιὰν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας μέχρι τῆς Ἀντιοχείας καὶ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἑσωτερικοῦ.

Τοιοιούτρόπως ἐπὶ Ἀλεξίου (1118) ἡ αὐτοκρατορία εἶχεν ἀνακτήσει σημαντικὸν μέρος ἐκ τῶν Ἀσιατικῶν κτήσεις τῆς καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι, ἐὰν δὲν ἐγίνοντο αἱ σταυροφορίαι, ὁ Ἀλέξιος θὰ ἔσταμάτα διὰ παντὸς τὴν τουρκικὴν προέλασιν.

✓ 25. Ἰωάννης Β' Κομνηνός (1118 - 1143)

Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ὁ Ἀλέξιος ὤρισε διάδοχον τοῦ θρόνου τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωάννην, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνει πολλὰς συμβουλὰς, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ « Μ ο ὕ σ α ι Ἀ λ ε ξ ι ἄ δ ε ς », ὡς λ. χ. « τὸ ἔργον ἡγοῦ τιμιώτερον λόγων » κ. ἄ.

Ὁ Ἰωάννης Β' συνήνωνεν ἐξαιρετικὴν μόρφωσιν, ὕψος ἤπιον καὶ γενναίοφρον, προσεῖλκυσε δὲ ἀμέσως τὴν ἀγάπην τῶν ὑπηκόων του, οἱ ὅποιοι τὸν ἐπωνόμασαν Κ α λ ο ἰ ω ἄ ν ν η ν, οἱ δὲ ξένοι ἀπλῶς Καλὸν. Ὀλίγοι αὐτοκράτορες ὡσὰν τὸν Ἰωάννην Κομνηνὸν ἐκάθησαν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου, διότι οὗτος συνεδύαζε πνευματικὴν ὑπεροχὴν, ἰσχυρὰν θέλησιν, στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ εὐθύτητα εἰς τοὺς πολιτικούς του σκοποὺς. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδείχθη ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας καὶ τῆς σπατάλης καὶ τὰς ἀντιλήψεις του αὐτὰς προσεπάθησε νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωσίαν, δίδων τὸ παράδειγμα ἐκ τοῦ παλατίου του.

Ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, διαγνώσας περισσότερον παντὸς ἄλλου αὐτοκράτορος τὴν σημασίαν τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, προσεπάθησε ν' ἀνακτήσῃ τὰς ὑπὸ τῶν Σελτσούκων Τούρκων κατεχομένης χώρας. Ἐκστρατεύσας ὁ ἴδιος ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἔσχεν ἐπιτυχίαν, ἀπελευθέρωσας τὴν Λαοδικίαν, τὴν Σωζόπολιν καὶ ἄλλα ὄχυρά.

Ἦναγκάσθη ὁμως νὰ ἐπιστρέψῃ ταχέως, διότι οἱ Πατινάκαι ἐπανήρχισαν τὰς ἐπιδρομὰς των μέχρι τῆς Θράκης. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνός κατενίκησε τοὺς Πατινάκας παρὰ τὴν Β ε ρ ὴ ν, τὴν σημερινὴν Στάρρα - Ζαγορά, ὅπου ἡ σφαγὴ αὐτῶν ὑπῆρξε τόσον ἀγρία

καὶ ἔξοντωτική, ὥστε δὲν ἀναφαίνονται πλέον εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἡ νίκη αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μία ἐκ τῶν σπουδαιότερων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, εἰς ἀνάμνησιν δὲ αὐτῆς ἱδρυσεν ὁ Ἰωάννης « τ ῆ ν τ ῶ ν Πα τ σ ι ν α κ ῶ ν λε γ ο μ ῆ ν η ν τ ε λ ε τ ῆ ν ».

Ὁμοίως ὁ Ἰωάννης ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρους, ὑποχρεώσας αὐτοὺς νὰ ἀνακηρύξουν ἡγεμόνα τῶν ἀνθρώπων ἀφωσιωμένον εἰς τὴν Κων/πολιν, καὶ ἔστερέωσε τὰ σύνορα τοῦ κράτους του πρὸς βορρᾶν. Ἐπειτα ἐπανῆλθεν οὗτος ἐναντίον τῶν Σελτσούκων Τούρκων, προετοιμαζόμενος διὰ μεγάλην ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἔχων ὡς πρότυπον τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ. Εἰς κινήγιον ὁμως ἀγριοχοίρων εἰς τὴν Κιλικίαν ἐπληγώθη καὶ ἀπέθανε (1143) ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του, μόλις 55 ἐτῶν, καὶ μετὰ βασιλείαν 24 ἐτῶν. Βασιλικαὶ τριήρεις ἔφερον τὴν σεπτὴν σορὸν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν Κων/πολιν, ὅπου ἐτάφη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Παντοκράτορος.

Τὸ μοναδικὸν λάθος τῆς βασιλείας του Ἰωάννου, καθὼς καὶ ὅλης τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, εἶναι ἡ παραμέλησις τοῦ ναυτικοῦ. Ἐνῶ ἄλλοτε ὁ στόλος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐδέσποζε τῶν θαλασσῶν, τῶρα οἱ Ἰταλοὶ, οἱ Ἐνετοὶ καὶ Πισᾶται κυριαρχοῦν εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἀντελήφθη τὸ κακὸν διὰ τὸ Βυζαντινὸν ἀποτέλεσμα τῶν χορηγηθέντων εἰς τοὺς Ἐνετοὺς προνομίων καὶ ἐπεχείρησε νὰ τὰ ἀφαιρέσῃ, πλὴν ὁμως ἠναγκάσθη νὰ τὰ ἀνανεύσῃ, διότι οἱ Ἐνετοὶ τοῦ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον καὶ ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων.

26. Μανουὴλ Α΄ Κομνηνὸς (1143 - 1180)

Ὁ Ἰωάννης ὠρίσε διάδοχόν του τὸν μικρότερον υἱόν του Μανουὴλ, διότι διέκρινε εἰς αὐτὸν ἰκανὰ προσόντα καὶ ἀρετάς. Καὶ πράγματι ἀπέβη εἰς τῶν γενναιοτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, διότι ἐσχέδιασε νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν παλαιὰν αὐτοκρατορίαν. Ὁ ἡρωϊκὸς αὐτὸς βασιλεὺς, πάντοτε αἰσιόδοξος καὶ δυναμικὸς, συνελάμβανε μεγαλειπήβολα σχέδια καὶ ἐπεχειρεῖ πολλοὺς πολέμους, ὄχι πάντοτε ἀναγκαίους, ἔξαντλῶν οὕτως οἰκονομικῶς τὸ κράτος.

Ἰδιαίτερον γνώρισμα τοῦ Μανουὴλ εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς

Λατίνους, τῶν ὁποίων ἐθαύμαζε τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ προσεπάθησε νὰ εἰσαγάγῃ ταῦτα εἰς τὸ κράτος του. Διὰ τοῦτο ἐθαυμάσθη εἰς τὴν Δύσειν περισσότερο ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἑλληνας αὐτοκράτορας.

Ἐπὶ Μανουὴλ οἱ Νορμανδοὶ ἐπανέλαβον τὰς ἐπιχειρήσεις των

47. Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ἡ σύζυγός του Μαρία

(Μικρογραφία 12ου αἰῶνος, τῆς ἐν Ρώμῃ Βατικανῆς Βιβλιοθήκης)

(1147) κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὸν βασιλέα των Ρογῆρον Β', καὶ κατέλαβον ταχέως τὴν Κέρκυραν, διότι οἱ κάτοικοι, ἔχοντες παράπονα, λόγῳ τῆς καταθλιπτικῆς φορολογίας, δὲν ἀντέστησαν. Ἐπίσης οἱ Νορμανδοὶ ἠρήμωσαν τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὐβοίαν καὶ ἐπροχώ-

ρησαν μέχρι τῶν Θηβῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἡ πρωτεύουσα τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ πόλις αὕτη ἦτο πολὺ πλουσία ἀπὸ τὴν ταπητουργίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν τῆς μετάξης. Οἱ Νορμανδοὶ διήρπασαν τὰς οἰκίας, τὰ καταστήματα καὶ αὐτὰς τὰς ἐκκλησίας, ἔσυραν αἰχμαλώτους τοὺς εὐπορωτέρους τῶν κατοίκων καὶ μετέφερον εἰς τὴν Σικελίαν τοὺς ἐργάτας τῶν μεταξουργείων, ἐπιτυχόντες δι' αὐτῶν νὰ ἀναπτυχθῇ οἴκοι ἢ καλλιέργεια τῆς μετάξης.

Οἱ Νορμανδοὶ ἐκ Βοιωτίας μετέβησαν εἰς τὴν Κόρινθον, ἡ ὁποία ἦτο τὸ δεύτερον βιομηχανικὸν κέντρον μετάξης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν Κορίνθῳ τὰ αὐτὰ ἔπραξαν, διήρπασαν τὰ πάντα, ἠχμαλώτισαν τοὺς πλουσιωτέρους καὶ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς εἰδικευμένους τεχνίτας τῆς μετάξης. Ὡς ἐκ τούτου τὸ ἀκμαῖον ἐμπόριον καὶ ἡ πλουσία βιομηχανία τῆς Ἑλλάδος ὑπέστησαν θανάσιμον πλήγμα καὶ τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους ἐμειώθησαν.

Ὁ Μανουήλ, ἐνῶ ἠτοιμάζετο ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν, ἠμποδίσθη ἀπὸ τοὺς Οὐγγυροὺς καὶ τοὺς ἐπαναστατήσαντας, τῇ ὑποκινήσει τοῦ Ρογήρου, Σέρβους, τοὺς ὁποίους ὁμως κατῶρθωσε νὰ νικήσῃ, στραφεὶς ἀμέσως ἔπειτα κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Ἑνετῶν καὶ κατόπιν μακρῶν καὶ σκληρῶν ἀγῶνων, ἀέκκτησεν ὁ Μανουήλ τὴν Κέρκυραν, ὅπου ἐφονεύθη ὁ γεναῖος ναύαρχος Στέφανος, ὅστις διὰ τὸ βραχὺ του ἀνάστημα ἐλέγετο Κ ο ν τ ο σ τ έ φ α ν ο ς. Βραδύτερον ὁ Μανουήλ ἐξεδίωξεν ὀριστικῶς τοὺς Νορμανδοὺς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ἐσταμάτησεν ὁμως ἔως ἐδῶ, ὡς ὄφειλεν, ἀλλὰ μετέφερε τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὄνειροπολῶν ἀνάκτησιν τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορίας, σχέδιον τὸ ὁποῖον ἐξώργισε τοὺς συμμάχους του Ἑνετοὺς.

Μετὰ πολλὰς περιπετείας ἠναγκάσθη ὁ Μανουήλ νὰ συνάψῃ εἰρήνην μὲ τοὺς Νορμανδοὺς καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰταλίαν, ἔδωσεν ὁμως εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, ἐναντι τῆς βοήθειάς των, πολλὰ προνόμια, πρὸς περιορισμὸν τῶν ὁποίων ἠναγκάσθη βραδύτερον νὰ παραχωρήσῃ οἰκονομικὰς καὶ ἐμπορικὰς εὐκολίας καὶ εἰς τοὺς Γενουάτας καὶ Πισάτας. Ὁ Μανουήλ, ἐκτὸς τῶν πολέμων πρὸς τοὺς Νορμανδοὺς, ἔταλαιπωρήθη καὶ μὲ τοὺς σταυροφόρους τῆς δευτέρας σταυροφορίας, οἱ ὁποῖοι, λόγῳ τῶν τροφίμων, ἤρχοντο εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἐγχωρίους. Τὰς μοιραίας ταύτας συγκρούσεις γνωρίζων ὁ Μα-

νουήλ, ώχύρωσε καλύτερον τὰ τείχη τῆς Κων/πόλεως διὰ κάθε ἐνδεχόμενον καὶ διεβίβασε τοὺς σταυροφόρους τὸ ταχύτερον διὰ τῶν πλοίων του εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ἐπίσης ὁ Μανουήλ ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ Ἰκονίου καὶ ἐπανελημμένως ἐνίκησεν αὐτοὺς, σχεδιάζων ριζικὴν ἐκκαθάρισιν τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τελικῶς ὅμως παρὰ τὸ Μυριοκέφαλον (1176) ὁ στρατὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ κατεστράφη, πολλοὶ γενναῖοι στρατηγοί, ὡς ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ἐφονεύθησαν, καὶ αὐτὸς ὁ Μανουήλ ἐτραυματίσθη. Εὐτυχῶς οἱ Τοῦρκοι ἐδέχθησαν εἰρήνην καὶ δὲν ἐπεδίωξαν τὴν ὀριστικὴν καταστροφὴν τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἰδίως ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ ἤττα τοῦ Μυριοκεφάλου (1176) συνεπλήρωσεν ἐκείνην τοῦ Ματζικέρτ (1071) καὶ δι' αὐτῶν ἡ Μ. Ἀσία παρεδόθη ὀριστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους.

Ὁ ἀκαταπόνητος αὐτοκράτωρ Μανουήλ ἐξηκολούθησε τοὺς πολέμους του ἐναντίον τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ 1180, ὅποτε ἀπέθανεν, ἀφήσας μνήμην ἡρωικοῦ βασιλέως, τοῦ ὁποίου τὰ κατορθώματα καὶ αἱ ἀνδραγαθίαι ἐπηνέθησαν ὑπὸ πολλῶν ποιητῶν καὶ ρητόρων.

27. Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ (1180 - 1185)

Τὸν Μανουήλ διεδέχθη ὁ δευτερότοκος υἱὸς του Ἀλέξιος Β' (1180 - 1183), ὁ ὅποιος ὡς ἀνήλικος (11 ἐτῶν) ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρὸς του Μαρίας, δευτέρας συζύγου τοῦ Μανουήλ. Ἡ βασιλομήτωρ Μαρία ἦτο Γαλλίς καὶ καθολικὴ τὸ θρήσκευμα. Ἡρχισε λοιπὸν ὑπόκωφος ἀναβρασμὸς τοῦ λαοῦ διὰ τὴν κακὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ ὁ ἐξάδελφος τοῦ Μανουήλ Ἀνδρόνικος Α' Κομνηνός, ἐκθρονίσας τὸν Ἀλέξιον, κατέλαβε τὸν θρόνον (1183 - 1185).

Ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε πολλὰς ἀρετάς, ὡς ἀνδρείαν, διπλωματικὴν ἰκανότητα, ἀλλὰ καὶ μεγάλα ἐλαττώματα, ἀσυνειδησίαν καὶ σκληρότητα μέχρις ἀγριότητος. Ὄταν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ, κατεδίωξε πάντας τοὺς ἀντιπάλους του, τὴν Μαρίαν καὶ τὸν υἱὸν τῆς Ἀλέξιου ἐφόνευσεν, τὸν δὲ ἔνδοξον νικητὴν τῶν Οὐγγρων Ἀνδρόνικον Κονοστέφανον ἐτύφλωσεν, ἐπροκάλεσε δὲ καὶ μεγάλην σφαγὴν

τῶν Λατίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ φίλων του. Ταῦτα πάντα προδίδουν τὸ ἀπάνθρωπον καὶ τὴν βαρβαρότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Ἄνδρονίκου.

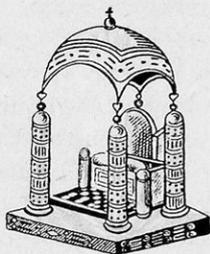
Τὰ τόσα ἐγκλήματα τοῦ Ἄνδρονίκου ἐπροκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ ἤρχισαν νὰ ὀργανώνωνται στάσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἐζητήθη μάλιστα καὶ ἡ βοήθεια τῶν ξένων, ὡς τοῦ βασιλέως τῶν Νορμανδῶν Γουλιέλμου Β' (1166 - 1189). Ὁ Γουλιέλμος ἐνόμισεν ὅτι ἦλθεν ἡ κατάλληλος εὐκαιρία νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρον τῶν προκατόχων του, δηλ. νὰ καταλάβῃ τὴν Κων/πολιν. Ὁργανώσας λοιπὸν στόλον καὶ στρατὸν ὁ Γουλιέλμος, ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Δυρράχιον καὶ ταχέως ἔγινε κύριος τούτου, διότι δὲν εὔρε σοβαρὰν ἀντίστασιν. Κατόπιν διὰ τῆς Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας ἔφθασαν οἱ Νορμανδοὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου ἦλθε καὶ ὁ στόλος αὐτῶν ἐκ 200 πλοίων, ἀφοῦ κατέλαβε προηγουμένως τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους.

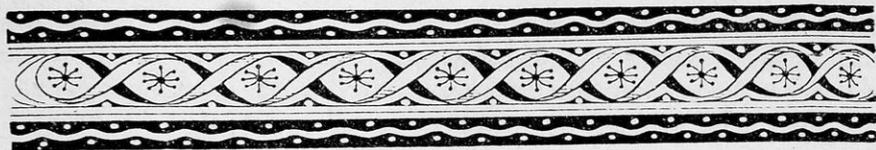
Ἡ Θεσσαλονίκη μετὰ ἡρωϊκὴν ἀμυνὰν ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι ἐλεηλάτησαν, ἔσφαξαν καὶ διέπραξαν παντὸς εἶδους ἀσχημίας. Διηρπάγησαν αἱ οἰκίαι, αἱ ἐκκλησῖαι καὶ τὰ καταστήματα, ἀπολύτως τίποτε δὲν ἔμεινεν, οὔτε ἔνδυμα οὔτε τροφή, τὸ νὰ ἔβλεπέ τις ἐνδεδυμένον πολίτην ἦτο σπανιώτατον πρᾶγμα. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καὶ περίφημος λόγιος Εὐστάθιος περιέγραψε μὲ τὰ ζωηρότερα χρώματα τὴν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, ἡ ὁποία διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας. Ὁ ἴδιος ὁ Εὐστάθιος ὑβρίσθη καὶ ἐσύρθη ἀπὸ τὸν πώγωνα, εὐτυχῶς ὅμως βραδύτερον ἀφέθη ἐλεύθερος καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του βοηθῶν τοὺς δυστυχεῖς Θεσσαλονικεῖς.

Οἱ Νορμανδοὶ, ἀφοῦ ἐλήστευσαν τὴν Θεσσαλονίκην, ἐφιλοδόξησαν νὰ καταλάβουν τὴν Κων/πολιν καὶ ἐν τμήμα στρατοῦ ἐβάδιζε πρὸς τὴν Πρωτεύουσάν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ λαὸς ἠγανάκτησε καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ Ἄνδρόνικος, συλληφθεὶς, ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακὴν. Κατόπιν διεπομπεύθη καί, ὀδηγηθεὶς εἰς τὸν Ἰππὸδρομον, ἐκρεμάσθη ἀπὸ τῶν ποδῶν, μέχρις ὅτου στρατιώτης, εὐσπλαχνισθεὶς αὐτόν, τὸν ἐφόνευσε διὰ τοῦ ξίφους. Κατόπιν ὁ λαὸς ἐπευφήμησεν αὐτοκράτορα τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγέλον, ἀρχηγέτην νέας δυναστείας, τῆς τῶν Ἀγγέλων.

Οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἄνδρονίκου ἱστορικοὶ ἐπιτίθενται κατ' αὐ-

τοῦ, ἰδίως ἔσοι υπέστησαν συμφορὰς ἐξ αἰτίας του. Ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε φυσικὰ προσόντα, ἀλλ' ἔστερεῖτο ψυχικῶν καὶ ἠθικῶν προτερημάτων, διὸ ἡ κυβέρνησις του υπῆρξεν ἀθλία καὶ ἐπεσώρευ-
σεν εἰς τὸ κράτος πολλὰς συμφορὰς. Ἀξίζει ὅμως ν' ἀναφέρωμεν ὅτι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔδειξε λαμπρὰν διαγωγὴν, τὰ φορολογικὰ τοῦ λαοῦ βάρη ἠλάφρωσε, τὰς πολυδαπάνους αὐλικὰς ἐορτὰς κατήργησε, τὴν δικαιοσύνην ἐβελτίωσε δι' ἐκλογῆς εὐσυνειδήτων ἀνδρῶν, καὶ δραστηρίως εἰργάζετο διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς διοικητικῆς μηχανῆς. Θὰ ἠδύνατο νὰ γίνη ὁ καλύτερος τῶν Κομνηνῶν καὶ ὁ ἀνακαινιστὴς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐὰν εἶχεν εὐσυνειδησίαν καὶ κατήχετο ἀπὸ ἠθικὰς ἀρχάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 7ον

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ (1185 - 1204)

28. Ἰσαάκιος Ἄγγελος (1185 - 1195)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ τῶν Ἀγγέλων, συγγενῆς τῶν Κομνηνῶν, κατήγετο ἀπὸ τὴν Φιλαδέλφειαν. Τρεῖς αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐβασίλευσαν ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀγγέλων ἐπὶ 20 ἔτη ἀπὸ τὸ 1185 - 1204.

Κατὰ τύχην ὁ ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας Ἰσαάκιος Ἄγγελος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου. Εἶχε λάβει σύζυγον τὴν Μαργαρίταν, κόρην τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, καὶ ἐπῆλθεν οὕτω σύσφιγξις τῆς οὐγγρο-ἐλληνικῆς συμμαχίας. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Ἰσαάκιος εἶχε μίαν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν κατὰ τῶν Νορμανδῶν, χάρις εἰς τὸν ἱκανὸν στρατηγόν του Ἀλέξιον Βρανᾶν.

Οἱ Νορμανδοί, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, εἶχον τραπῆ εἰς λεηλασίας καὶ ἐστρέφοντο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ στρατηγὸς Βρανᾶς ἐνίκησε παρὰ τὸ Δημητρίτσι τῆς περιφερείας Σερρῶν τῆς Μακεδονίας τοὺς Νορμανδούς. Οὗτοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν ὀριστικῶς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὸ Δυρράχιον, χωρὶς νὰ πραγματοποιήσουν τὸ παλαιὸν των ὄνειρον, τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τοῦ Βρανᾶ ἔδωκεν αἴγλην εἰς τὸν Ἰσαάκιον Ἄγγελον, διὰ τοῦτο δὲ σύγχρονοι ἱστορικοὶ ὀνομάζουν τὸν Ἰσαάκιον δεύτερον Θεόν, ἐλευθερωτὴν καὶ τυραννοκτόνον.

Ἄλλην περιπέτειαν εἶχεν ὁ Ἰσαάκιος μὲ τοὺς Βουλγάρους ἡγεμόνας, τοὺς ἀδελφούς Πέτρον καὶ Ἀσάν. Οὗτοι ἐπανεστάτησαν,

λόγω τῆς βαρείας φορολογίας καὶ τῆς κακῆς διοικήσεως τοῦ Βυζαντίου, καὶ κατέλαβον τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν τῶν Βουλγάρων Π ρ ε σ λ ἄ β α ν. Τότε ὁ Ἰσαάκιος ἐξεστράτευσε ἐναντίον αὐτῶν, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπέφευγον τὴν κατὰ μέτωπον μάχην καὶ κατεπύουσαν τὸν βυζαντινὸν στρατὸν μὲ κλεφτοπόλεμον.

Τελικῶς ὁ Ἰσαάκιος συνῆψε εἰρήνην μὲ τοὺς ἐπαναστάτας, ἀφοῦ ἔλαβεν ὄμηρον τὸν μικρότερον ἀδελφὸν τοῦ Πέτρου Ἰωάννην, τὸν ἔπειτα βασιλέα τῶν Βουλγάρων Ἰ ω ν ν ἰ τ σ η ν ἢ Σ κ υ λ ο γ ἰ ἄ ν η ν, (1188). Διὰ τῆς συμφωνίας ἀνεγνωρίσθη ἀνεξάρτητος ἡ ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τοῦ Δουνάβεως Βουλγαρία, μὲ πρωτεύουσαν τὸ Τύρναβον. Μετὰ τῶν Βουλγάρων εἶχον ἐνωθῆ αἱ πέραν τοῦ Δουνάβεως βλαχικαὶ φυλαί, αἱ ὁποῖαι ἐξεχύθησαν μέχρι Θεσσαλίας, τὴν ὁποῖαν κατέκτησαν καὶ ὠνόμασαν Μ ε γ ἄ λ η ν Β λ α χ ἰ α ν.

Ὁ Ἰσαάκιος ἦτο ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ ἐπιβληθῆ εἰς τοὺς Βουλγαροβλάχους, διότι ὁ Ἀσάν ἐστέφη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Τυρνάβου τ σ ἄ ρ ο ς τ ῶ ν Β ο υ λ γ ἄ ρ ω ν καὶ τ ῶ ν Ρ ω μ α ἰ ῶ ν.

Ἄλλος κίνδυνος ἐφάνη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου ἀπὸ τὴν Δύσιν, οἱ σταυροφόροι τῆς Γ' σταυροφορίας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γερμανοῦ βασιλέως Φ ρ ε ι δ ε ρ ἰ κ ο υ Β α ρ β α ρ ὄ σ σ α. Ὁ Ἰσαάκιος, διὰ τῆς συμφωνίας τῆς Ἀδριανουπόλεως (1190), ἀπηλλάγη τῶν σταυροφόρων καὶ ἐστράφη πρὸς νέον σοβαρὸν κίνδυνον, τοὺς Σέρβους.

Οἱ Σέρβοι συνειργάσθησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, Οὔγγρων καὶ σταυροφόρων, διὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὸ κράτος των. Ὁ ἀρχηγὸς των Σ τ έ φ α ν ο ς Ν ε μ ἄ ν ι α κατῶρθωσε νὰ αὐξήσῃ τὸ Σερβικὸν κράτος καὶ νὰ συμπεριλάβῃ τὴν Ἐρζεγοβίνην, τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν Παραδουνάβειον Σερβίαν.

Ὁ Ἰσαάκιος, τὸ 1190, ἐνίκησε παρὰ τὸν Μοράβαν τοὺς Σέρβους, ἔδειξε ὅμως μετριοπάθειαν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν αὐτονομίαν των. Ἐπίσης ἀπενεμήθη ὁ τίτλος τοῦ σ ε β α σ τ ο κ ρ ἄ τ ο ρ ο ς εἰς τὸν Στέφανον.

Δὲν δύναται ν' ἀρνηθῆ τις ὅτι ὁ Ἰσαάκιος εἶχεν ἐπιτυχίας στρατιωτικὰς, ἀλλ' εἰς τὴν οἰκονομικὴν πλευρὰν καὶ γενικῶς τὴν ἐσωτερικὴν δὲν ἐνδιεφέρθη ὅσον ἔπρεπε. Ἐκιβδήλευσε τὸ νόμισμα, ἀφήρεσε τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, διὰ νὰ ἔχη εἰς τὴν

αύλην του μεγάλην πολυτέλειαν. Ἡ μεγάλη σπατάλη τοῦ Ἰσακίου ἐπετάχυνε τὴν κατὰπτωσιν καὶ παρακμὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Δὲν ἐδίστασεν ὁ Ἰσαάκιος νὰ ἀνανεώσῃ τὰ οἰκονομικὰ προνόμια τῶν Ἰταλῶν, δηλ. Ἑνετῶν, Γενουατῶν καὶ Πισατῶν, τὰ ὁποῖα προεκάλεσαν τὴν οἰκονομικὴν καταστροφὴν τοῦ Βυζαντίου.

Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ περιβάλλον του οὐδὸλος βοήθησε τὸν Ἰσαάκιον εἰς τοὺς σοβαροὺς κινδύνους. Ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐπαναστάτουν καὶ ἤρχοντο συχνὰ εἰς συνεννοήσεις μὲ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ κράτους, διὰ νὰ πραγματοποιήσουν τὴν φιλοδοξίαν των.

Χειρότερα ὄλων τῶν στάσεων εἶναι τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου, ὅστις, ἐκθρονίσας τὸν Ἰσαάκιον καὶ τυφλώσας ἀγρίως, τὸν ἔκλεισεν εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ὡς Ἀλέξιος Γ'.

29. Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος (1195 - 1203)

Οὗτος ἐκυβέρνησε τὸ κράτος πολὺ ἄσχημα καὶ παρεσκεύασε τὴν πτώσιν του. Ὑπῆρξε σπάταλος, ὅπως καὶ ὁ Ἰσαάκιος, προσπαθῶν διὰ τῶν χρημάτων νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς συνωμότας καὶ φίλους του. Τὸν στρατὸν ὅλως ἀπερισκέπτως διέλυσεν ἀδιαφορῶν διὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας.

Ὁ Ἀλέξιος Γ', ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ περιορίσῃ τὰς λεηλασίας τῶν Βουλγάρων, ὑπεκίνησεν ἐσωτερικὰς ἐπαναστάσεις εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Τελικῶς ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ προφυλάξῃ τὰς ἐπαρχίας του ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἀναγκαῖαι εἰς αὐτούς. Ὄταν ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους ὁ Ἰωάννης (1197 - 1207), ἡ διοίκησις τοῦ κράτους ἐβελτιώθη. Οὗτος ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν πάπαν τῆς Ρώμης Ἰννοκέντιον Γ' καὶ ἐστέφθη ὑπ' αὐτοῦ τσάρος (1204).

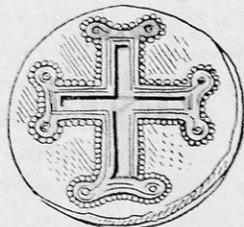
Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου τὸ Βυζάντιον ἀπώλεσεν ὅλως διόλου τὴν ἐπίδρασίν του εἰς τὴν Σερβίαν.

Ὁ Ἀλέξιος ἀνενέωσε τὸ 1198 τὰ οἰκονομικὰ προνόμια μὲ τοὺς Ἑνετούς, οἱ ὁποῖοι ἀπαλλάσσονται παντὸς φόρου καὶ ἐμπορεύονται ἐλευθέρως εἰς τὰς πόλεις. Ἡ τόσον πλεονεκτικὴ θέσις τῶν Ἑνετῶν ἐπέφερε τὴν τελείαν ἐξάντλησιν τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ Βυζαντίου.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν συνέβησαν ἐπὶ Ἀλεξίου Γ' πολλαὶ στάσεις. Φιλόδοξοι ἰσχυροὶ ἄρχοντες δὲ ἐσεβάσθησαν τὸν Ἀλέξιον, ὡς τυφλώσαντα τὸν ἀδελφόν του, ἐκηρύσσοντο ἀνεξάρτητοι καὶ προεκάλεσαν τὸ ταχύτερον τὸν διαμελισμὸν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ὁ Γ α β ρ ᾱ ς, εἰς τὸν Πόντον καὶ τὴν Παφλαγονίαν ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, εἰς τὸ Νάυπλιον, Ἄργος καὶ Κόρινθον ὁ Λέων Σγουρός κ. ἄ. ἀνεκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ἄρχοντες.

Ἄλλὰ καὶ ὁ τυφλωθεὶς Ἰσαάκιος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἡσυχάσῃ, διότι ἤθελε νὰ δώσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱὸν του, τὸν ὁποῖον ἔστειλεν εἰς τὴν Δύσιν, ἵνα εὕρῃ βοήθειαν κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Διὰ τῆς ἐνεργείας του ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου ἔφερε τοὺς σταυροφόρους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ ταχύτερον καὶ οὕτω ἠλώθη τὸ πρῶτον ἢ πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204).

Οἱ αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων δὲν ἐπέδειξαν σεβασμὸν πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου, τοῦ ὁποῖου προεκάλεσαν τὴν καταστροφὴν. Οὔτε συνείδησιν τῶν καθηκόντων των εἶχον οὔτε καὶ τῆς πραγματικότητος σαφῆ ἀντίληψιν. Ἡ τύχη ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸν θρόνον διὰ νὰ συντομεύσουν τὸ νῆμα τῆς χιλιετοῦς καὶ ἐνδόξου ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Μοιραῖον ἦτο τὸ θανάσιμον πλῆγμα εἰς τὸ Βυζάντιον νὰ τὸ δώσουν τὰ χριστιανικὰ κράτη τῆς Δύσεως καὶ ὄχι οἱ τοσάκις πολιορκήσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀλλόθρησκοι ἐπιδρομεῖς.

*Βασιλείου και
εως την Αδριανού*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 8ον

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ Β' ΠΕΡΙΟΔΟΥ (641 - 1204)

30. Νομοθεσία και Διοίκησης

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ τῶν Βυζαντινῶν φθάνει εἰς μεγίστην ἀκμὴν ἀπὸ τὸ 850 - 1050, ἦτοι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Διότι οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν ἔλαβον δρακόντεια μέτρα εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Ἐβελτίωσαν τὴν διοίκησιν, περιώρισαν τὴν ἔκτασιν τῶν θεμάτων καὶ ἐτροποποίησαν τὴν ἰσχύουσαν νομοθεσίαν.

Ἐπὶ τῶν δύο πρώτων Ἰσαύρων ἐδημοσιεύθη ὁ Ἄστικὸς κῶδιξ, ὀνομαζόμενος Ἐκλογή, προσηρμοσμένος εἰς τὰς λαϊκὰς συνηθείας καὶ εἰς τὸ νέον πνεῦμα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Κατηργήθη ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου καὶ ἡ διάκρισις πλουσίων καὶ πτωχῶν ὡς πρὸς τὰς ποινάς.

Ἐπίσης ἐξεδόθη ὁ στρατιωτικὸς κῶδιξ, ὁ ναυτικὸς καὶ ὁ γεωργικὸς. Διὰ τούτων ἐρρυθμίζοντο τὰ τοῦ στρατοῦ, ἐπροστατεύετο ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία καὶ ἐξησφαλίζοντο εὐνοϊκαὶ συνθήκαι διαβιώσεως εἰς τοὺς γεωργοὺς. Ἡ καλυτέρευσις τῆς γεωργίας ἐφείλκυσε τὴν ἀμέριστον προσοχὴν τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, διότι βᾶσις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ κράτους ἦτο ἡ γεωργία. Κατόπιν τῶν προστατευτικῶν μέτρων ὑπὲρ τῶν μικρῶν κτηματιῶν καὶ ἐναντίον τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων παρατηρεῖται ἀκμὴ τοῦ γεωργικοῦ κόσμου. Διότι αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις διεμοιράσθησαν εἰς ἀγρότας, οἱ ὅποιοι, ὡς κύριαι τῆς γῆς, ἀπέβησαν πιστοὶ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ καλοὶ στρατιῶται καὶ γεωργοί.

Ἐπίσης οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς ἐφρόντισαν καὶ διὰ τὰς ἐργαζομένας τάξεις τῶν τεχνιτῶν καὶ ἐμπόρων, ὠργανωμένων εἰς συν-

τεχνίας. Τὰ ἡμερομίσθια αὐστηρῶς ὠρίσθησαν, αἱ τιμαὶ τῶν προϊόντων ἐκανόνισθησαν καὶ ἐπατάχθη ἡ αἰσχροκέρδεια. Ὑπῆρχε καὶ τέλειον σύστημα μονοπωλείων εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερον ἦτο τῆς μετάξης, διότι ἀπέφερε κολοσσιαῖα κέρδη εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον.

Μὲ τὴν ἐξαίρετον ὀργάνωσιν τῆς γεωργίας, βιομηχανίας καὶ ἐμπορίου εὐρίσκοντο τὰ δημόσια οἰκονομικὰ εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν. Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὅμως οἱ ποικιλώνυμοι Φράγκοι ἤρχισαν νὰ διασχίζουσι τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς σταυροφόροι, καὶ νὰ ἐγκαθίστανται εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς λιμένας αὐτοῦ, τὰ δημόσια ἔσοδα ὀλιγοστεύουν. Ἐνετοί, Πισᾶται καὶ Γενουᾶται ἀναλαμβάνουσι εἰς χεῖράς των τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐμπορίου καὶ, ἐξησφαλισμένοι μὲ προνόμια, ἀπαλλάσσονται τῆς βαρείας φορολογίας. Διὰ τοῦτο παρατηρεῖται αἰσθητὴ μείωσις τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἀπόλυτος μονάρχης καὶ ἔφερε διάδημα καὶ στολήν, ὡς οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας. Εἶχεν ἀπεριόριστον καὶ ἀνεξέλεγκτον ἐξουσίαν. Ἦτο ἀνώτατος ἄρχων εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς κρατικῆς μηχανῆς, ἐπόπτης τῆς διοικήσεως, ἀνώτατος δικαστής, νομοθέτης καὶ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Τὸν βασιλέα περιέβαλλον οἱ ὑπουργοί, ὀνομαζόμενοι **λογοθέται**. Ὁ μέγας **δρογγάριος** ἦτο ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν, ὁ μέγας **δέστικος** ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, καὶ **κοιέστωρ** ἦτο ὁ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης. Τὴν διοίκησιν τῆς Πρωτευούσης εἶχεν ὁ **ἐπαρχος**, ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν σημερινὸν δήμαρχον καὶ ἀστυνομικὸν διευθυντὴν.

Τὸν βασιλέα ἐπίσης περιέβαλλον δύο συμβούλια, ἡ **σύγκλητος** καὶ τὸ **σιλεντιάριον** (λατ. *silentium*=σιγή), ὀνομαζόμενον οὕτω ἐπειδὴ ἀθορύβως συνεζητοῦντο αἱ μεγαλύτεραι ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Τὰ πάντα ἐξηρτῶντο ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις διὰ τῶν διπλωματικῶν του ὑπαλλήλων κατώρθωνε νὰ διατηρῆ φιλικὰς σχέσεις μὲ τοὺς γείτονας λαούς. Πρὸς τοῦτο παρείχετο χρῆμα ἄφθονον, ἐμπορικὰ διευκολύνσεις, ἀξιώματα καὶ τίτλοι εἰς ξένους πρίγκιπας. Κατὰ τὴν ὑποδοχὴν ἀπεσταλμένων ξένων κρατῶν ἐτελοῦντο ἐν Κων/πόλει πολυτελεῖς ἑορταί, πρὸς ἐπίδειξιν πλοῦτου καὶ ἰσχύος.

31. Ἡ παιδεία .

Παραλλήλως συνεχίζεται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τὴν παιδείαν. Ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεταρρυθμίσεως γίνονται πολλὰ βήματα πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ὁ ἀδελφὸς τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας, ὁ καῖσαρ Βάρδας, ἀναδιωργάνωσε περὶ τὸ 860 τὸ Πανδιδακτήριον, τὸ ὅποιον εἶχεν ἰδρύσει τὸ 425 ὁ Θεοδόσιος ὁ Β΄. Ἦδη διδάσκονται εἰς αὐτὸ ἡ γραμματικὴ, ἡ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία, ἡ ρητορικὴ, τὰ μαθηματικὰ καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Συνδυάζεται καταλλήλως ἡ σπουδὴ τῶν ἱερῶν βιβλίων μετὰ τῆς ἐρευνῆς τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Μετὰ ἓνα αἰῶνα, περὶ τὸ 950 μ. Χ., ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Ζ΄ τοῦ Πορφυρογεννήτου, αἱ ἀνώτεραι σχολαὶ τῆς πρωτεύουσας ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀνθησιν. Οἱ φοιτηταὶ γίνονται πάντοτε δωρεὰν δεκτοὶ καὶ ἠδύναντο νὰ φθάσουν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας. Οἱ καθηγηταὶ ἐξελέγοντο κατόπιν αὐστηρᾶς δοκιμασίας, διότι ἔθεωροῦντο ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ σεβαστότερα ἀξιώματα τοῦ κράτους.

Κατὰ τὸ 1050, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, τὸ Πανεπιστήμιον γνωρίζει νέαν ἀκμὴν. Εἰς ἀπὸ τοὺς πλέον σημαντικοὺς σοφοὺς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, γίνεται ὁ ἀναδιοργανωτὴς του.

Ὁ λόγιος οὗτος ἐχρημάτισεν ὑπουργὸς τοῦ Μονομάχου καὶ πολλῶν μετὰ ταῦτα αὐτοκρατόρων. Τὴν δόξαν του ὅμως ὤφειλε κυρίως εἰς τὴν καρποφόρον διδακτικὴν ἐργασίαν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅπου ἔλαβε τὸν τίτλον Ὑπατοσφῶν φιλοσόφων καὶ ἐδίδασκε τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ψελλοῦ γίνεται γνωστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἀφοῦ καὶ Ἄραβες πηγαίνουν νὰ γίνουν μαθηταὶ του.

Τὴν ἐκπαιδευτικὴν κίνησιν συμπληρῶνουν αἱ ἰδιαιτέρας συγκεντρώσεις, αἱ ὅποια ἰδίως ὀργανώνονται εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ Φώτιος καλεῖ εἰς τὴν οἰκίαν του τοὺς φίλους του καὶ ἐκεῖ ἀναλύει τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ποιητάς. Συχνάκις ἐγένοντο διαλέξεις εἰς δημόσια μέρη, ὡς εἰς στοὰς καὶ εἰς τὸ παλάτιον, ὅπου διεήγοντο συζητήσεις ἐπὶ θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν παιδείαν ἔχει τὸ βιβλίον. Τοῦτο

προσεπάθησαν κατά τους χρόνους τούτους νὰ διαδώσουν ὅσον ἡδύ-
ναντο περισσότερο. Ὁ πάπυρος, κατεσκευασμένος ἀπὸ τὰς Ἴνας τοῦ
ὁμώνυμου φυτοῦ τοῦ ποταμοῦ Νείλου, ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς γραφι-
κὸς χάρτης ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Περισσότερον ὁμως διαδεδομένη
ὑπῆρξεν ἡ περγαμηνή, δέρμα δηλαδή ζῶου κατειργασμένον εἰς τρό-
πον ὥστε ἐγίνετο πολὺ λεῖον, κατάλληλον διὰ γραφήν. Εἶτε ὁ πά-
πυρος ἐχρησιμοποιεῖτο εἶτε ἡ περγαμηνή, ἐστοίχιζον πάρα πολὺ τὰ
βιβλία, διότι ἐγράφοντο διὰ τῆς χειρός, καλούμενα χ ε ι ρ ὄ γ ρ α -
φ α. Μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ ἀπαιτοῦντο διὰ νὰ καταρτισθοῦν βι-
βλιοθήκαι. Διὰ νὰ μορφωθῇ ὁ κόσμος εἰργάσθησαν πολὺ οἱ μοναχοί,
οἱ ὁποῖοι διέδωσαν τὸ βιβλίον. Τὰ μοναστήρια ὑπῆρξαν τὰ τυπο-
γραφεῖα, ὅπου ἐγίνετο συστηματικὴ ἐργασία τῆς ἀντιγραφῆς τῶν
ἀρχαίων Ἑλληνικῶν συγγραμμάτων. Εἰς μεγάλην αἴθουσαν εἰς ὑπη-
γόρευε καὶ πολλοὶ ἔγραφον. Ἐπειτα λόγιοι ἄνδρες διώρθωνον τὰ
ἀντίγραφα. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἔκαμε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κων-
σταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.

Ὅλοι ἐνδιεφέροντο διὰ τὸ βιβλίον καὶ τὴν διάδοσίν του, οἱ πλού-
σιοι, οἱ λόγιοι, οἱ ἄρχοντες καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ αὐτοκράτορες. Διὰ
τὴν συγκέντρωσιν χειρογράφων καὶ καταρτισμὸν βιβλιοθηκῶν
ἔστελλον εἰς ὅλα τὰ μέρη εἰδικούς συλλέκτας. Σπουδαιότεραι βιβλι-
οθήκαι ἦσαν ἡ τοῦ Παλατίου καὶ ἡ τοῦ Πανεπιστημίου.

32. Τὰ Γράμματα

Ἡ δευτέρα αὕτη περίοδος παρουσιάζει τὸ γνῶρισμα ὅτι, ἐπὶ
δύο αἰῶνας περίπου, ἀπὸ τὸ 650 ἕως τὸ 850, δὲν ὑπάρχει σπουδαία
πνευματικὴ ἀνάπτυξις. Τὴν ἰκμάδα τῆς διανοητικῆς δραστηριό-
τητος ἐξαντλεῖ ἡ εἰκονομαχία καὶ μόλις ἐπὶ Θεοφίλου βλέπομεν νὰ
διακρίνωνται διακεκριμένοι λόγιοι, φιλόσοφοι καὶ μαθηματικοί.
Διότι ὁ ἴδιος ὁ Θεόφιλος, ὡς φιλόκαλος ἡγεμῶν, ἐπροστάτευσε μὲ
θέρμην περισσὴν τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας.

Γενικῶς ὁμως τῆς μακρᾶς ταύτης περιόδου τὰ Γράμματα εἶδον
ἀκμὴν, θεολογικὰ συγγράμματα, φιλολογικά, ἱστορικά, ποιητικά
καὶ ἐγκυκλοπαιδικὰ ἔργα εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

Εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς περιόδου ταύτης ἀνήκει ὁ Ἰω-
άννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ ὁποῖος ἀπέθανε τὸ ἔτος 754.

Οὗτος ἐγεννήθη καὶ ἔδρασεν εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς εἰ-
κονομαχίας. Ἡ ἐκκλησία τὸν ἐτίμησεν ὡς ἅγιον. Ὁ Ἰωάννης ὁ Δα-
μασκηνὸς ὑπῆρξε φιλόσοφος, διὰ δὲ τῶν πραγματειῶν του συνετέ-
λεσε νὰ διαδοθῇ πολὺ ἡ σπουδὴ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἄλλὰ τὴν μεγαλυτέραν του φήμην ὀφείλει εἰς τὴν μελέτην τῶν
θεολογικῶν ζητημάτων. Τὸ σπουδαιότερον ἔργον τοῦ Δαμασκηνοῦ
εἶναι ἡ Πη γ ἡ τ ῆ ς γ ν ὡ σ ε ω ς, ἥτοι ἐγχειρίδιον τῆς δογματι-
κῆς. Εἰς αὐτὸ ἀνασκευάζει ἑκατὸν περίπου αἵρέσεις καὶ ἀποδεικνύει
τὴν ἀλήθειαν τῶν δογμάτων τῆς ὀρθοδοξίας. Τὸ ἔργον του Ἀ π ο -
λ ο γ η τ ι κ ὸ ς λ ὸ γ ο ς ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τῶν
εἰκόνων, τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ὁ κυριώτερος ὑπέρμαχος. Θεωρεῖται
ὡς συγγραφεὺς τ ῆ ς Ὁ κ τ ω ἡ χ ο υ. Ἐγραψε καὶ Ὑ μ ν ο υ ς, ἀλλ'
εἰς γλῶσσαν δυσνόητον διὰ τοὺς πολλοὺς. Διὰ τὴν εὐγλωττίαν του
ὁ Δαμασκηνὸς ὠνομάσθη Χ ρ υ σ ο ρ ρ ὶ α ς.

Ἐπίσης ἡ ἱστορία παρουσιάζεται με πολλοὺς ἀντιπροσώπους
κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας διακρίνεται ὁ Λ έ ω ν ὁ Δ ι -
ά κ ο ν ο ς. Οὗτος ἐξιστόρησε τὰ κατορθώματα τοῦ Φωκᾶ καὶ τοῦ
Τσιμισκῆ. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς εἰκονομαχίας χρονογράφοι
εἶναι ὁ Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητῆς καὶ ἀργότερον ὁ Γεώργιος ὁ Ἀ-
μαρτωλὸς καὶ ὁ Γεώργιος Κεδρηνός.

Ἀξιόλογος ἱστοριογράφος τῆς περιόδου τῶν Κομνηνῶν εἶναι
ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (γεννηθεῖσα τὸ 1083), κόρη τοῦ αὐτοκράτορος
Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ Ἄννα ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πα-
τρὸς της καὶ ὠνόμασεν αὐτὴν Ἀ λ ε ξ ι ᾶ δ α. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι
ἀξιόλογον, κυρίως διότι χαρακτηρίζει εὐστοχώτατα τοὺς σταυροφό-
ρους τῆς πρώτης σταυροφορίας. Τὴν συνέχειαν τῆς Ἀλεξιάδος εὐρί-
σκομεν εἰς δύο ἄλλους ἱστορικούς, τὸν Ἰωάννην Κίνναμον καὶ Νική-
ταν Χωνιάτην. Ὁ Χωνιάτης ἔγραψε τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου
τοῦ Ἀλεξίου Α' μέχρι τοῦ 1204, ὅτε οἱ Λατῖνοι ἐκυρίευσαν τὴν Κων-
σταντινούπολιν.

Χρονογράφοι τῶν χρόνων τούτων εἶναι ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς
καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς.

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν Κομνηνῶν ἐκαλλιεργήθη καὶ ἡ ποίησις.
Οἱ Βυζαντινοὶ ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν ὑποθέσεις,
τὰς ὁποίας πραγματεύονται εἰς στίχους. Ὁ σοφώτερος ἀπὸ τοὺς λο-

γίους τούτους είναι ὁ Ἰωάννης Τζέτζης, ὁ ὁποῖος ἔγραψε ποιήματα ἱστορικά, φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικά.

Οἱ περισσότεροι ὅμως ἀπὸ τοὺς λογίους αὐτοὺς ἦσαν πτωχοὶ καὶ παρεπονούντο διὰ τοὺς ἐλαχίστους καρπούς τῶν πνευματικῶν κόπων των. Ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος εἶναι ὁ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος (12ος αἰών), αὐτοκαλούμενος Πτωχοπρόδρομος. Ἐγραψε μυθιστορήματα εἰς στίχους καὶ ἄλλα ποικίλα ποιήματα εἰς πολὺ εὐτράπελον ὕφος. Εἰς ταῦτα ἐμιμήθη τοὺς σατυρικοὺς διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ με ἐπιτυχίαν.

Τὸ σημαντικώτερον ὅμως γεγονός ἀπὸ ἀπόψεως λογοτεχνικῆς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς δημώδους ποιήσεως. Τῆς ποιήσεως ταύτης ἵχνη εὐρίσκομεν κατὰ τοὺς προηγουμένους αἰῶνας. Εἰς αὐτὴν ἀνήκουν ἄσματα τῶν τριόδων, ἐπευφημίαι καὶ παροιμιώδεις ἐκφράσεις, τὰ πειράγματα τοῦ Ἴπποδρόμου. Δημιουργήματα ἐπίσης τῶν παλαιότερων χρόνων εἶναι καὶ ὁ στίχος τῶν ἄσματων, ὁ πολιτικὸς στίχος.

Ἄλλ' ἡ δημώδης ποίησις ἤρchiσε νὰ δημιουργηθῆται κυρίως εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὸν 8ον αἰῶνα. Τὰ ἠρωϊκὰ κατορθώματα τῶν μεγάλων πολέμων ἄφηνον ζωνηρὰ ἵχνη εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Ἰδιαιτέρως οἱ ἀδιάλειπτοι ἀγῶνες τοῦ κράτους εἰς τὰ ἀνατολικά σύνορά του ἀπὸ τὴν Συρίαν ἕως τὴν Κασπίαν ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴν νὰ ἀναπτυχθῆ ἡ δημώδης ποίησις. Ἀπὸ τοὺς σκληροὺς λοιπὸν ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Ἀράβων ἀπὸ τοῦ 8ου—11ου αἰῶνος ἐγεννήθησαν τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀναλογίαν με τὰ κλέφτικα τραγούδια τῆς δουλείας. Τὰ ἀκριτικὰ τραγούδια ἀναφέρονται εἰς ἕνα ἦρωα, τὸν Βασίλειον Διγενῆ Ἀκρίταν, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀντιπρόσωπος ὄλων τῶν ἄλλων πολεμιστῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα σφύζονται μέχρι σήμερον παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἄδονται ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τῆς Κύπρου. Ἡ ἀκριτικὴ ποίησις εἶναι ἡ πρώτη δημώδης νεοελληνικὴ ποίησις.

Τὸν 12ον αἰῶνα συνετέθη ἐν ἠρωϊκὸν ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα. Τὸ ἔπος τοῦτο διετηρήθη εἰς χειρόγραφα διεσκευασμένα. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Διγενῆ περιγράφονται οἱ ἀγῶνες τῶν ἀκριτῶν καὶ τῶν ἀπελατῶν. Ὁ Διγενὴς ἡμέραν καὶ νύκτα μάχεται κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου, διὰ νὰ καθυ-

ποτάξη τούς άπίστους και νά ύπερασπισθῆ τήν Ρωμανίαν, ὅπως ἔλεγετο τὸ κράτος, και τήν Ὀρθοδοξίαν. Ὁ Διγενής εἶναι ὁ ἔθνικὸς ἥρωσ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ και συμβολίζει τούς άκαταπαύστους άγῶνας τοῦ ἔθνους ὑπὲρ πίστεως και πατρίδος.

33. Αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι

Νέον εἶδος τῆς περιόδου ταύτης εἶναι και ἡ ἐγκυκλοπαιδεία. Τόση δὲ ἦτο ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς, ὥστε ἡ περίοδος ἀπὸ τὸ 850 ἕως τὸ 1050 δύναται νά ὀνομασθῆ ἐποχὴ τῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν. Οἱ λόγιοι κατὰ τήν περίοδον ταύτην ἀρχίζουν νά τακτοποιοῦν τὰς ποικίλας γνώσεις, αἱ ὁποῖαι περιείχοντο εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων, και ἰδίως μετὰ τὸ τέλος τῆς εἰκονομαχίας. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι.

Ἡ ἀξία τούτων ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι διέσωσαν πολλὰ ἀποσπάσματα ἔργων, τὰ ὁποῖα ἐχάθησαν. Ἄλλοι λόγιοι ἔκαμνον σχόλια και ἐρμηνείας λέξεων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἀξιόλογος σχολιαστῆς τοῦ Ὀμήρου εἶναι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος. Μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων πνευματικῶν φυσιογνωμιῶν τοῦ Βυζαντίου κατατάσσεται ὁ Φώτιος (820 - 891), τοῦ ὁποίου τὸ μνημειῶδες ἔργον ἡ Μυριόβιβλος περιέχει ἀναλύσεις και κριτικὴν 280 συγγραφέων. Ὁ Φώτιος ἔγραψεν ἐπίσης θεολογικά συγγράμματα και λεξικόν, ἀνέδειξε δὲ ἀξιολόγους μαθητάς, ὡς τὸν Νικόλαον Μυστικόν και τὸν Ἀρέθαν.

Ἄλλος ἀξιόλογος πνευματικὸς ἡγέτης τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς (1018 - 1079). Τὰ ἔργα του εἶναι ἀναρίθμητα και ποικίλου περιεχομένου: φιλοσοφικά, μαθηματικά, γεωγραφικά, ἰατρικά, θεολογικά και λαογραφικά. Ὁ Ψελλὸς ἀντιπροσωπεύει ὅλας τὰς ἐπιστήμας. Ἐπὶ τινα χρόνον ἐχρημάτισε καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπίσης ἐξιστόρισεν οὗτος τὰ γεγονότα τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ Μακεδόνων.

Ἰδιαιτέρως ἀξιόλογοι εἶναι οἱ Βίοι Ἀγίων ἡ Συναξαρία, περιέχοντα βίους ἁγίων και μαρτύρων. Κυριώτατος συναξαριστῆς τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Συμεὼν ὁ Μεταφράστης, ἀκμάσας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος.

Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐγνώρισεν ἀκμὴν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Οἱ βασιλεῖς ἔκτισαν νέα ἀνάκτορα ἢ διεσκεύασαν τὰ παλαιά, διὰ τὰ προσαρμόσουν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας ἐθιμοτυπίας τῆς αὐλῆς. Ὁ Θεόφιλος ἰδιαιτέρως ἐλάμπρυνε τὸ Παλάτιον με μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας. Ἰδιαιτέρως πολυάριθμα ὑπῆρξαν καὶ τὰ ἄλλα κτήρια, με τὰ ὁποῖα ὁ Θεόφιλος ἐστόλισε τὴν Πρωτεύουσαν.

Ἐπίσης ἐξηκολούθησαν νὰ κτίζου καὶ ναοὺς κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων

ἀπεκρυσταλλώθη ὡς νέος ρυθμὸς ναοδομίας ὁ σταυροειδῆς μετὰ τρούλλου.

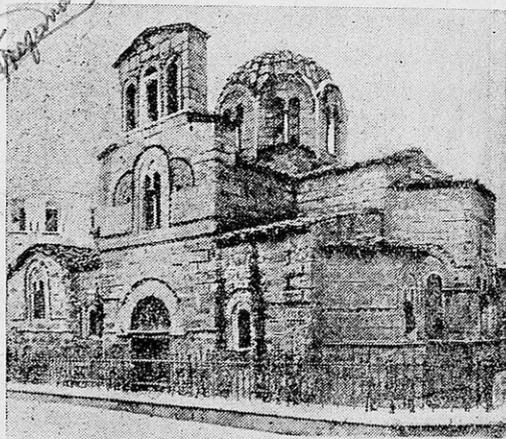
Ὁ ρυθμὸς οὗτος ἐπεκράτησεν εἰς ὀλόκληρον τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν μέχρι τῆς πτώσεώς της (1453).

Ἀντιπρόσωπος τοῦ ναοῦ τούτου εἶναι ἡ λεγομένη «Νέα Ἐκκλησία τοῦ Παλατίου» ἀφιερωμένη εἰς τὴν Θεοτόκον, τὴν ὁποῖαν ἔκτισεν ὁ Βασίλειος Α΄ ὁ Μακεδών ὡς ναὸν τοῦ Παλατίου.

Ὁ ναὸς οὗτος εἶχε πέντε τρούλλους, ἓνα κεντρικὸν καὶ τέσσαρας διαγωνίους, εἰς σχῆμα σταυροῦ. Δυστυχῶς δὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι περίφημοι ναοὶ τῆς Πρωτεύουσας, οἱ ἀνεγερθέντες ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων.

Τὸν 11ον αἰῶνα, ἐπὶ Κομνηνῶν, οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ διαμορφώνονται ἐν Κων/πόλει μετὰ πλουσιωτέρου ἀρχιτεκτονικοῦ διακόσμου. Μεγαλυτέρα ἐλαφρότης καὶ ἀνάτασις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν παρατηρεῖται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ναοὺς τῆς Κων/πόλεως, πνεῦμα λιτότη-

48. Ὁ ἐν Ἀθῆναις ναὸς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων (11ος αἰὼν)

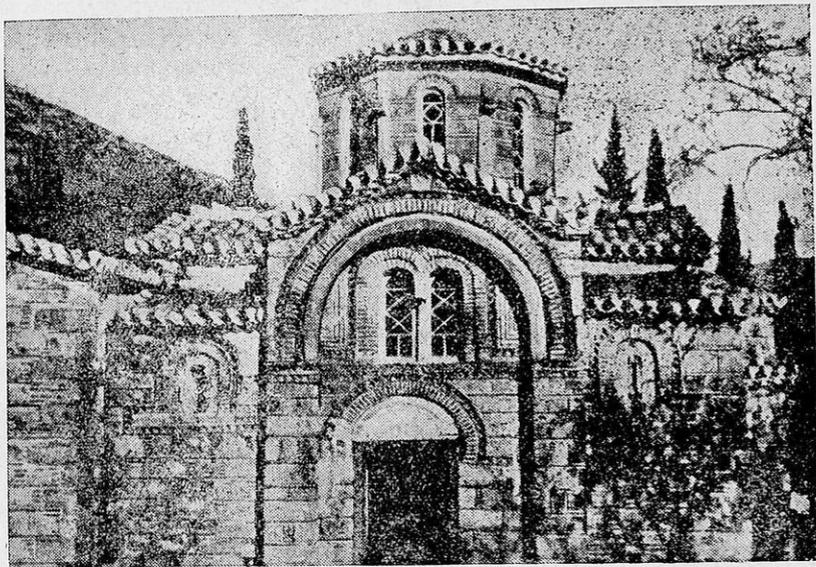
πέντε τρούλλους, ἓνα κεντρικὸν καὶ τέσσαρας διαγωνίους, εἰς σχῆμα σταυροῦ. Δυστυχῶς δὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι περίφημοι ναοὶ τῆς Πρωτεύουσας, οἱ ἀνεγερθέντες ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων.

Τὸν 11ον αἰῶνα, ἐπὶ Κομνηνῶν, οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ διαμορφώνονται ἐν Κων/πόλει μετὰ πλουσιωτέρου ἀρχιτεκτονικοῦ διακόσμου. Μεγαλυτέρα ἐλαφρότης καὶ ἀνάτασις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν παρατηρεῖται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ναοὺς τῆς Κων/πόλεως, πνεῦμα λιτότη-

τος και διαυγείας διακρίνει τους ναούς της Ἑλλάδος. Ἐκ τούτων οἱ σταυροειδείς ἀποβαίνουν ἀληθῆ ἔργα τέχνης, μὲ ἀρίστην διάπλασιν και τελειότητα κατασκευῆς. Τοιούτου τύπου ναοὶ εἶναι οἱ Ἁγιοι Θεόδωροι, ἡ Καπνικαρέα και ἡ Καισαριανή.

Τὸν 12ον αἰῶνα οἱ σταυροειδείς ναοὶ τῆς Ἑλλάδος φθάνουν εἰς τὸ κορυφωμα τῆς τεχνικῆς τελειότητος και τῶν ὡραίων ἀναλογιῶν. Μεταξὺ τῶν ἀξιολογωτέρων ναῶν τοῦ 12ου αἰῶνος εἶναι ὁ ἐν Ἀμφίσῃ ναὸς τοῦ Σωτῆρος.

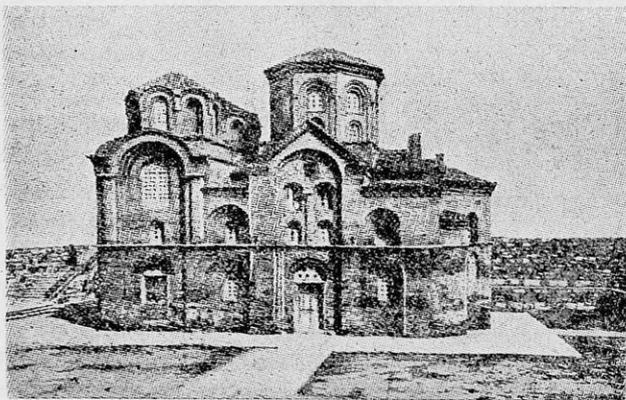

49. Ἀποψὶς τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐν Ἀμφίσῃ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος

Παραλλήλως πρὸς τοὺς σταυροειδείς ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι ἱκανὸς ἀριθμὸς σπουδαιωτάτων ναῶν τοῦ λεγομένου ὀκταγωνικοῦ τύπου. Εἰς τοὺς ναοὺς τούτους, τετραγώνους κατὰ τὸ σχῆμα, ὁ τροῦλλος, μεγάλων διαστάσεων, καλύπτει ὀλόκληρον τὸν κυρίως ναόν. Ἀξιόλογον δείγμα εἶναι ὁ ἀρίστα διατηρηθεὶς ναὸς τοῦ ὄσιου Λουκά, παρὰ τὴν Λεβάδειαν, και ὁ ναὸς τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου, παρὰ τὰς Ἀθήνας, γνωστὸς διὰ τὰ περίφημα μωσαϊκά του, ἀνεγερθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰῶνος.

50. 'Ο Παντοκράτωρ εἰς τὸν τροῦλλον τῆς μονῆς Δαφνίου

51. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκέων (11ος αἰὼν)

Εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀνεπτύχθη ἰδιαιτέρα σχολή, εἰς τὴν ὁποίαν διασταυρῶνεται παραδόσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἀξιόλογος ναὸς τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ὁ παρὰ τὴν Ἐγνατίαν ὁδὸν ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκέων.

52. Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ δύο Ἅγιοι
(Μωσαϊκὸν τῆς μονῆς Δαφνίου)

σχέδιον. Δείγματα τῆς τεχντροπίας ταύτης εἶναι τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Δαφνίου καὶ μερικὰ τῆς παρὰ τὴν Λεβάδειαν μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀπὸ ἀπόψεως ζωγραφικῆς ἀποκτοῦν τὰ εἰκονογραφημένα χειρόγραφα. Ταῦτα διακοσμῶνται μὲ καλλιτεχνικὰς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν νέον εἶδος ζωγραφικῆς, τὴν

Ἐνῶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐξελίσσεται, ἡ ζωγραφικὴ ἐσταμάτησε, λόγῳ τῶν αὐστηρῶν διαταγῶν περὶ καταστροφῆς ἢ ἐπιχρίσεως τῶν εἰκόνων, τὰς ὁποίας ἐξέδιδον οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες.

Ἄλλ' ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων, κυρίως τὸν 10ον αἰῶνα, παρατηρεῖται νέα ἀνθησις τῆς ζωγραφικῆς. Τότε βλέπομεν τὴν προσπάθειαν συνδυασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς πλαστικότητος καὶ φυσικότητος τῆς στάσεως καὶ χειρονομιῶν μὲ τὴν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα καὶ τὸ λιτὸν

μικρογραφία ν. Δύο δὲ τάσεις παρατηροῦνται εἰς αὐτήν. Κατὰ τὸ ἐν ρεῦμα ὁ εἰκονογράφος τοῦ ψαλτηρίου προσέχει περισσότερον εἰς τὴν εἰκονογραφικὴν παράστασιν τοῦ κειμένου παρά εἰς τὸ κάλλος τῆς εἰκόνος. Αἱ μικρογραφίαι αὗται εἶναι ἀκαλαίσθητοι, προωρισμένοι διὰ τὸν πολὺν κόσμον. Αἱ μικρογραφίαι τῆς ἄλλης τάσεως εἶναι τεχνικῶς ἀνώτεραι. Εἰς αὐτὰς παρατηρεῖται προτίμησις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τέχνης. Τὰς διακρίνει πρωτοτυπία κάλλους, λαμπρότης χρωμάτων.

Περίφημον μνημεῖον τῆς μικρογραφίας ταύτης εἶναι χειρόγραφον τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, περιέχον 14 ὄλοσελίδους μικρογραφίας: Ὁ Δαβὶδ ὡς ποιμὴν, ὁ Δαβὶδ ὡς Ἡρακλῆς ἀγωνιζόμενος κατὰ τοῦ λέοντος, ὁ ὁποῖος προσέβαλε τὸ ποίμνιόν του, ὁ Δαβὶδ ὡς νεαρὸς

53. Ἡ ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ

(Μωσαϊκὸν τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ)

ἤρωσ φονεύει τὸν Γολιάθ, ὁ Δαβὶδ ἀνακηρυσσόμενος βασιλεὺς, ὁ Ἡσαΐας προσευχόμενος κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου κ. ἄ.

Μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Πανσελήνου φέρεται σχολὴ ζωγράφων, ἡ ὁποία ἤκμασεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Περὶ αὐτοῦ τίποτε δὲν εἶναι γνωστόν, οὔτε καὶ αὐτὴ ἡ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔδρασεν. Ὁ Πανσελῆνος ἀντιπροσωπεύει τὴν παλαιὰν βυζαντινὴν παράδοσιν

τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων. Εἰς τὴν τέχνην τοῦ Πανσελήνου διακρίνεται ἡ λιτότης εἰς τὸ χρῶμα, ἡ εὐρύτης τοῦ σχεδίου, κυρίως δὲ ἡ μεγαλειώδης σύνθεσις. Εἰς τὸν Πανσέληνον ἡ παράδοσις ἀποδίδει τὰς ἀρχαιοτέρας καὶ ὠραιοτέρας τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Ὁρους, αἱ ὁποῖαι σώζονται εἰς τὸ καθολικὸν τοῦ Πρωτάτου τῶν Κυρῶν. Ὅπως ἐξέχουσα εἶναι ἡ τοιχογραφία τοῦ παι-

54. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας μεταξύ Νυκτὸς καὶ Αὐγῆς
(Μικρογραφία τοῦ Ψαλτηρίου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης
τῶν Παρισίων, 10ος αἰὼν)

λεφαντουργοὶ ἠσχολοῦντο μὲ τὴν συγκόλλησιν πλακιδίων ἐλεφαντοστοῦ εἰς διάφορα ἀντικείμενα πολυτελείας, σκευὴ οἰκιακῆς ἢ ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως ἢ λειτουργικῶν ἐπίπλων. Διὰ τὴν ἐλεφαντουργίαν πολλὴν σημασίαν ἔχουν τὰ λεγόμενα Δίπτυχα. Πέριφημα ἦσαν τὰ λεγόμενα ὑπατικὰ δίπτυχα, τὰ ὁποῖα ἀπε-

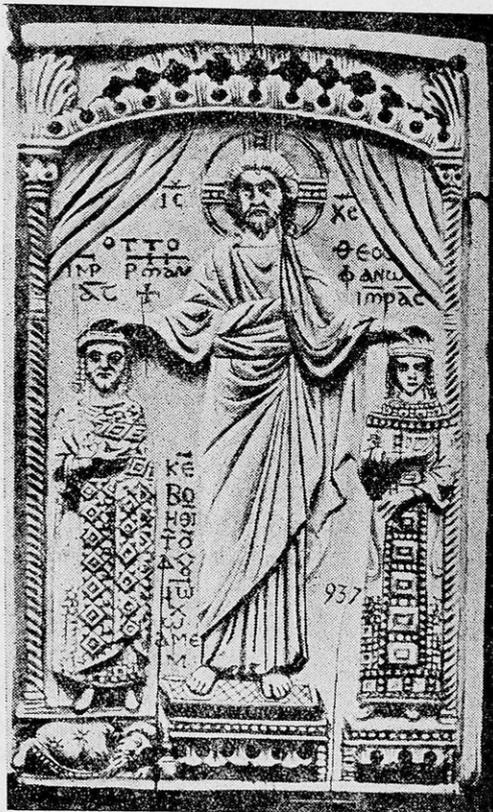
δίου Ἰησοῦ, ἡ ὁποῖα εἶναι γνωστή ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰησοῦς ὁ Ἀναπεσών.

Ἡ μικροτεχνία διακρίνεται εἰς τὴν ἐλεφαντουργίαν, τὴν χρυσοχοίαν, τὴν σμαλτουργίαν καὶ τὴν ποικιλτικὴν καὶ ἐκαλλιεργήθη ἀντὶ τῆς γλυπτικῆς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Τὰ μικροτεχνήματα δὲν ἔχουν μόνον ὑλικὴν ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ μεγάλην καλαισθησίαν, ἡ ὁποῖα φαίνεται εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν χρωμάτων. Οἱ ἐ-

τελούντο από δύο φύλλα ελεφαντίνης πλακός με αναγλύφους παραστάσεις και τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο οὕτω, διότι ὁ ἀνερχόμενος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου ἀπέστειλε ταῦτα ὡς δῶρα εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς φίλους του. Τὰ εἶδη τῆς χρυσοχοΐας καὶ ἀργυροχοΐας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπετέλουν ἐν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα προϊόντα τῆς βυζαντινῆς βιοτεχνίας.

Οἱ λεγόμενοι διάφρακτοι σμάλτοι ἦσαν περίφημοι καὶ κατασκευάζοντο ὡς ἑξῆς: Εἰς μετάλλινα διαφράγματα ἔχουν τετηγμένα πολύτιμα μέταλλα καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν μωσαϊκῶν ἀπετέλουν διαφόρους εἰκόνας. Τὰ βυζαντινὰ σμάλτα, τὰ ὁποῖα ἀκμάζουν κυρίως τὸν 10ον καὶ 11ον αἰῶνα, διακρίνονται διὰ τοὺς πλουσίους τόνους τῶν χρωμάτων καὶ διὰ τὴν διαύγειαν τῶν πολυτίμων λίθων.

Τὰ προϊόντα τῆς ποικιλικῆς ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μετάξης με διακοσμήσεις ὑφαντάς. Τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐργαστήρια εἶχον τὸ προνόμιον νὰ κατασκευάζουν τοὺς περιφήμους τάπητας. Τῆς τέχνης ταύτης προϊόντα περίφημα ἦσαν καὶ οἱ ἐπιτάφιοι, τὰ καλύμματα ἱερῶν σκευῶν, τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἄμφια κ.ἄ.

55. *Θων Β', αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ σύζυγός του Θεοφανώ, εὐλογοῦμενοι ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (Ἐλεφαντοστοῦν τοῦ 10ου αἰῶνος)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 9ον

Η ΔΥΣΙΣ

35. Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου

ΝΟΜΑΣΤΟΤΕΡΟΣ ἀπὸ τοὺς μαγιαρδόμεους ὑπῆρξεν ὁ Κάρολος ὁ ἐπονομαζόμενος Μαρτέλος (714 - 741). Οὗτος ἐνίκησε τὸ 732 μετὰ τῶν πόλεων Τουρ καὶ Πουατιέ τοὺς ἐξ Ἰσπανίας εἰσβαλόντας εἰς τὸ κράτος Ἀραβας καὶ ἀνεχαίτισε τὴν πορείαν αὐτῶν. Διὰ τῆς νίκης ταύτης ἐσώθη ὁ Χριστιανικὸς κόσμος τῆς Δύσεως, ἐγίνε δὲ πραγματικὸς ἡγεμὼν τοῦ κράτους ὁ Κάρολος, εἰς τρόπον ὥστε ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πιπῖνος ὁ Βραχῦς (741 - 768), καταλύσας τὴν δυναστείαν τῶν Μεροβενζιέν, ἴδρυσεν νέαν. Αὕτη ὠνομάσθη δυναστεία τῶν Καρολιδῶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Καρόλου.

Οἱ Καρολιδαὶ συνετέλεσαν νὰ ἰδρυθῆ τὸ Παπικὸν κράτος. Ὅταν ὁ Πιπῖνος ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς τῶν εὐγενῶν, ἠθέλησεν νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν ἐκλογὴν του δι' ἐκκλησιαστικοῦ χρίσματος. Ἐβοήθησεν τὸν πάπαν Ζαχαριάν τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἠπειλείτο ὑπὸ τῶν Λομβαρδῶν καὶ ἀπέσπασεν ἀπὸ αὐτὸν τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισίν του ὡς βασιλέως τῶν Φράγκων. Τὸ δὲ 754 ὁ πάπας Στέφανος Β', μεταβὰς εἰς τὴν Γαλατίαν, ἔχρισεν αὐτὸν βασιλέα.

Ἐκτοτε ὁ πάπας δὲν ἦτο μόνον ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ κριτὴς εἰς ζητήματα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ὁ Πιπῖνος, ἐστρατεύσας τότε εἰς Ἰταλίαν, ὑπεχρέωσε τοὺς Λομβαρδοὺς νὰ ἀποδώσουν εἰς τὸν πάπαν πολλὰς Ἰταλικὰς πόλεις, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Ραβένναν, καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὸ κράτος τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἦτοι τὸν πάπαν. Ἀπὸ τότε, τὸ 755, ἔχει τὴν ἀρχὴν τοῦ Παπικοῦ κράτος, τὸ ὁποῖον ἐζησεν μέχρι τοῦ 1870.

Ὁ Κάρολος, γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς Κάρολος ὁ Μεί-

γας, είναι ο πρώτος από τους βασιλείς της Δύσεως, ο οποίος ίδρυσεν ισχυρόν κράτος, εφάμιλλον πρὸς τὸ Βυζαντινὸν (768 - 814).

Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ὑπῆρξε δεξιὸς κυβερνήτης καὶ μέγας κατακτητής, ἀφοῦ κατὰ τὰ 46 ἔτη τῆς βασιλείας του ἐνήργησε 53 ἐκστρατείας. Διαλύσας τὸ Λομβαρδικὸν κράτος τῆς βορείου Ἰταλίας, προσήρτησεν αὐτὸ εἰς τὸ ἰδικόν του, τὸ 773. Τότε ἐπεσκέφθη τὴν Ρώμην, ὅπου ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλας τιμὰς.

Ἐκτοτε οἱ πόλεμοί του ἔλαβον τὸν χαρακτήρα ἀληθοῦς σταυροφορίας. Πολεμήσας κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας, προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του τὴν μεταξὺ τῶν Πυρηναίων καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἰβηρος χώραν. Ἀπὸ τοὺς πολέμους ἐκείνους ἐδημιουργήθη τὸ γαλλικὸν ἔπος *Chansons de Roland* (Ἔσμα τοῦ Ρολάνδου).

Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτον ἔργον τοῦ Καρόλου ὑπῆρξεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας. Πρὸ τοῦ βασιλέως τούτου ὁ ἱεραπόστολος Βονιφάτιος, ἀπὸ τὸ 742 μέχρι τοῦ 747, ἰδρυσεν τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Μαγεντίας καὶ τὸ περίφημον μοναστήριον τῆς Φούλδας ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὤρμουν οἱ θερμότεροι ἱεραπόστολοι. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο θὰ διήρκει ἐπὶ μακρόν, ἂν ὁ Κάρολος δὲν διεξῆγεν ἐπὶ 30 ἔτη πόλεμον κατὰ τῶν Γερμανῶν. Οὗτος ἀνέλαβε σταυροφορίαν κατὰ τῶν Σαξόνων, οἱ ὅποιοι ἔζων μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἐλβα καὶ Ρήνου, διηρημένοι κατὰ φυλάς. Ἠνάγκασεν αὐτοὺς κατὰ χιλιάδας νὰ βαπτίζωνται ἐντὸς τῶν μεγάλων ποταμῶν. Ὄταν ὁμως ἐπέστρεφεν εἰς Γαλίαν, οἱ Γερμανοὶ ἐξηγείροντο, ἐφόνεον τοῦ ἱερεῖς καὶ νέα ἐκστρατεία ἐχρειάζετο. Ἐπὶ τέλος ἡ Γερμανία μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἐλβα κατεκτήθη καὶ ἐξεχριστιανίσθη. Τελευταῖον ὁ Κάρολος ὑπέταξε καὶ ἐξηφάνισε τὸ κράτος τῶν Ἀβάρων εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ Οὐγγαρίαν.

Αἱ ἐπιτυχίαι αὗται τοῦ Καρόλου ἔδωσαν τεραστίαν ἔκτασιν εἰς τὸ κράτος, περιλαμβάνον ὅλην τὴν Κεντρικὴν καὶ Δυτικὴν Εὐρώπην, ἤτοι τὴν σημερινὴν Γερμανίαν, Γαλίαν, Ἰσπανίαν, Αὐστρίαν καὶ Ἰταλίαν, μὲ πρωτεύουσαν τὴν πόλιν Ἀκυΐσγρανον.

Τὸ 800 ὁ Κάρολος μετέβη εἰς Ρώμην πρὸς ἑορτασμὸν τῶν Χριστουγέννων. Πρὸ τῆς Ἀγίας Τραπέζης ὁ πάπας ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν τοῦ λαοῦ: « Καρόλω τῷ Αὐγούστῳ τῷ στεφομένῳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μεγάλῳ καὶ εἰρηνοποιῷ αὐτοκράτορι τῶν Ρωμαίων, δοίη ὁ Θεὸς ἔτη πολλὰ καὶ νίκην ». Ἐκ-

τοτε ὁ Κάρολος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος ἡ αὐ-
γούστου.

Ἡ αὐτοκρατορία αὕτη εἶχεν ἐκκλησιαστικὸν χαρακτήρα, τὸν
ὁποῖον διετήρησε καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα. Ἐπειδὴ ὁμοῦς τὸν τίτλον
τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων εἶχεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου,
ὁ Κάρολος προσεπάθησε ν' ἀναγνωρισθῆ καὶ ὑπ' αὐτοῦ. Ἄλλ' εὖ-
ρεν ἀντίδρασιν. Βραδύτερον ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Α'.

36. Ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς Εὐρώπης

Τὸ Φραγκικὸν κράτος ἤλθον νὰ διαταράξουν ποικίλοι ἐπιδρο-
μεῖς, οἱ Σαρακηνοί, οἱ Σλάβοι, οἱ Οὐγγροὶ καὶ οἱ
Νορμανδοί, οἱ ὁποῖοι ἀπησχόλησαν ἐπὶ μακρὸν καὶ τὸ Βυ-
ζαντινὸν κράτος.

Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταί, ἔχοντες ὀρμητήριον τὰς βορείους ἀκτὰς
τῆς Ἀφρικῆς, ἐληλάτουν τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας.
Ἐπροχώρησαν ἕως τὴν Ρώμην καὶ ἐλαφυραγώγησαν τὰ προάστεια
αὐτῆς. Ἀφαιρέσαντες δὲ τὴν Σικελίαν ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸν κράτος,
ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν νῆσον.

Οἱ Σλάβοι ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου εἶχον ἑξαπλωθῆ μέχρι
τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Διὰ τοῦ ἐκχρι-
στιανισμοῦ καὶ τῆς ἐπαφῆς μὲ τὸ Βυζάντιον ἀφυπνίσθησαν πνευ-
ματικῶς καὶ ἔθνικῶς.

Οἱ Οὐγγροὶ ἦσαν τουρανικῆς καταγωγῆς, συγγενεῖς δηλ. τῶν
Οὐννων, Βουλγάρων καὶ Τούρκων, εἶχον δὲ ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς
μεγάλας πεδιάδας τοῦ Δουνάβους. Οὗτοι ἐπολέμουν ἑπιττοὶ καὶ
ἔζων ὑπὸ τὰς σκηνάς. Βραδύτερον ἐξεχριστιανίσθησαν ὑπὸ τῆς Ρώ-
μης καί, παρὰ τὴν ἐπιμειξίαν των μὲ Γερμανοὺς καὶ Σλάβους, διετή-
ρησαν τὴν τουρανικὴν γλῶσσαν καὶ ζωηρὰν τὴν ἔθνικὴν των συν-
είδησιν.

Ὀρμητικώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς τούτους ἦσαν οἱ Νορμαν-
δοί, προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Σκανδιναβικὴν Χερσόνησον. Ταύτης ὁ
πληθυσμὸς εἶχεν αὐξηθῆ κατὰ πολὺ καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων τῆς
ζωῆς ἠνάγκαζε τοὺς κατοίκους νὰ στρέφωνται εἰς μακρυνὰς χώρας
διὰ « τὸν θερισμὸν τῆς χρονιάς », ὡς ἔλεγον. Συνήθως εἰσῆρχοντο
διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν χωρῶν καὶ καθ'

ὄλην τὴν νύκτα ἐληλάτουν τὰς πόλεις καὶ διήρπαζον τὰς πλουσίας μόνας. Ἀπέβησαν βαθμηδὸν ὄργανωται τῆς τέχνης τῆς ἐπιδρομῆς καὶ ὁ τρόμος τῶν λαῶν.

Τινὲς τῶν Νορμανδῶν ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διεύθυνονται πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐγκαθίστανται εἰς αὐτὴν μονίμως μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Ἐπίσης εἰς τὴν Γαλλίαν, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σηκουάνα, ἴδρυσαν κράτος, ἐξ αὐτῶν δὲ ὠνομάσθη ἡ χώρα αὕτη Νορμανδία. Οὗτοι βαθμηδὸν ἐλησμόνησαν τὴν γλῶσσάν των, ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἔγιναν Γάλλοι.

Ἄλλοι πάλιν Νορμανδοί, οἱ Βαράγγοι, διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Βαλτικῆς, εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ ἀπετέλεσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ Ρωσικοῦ κράτους. Ἐπίσης εἰς τὴν Μεσόγειον ἴδρυσαν οἱ Νορμανδοὶ τὸ βασιλεῖον τῶν Δύο Σικελιῶν εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν.

37. Τὰ νέα ἐθνικὰ κράτη

Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διελύθη μετὰ τὸν θάνατόν του (814). Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερντέν (843) οἱ τρεῖς ἔγγονοί του διεμοίρασαν ὡς ἐξῆς τὰς κτήσεις του: Ὁ Κάρολος ὁ Φαλακρὸς ἔλαβε τὴν Γαλλίαν, ὁ Λοθάριος τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Λουδοβῖκος τὴν Γερμανίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δημιουργοῦνται τὰ πρῶτα ἐθνικὰ κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἀνταπεκρίνετο εἰς μίαν ἐθνότητα.

Εἰς τὴν Γερμανίαν, λόγῳ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλάβων καὶ Οὐγγρων, ἐπεκράτει ἀναρχία. Ἐπειδὴ δὲ ἡ χώρα αὕτη ἦτο διηρημένη εἰς μικρὰ κράτη, δὲν ἦτο εὐκολόν νὰ ἀποκρουσθοῦν οἱ ἐπιδρομεῖς. Τὸ 919 κατῶρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὰς γερμανικὰς φυλὰς ὁ δούξ τῆς Σαξωνίας Ἐρρίκος ὁ Α'. Πρὸ τοῦ οὐγγρικοῦ κινδύνου ἀνεγνωρίσθη οὗτος ὡς ἀνώτατος ἄρχων τῆς Γερμανίας ὑπὸ πάντων τῶν ἡγεμόνων. Ὁ ἰσχυρὸς βασιλεὺς Ὁθων ὁ Μέγας (936-973) ἐνίκησε τοὺς Οὐγγρους καὶ κατελθὼν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ πάπα. Εἰς τοῦτο ὀφείλει τὴν ἀρχὴν του ὁ νέος πολιτικὸς ὀργανισμὸς, τὸ Ἅγιον Ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους. Κύριος σκοπὸς τοῦ Ὁθωνος ἦτο νὰ προσαρτήσῃ τὴν Ἰταλίαν

και την 'Αγίαν Έδραν, όπως ονομάζετο τὸ Παπικὸν κράτος.

Τὸν 9ον αἰῶνα ἤρχισαν κατὰ τῆς Ἀγγλίας αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Δανῶν, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον καὶ σημαντικὸν μέρος αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς τῶν Δανῶν Κανούτος ὁ Μέγας (1017 - 1035), συνενώσας ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Νορβηγίαν καὶ τὴν Δανίαν, ἴδρυσε τὴν Μεγάλην Αὐτοκρατορίαν τοῦ Βορρᾶ. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Ἀγγλίας κατέφυγεν εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν, ὅπου ἦτο τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας. Βραδύτερον ὁ δούξ τῆς Νορμανδίας Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου καὶ ἀπεβιβάσθη, τὸ 1066, μὲ νορμανδικὸν στρατὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐνίκησε τοὺς Ἀγγλοσάξονας καὶ ἔγινε ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας, ἡ ὁποία ἄρχει μέχρι σήμερον.

Περὶ τὸ 1000 μ. Χ. διεμορφώθησαν τὰ ἐξῆς Κράτη εἰς τὴν Εὐρώπῃν: τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Ἰταλίας, Νορβηγίας, Σουηδίας, Πολωνίας καὶ Βοημίας.

Τὸ πολίτευμα, τὸ ὁποῖον ἐπικρατεῖ εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη κατὰ τὸν Μεσαίωνα, λέγεται φεουδαρχικόν. Οἱ φεουδάρχαι ἦσαν κάτοχοι τιμαρίου (φέουδου), δηλ. ἐκτάσεως γῆς, καὶ ἀπετέλουν τὴν κυρίαρχον τάξιν, τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν. Οὗτοι ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως καὶ ἐν ὄρῳ πολέμου κατήρτιζον στρατὸν ἐκ τῶν ὑπηκόων των. Τὰ φέουδα ἦσαν διαφόρου ἐκτάσεως καὶ οἱ εὐγενεῖς ὠνομάζοντο δούκες, μαρκήσιοι, κόμιτες καὶ βαρώνοι. Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία περιορίζετο οὕτω ὑπὸ τῶν εὐγενῶν. Οἱ γαιοκτήμονες καὶ ὁ ἀνώτερος κλῆρος ἀπετέλουν τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν καὶ ἐλέγοντο προνομιοῦχοι.

Ἐκαστος εὐγενῆς εἶχε τὸν πύργον του, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ κατοικία καὶ ἀκρόπολις. Κυριωτέρα ἀσχολία τῶν εὐγενῶν ἦτο τὸ κυνήγιον, ὁ πόλεμος καὶ αἱ μονομαχίαι. Τὰ παιδιὰ των ἠσκούντο εἰς τὰ ὄπλα καὶ ἐχρίοντο ἰππὸτα εἰς ἡλικίαν 18 ἢ 20 ἐτῶν, διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς. Ὁ ἰπποτικὸς βίος ἐξημέρωσε τὰ ἦθη καὶ ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὸν ὀμηρικόν. Ἡ ἐκκλησία ὑπεστήριξε τὸν ἰπποτισμὸν καὶ βραδύτερον ἰδρύθησαν τάγματα ἰπποτικὰ μοναχικά, τὰ ὁποῖα διέδωσαν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς νέους λαοὺς. Οἱ πλέον ἐγγράμματοι ἐξ αὐτῶν ὑπηρέτησαν τὸν πολιτισμὸν, διότι περιέσωσαν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑποτελῶν ἀνῆκον οἱ χωρικοί, οἱ ὁποῖοι

διεκρίνοντο εἰς δύο κατηγορίας, εἰς δ ο υ λ ο π α ρ ο ῖ κ ο υ ς καὶ εἰς ἔ λ ε υ θ ε ρ ο υ ς. Οἱ πρῶτοι ἔσπεροῦντο πάσης προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπωλοῦντο μετὰ τῶν κτημάτων τοῦ κυρίου των. Οἱ ἐλεύθεροι ἐνυμφεύοντο χωρὶς τὴν ἄδειαν τοῦ κυρίου των, ἐκληροδότουν τὰ κτήματα εἰς τὰ τέκνα των καὶ ἠδύναντο νὰ ἐγκαταλείψουν ταῦτα ὁπότε ἤθελον.

38. Ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία

Ὑπεράνω ὅμως πάντων εὐρίσκετο ἐν τῇ Δύσει ἡ ἐκκλησία, ἀφοῦ αὕτη συνεκέντρωνε τὴν πολιτικὴν, δικαστικὴν καὶ ἐκπαιδευτικὴν ἐξουσίαν.

Ἡ ἐκκλησία ἐκράτει τακτικὰ βιβλία γεννήσεως, γάμου καὶ θανάτου τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ἐξέδιδε διάφορα πιστοποιητικά, τὰ ὁποῖα ἐζήτηε ὁ λαός. Ἐπειδὴ οἱ ἐπίσκοποι μὲ ἐπιείκειαν ἐδίκαζον τὰς διαφοράς, ἀπέκτησαν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ καὶ οὕτω ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τοῦ κλήρου ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν. Τὸ κράτος δὲν ἠδύνατο νὰ συντηρῇ σχολεῖα. Οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ μοναχοί, ὡς μορφωμένοι, ἦσαν οἱ μόνοι διδάσκαλοι καὶ οὕτω ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο εἰς χεῖρας τῆς ἐκκλησίας. Τέλος, ἔχουσα περιουσίαν ἡ ἐκκλησία, ἠδύνατο νὰ βοηθῇ τοὺς πτωχοὺς, τὰς χήρας, τοὺς ἀναπήρους, τὰ ὀρφανὰ καὶ γενικῶς νὰ ἀσκῆ εὐρείαν κοινω-
νικὴν πρόνοιαν.

Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἦτο ὁ πάπας, τοῦ ὁποῖου τὸ κῦρος ἦτο μέγιστον, ἰδίως ἀπὸ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἤρχισεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν νέων λαῶν τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἱεραπόστολοι τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας ἐδίδασκον τοὺς νεοφωτίστους λαοὺς ὅτι ὁ πάπας ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ἐδημιουργήθη ἡ πίστις ὅτι ἀπετέλουν ἓνα λαὸν χριστιανικόν, μὲ ἀνώτατον ἀρχηγὸν τὸν π ά π α ν.

Ὅπως δὲ καὶ ἡ ἄλλη κοινωμία, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ κλῆρος δὲν εἶχεν ἐξημερωμένα ἦθη. Οἱ ἡγούμενοι καὶ οἱ ἐπίσκοποι εἰς τὰ μεγάλα κτήματά των ἔζων ὡς αὐθένται καὶ ἠσχολοῦντο μὲ τὸν πόλεμον καὶ τὸ κινήγιον.

Τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων τῆς ἐκκλησίας ἐπεχείρησεν ὁ

μέγας πάπας Γρηγόριος Ζ' (1076 - 1085). Ούτος ὤρισεν ἡ ἐκλογή τοῦ πάπα νὰ γίνεται ὑπὸ τῶν καρδινάλιων, τῶν ἐπιφανεστέρων κληρικῶν τῆς Ρώμης. Οὔτος ἐδημιούργησε τὸ ζήτημα τῆς περιβολῆς.

Ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες εἶχον κατορθώσει νὰ ἀποκτήσουν τὸ δικαίωμα νὰ διορίζουν τοὺς ἐπισκόπους, ὁ Γρηγόριος διεκήρυξε, τὸ 1075, ὅτι ὁ ἄρχων, ὁ ὁποῖος θὰ ἐτόλμα νὰ δώσῃ περιβολὴν εἰς ἐπίσκοπον, θὰ ἀφωρίζετο καὶ ὁ οὕτω διοριζόμενος ἐπίσκοπος θὰ ἀπελύετο. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισε μακρὰ ἔρις, ἡ ὁποία ὠνομάσθη ἔρις τῆς περιβολῆς.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ἐρρίκος ὁ Δ' ὑπῆρξεν ὁ περισσότερο ἐξεγερθεὶς κατὰ τοῦ παπικοῦ διατάγματος.

Παρὰ τὰς διαταγὰς τοῦ πάπα, ὁ Ἐρρίκος ὁ Δ' διορίζει τρεῖς ἰδικούς του ἐπισκόπους εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὸ καὶ ἀφορίζεται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου. Ἐξ αἰτίας τούτου, οἱ ὑπήκοοι ἐγκαταλείπουν τὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὰς ἠναγκάσθη νὰ ὑποταγῇ. Ὁ Ἐρρίκος, τὸ 1077, εὔρε τὸν πάπαν εἰς τὸ φρούριον Κανόσσα ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων, ὅπου εἶχε καταφύγει, καὶ ὑπεβλήθη εἰς ταπεινωτικὴν μετάνοιαν. Ἀργότερον ὁ βασιλεὺς ἀνέτρεψε τὸν Γρηγόριον καὶ ἐπέτυχεν νὰ γίνῃ πάπας εἰς εὐνοούμενός του, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἔσπευεν αὐτοκράτορα.

Μετὰ 50 ἐτῶν πόλεμον ἐπῆλθε συμφωνία μεταξύ πάπα καὶ αὐτοκράτορος. Κατ' αὐτὴν οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας ἔπρεπε νὰ ἐκλέγωνται ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ πάπα. Ὁ αὐτοκράτωρ διετήρει μόνον τὸ δικαίωμα νὰ παραχωρῇ τὰ φέουδα εἰς τοὺς ἐκλεγομένους, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἐκπληρῶνουν οὗτοι τοὺς ὅρους τῆς ὑποτελείας. Οὕτω οἱ κληρικοὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας ἀνεγνώριζον ὡς ἀρχηγόν των τὸν πάπαν.

Ὁ πάπας εἶναι τὸ πρῶτον πρόσωπον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν κοινωνίαν τῆς Εὐρώπης, ἡ δὲ Ρώμη πρωτεύουσα ὁλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως. Τὴν ἰσχυρὰν αὐτὴν δύναμιν μετεχειρίσθησαν οἱ πάπαι πρὸς ἐκπλήρωσιν πολιτικῶν σκοπῶν, ἥτοι τὴν ὑποταγὴν τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας εἰς αὐτούς. Πράγματι ὁ πάπας μέχρι τῶν μέσων τοῦ 13ου αἰῶνος ἦτο παντοδύναμος, πάντες δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὑπεχώρουν πρὸ τῆς δυνάμεως τοῦ πάπα. Τὸ ὄνειρον τῆς κοσμοκρατορίας τοῦ πάπα διέλυσεν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ Ὡραῖος. ✓

39. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ

Μὲ τοιαύτην διοικητικὴν καὶ κοινωνικὴν ὀργάνωσιν δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναπτυχθῆ ὁικονομικὴ ζωὴ. Ἡ βιομηχανία καὶ ἡ βιοτεχνία εὐρίσκοντο εἰς τὰ σπάργανα, διότι τὰ ἐργαστήρια δὲν περιελάμβανον περισσοτέρους τῶν πέντε ἐργατῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἔλειπον τὰ μέσα συγκοινωνίας, ἐκάστη πόλις εἶχε καὶ τὴν βιοτεχνίαν της.

Τὸ ἐμπόριον ὁμως ἴστατο εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον. Ἦτο τοῦτο, ὅπως καὶ σήμερον, ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον ἦτο περιωρισμένον, διότι οἱ ἴδιοι οἱ τεχνῖται ἦσαν καὶ οἱ πωληταὶ τῶν προϊόντων τῆς βιοτεχνίας των.

Ὅλως σπουδαίαν σημασίαν εἶχε τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον. Οἱ ἔμποροι ἐταξίδευον εἰς μακρυνὰς χώρας, διὰ νὰ προμηθευθοῦν πρώτας ὕλας, πολύτιμα καὶ σπάνια προϊόντα. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο διεξήγετο μὲ μεγάλας δυσκολίας. Οἱ ἔμποροι ἐπλήρωνον ὑποχρεωτικῶς φόρους ἐξαγωγῆς εἰς ὅλα τὰ μικρὰ κρατίδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διήρχοντο, εἰς τοὺς πόρους τῶν ποταμῶν, εἰς τὰς γεφύρας. Ἄλλα κωλύματα ἦσαν ἡ ποικιλία τῶν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα διέφερον κατὰ διαμερίσματα, ἡ ἔλλειψις χρυσοῦ, ἡ ἀπαγόρευσις τῶν δανείων ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἡ ληστεία κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, ἡ ἀκαταστασία τῶν ὁδῶν καὶ ἡ ἔλλειψις μέσων συγκοινωνίας.

Δύο χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἔχει τὸ ἐμπόριον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Διὰ λόγους ἀσφαλείας οἱ ἔμποροι ἐταξίδευον κατὰ ομάδας. Δι' ἔλλειψιν συγκοινωνίας ἐδημιουργήθησαν αἱ ἐμποροπανηγύρεις, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο ὠρισμένην ἐποχὴν καὶ εἰς διαφόρους πόλεις. Ἀπὸ τὰ πλεον μακρυνὰ μέρη συνεκεντρώνοντο ἀγορασταὶ καὶ πωληταὶ, οἱ ὁποῖοι ἐξέθετον ποικίλα ἐμπορεύματα. Θίασοι πλανοδίων ἀκροβατῶν, μουσικῶν καὶ θηριοδασμαστῶν ἀνελάμβανον νὰ διασκεδάζουσι τὰ πλήθη.

Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημεῖωτον ἦτο τὸ ἐμπόριον εἰς τὴν Μεσόγειον, ὅπου δύο πόλεις τῆς Ἰταλίας ἦσαν τὰ σπουδαιότερα ἐμπορικὰ κέντρα, ἡ Γένουα καὶ ἡ Ἑνετία. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἔμποροι μετέφερον εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ προϊόντα τῆς Ἀνατολῆς, ἦτοι ἀποικιακά, πιπέρι, ἀρώματα, ζάκχαριν, γουνναρικά καὶ ὑφάσματα.

Τὴν πενιχρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν καταδεικνύει καὶ ἡ μορφή τῶν πόλεων. Πόλεις ὑπῆρχον μόνον εἰς Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν, ἐνῶ

οί Γερμανοί ήρέσκοντο νά ζοῦν κατὰ μικράς ομάδας ἐντὸς τῶν δασῶν, οἱ δὲ ήγεμόνες των ἔκτιζον τὰ ἀνάκτορά των εἰς ἀκροπόλεις.

Τείχος περιέβαλλε τὰς μεσαιωνικὰς πόλεις, τῶν ὁποίων ἡ ἔκτασις ἦτο μικρά. Ἐντὸς αὐτῆς ἐφρόντιζον νά κτίζουσι τὰς κατοικίας των ὄλοι, καὶ διὰ τοῦτο οἱ δρόμοι ἦσαν ἐξαιρετικῶς στενοί, σκοτεινοὶ καὶ ἀκάθαρτοι. Αἱ οἰκίαι ἦσαν πλατύτεροι εἰς τὸ δεῦτερον πλάτωμα καὶ διὰ τοῦτο αἱ στέγαι των ἠνοῦντο καὶ ἀπετέλουσι ὑπόστεγον.

Δύο ἐχθροὺς εἶχον αἱ πόλεις αὗται, τὴν πυρκαϊάν καὶ τὰς ἐπιδημίας. Ἐπειδὴ αἱ οἰκίαι ἦσαν ξύλινα, ἡ πυρκαϊὰ κατέστρεφεν εὐκόλως ὅλοκληρον τὴν πόλιν. Ἡ Ρουὲν ἀπὸ τὸ 1200 - 1225 ἐκάη ἐξάκις. Ἡ ἀκαθαρσία ἔφερε τὰς ἐπιδημίας καὶ ἰδίως τὴν πανώλη, ἐκ τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἀπέθνησκον κατὰ χιλιάδας. Τὸ 1348, λόγω τῆς πανώλους, ἀπέθανε τὸ τρίτον τῶν κατοίκων τῆς Γαλλίας.

40. Ἡ πρώτη σταυροφορία (1096 - 1099)

Εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους μετέβαινον Χριστιανοὶ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, διὰ νά προσκυνήσουσι τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος. Ὑπῆρχε δὲ πρὸς τοῦτο ἀπόλυτος ἐλευθερία, ἀφοῦ καὶ οἱ ἐλθόντες (ἀπὸ τὸν βον αἰῶνα) Ἀραβες μουσουλμάνοι ἐσεβάσθησαν τὸν Τάφον καὶ τὸν ναὸν τὸν ὁποῖον εἶχον κτίσει ἐπ' αὐτοῦ οἱ αὐτοκράτορες.

Ἄλλ' ὅταν, τὸ 1078, οἱ Σελτσούκοι Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐδίωξαν ἀπηνῶς τὸν Χριστιανισμόν. Ἐλεηλάτησαν τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ πολλὰς ταλαιπωρίας ἐπέβαλον εἰς τοὺς προσκυνητάς. Οὕτω διεκόπη ἡ μετάβασις καὶ προσκύνησις τῶν Ἁγίων Τόπων, ἡ ὁποία ἦτο ἀναγκαία διὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἐκτὸς ὁμως τούτου, οἱ ἄνθρωποι τῆς Δύσεως ἐζήτησαν νά βελτιώσουσι τὴν θέσιν των, οἱ κληρικοὶ ἐπεδίωκον νέας ἐπαρχίας, οἱ ἱππῶται νέα τιμάρια, οἱ εὐγενεῖς νέας χώρας. Ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β' ἔλεγε ρητῶς, ὅταν ἐκήρυττε τὴν πρώτην σταυροφορίαν : « Ἡ γῆ, τὴν ὁποίαν κατοικεῖτε, δὲν ἔχει πλοῦτη. Διὰ τοῦτο ἀλληλοτρῶγεσθε καὶ ἀλληλοσφάζεσθε. Παύσατε τὰ μίση σας καὶ πορευθῆτε πρὸς τὸν Ἁγιον Τάφον, τὰ βασιλεία τῆς Ἀσίας θὰ εἶναι μερίδιά σας ». Οὕτω προεκλήθησαν αἱ σταυροφορίαι, δηλαδὴ ἐκστρατεῖαι, τὰς

αίσρα

όποιας ανέλαβον οί λαοί τῆς Δύσεως, φανερά μὲν διὰ νὰ ἐλευθερώσουν τοὺς Ἀγίους Τόπους ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους, κρυφίως δὲ διὰ νὰ σφετερισθοῦν τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον καὶ νὰ ὑποτάξουν τὴν ὀρθόδοξον Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Οἱ μετέχοντες αὐτῶν ἔθετον ἓνα σταυρὸν ἀπὸ ὕφασμα εἰς τὸν ὤμον. Αἱ σταυροφορίαι εἶναι πολυάριθμοι (ἀπὸ τὸ 1096 - 1270), ἀλλὰ μνημονεύομεν μόνον ὀκτώ.

Εἰς Κλερμόν τῆς Γαλλίας ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β' συνεκάλεσε σύνοδον, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ μεταρρυθμισθῇ ὁ Γαλλικὸς κλῆρος. Τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ συνεδρίου, εἰς τὸ ὁποῖον παρέστησαν ἀρχιεπίσκοποι, ἡγούμενοι καὶ πλῆθος ἱπποτῶν τῆς Γαλλίας, ὁ πάπας ἐκάλεσε τοὺς χριστιανούς νὰ ἀπαλλάξουν τοὺς προσκυνητὰς τῶν Ἀγίων Τόπων ἀπὸ τὰ δεινοπαθήματά των. Ἔπειτα περιώδευσε τὴν Γαλλίαν καὶ ἀπηύθυνεν ἐγκύκλιον, παρορμῶν τὸν λαὸν διὰ τὴν σταυροφορίαν.

Οἱ ἱππῶται δὲν ἦσαν τόσο προθύμοι. Οἱ πτωχοὶ ἐβιάζοντο περισσότερον. Πωλοῦντες πᾶσαν ἀκίνητον περιουσίαν, ἀνεχώρουν οἰκογενειακῶς. Ὁ Γάλλος μοναχὸς Πέτρος ὁ Ἐρημίτης, ὁ ἐπονομαζόμενος ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν Κουκούπετρος (διότι, μικρὸς ὢν καὶ ἰσχνός, ἐνεδύετο μακρὸν ράσον, τὸ ὁποῖον ἔφερε κουκούλαν), εἶχεν ἐπισκεφθῆ τοὺς Ἀγίους Τόπους, εἶχεν ἴδει τὴν ἀθλίαν κατάστασιν των καὶ ἦτο ὁ ἐνθερμότερος ὑποστηρικτῆς τῆς σταυροφορίας. Τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Οὐρβανοῦ, 50 χιλ. ἄνθρωποι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ, ἐξεκίνησαν μὲ ἀρχηγὸν τὸν Πέτρον Ἐρημίτην.

Οἱ πρῶτοι λοιπὸν αὐτοὶ σταυροφόροι, διαβάντες τὸν Ρῆνον, ἠνώθησαν μὲ στίφη Γερμανῶν καὶ ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, Σερβίαν, Βουλγαρίαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Ληλατοῦντες καὶ ἐρημώνοντες τὰς πόλεις διὰ τὴν προμήθειαν τροφῶν, ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔδειξαν τὴν ἰδίαν ληστρικὴν διαγωγὴν.

Ὁ τότε αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος διεβίβασε τὰ ἄτακτα αὐτὰ στίφη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ περίξ τῆς Νικαίας τὰ ἀπεδεκάτισαν. Τρεῖς χιλιάδες ἐσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Πέτρος.

✓ Έν τῷ μεταξύ οἱ ἵππῶται ἠτοιμάσθησαν καὶ ἐξεκίνησαν ἀπὸ διάφορα σημεῖα, χωρὶς νὰ ἔχουν ἐνιαίαν διοίκησιν. Οἱ νότιοι Γάλλοι ὑπὸ τὸν Ρ α ὺ μ ὄ ν ο ν, τὸν κόμιτα τῆς Τουλούζης, ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Βόρειον Ἰταλίαν, Κροατίαν, Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Οἱ βόρειοι Γάλλοι, ὑπὸ τὸν Γ ο δ ε φ ρ ε ῖ δ ο ν ν τ ἔ Μ π ο υ γ ῖ ο ν καὶ τὸν ἀδελφόν του Β α λ δ ο υ ῖ ν ο ν τῆς Φλάνδρας, διῆλθον ἀπὸ τὴν Γερμανίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Ἰταλίας, με ἀρχηγὸς τὸν Β ο η μ ο ὕ ν δ ο ν, υἱὸν τοῦ Νορμανδοῦ βασιλέως Ροβέρτου Γυσκάρδου, καὶ τὸν Τ α γ κ ρ ἔ δ ο ν, ἀποβιβασθέντες εἰς τὴν Ἡπειρον, διέσχισαν τὴν Μακεδονίαν. Κανεὶς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος. Ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἦτο ὁ πάπας, ὁ ὁποῖος διώρισεν ἐπίτροπόν του Γάλλον ἐπίσκοπον.

Ἄνερχόμενοι οἱ σταυροφόροι περίπου εἰς 500 χιλιάδας, ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μόνον οἱ 300 χιλιάδες ἦσαν μάχιμοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν γυναῖκες καὶ παιδιὰ, τὰ ὁποῖα ἔφερον προσκόμματα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς σταυροφορίας.

Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ἐπέτυχεν νὰ διαβιβάσῃ τούτους εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν σταυροφόρων Γοδεφρεῖδος ἔδωκε τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι «θὰ παραδώσῃ εἰς τὸν ἀρχηγόν, τὸν ὁποῖον θὰ στείλῃ ὁ αὐτοκράτωρ, τὰς πόλεις, τὰς χώρας καὶ τὰ φρούρια, τὰ ὁποῖα θα καταλάβῃ, ἐφ' ὅσον αὐτὰ ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν Ρωμαίων». Κατ' ἀρχὰς κατελήφθη ἡ Νίκαια καὶ μέγα τμήμα τῆς Μ. Ἀσίας, ὁ δὲ σουλτάνος μετέθεσε τὴν ἔδραν του εἰς Ἰκόνιον.

Ἐπειτα οἱ σταυροφόροι διέσχισαν τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον μέχρι τοῦ νοτιοανατολικοῦ, με περιπετείας κατὰ τὴν πορείαν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπερίγραπτοι. Θεριζόμενοι καθ' ὁδὸν ἀπὸ τὴν θερμότητα τοῦ κλίματος, τὴν ἀνυδρίαν, τὴν ἔλλειψιν τροφῶν καὶ τὰς ἀδιακόπους ἐπιθέσεις τῶν ἐλαφρῶν ἵππέων τῶν Τούρκων, ἔφθασαν παρὰ τὸ Δορύλαιον (Ἐσκι-Σεχίρ), ὅπου ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταστραφοῦν.

Νικήσαντες παρὰ ταῦτα οἱ σταυροφόροι (Ἰούλιος τοῦ 1097) τοὺς Τούρκους, διέβησαν τὴν ὄροσειρὰν τοῦ Ταύρου καὶ μετὰ ὀκτὰ μῆνον πολιορκίαν ἐκυρίευσαν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπέστησαν δεινὴν πολιορκίαν ἐκ μέρους τοῦ πολυαριθμοῦ στρατοῦ τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος τῆς Μοῦσούλης, ἀνερχομένου εἰς 200 χιλιάδας.

Ὁρμητικὴ ὁμῶς ἔξοδος ἔδωκε καὶ πάλιν τὴν νίκην εἰς τοὺς σταυροφόρους.

Τότε ἀνέλαβον οἱ σταυροφόροι τὴν πορείαν των πρὸς τὰ Ἱερουσόλυμα. Τρία ἔτη ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των, τὴν 1ην Ἰουλίου 1099, εἶδον μακρόθεν τὴν Ἁγίαν Πόλιν, ὅποτε ἔπεσαν γονυκλινεῖς καὶ κλαίοντες ἀπὸ χαρὰν ἠὺχαρίστου τὸν Θεόν, διότι ἠξιώθησαν νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπὸν των. Ἀπὸ τὰς ταλαιπωρίας μόλις 40 χιλιάδες ἔφθασαν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν ὁποίαν ἐφρούρει ἰσχυρὰ φρουρὰ Αἰγυπτίων. Μετὰ ἀπεγνωσμένην ἔφοδον εἰσῆλθον οἱ σταυροφόροι εἰς τὴν πόλιν τὴν 10 Ἰουλίου 1099, ἡμέραν καὶ ὥραν τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Ἐπηκολούθησε φρικτὴ σφαγὴ. Ἐσφαζόν ὄσους εὗρισκον εἰς τοὺς δρόμους, διότι ἐνόμιζον ὅτι ἔβλεπον τοὺς δημίους τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειτα οἱ ἄρχοντες κατέθεσαν τὰ ὄπλα, ἐκαθάρισαν τὰς χεῖράς των καὶ γυμνόποδες ἐπῆγαν νὰ προσκυνήσουν τὸν Πανάγιον Τάφον.

Ἡ πρώτη σταυροφορία ἔσχε 500 χιλιάδας νεκροὺς χριστιανούς καὶ ἄλλους τόσους μουσουλμάνους. Ἄλλ' εἶχε καὶ ἄλλο ἀποτέλεσμα. Οἱ σταυροφόροι ἤρχισαν νὰ ἰδρῦσουν εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην ἰδικὰ των φεουδαρχικὰ κράτη καὶ τοιοῦτοτρόπως ἄλλοι ἔγιναν βασιλεῖς, ἄλλοι πρίγκιπες, κόμιστες καὶ βαρῶνοι. Τὸ σπουδαιότερον ὁμῶς ἰδρῦθη εἰς τὴν Συρίαν τὸ Βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, μὲ βασιλέα τὸν Γοδεφρεῖδον ντὲ Μπουγιόν, ὅστις ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ προστάτου τοῦ Ἁγίου Τάφου. Τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τὸν Βοημούνδον καὶ αἱ ἡγεμονίαι τῆς Ἐδέσσης, ὑπὸ τὸν Βαλδουῖνον τῆς Φλάνδρας, καὶ τῆς Τριπόλεως, ὑπὸ τὸν Ραῦμόνδον τῆς Τουλούζης, ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τὸν Γοδεφρεῖδον.

Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα διωρίσθη πατριάρχης τῆς Ἁγίας Πόλεως. Ὑπῆρχον δὲ πολλοὶ ἔμποροι, Ἐνετοὶ, Πισᾶται, Μασσαλιῶται, οἱ ὅποιοι ἐβοήθησαν τοὺς ἱππότες νὰ καταλάβουν τὴν Ἰσπίπην (Γιάφφαν), τὴν Πτολεμαῖδα, τὴν Βηρυτόν, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἀποκατεστάθη ἡ μετὰ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐπικοινωνία.

Διὰ τὴν ἀμυναν τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν ὀργανώθησαν τρία τάγματα, τὸ τάγμα τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ, τὸ τάγμα τῶν Ἰπ-

ποτῶν τοῦ Ναοῦ καὶ τὸ τάγμα τῶν Τευτόνων, τῶν ὁποίων οἱ ἱππῶται εἶχον τὰς ὑποχρεώσεις τῶν μοναχῶν καὶ ἕζων ὡς στρατιῶται.

Οἱ ἡγεμόνες ἐγκατεστάθησαν εἰς ἰσχυρὰ κάστρα, τὰ ὁποῖα ἱδρυσαν, καὶ μετέφεραν ἐκεῖ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των. Βαθμηδὸν οἱ σταυροφόροι ἤλλαξαν συμπεριφορὰν ἀπέναντι τῶν μουσουλμάνων καὶ ἤλθον εἰς σχέσεις οἰκονομικὰς καὶ οἰκογενειακὰς μὲ αὐτούς. ✓

✓ 41. Ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη σταυροφορία

Ἡνοίχθη ἤδη ὁ δρόμος πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Διάφοροι ἀφορμαὶ δίδονται, διὰ νὰ ἐπακολουθήσουν καὶ ἄλλαι σταυροφορίαι, κατὰ τὰς ὁποίας δὲν ἐκδηλώνεται ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῆς πρώτης, διότι οἱ σταυροφόροι παρουσιάζουν ἐκδηλα τὰ ὑλικά καὶ οἰκονομικὰ κίνητρα.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Κορράδος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Ζ' ὠργάνωσαν τὴν δευτέραν σταυροφορίαν (1147 - 1149), μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑδέσσης, τὴν ὁποίαν εἶχε καταλάβει ὁ Τοῦρκος ἡγεμὼν τῆς Μοσσοῦλης.

Καλῶς ἐξωπλισμένοι ὁ στρατὸς τῶν σταυροφόρων διέβη τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους διὰ ξηρᾶς, προβαίνων παντοῦ εἰς ἀρπαγὰς, λεηλασίας καὶ καταστροφάς. Ἐφθασαν οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέφθησαν νὰ τὴν κυριεύσουν. Ἀλλὰ διέγνωσαν ὅτι τοῦτο ἦτο δύσκολον καὶ ἔδωσαν τὸν ὄρκον ὑποτελείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ. Ἡ σταυροφορία αὕτη δὲν ἐπέτυχεν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπέστρεψαν ἀπρακτοί.

Νέα ὁμως ἀφορμὴ ἐδόθη διὰ τὴν τρίτην σταυροφορίαν (1189 - 1190). Τὸ 1187, ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου Σαλαδὶν εἰσορμᾷ εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, νικᾷ κατὰ κράτος τοὺς Φράγκους ἱππῶτας εἰς τὴν λίμνην Τιβεριάδα καὶ θριαμβευτῆς εἰσέρχεται εἰς τὴν Ἀγίαν Πόλιν. Τὸ Φραγκικὸν κράτος περιορίσθη τότε εἰς τὴν βόρειον Παλαιστίνην.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐνεποίησε κατάπληξιν εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Αὐγουστος καὶ ὁ βασι-

λεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν τῆς τρίτης σταυροφορίας, χωρὶς ἐνότητα ὅμως καὶ ὁμόνοιαν.

Πρῶτος ὁ Βαρβαρόσσας ἐξεκίνησε διὰ ξηρᾶς καί, νικήσας εἰς τὸ Ἰκόνιον τοὺς Τούρκους, ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸν ποταμὸν Κύδνον (Καρά - Σοῦ). Ἐνῶ ἐλούετο, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐπνίγη. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ καλῶς συντεταγμένου στρατοῦ του ἐπηνήθη εἰς Γερμανίαν, μικρὸν δὲ τμήμα συνηνώθη εἰς τὴν Συρίαν με τοὺς Ἀγγλους καὶ Γάλλους.

Ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ριχάρδος διὰ θαλάσσης ἔφθασαν εἰς Μεσσήνην τῆς Σικελίας, ὅπου ἔμειναν ἕξ μῆνας καὶ ἦλθον μεταξὺ των εἰς προστριβὰς καὶ συγκρούσεις. Τέλος ἐξεκίνησαν καὶ ἔφθασαν εἰς Κύπρον, τὴν ὁποίαν ὁ Ριχάρδος ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν Γάλλον βασιλέα τῆς Ἱερουσαλήμ Λουζινιὰν (1192). Ἡ δυναστεία τῶν Λουζινιὰν ἐκράτησε τὴν Κύπρον μέχρι τοῦ 1489. Μετ' αὐτοὺς ἦλθον κυρίαρχοι τῆς Κύπρου οἱ Ἐνετοὶ καὶ τελευταῖοι οἱ Ἀγγλοὶ, οἱ ὁποῖοι καὶ τὴν κρατοῦν δυστυχῶς μέχρι σήμερον.

Ἦνυμένοι Ἀγγλοὶ, Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι ἐπολιόρκησαν τὴν Πτολεμαῖδα τῆς Φοινίκης. Ἡ πολιορκία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος διαδοχικῶς 600 χιλ. ἄνθρωποι, διήρκεσεν ἐπὶ δύο ἔτη, ἐστοίχισε δὲ τὴν ζωὴν 190 χιλ. μουσουλμάνων καὶ 120 χιλ. χριστιανῶν. Ἡ φρουρὰ ἐξηντηλημένη παρεδόθη, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Σαλαδὶν δὲν κατῴρθωσε νὰ εὕρη τὰ συμφωνηθέντα λύτρα, ὁ Ριχάρδος κατέσφαξε τοὺς ὑπερασπιστάς.

Ὁ Ριχάρδος ἔγινε τὸ φόβητρον τῶν Ἀράβων, μείνας ἐκεῖ δύο ἔτη. Ἀλλ' ἡ Ἱερουσαλήμ δὲν ἀνεκτήθη. Τὸ βασιλεῖον τῆς Παλαιστίνης, περιορισθὲν εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, διετηρήθη ἕνα ἀκόμη αἰῶνα, με πρωτεύουσαν τὴν Πτολεμαῖδα.

Οὕτω ἔληξεν ἡ τρίτη σταυροφορία, ἡ ὁποία εἶχε περισσότερον στρατιωτικὸν παρὰ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

42. Ἡ τετάρτη σταυροφορία

Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ' (1198 - 1216), ἐπιβληθεὶς εἰς τὴν Δύσιν, ὠνειρεύθη νὰ ἐξουσιάσῃ καὶ τὴν Ἀνατολήν. Εὐθύς με

τὴν ἀνοδὸν τοῦ εἰς τὸν θρόνον ἐκήρυξε νέαν σταυροφορίαν. Ἄλλὰ τὸ κήρυγμά του δὲν εἶχε μεγάλα ἀποτελέσματα. Ἐκινήθησαν μόνον ἡ βόρειος Γαλλία καὶ ἡ Φλάνδρα. Ἐπίσης κανεὶς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν σταυροφορίαν, διότι οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἐπολέμουν μεταξύ των, δύο δὲ ἡγεμόνες Γερμανοὶ ἐφιλονίκουν διὰ τὸν θρόνον.

Τρεῖς κυρίως ἐξεῖχον ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς, ὁ Ἴταλὸς Βονιφάτιος Μομφερρατικός, ὁ κόμισ τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος καὶ ὁ Γοδεφρεῖδος Βιλλεαρδουῖνος, Γάλλος εὐγενῆς ἀπὸ τὴν Καμπανίαν.

Ὁ τελευταῖος ἐστάλη εἰς Ἑνετίαν, διὰ νὰ παρακαλέσῃ τὴν θαλασσοκράτειραν αὐτὴν πολιτείαν νὰ διαθέσῃ πλοῖα διὰ τὴν διαπεραίωσιν τῶν σταυροφόρων εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀφοῦ διὰ ξηρᾶς δὲν ἦδύνατο νὰ γίνῃ ἡ σταυροφορία. Οἱ Ἑνετοὶ, ἔμποροι ὄντες, ἐζήτησαν διὰ τὴν μεταφορὰν καὶ διατροφήν 13.500 ἵππέων καὶ 29.000 πεζῶν ὑπέρογκον χρηματικὴν ἀμοιβὴν καὶ τὸ ἡμισυ τῶν λαφύρων. Ἐδέχθησαν ἀπὸ γενναιοδωρίαν τὰ 2/3 τῶν ὅσα ἐζήτησαν, ἀλλ' ἐπέτυχον νὰ ἐλευθερωθῇ πρῶτον ἡ Δαλματικὴ πόλις Ζάρα, τὴν ὅποιαν εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας.

Ἐνῶ οἱ σταυροφόροι προσεπάθουν νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ ναῦλα, παρουσιάσθη εἰς αὐτοὺς ὁ Ἀλέξιος, υἱὸς τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Οὗτος, δίδων μεγάλην χρηματικὴν ἀμοιβὴν, ὑποτάσσων τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ διαθέντων ὕστερον ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, ἐζήτησεν ὡς ἀντάλλαγμα ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς του.

Ὁ γηραιὸς δόγης τῆς Ἑνετίας Δάνδαλος διεῖδε τὰ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ὠφελήματα τοῦ κράτους του καί, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1203, ὑπεγράφη συμφωνία μεταξύ τοῦ Ἀλεξίου καὶ τῶν σταυροφόρων. Τὴν 27ην Ἰουλίου 1203 ὁ στόλος τῶν σταυροφόρων ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Πρωτευούσης τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μὲ 40.000 μαχητάς.

Οἱ σταυροφόροι ἐστρατοπέδευσαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ προέβησαν εἰς πολιορκίαν αὐτῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐπιδιορθώσει τὰ τεῖχη καὶ εἶχε συναθροίσει στρατὸν 60.000 ἀνδρῶν. Ἡ ἡρωϊκὴ ἄμυνα διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυ-

νατὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν, οἱ δὲ σταυροφόροι ἀποκατέστησαν τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελοῦ καὶ τὸν υἱὸν του Ἀλέξιον Δ'. Ἐπειδὴ δὲ οἱ νέοι αὐτοκράτορες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκπληρώσουν τὰς ὑποσχέσεις των, οἱ σταυροφόροι καὶ ἰδίως οἱ Ἐνετοὶ ἔγιναν ἀπαιτητικοί. Οἱ αὐτοκράτορες ἐπέβαλον τρομερὰν φορολογίαν καὶ μόλις κατῶρθωσαν νὰ συγκεντρώσουν τὸ ἥμισυ τοῦ συμφωνηθέντος ποσοῦ.

Ἄλλ' αἱ βαρεῖαι φορολογίαι πρὸς εὐρεσιν τῶν χρημάτων, ἡ ὁμολογία πίστεως πρὸς τὸν πάπαν καὶ ἡ κακὴ συμπεριφορὰ τῶν σταυροφόρων εἶχον προκαλέσει τὸ πρὸς τοὺς Λατίνους μῖσος τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξέσπασεν εἰς στάσις. Ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ' ἀνετράπησαν (1204) καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεδείχθη ὁ Ἀλέξιος ὁ Ε', ὁ λεγόμενος Μούρτζουφλος. Οὗτος καλεῖ τοὺς σταυροφόρους νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν χώραν ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν. Οἱ σταυροφόροι τότε προσέβαλον διὰ δευτέραν φορὰν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ αὐτοκράτωρ μάχεται γενναίως, ἐνῶ οἱ πύργοι πίπτουν ὁ εἰς κατόπιον τοῦ ἄλλου. Μὴ δυνάμενος ὁμως νὰ συγκρατήσῃ τὸν παρικόν, φεύγει μὲ ὀλίγους ὄπαδους ἀπὸ τὴν Κων/πολιν. Τότε μερικοὶ συνέρχονται εἰς Ἀγίαν Σοφίαν καὶ ἀνακηρύσσουν αὐτοκράτορα τὸν Θεόδωρον Λάσκαρην. Ἀλλὰ καὶ αὐτός, ἂν καὶ ἦτο ἰκανὸς ἀνὴρ, δὲν κατῶρθωσε νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς ἕνα νεκρόν, ὡς ἦτο τὸ Βυζάντιον. Φεύγει καὶ αὐτὸς μὲ τὸν πατριάρχην καὶ ὀλίγους ὄπαδους του. Τὴν 12 Ἀπριλίου 1204 οἱ Φράγκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

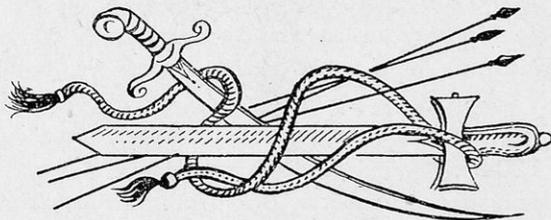
Οἱ σταυροφόροι ἐφάνησαν βάρβαροι, ἐπυρπόλησαν μεγάλας συνοικίας καὶ προέβησαν εἰς ἀνήκουστον λεηλασίαν τῆς Πρωτευούσης. Κατέστρεψαν τὰ μαρμάρια καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἀπέσπασαν ἀπὸ ἄλλα τὸν χρυσὸν καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους, ἀνέλυσαν τοὺς ἐξ ὀρειχάλκου ἀνδριάντας, διὰ νὰ κατασκευάσουν νομίσματα. Οὔτε τοὺς γέροντας οὔτε τὰς γυναῖκας δὲν ἐσεβάσθησαν οἱ σταυροφόροι οὔτε τὴν θρησκείαν. Ἡ Ἀγία Τράπεζα τῆς Ἀγίας Σοφίας κατατεμαχίζεται, τὰ δὲ πολύτιμα ἱερὰ σκευὴ διαρπάζονται.

Ἐγιναν ἄλλαι τέσσαρες σταυροφορίαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ἡ ὁποία τότε ἦτο τὸ ἰσχυρότερον μουσουλμανικὸν κράτος. Αἱ σταυροφορίαι αὗται, αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν δύο αἰῶνας περίπου, εἶχον σπουδαῖα ἀποτελέσματα. Ἀνεπτύχθη μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως μεγάλη ἐμπο-

ρική κίνησις. Μὲ τὰς σταυροφορίας κατεστράφησαν οἱ εὐγενεῖς τῆς Δύσεως καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς μεσαιᾶς τάξεως, τῶν ἐμπόρων καὶ τεχνιτῶν. Οἱ Εὐρωπαῖοι, γνωρίσαντες τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, ἤρχισαν νὰ ἐξημερώνωνται.

Τὰ μεγαλύτερα ὅμως ἀποτελέσματα εἶχεν ἡ τετάρτη σταυροφορία καὶ κυρίως ὡς πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τοῦ ὁποῖου ἔκτοτε ἀρχίζει νέα περίοδος.

Ἰωάννα ἀρχμνη

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ
1204 — 1453

Παρασκευάς

Παρασκευάς

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ιου *1972* *17* *654* *231*

Η ΕΥΡΩΠΗ

1. Ἡ Γαλλία

ΕΠΙ τὸ 1200 ἡ Γαλλία εἶχεν ἰσχυρότατον βασιλέα τὸν Φίλιππον Β' Αὔγουστον (1180 - 1223). Οὗτος ἔσχε δύο ἐπιτυχίας, ἀπηλλάγη τῆς ἐπιρροῆς τῶν εὐγενῶν καὶ ἀπὸ τὸν Ἰωάννην τὸν Ἀκτῆμονα τῆς Ἀγγλίας ἀφήρεσεν ὅλας τὰς κτήσεις του εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἰσχυρὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἐπίσης ὁ Λουδοβίκος Θ' ὁ Ἅγιος, ὁ ὁποῖος ὠδήγησε τὰς δύο τελευταίας σταυροφορίας.

Τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν ἔσχεν ἡ Γαλλία ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου Δ' τοῦ Ὠραίου (1285 - 1314). Ὁ Φίλιππος, ἔχων ἀνάγκην χρημάτων κατὰ τὸν πόλεμον μὲ τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας, ἐπέβαλε φόρον εἰς τὸν κλῆρον. Ὁ πάπας Βονιφάτιος Η' ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς κληρικοὺς νὰ ἐκτελέσουν τὸ βασιλικὸν διάταγμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀφώρισε τὸν βασιλέα, ὅστις καίει τὴν βούλαν τοῦ πάπα καὶ ἀπὸ τὴν συνέλευσιν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ του λαμβάνει τὴν συγκατάθεσιν νὰ παραπεμφθῇ ὁ πάπας εἰς δίκην. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι εἰς τὴν συνέλευσιν κατὰ τοῦ πάπα μετέσχον καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὴν τρίτην τάξιν τῆς Γαλλίας. Ἀπὸ τότε εἰς κάθε σπουδαίαν περίστασιν συγκαλοῦνται ἀντιπρόσωποι καὶ τῶν τριῶν τάξεων, αἱ ὁποῖαι λέγονται Γενικαὶ τάξεις.

Ὁ πάπας συλλαμβάνεται καὶ φυλακίζεται καὶ μετὰ ἕνα μῆνα ἀποθνήσκει. Ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως διορίζεται πάπας ὡς Κλήμης ὁ Ε' καὶ ἐγκαθίσταται εἰς τὴν Ἀβινιόν, πόλιν τῆς νοτίου Γαλλίας, ὅπου διέμεναν ὅλοι οἱ πάπαι ἀπὸ τὸ 1309 μέχρι τοῦ 1377.

Ἀπὸ τὸ 1328 εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἀνῆλθεν ὁ οἶκος Βαλοά, ὁ ὁποῖος ἔμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ 1589.

Ἡ Γαλλία βραδύτερον περιπλέκεται εἰς τὸν λεγόμενον ἑκατονταετῆ πόλεμον. Ὁ βασιλεὺς Κάρολος Ζ' (1422 - 1461) νικᾷ τοὺς Ἄγγλους καὶ περιορίζει αὐτοὺς εἰς τὸ Καλαί. Εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης, ὁ ὁποῖος ὠργάνωσε μόνιμον μισθοφορικὸν στρατὸν καὶ ἐπεβλήθη εἰς τοὺς εὐγενεῖς. Ἰσχυρὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἐπίσης ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λουδοβίκος ΙΑ' (1461 - 1483). Οὗτος συνέτριψε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς καὶ συνήνωσε τὰς γαίας αὐτῶν μὲ τὰς ἰδικὰς του, ἐφρόντισε δὲ νὰ προαγάγῃ τὰς πόλεις, τὰς τέχνας καὶ τὸ ἐμπόριον.

Ὁ Κάρολος Η' ἐπωφελήθη ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν προηγουμένων βασιλέων, διὰ νὰ προβῆ εἰς ἐξωτερικὰς κατακτήσεις. Ἐπεχείρησεν ἐκστρατεῖαν εἰς Ἄνω Ἰταλίαν καὶ ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν Παλαιολόγον τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματά του. Ἡ ἐκστρατεία του ὅμως εἰς Σικελίαν ἀπέτυχε καὶ τὸ σχέδιον νὰ καταλάβῃ τὴν ἄλλοτε Βυζαντινὴν πρωτεύουσαν ἐματαιώθη.

2. Ἡ Ἀγγλία

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ κλάδος τῆς οἰκογενείας τοῦ Γουλιέλμου, καλούμενος τοῦ Πλανταγενέ. Εἰς τοῦτον ἀνήκει ὁ βασιλεὺς Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος (1189 - 1199), ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Γ' Σταυροφορίαν. Ὁ ἀδελφὸς του Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων (1199 - 1215) περιεπλάκη εἰς ἔριδας μὲ τοὺς εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐπέτυχον νὰ ματαιωθῇ τὸ σχέδιον τοῦ βασιλέως, ὅπως κυβερνήσῃ τὸ κράτος κατὰ τρόπον αὐταρχικόν. Ὁ Ἰωάννης ἠτύχησεν ἐξωτερικῶς, διότι, περιελθὼν εἰς πόλεμον μὲ τὴν Γαλλίαν, ἔχασε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐκεῖ κτήσεών του.

Χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῶν σχέσεων Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας, ὡς πραγματικὸν πυρῆνα τοῦ κράτους των ἐθεώρουν τὴν Νορμανδίαν τῆς Γαλλίας. τὴν δὲ Ἀγγλίαν ὡς χώραν, ἣ ὁποῖα ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς τὰ μέσα πρὸς στερέωσιν καὶ αὔξησιν τοῦ κράτους των εἰς τὴν Εὐρώπην. Διὰ τοῦτο ἐπῆλθον πόλεμοι μεταξὺ τῶν Ἀγγλων καὶ Γάλων. Τὸ 1328 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος Γ' ἤγει-

ρεν αξιώσεις ἐπὶ τῆς Γαλλίας. Μακρὰ πάλη ἤρχισε τότε μεταξύ τῶν δύο κρατῶν, ἡ ὁποία, διαρκέσασα ὑπὲρ τὰ 100 ἔτη, εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν, ὡς ἑκατονταετῆς πόλεμος (1339-1453). Οἱ Ἄγγλοι ἐνίκησαν εἰς τὸ Κρεσύ, τὸ 1346, καὶ κατέλαβον τὸ Καλαί, τὸ ὁποῖον διετήρησαν πλέον τῶν 200 ἐτῶν. Τὸ 1356, οἱ Ἄγγλοι ἐνίκησαν ἐπίσης εἰς τὸ Πουατιέ, ὅπου τόσοσιν ἐξεμηδενίσθη ἡ δύναμις τῶν Γάλλων, ὥστε ὁ βασιλεὺς των ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ μεγάλην ἔκτασιν τῆς δυτικῆς Γαλλίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Κατὰ τὸν 15ον δὲ αἰῶνα ὅλη ἡ βορείως τοῦ ποταμοῦ Λοὰρ Γαλλία περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἄγγλους. Τότε ἡ Ἰωάννα ντ' Ἄρκ, κατόπιν ὄραματισμοῦ, παρουσιάσθη εἰς τὸ Γαλλικὸν στρατόπεδον, ἐνεψύχωσεν αὐτὸ καὶ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Ὁρλεάνης. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ὁμως τῆς Κομπιένης συνελήφθη καὶ ἐκάθη ὡς αἰρετικὴ ὑπὸ τῶν Ἀγγλων, τὸ 1431. Ἀλλὰ τὸ εὐνοϊκὸν ἀποτέλεσμα ἐπῆλθε διὰ τοὺς Γάλλους. Ἀτυχήματα πολλὰ ἠνάγκασαν τοὺς Ἄγγλους, τὸ 1543, νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Γαλλικὸν ἔδαφος πλὴν τοῦ Καλαί.

Ἐκτοτε γίνονται ἰσχυρὰ καὶ τὰ δύο κράτη, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁμως ἐπέρχεται μία μεγάλη ἀλλαγὴ εἰς τὸ διοικητικὸν σύστημα, ἡ ὁποία εἶχε μεγάλας συνεπεΐας.

Οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἀγγλίας ὠνομάζοντο κόμιτες καὶ βαρωνοὶ, ἀργότερα δὲ ὠνομάσθησαν λόρδοι. Αὐτοὶ δὲν εἶχαν ἐκτεταμέναις γαίαις καὶ δικαιώματα, ὅπως οἱ φεουδάρχαι τῆς Γαλλίας. Μέγα μέρος τῆς χώρας ἦτο ὑπὸ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τοῦ βασιλέως. Οἱ διοικηταὶ τῶν κομιτειῶν διωρίζοντο καὶ ἐπαύοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἔγινεν ἀπόλυτος μονάρχης. Τὸ μόνον, ὅπῃ ἐπεθύμει ὁ βασιλεὺς, ἦτο ἡ εἴσπραξις ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέρων φόρων. Οἱ εὐγενεῖς ἐπέτυχον ἀπὸ τὸν βασιλέα νὰ ζητῆ τὴν γνώμην των, ὡσάκις ἐπρόκειτο περὶ ἐπιβολῆς νέας φορολογίας. Δοθείσης δὲ εὐκαιρίας, ἐξηγέρθησαν, τὸ 1215, κατὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀκτῆμονος καί, καταλαβόντες τὸ Λονδίον, ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ὑπογράψῃ τὸν περίφημον Μέγαν Χάρτην (Magna Charta).

Ὁ χάρτης οὗτος περιέχει τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ. Κατ' αὐτὸν οὐδεὶς πολίτης ἐπιτρέπεται νὰ συλληφθῇ

ἢ νὰ φυλακισθῆ, πρὶν δικασθῆ. Ὁ βασιλεὺς δὲν δικαιούται νὰ ἐπιβάλῃ φόρους χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ μεγάλου συμβουλίου, τὸ ὁποῖον ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς ἀρχιεπισκόπους, ἐπισκόπους, κόμιστας καὶ βαρῶνους. Ἐὰν τυχὸν ὁ βασιλεὺς παραβῆ τὸν Χάρτην, οἱ εὐγενεῖς ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀντισταθοῦν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ βασιλεὺς τίθεται ὑπὸ τὸν νόμον. Τὸ μέγα συμβούλιον ὠνομάσθη ἀργότερον *Parlement* (Κοινοβούλιον) καὶ ἐξέλεγε τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως καὶ τοὺς ὑπουργούς.

Ὁ βασιλεὺς, βλέπων τὴν ἀντίδρασιν τῶν εὐγενῶν, ἠθέλησε νὰ δημιουργήσῃ ἀντιπερισπασμὸν, στηριζόμενος εἰς τὸν λαόν. Προσεκάλεσε δύο ἱππότες ἀπὸ κάθε κομιτείαν καὶ ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος κατῴκει εἰς τὰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις. Οὕτω ἐδημιουργήθησαν δύο συνελεύσεις, ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἢ Κάτω Βουλὴ καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων ἢ Ἄνω Βουλὴ, καθὼς μετωνομάσθη τὸ παλαιὸν κοινοβούλιον. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 13ου αἰῶνος ἐδημιουργήθη νέον εἶδος πολιτεύματος, τὸ κοινobουλευτικόν.

3. Αἱ Ἱταλικαὶ πόλεις

Ἡ Ἱταλία δὲν κατῴρθωσε νὰ ἐνωθῆ εἰς ἓν κράτος, ἀλλ' ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη. Πρὸς νότον τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, εἰς τὸ μέσον τὸ κράτος τῆς ἐκκλησίας, πρὸς βορρᾶν ὑπῆρχον διάφοροι μικραὶ πολιτεῖαι, ὡς ἡ Πίσα, ἡ Φλωρεντία, ἡ Γένουα, τὸ Μιλᾶνον, ἡ Ἑνετία. Αἱ πόλεις αὗται ἔγιναν πλούσιαι μὲ τὸ ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον διεξήγον οἱ κάτοικοί των, καὶ ἔγιναν δημοκρατίαι, ὅπως αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι. Ἀξιολογώτεραι ἀπὸ αὐτὰς ἦσαν ἡ Φλωρεντία καὶ ἡ Ἑνετία.

Ἡ Φλωρεντία, πρότυπον βιομηχανικῆς πόλεως, διεκρίθη εἰς τὴν κατασκευὴν πολυτελῶν ὑφασμάτων. Σχεδὸν τὰ τρία τέταρτα τῶν κατοίκων κατεγίνοντο εἰς τὴν βιομηχανίαν αὐτῆν. Ἐκ τοῦ πλοῦτου τούτου οἱ κάτοικοι κατέστησαν περίφημοι χρηματισταὶ καὶ τραπεζίται, συναγωνιζόμενοι τοὺς Ἑβραίους. Οἱ Μεδικοὶ, μία οἰκογένεια τραπεζιτῶν, ἔλαβε τὴν κυβέρνησιν τῆς πόλεως καὶ ἔγιναν τόσον ἰσχυροί, ὥστε οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἐπεθύμουν νὰ εἶναι σύμμαχοί των. Ἡ Φλωρεντία ἔχει σημασίαν, διότι εἰς αὐτὴν τὸ πρῶ-

τον ἤρχισεν ἡ ἀναγέννησις τῶν Τεχνῶν καὶ τῶν Γραμμάτων. Ὁ Γεμιστὸς καὶ οἱ ἄλλοι φυγάδες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Μεδίκων εὗρον καταφύγιον.

Τὸ ἐμπόριον μὲ τὴν Ἀνατολὴν κατέστησε πλουσίαν τὴν Ἐνετίαν. Τὸ πολίτευμά της ἦτο ἀριστοκρατικόν, διότι μόνον αἱ ἀρχαιόταται ἐμπορικαὶ οἰκογένειαι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἦσαν ἀναγεγραμμένα εἰς τὴν Χρυσὴν Βίβλον, μετείχον εἰς τὴν διοίκησιν. Ἀρχηγὸς κατὰ τύπους ἦτο ὁ δόγης, ἀλλὰ τὴν ἐξουσίαν κυρίως ἔσκει τὸ συμβούλιον τῶν Δέκα. Οἱ Ἐνετοὶ παρέλαβον πολλὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου. Ἡ κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ 1204, ἐξησφάλισεν εἰς αὐτοὺς ἀνέλπιστα πλοῦτη καὶ ὠνομάζοντο « κύριοι τοῦ χρυσοῦ τῆς χριστιανωσύνης ». Τὸν 15ον αἰῶνα εἶχον ἐκτεταμένον κράτος, εἰς τὸ ὁποῖον συμπεριλαμβάνοντο ἡ ἀνατολικὴ παραλία τῆς Ἀδριατικῆς, τὰ Ἐπτάνησα, πολλαὶ πόλεις τῆς Πελοποννήσου καὶ πολλαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

4. Ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι

Μεγάλῃ ἀμάθεια ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Εὐρώπην μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν βαρβάρων. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπὶ τῶν Μεροβενζιέν βασιλέων δυσκόλως εὐρίσκοντο ἄνθρωποι διὰ τὰς κρατικὰς ἢ ἐκκλησιαστικὰς ὑπηρεσίας. Τὰ ὀλίγα χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα σώζονται ἀπὸ τοὺς αἰῶνας αὐτοὺς, προδίδουν τὴν πρωτόγονον πνευματικὴν κατάστασιν.

Βαθμηδὸν ὅμως ἤρχισεν ἡ παιδεία νὰ ἀναπτύσσεται. Ἡ ἐκκλησία ἔδιδε τὴν κατεύθυνσιν καὶ ἔσκει τὸν ἔλεγχον. Πρῶτος βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα, εἶναι ὁ Κάρολος ὁ Μέγας. Μολονότι ἦτο ἀγράμματος, ἴδρυσεν σχολεῖα καὶ ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ ἀναγέννησις τῆς Δύσεως. Οἱ ἐφημέριοι καὶ οἱ μοναχοὶ ἦσαν διδάσκαλοι εἰς τὸ πρῶτον σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδιδάσκετο ἀνάγνωσις, γραφὴ, ἀριθμητικὴ, γραμματικὴ καὶ κατήχησις. Ἡ ἐκπαίδευσις παρείχετο δωρεάν. Εἰς τὰς πόλεις ἦτο τὸ μέγα σχολεῖον. Γλῶσσα τῶν σχολείων τούτων, τὰ ὁποῖα ἦσαν παράρτημα τῆς ἐκκλησίας, ἦτο ἡ Λατινικὴ. Ἐπειδὴ ὁ χάρτης ἦτο πολὺ ἀκριβός, ἡ ἐργασία εἰς τὸ σχολεῖον ἐγένετο προφορικῶς. Ὁ

διδάσκαλος ώμίλει καί οί μαθηταί ήκουον άποστηθίζοντες διάφορα γνωμικά καί έξασκοϋντες περισσότερον τήν μνήμην. Ίδίως προ-παρεσκευάζοντο διά τήν θεολογίαν.

Άπό τόν 12ον όμως αιώνα άρχίζει ή πραγματική άναγέννησις, άφοϋ τότε ήρχισεν ή διδασκαλία ειδικών μαθημάτων εις τά σχολεία, όπως είναι τó δίκαιον, ή Ιατρική καί άλλα. Η άραβική επίδρασις εις τήν Δύσιν ώς πρός τάς Έπιστήμας καί τά Γράμματα ήρχισεν άπό τó τέλος τοϋ 12ου αιώνας. Τά όνομαστά σχολεία τών Άράβων, οί μ ε ν δ ρ ε σ έ δ ε ς, έχρησίμευσαν ώς ύπόδειγμα διά τήν όργάνωσιν τών Εϋρωπαϊκών πανεπιστημίων.

Σιγά σιγά έπληθύνθησαν τά σχολεία καί ιδίως εις τούς Παρισίους. Έκει μαθηταί καί διδάσκαλοι ήνώθησαν εις ένα σύνδεσμον καί άπετέλεσαν Universitas, με τόν σκοπόν νά ύποστηρίξουν τά συμφέροντά των. Έκ τοϋ συνδέσμου τούτου προήλθε τó πρώτον πανεπιστήμιον.

Τέσσαρες ήσαν οί κλάδοι, εις τούς όποίους διηροϋντο οί φοιτηταί. Εις τόν προκαταρτικόν, γενικόν δι' όλους, έλάμβανον οί φοιτηταί τήν γυμνασιακήν μόρφωσιν. Οί δέ τρεις ειδικοί κλάδοι ήσαν ή Θεολογία, ή Νομική, καί ή Ιατρική. Έκαστος κλάδος άπετέλεσεν ιδιαιτέραν δύναμιν, Facultas, δηλαδή σχολήν. Σπουδαιότερα όλων τών σχολών ήτο ή Θεολογία. Ο πατήρ τής Δυτικής Έκκλησίας Αύγουστινος έλεγεν ότι είναι θανάσιμος άμαρτία νά έξηγοϋμεν όλα με τó λογικόν καί ότι τόν Θεόν τόν γνωρίζομεν με τήν πίστιν. Έκ τής επιδράσεως αύτοϋ, ή όποία ύπήρξε μεγίστη, προήλθεν ή περιφρόνησις πρός τήν έπιστήμην καί πρός τήν έρευναν.

Εις τήν Ισπανίαν, όπου οί Άραβες έξουσίαζον, έκαλλιεργήθη ή φιλοσοφία. Η δέ άραβική έπιστήμη έστηρίζετο εις τήν φιλοσοφίαν τοϋ Έλληνος Άριστοτέλους, ό όποίος ύπέβαλε τά πάντα εις τήν έρευναν.

Περί τó 1200 εισέδυσαν εις τήν Γαλλίαν αί λατινικάι μεταφράσεις τής Φυσικής καί Μεταφυσικής τοϋ Άριστοτέλους. Η επιδρομή αύτη, όπως ώνομάσθη τó γεγονός αυτό, έφερεν άληθή έπανάστασιν. Η έκκλησία κατ' άρχάς έλαβεν έχθρικήν στάσιν καί άπηγόρευσε τήν μελέτην τών κειμένων (1210 - 1215). Βραδύτερον όμως, ιδούσα ότι ό Άριστοτέλης δέν ήτο επικίνδυνος, άφήκεν έλευθερίαν εις τήν μελέτην τών έργων αύτοϋ. Οί μεγάλοι σοφοί τής έποχής ταύτης, ό Γάλ-

λος μοναχός Βοναβεντούρας (1221 - 1274), ο Γερμανός Άλβέρτος ο Μέγας (1193 - 1280) και ο Ιταλός Θωμάς ο Ακινάτης, επέτυχον να συμβιβάσουν την φιλοσοφίαν του Άριστοτέλους με τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας.

Τοιοιουτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ μεσαιωνικὴ φιλοσοφία τῆς Δύσεως, ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία, διότι ἐπιστήμως ἐδιδάσκετο εἰς τὰς σχολάς. Ὑπῆρξεν αὕτη ἡ κριτικὴ τῆς Θεολογίας. Οἱ σοφοὶ παρεδέχοντο ἐκ τῶν προτέρων ὅτι τὸ κείμενον τῆς Γραφῆς ἦτο ἀλάνθαστον καὶ ὁ Ἄριστοτέλης ἦτο αὐθεντία. Διὸ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔπρεπε νὰ κουρασθῆ διὰ νὰ ἐρευνησῆ, ἀφοῦ ὅλα τὰ ζητήματα εἶχον ἐρευνηθῆ ἀπὸ τὰς Γραφάς καὶ τὸν Ἄριστοτέλη.

Ἄλλὰ ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα ἀρχίζουν οἱ σοφοὶ νὰ ἐννοοῦν τὴν ἀξίαν τῆς ἐμπειρίας. Στρέφοντες τὴν προσοχὴν των πρὸς τὴν πραγματικότητα, προσπαθοῦν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰς αὐθεντίας καὶ νὰ ἀποκτήσουν αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν.

5. Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ Τέχναι

Ἐνῶ γλῶσσα τῆς ἐπιστήμης ἦτο ἡ λατινικὴ, οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ὠμίλουν διάφορα ἰδιώματα, σχηματισθέντα μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν λαῶν. Οἱ Γερμανοὶ διετήρησαν τὴν παλαιάν των γλῶσσαν, οἱ Γάλλοι, Ἰσπανοὶ καὶ Ἱταλοὶ ὠμίλουν, ὡς εἶπομεν ἄνωτέρω, τὰς λατινογενεῖς γλῶσσας, τὴν γαλλικὴν, ἰσπανικὴν καὶ ἰταλικὴν, οἱ δὲ Ἄγγλοι ἐδημιούργησαν νέαν γλῶσσαν, κρᾶμα τῆς γερμανικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς. Εἰς τὰς ἐθνικὰς ταύτας γλῶσσας ἐπλασαν μύθους, διηγήματα, σατύρας, ἔπη, θέατρον καὶ γενικῶς ὕμνησαν τοὺς ἥρωας των ἢ ἐξέφρασαν τοὺς πόθους καὶ τὰς λύπας των. Ἐδημιούργησαν δηλαδὴ τὴν δημῶδη λογοτεχνίαν των.

Εἰς τὴν Γαλλίαν κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ἐδημιουργήθη τὸ ἔπος τοῦ Ρολάνδου (4000 στίχοι), ὅπου ψάλλεται ὁ ἠρωϊκὸς θάνατος τοῦ Ρολάν, ἀνεψιοῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Περὶ τὸ 1200 ἐπίσης τοποθετεῖται ἡ δημιουργία τῶν Niebelungen, ἔπους τῶν Γερμανῶν, ἀναφερομένου εἰς ἀναμνήσεις τῶν μεταναστεύσεων. Εἰς τὴν Ἄγγλιαν ἐδημιουργήθη ὁ ἐπικὸς κύκλος τοῦ Ἄρθούρου καὶ τῶν ἵπποτῶν τῆς στρογγύλης τραπέζης.

Τὰ δράματα, μυστήρια ὀνομαζόμενα, ἐπαίζοντο κατὰ τὰς

έορτὰς εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας καὶ εἶχον θρησκευτικὴν ὑπόθεσιν. Αἱ φάρασι μὲ κωμικὴν ὑπόθεσιν ἐπαίζοντο κατὰ τὰς πανηγύρεις.

Ἐνῶ προηγήθη ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία, ἡ ἰταλικὴ ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου. Αἱ ἰταλικάι πόλεις Μιλᾶνον, Πάδουα, Ἐνετία καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Φλωρεντία εἶναι τὰ πνευματικὰ κέντρα.

Ὁ σημαντικώτερος ποιητὴς εἶναι ὁ Δάντης (1265 - 1321). Οὗτος ἦτο ἀριστοκράτης καὶ μετέσχεν εἰς τοὺς πολιτικούς ἀγῶνας, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἐξωρίσθη καὶ ἔζησε πολλὰ ἔτη μακρὰν τῆς πατρίδος τοῦ Φλωρεντίας. Ἐγράψε *σοννέτα*, τὰ *canzoni*, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὸ βιβλίον τῆς νεότητος, τὴν Νέαυ Ζωὴν (*vita nuova*). Περὶ τὸ 1306 - 1308 ἔγραψε τὸ Συμπόσιον (*Convivio*), ὅπου διασταυροῦνται τάσεις ἠθικά, φιλοσοφικά, ποιητικά. Ὀνομαστὸς ἔγινε κυρίως ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸν τοῦ ἔπος τὴν *Θείαν Κωμωδίαν*. Ἀπὸ τὰ τρία μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα τοῦτο διαιρεῖται, τὸ πρῶτον, ἡ *Κόλασις*, ἐτελείωσε τὸ 1312, τὸ *Καθαρτήριο* τὸ 1314 καὶ ὁ *Παράδεισος* μόλις περὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Εἰς αὐτὸ ὁ Δάντης ψάλλει τοὺς πόθους, τὰ ἰδανικά καὶ τὰς δοξασίας τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Βοκκάκιος (1313 - 1375) ἦτο ἔμπορος καὶ τραπεζίτης. Μεταξὺ τοῦ 1348 - 1353 συνέθεσε τὸ κύριον ἔργον του, τὴν *Δεκαήμερον*, ἡ ὁποία εἶναι σειρὰ διηγημάτων. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἀρχαιότητα εἶναι καταφανής.

Ὁ Πετράρχης (Petrarcha, 1304 - 1374) ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν κλασσικὴν τέχνην. Εἶναι δεινὸς λατινιστὴς καὶ γράφει λατινιστί βίους μεγάλων ἀνδρῶν καὶ ἠθικοπλαστικὰς πραγματείας καὶ συνθέτει εἰς ἑξάμετρα μέγα ποίημα, τὴν *Africa*, μὲ ἥρωα τὸν Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανόν. Γέρων ἐπιχειρεῖ νὰ μάθῃ τὴν Ἑλληνικὴν. Ἀπὸ τὸ ἔργον του ἐπέζησαν οἱ ἰταλικοὶ στίχοι, ὅπου ἐτραγούδησε τὰς προσωπικάς του συγκινήσεις.

Ἡ μετανάστευσις τῶν λαῶν εἰς τὴν Δύσιν ἐπέφερε παρακμὴν τῆς τέχνης. Ἄλλὰ δύο παράγοντες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς καὶ ἰδίως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἡ ἀσφάλεια τῶν πυργοδοσποτῶν καὶ ἡ θρησκεία. Ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα, ὅτε ἡ φεουδαρχία ἡδραιώθη καὶ διεδόθη εἰς ὅλην τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἤρχισεν ἡ ἀνα-

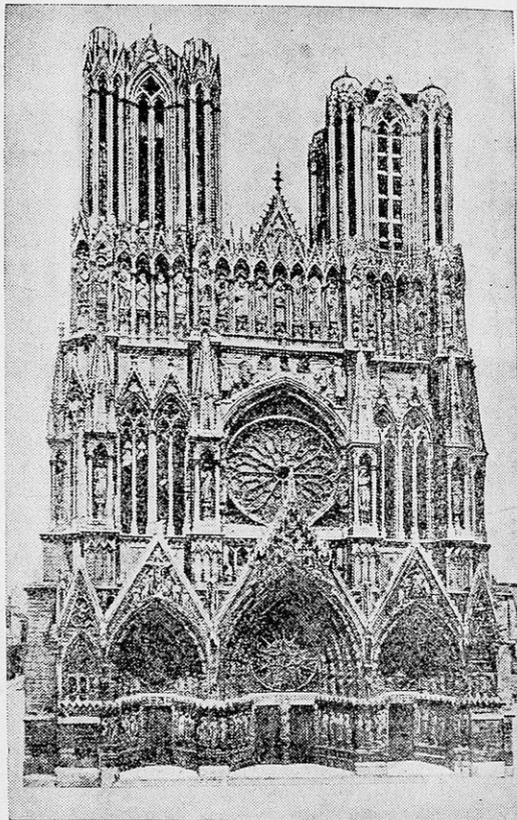
γέννησις τῶν τεχνῶν. Κέντρον τῆς ἀναγεννήσεως γίνεται ἡ Γαλλία καὶ βᾶσις τῆς τέχνης εἶναι ἡ ἐκκλησία.

Ὅλοι αἱ τέχναι, ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ γλυπτική, ἡ ζωγραφική, ἡ διακοσμητική, συνεργάζονται διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ναοῦ, ὃ ὁποῖος προέρχεται ἀπὸ θερμὴν πίστιν. Πᾶσα πόλις καὶ πᾶν χωρίον ἀμιλλᾶται νὰ ἰδρύσῃ ναόν, ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλοπρεπέστερον, διότι αὐτὸς ἔπρεπε νὰ περιλάβῃ ὅλους τοὺς πιστοὺς.

Δύο ρυθμοὶ ἀνεπτύχθησαν εἰς τὴν Δύσιν, ὁ ρωμανικὸς καὶ ὁ γοτθικὸς.

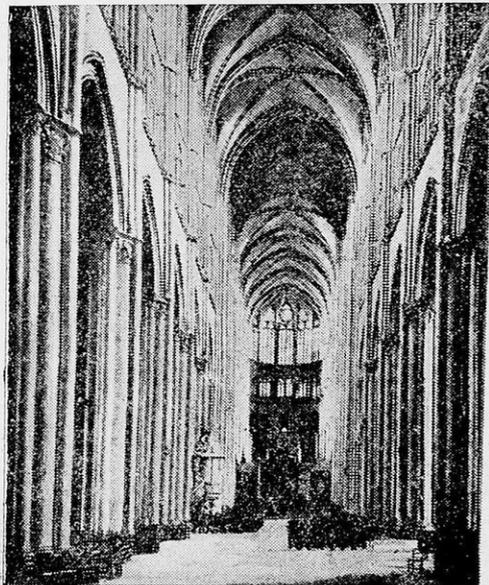
Ὁ ρωμανικὸς ρυθμὸς εἶναι μίμησις τοῦ σχεδίου τῶν παλαιῶν βασιλικῶν, τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Μεταχειρίζεται θόλους καὶ τόξα. Ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ στύλων, οἱ ὁποῖοι εἶναι βραχεῖς καὶ παχεῖς, καταλήγοντες εἰς κιονόκρανα. Τὰ παράθυρα εἶναι ὀλίγα καὶ μικρά, ἀλλὰ διακεκοσμημένα με κιονίσκους. Ἄλλο χαρακτηριστικὸν

εἶναι τὰ κωδωνοστάσια, τὰ ὁποῖα πολλάκις εἶναι πέντε. Τοιχογραφίαι καλύπτουν ἐσωτερικῶς τοὺς τοίχους καὶ περίξ τῆς θύρας ὑπάρχουν λίθινα γλυπτὰ κοσμήματα. Ὁ ρυθμὸς αὐτὸς ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν του ἰδίως ἀπὸ τὸ 1060 ἕως 1150.

56. Ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς πόλεως Reims

Ὁ γοτθικὸς ρυθμὸς εἶναι δημιουργημὰ αὐτῶν τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Οἱ θόλοι τῶν γοτθικῶν ναῶν κατασκευάζονται διὰ τῆς διασταυρώσεως τῶν τόξων. Τὸ σύστημα τοῦτο ἔδωκεν εἰς τὸν ἑσωνάρθηκα κολοσσιαῖον ὕψος, ὡς εἰς τὴν Παναγίαν τῶν Παρισίων ἔφθασε τὰ 34 μ. καὶ εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Beauvais εἰς 46 μέτρα. Οἱ στῦλοι, οἱ ὁποῖοι ὑποβαστάζουν τὸν ἑσωνάρθηκα, λεπτύνονται καὶ ἐπιμηκύνονται. Τὰ παράθυρα εἶναι τεραστίων δια-

57. Ἐσωτερικὸν καθεδρικοῦ ναοῦ Ἀμιένης

στάσεων, κοσμοῦμενα μὲ πολυχρώμους ὑάλους, αἱ ὁποῖαι ἀφήνουν ἄπλετον φῶς νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸν ναόν. Περίφημοι γοτθικοὶ ναοὶ εἶναι, ἐκτὸς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων καὶ τῶν καθεδρικῶν ναῶν τῶν Reims καὶ τῆς Ἀμιένης, καὶ οἱ Γερμανικοὶ ναοὶ τῆς Κολωνίας καὶ τοῦ Στρασβούργου, ὡς καὶ ὁ καθεδρικὸς τῆς Worms.

Ἡ διακόσμησις τῶν ναῶν ἦτο πλουσία, ἐξυπηρετουμένη ὑπὸ τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς. Εἰς τοὺς πελωρίους διαφανεῖς πίνακας (vitraux) τῶν παραθύρων ἐζωγραφίζοντο ἄλλοτε ἐπεισό-

δια τῆς ζωῆς τῶν ἀγίων, ἄλλοτε αἱ ἐργασίαι τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων. Θαυμασιωτέρα ἦτο ἡ γλυπτικὴ διακόσμησις, ἀποτελουμένη ἀπὸ γλυπτὰ φυτὰ καὶ ἄνθη παντὸς εἴδους, ἀπὸ ἀνάγλυφα ἀναπαριστάνοντα σκηνὰς ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀγίων καὶ ἀπὸ κιονόκρανα ἐξαίρετικῆς τέχνης. Ἰδιαιτέρως ἀξιοθαύμαστα εἶναι τὰ ἀνάγλυφα τοῦ ναοῦ τῶν Reims.

Ἰδιαιτέραν ὅμως ἀνάπτυξιν λαμβάνει ἡ ζωγραφικὴ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς. Αὕτη εἶναι

προπαρασκευαστική τῆς Ἀναγεννήσεως. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ζωγράφοι αὐτοὶ ὠνομάσθησαν π ρ ὀ δ ρ ο μ ο ι (primitifs). Εἰς τὴν Φλάν-

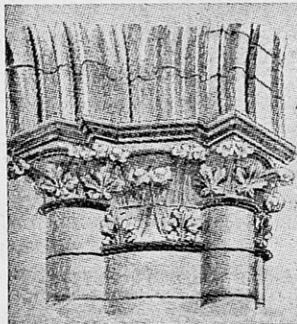

58. Ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς πόλεως Worms

δραν μεγάλοι ζωγράφοι εἶναι οἱ ἀδελφοὶ Eyek. Εἰς τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὁλλανδίαν ἀκμάζει ἡ ζωγραφικὴ.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ἡ τέχνη γίνεται περισσότερο πραγματικὴ, παραμεριζομένης τῆς βυζαντινῆς τεχνοτροπίας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος ἀκμάζει ὁ Τζιόττο, ὅστις δὲν ὑπῆρξε μόνον μέγας ζωγράφος, ἀλλὰ καὶ διάσημος ἀρ-

χιτέκτων καὶ γλύπτης. Μὲ τὴν τέχνην του ὁ Τζιόττο ὠδήγησεν εἰς τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀκμῆς τῆς Ἀναγεννήσεως. Πρῶτος αὐτὸς ἐπέτυχεν νὰ ἐμψυχώσῃ τὴν ψυχρὰν τοῦ Μεσαίωνος τέχνην καὶ νὰ δημιουργήσῃ νέαν τεχνικὴν παράδοσιν, ἣ ὁποία ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας μετ' αὐτὸν κατέκτησεν ὀλόκληρον τὴν Ἰταλίαν. Τὸ ἔργον του συνεχί-

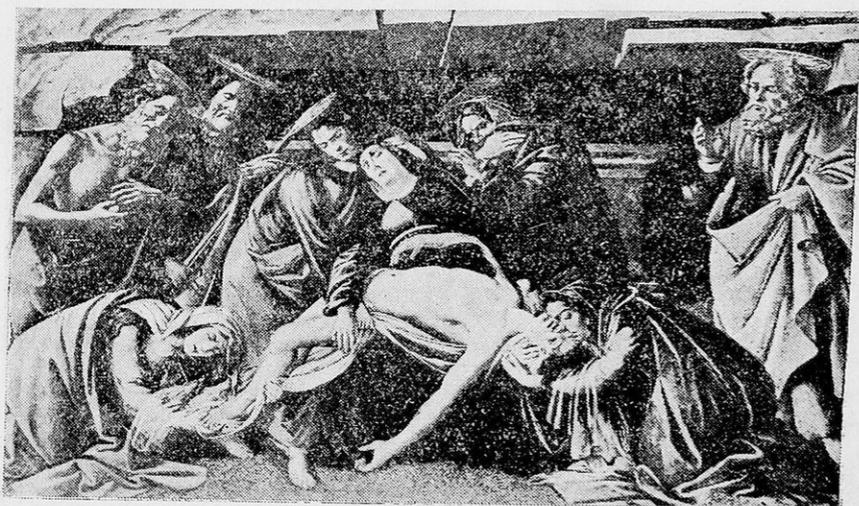
59. Δύο γοθτικὰ κιονόκρανα

ζουν κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα οἱ καλλιτέχναι Bellini καὶ Botticelli· ὁ πρῶτος διάσημος γλύπτης, ὁ δεῦτερος ἔξοχος ζωγράφος.

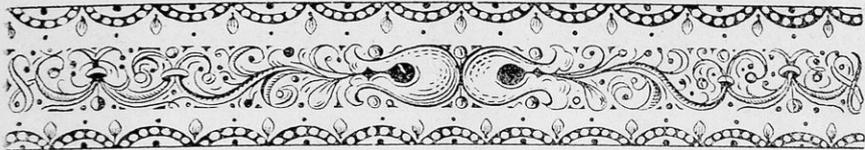
παρὰ τὸν 231

60. 'Ο 'Ιησους εμπαιζόμενος υπό των 'Ιουδαίων (Τζιόττο)

61. 'Η 'Αποκαθήλωσις (Μποτιτσέλλι)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον

ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

6. Ἡ Φραγκοκρατία

ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΙ συνεφώνησαν μετὰ τὸ 1204 νὰ μοιρασθοῦν μετὰξὺ τῶν τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ οἱ μὲν ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγουν τὸν πατριάρχην, οἱ δὲ ἄλλοι τὸν αὐτοκράτορα. Τότε ἱδρυσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, μὲ αὐτοκράτορα τὸν Β α λ δ ο υ ἰ ν ο ν. Ὡς ἰδιαιτέρα εἰς τὸν αὐτοκράτορα κτήσις ἐδόθη ἡ Θρόκη, αἱ περὶ τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Ἑλλησποντον περιοχαὶ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ αἱ νῆσοι Λέσβος, Χίος καὶ Σάμος.

Αἱ ἄλλαι χώραι διεμοιράσθησαν εἰς τοὺς σταυροφόρους καὶ τοὺς Ἑνετοὺς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν κράτη ὑποτελῆ εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς ἔγινε βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ Ἑνετοὶ ἐδημιούργησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν σπουδαῖον ἀποικιακὸν κράτος, ἥτοι ἔλαβον τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Κρήτην, τὴν Εὐβοίαν, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ὅλας σχεδὸν τὰς παραλίους πόλεις, ἥτοι τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην εἰς Πελοπόννησον, τὸ Δυρράχιον εἰς Ἠπείρον, τὴν Καλλιπόλιν, τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὴν Ραιδεστόν εἰς τὴν Θρόκην. Ἐπίσης μίαν συνοικίαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν κατέστησαν ἀνεξάρτητον περιοχὴν οἱ Ἑνετοὶ καὶ ἔλαβον τὸ προνόμιον νὰ ἐκλέγεται πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἑνετός. Πρῶτος δὲ ἐξελέγη ὁ Θ ω μ ᾶ ς Μ ο ρ ο ζ ῖ ν η ς.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ διανομὴ τῶν χωρῶν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ σταυροφόροι δὲν εἶχον καταλάβει ὅλας τὰς περιοχὰς ἐκείνου, προέβησαν εἰς ἐκστρατείας, πρὸς συμπλήρωσιν τῶν κατακτήσεών των. Τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1204 ὁ Βονιφάτιος κατῆλθε πρὸς κατάκτησιν τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Ὁ ἰσχυ-

ρὸς δυνάστης τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Ἄργουσι καὶ τῆς Κορίνθου Λέων Σγουρός ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας, ἀλλ' ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτης ἐπέτυχεν νὰ ματαιώσῃ τὴν ἀπόπειράν του. Χωρὶς τότε νὰ χάσῃ καιρὸν ὁ Σγουρός, ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ τὰς Θήβας καὶ τὴν Λάρισαν τῆς Θεσσαλίας. Προσεπάθησεν ὁ Σγουρός νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἀλλὰ πρὸ τῆς ὀρμητικῆς καθόδου τοῦ Βονιφατίου ὑπεχώρησεν.

Ὁ Βονιφάτιος ἔγινε κύριος τῆς χώρας μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ ἵδρυσεν τρία κράτη, τὴν μαρκιωνίαν τῆς Βοδοονίτισης εἰς τὸ νότιον μέρος τῶν Θερμοπυλῶν, τὴν βαρωνίαν τῶν Σαλώνων (Ἀμφίσσης) καὶ τὸ δουκάτον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν). Τὸ τελευταῖον κράτος ἐδόθη εἰς τὸν Γάλλον εὐπατρίδην Ὁθωνα Δελαρός.

Οἱ Γάλλοι Γοδεφρείδος Βιλλεαρδουῖνος καὶ Γουλιέλμος Σαμπλίτης, κατόπιν ἀδείας τοῦ Βονιφατίου, κατῶρθωσαν μὲ 100 ἵππεῖς καὶ ὀλίγους ἀκολούθους νὰ καταλάβουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Πελοποννήσου. Τότε ἰδρύθη τὸ πριγκιπιᾶτον τῆς Ἀχαΐας, τὸ ὁποῖον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαμπλίτη ἔκυβερνα ὁ Βιλλεαρδουῖνος.

Εἰς τὸ Αἰγαῖον ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Σανούτου τὸ δουκάτον τοῦ Αἰγαίου, εἰς τὸ ὁποῖον περιελήφθησαν αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νάξον. Τὸ 1206 οἱ Ἑνετοὶ κατέλαβον τὴν Κέρκυραν, μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων, καὶ τὸ 1210 τὴν Κρήτην, ἔπειτα ἀπὸ πεισματώδη κατὰ τῶν Γενουατῶν ἀγῶνα.

Ὁ αὐθέντης τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τοὺς κατοίκους ἐξασφάλισιν ἰδιοκτησίας καὶ ἐλευθέραν ἀσκησιν τῶν θρησκευτικῶν τῶν καθηκόντων. Ἄλλ' αἱ ὑποσχέσεις αὗται δὲν ἐτηρήθησαν. Οἱ ἱερεῖς ἐπιέζοντο, τὰ μοναστηριακὰ κτήματα ἐδημεύοντο καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας (εἰς τὸν Παρθενῶνα) ἀντήχουν οἱ ὕμνοι τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας. Τότε ἀναγκάζεται καὶ ἐγκαταλείπει τὰς Ἀθήνας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτης.

Ἀπὸ ἀπόψεως ὁμως ὀργανώσεως φαίνεται ὅτι τὸ δουκάτον εἶχεν ἀναδειχθῆ. Ἡδύνατο νὰ παρατάξῃ 30.000 πεζοὺς καὶ 1500 ἵππεῖς. Ἄλλ' οἱ Καταλανοί, ἄγριοι Ἴσπανοὶ τυχοδιῶκται, κατέστρεψαν αὐτό. Τὸ 1311 παρὰ τὴν λίμνην Κωπαΐδα ἐνίκησαν τὸν στρα-

τόν τοῦ Δουκάτου καί ἴδρυσαν Καταλανικόν κράτος, τὸ ὁποῖον διετηρήθη μέχρι τοῦ 1387

Μεγαλυτέραν καί σημαντικώτεραν ἱστορίαν ἀπὸ τὰ Φραγκικὰ ταῦτα κράτη εἶχε τὸ πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας ἢ τοῦ Μορέως; διατηρηθὲν μέχρι τέλους τοῦ 14ου αἰῶνος. Τὸ πριγκιπάτον τοῦτο, τοῦ ὁποῖου πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἀνδραβίδα, ἔχε λαμπρὰν διοικητικὴν ὀργάνωσιν. Ἡ χώρα διηρεῖτο εἰς δώδεκα βαρωνίας, διοικουμένας ὑπὸ τῶν βαρῶνων, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ κεφαλῆς εἶχον τὸν πρίγκιπα. Αἱ σπουδαιότεραι ἀπὸ τὰς βαρωνίας ἦσαν ἡ τῆς Πάτρας, τῆς Καλαμάτας καί τῆς Καρυταίνης.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γοδεφρείδου Α΄ Βιλλεαρδουίνου (1210 - 1218), ὁ ὁποῖος ἠγαπήθη πολὺ ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ πριγκιπάτου, ὁ υἱὸς του Γοδεφρείδος Β΄ (1218 - 1246) ἀνέπτυξε φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν λαὸν καί τὸν κλῆρον καί ὑπῆρξεν οἰκονομολόγος καί εἰρηνικὸς ἡγεμῶν. Ὁ ἀδελφὸς ὅμως αὐτοῦ Γουλιέλμος Βιλλεαρδουῖνος (1246 - 1278) ἦτο πολεμικὸς ἄρχων. Ἐπολιόρησε τὴν Μονεμβασίαν ἐπὶ τρία ἔτη καί ἐξηνάγκασε τοὺς πολιορκουμένους νὰ συνθηκολογήσουν. Κατόπιν τούτου ἡ Τσακωνία καί ἡ περὶ τὸν Ταυγετον χώρα ἀνεγνώρισαν τὸν Γουλιέλμον ὡς ἄρχοντα.

Ὁ Γουλιέλμος συνεδέθη πολὺ μὲ τὸν βασιλικὸν οἶκον τῶν Ἑλλήνων. Εἶχε γεννηθῆ εἰς Καλαμάταν, ὠμίλει τὰ ἑλληνικὰ καί ἠγαπάτο πολὺ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ἐνυμφεῦθη τὴν Ἄνναν, θυγατέρα τοῦ δεσπότη τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β΄, τὸ 1259. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθεν ὁ Γουλιέλμος μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς βοήθειαν τοῦ πενθεροῦ του, πολεμοῦντος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ἀλλὰ συνελήφθη αἰχμάλωτος κατὰ τὴν μάχην τῆς Πελαγονίας (1262). Τὸ 1262 ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν καί ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὰ φρούρια τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μάνης καί τοῦ Μυστρά.

Ἐπὶ τοῦ Γουλιέλμου καί τῶν διαδόχων του ἡ Πελοπόννησος ἤκμασε, διότι μὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοσίας τάξεως τὸ ἐμπόριον ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν. Τότε ἐκτίσθησαν πολλὰ ὀχυρώματα, τὰ ὁποῖα δεικνύουν εἰς ποῖον σημεῖον ἀκμῆς εὕρισκετο ἡ χώρα οἰκονομικῶς καί στρατιωτικῶς.

Ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχεν οὔτε ἔκτασιν οὔτε στερεάν

ὀργάνωσιν. Διότι οἱ φεουδάρχαι δὲν ἔδιδον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν κεκανονισμένην στρατιωτικὴν βοήθειαν. Οἱ Ἐνετοὶ ἐφρόντιζον πῶς νὰ αὐξήσουν τὰ κέρδη των, οἱ δὲ Ἕλληνες ἔτρεφον μῖσος πρὸς τοὺς Φράγκους, τοὺς ὁποίους ἐθεώρουν προσωρινούς κατακτητάς. Ἐξωτερικῶς ἐβάλλετο ὑπὸ τῶν δύο κρατῶν, τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας.

Ὁ Βαλδουῖνος (1204 - 1205) μάχεται κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι, ὑπὸ τὸν αἰμοδιψῆ τσάρον των Ἰωαννίτην, εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Θράκην, διὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς ἐπαναστατήσαντας Ἕλληνας. Πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως γίνεται ἡ συνάντησις τῶν ἀντιπάλων στρατῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ καταστροφή τῶν Φράγκων ὑπῆρξεν ὀλοσχερῆς καὶ ὁ Βαλδουῖνος ἀπέθανεν ἐκ τῶν φρικτῶν βασιανιστηρίων. Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἐρρίκος τῆς Φλάνδρας (1205 - 1216) περιεποιήθη τοὺς Ἕλληνας καὶ κατάρθρωσε νὰ ἀποσπᾶσθαι αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους. Τότε τὰ ἄγρια στίφη τῶν Βουλγάρων ἐξηπλώθησαν λεηλατοῦντα καὶ καταστρέφοντα τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ὁ Ἰωαννίτης ἀπεκάλει ἑαυτὸν Ρωμαϊοκτόνον, λόγῳ τῆς ἀγρίας σφαγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, οἱ Ἕλληνες ὁμως τὸν ὠνόμασαν Σκυλογιάνην. Παρὰ τὰ τεῖχη τῆς Θεσσαλονίκης ἐφονεύθη ὁ Ἰωαννίτης, τὸ 1207, καὶ τὸ βλαχοβουλγαρικὸν κράτος ἤρχισε νὰ παρακμάζη.

Ἡ κατάστασις τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ ἀπόψεως ἐξωτερικῆς ἐχειροτέρευσε ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἐρρίκου, τοῦ Πέτρου Κουρτεναί, τῆς Ἰολάντας, τοῦ Ροβέρτου καὶ τοῦ Βαλδουῖνου Β'. Ὁ δεσπότης τῆς Ἡπείρου εἶχε καταλάβει τὴν Μακεδονίαν καὶ μέγα μέρος τῆς Θράκης. Ἡ ἐξουσία τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος περιορίζετο τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

7. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς Κων/πόλεως

Ἐνῶ τοιαύτη ἦτο ἡ ὄψις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ φραγκικῆς πλευρᾶς, ἄλλαι περιοχαὶ αὐτοῦ ἀπετέλεσαν Ἑλληνικὰ κράτη, με σημαντικὴν ἱστορικὴν δράσιν.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ἕγγονος τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, ἴδρυσε τὴν Αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος, περιλαμβανούσαν ὅλην τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἕως τὸν Κάκασον.

Ὁ Μιχαήλ Ἄγγελος, ἑξάδελφος τοῦ Ἰσαακίου Β΄ Ἀγγέλου, μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Πρωτεύουσας ὑπὸ τῶν Φράγκων, κατέφυγεν εἰς Ἄρταν καὶ ἐκεῖ ἵδρυσε κράτος, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου, διότι ὁ ἴδιος, ἐκ μετριοφροσύνης, ὠνόμασεν ἑαυτὸν δεσπότην.

Τρίτον Ἑλληνικὸν κράτος ὑπῆρξεν ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας. Ὄταν οἱ σταυροφόροι εἰσῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀλέξιος Ε΄ ὁ Μούρτζουφλος καθηρέθη καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύχθη ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης. Ὁ Ἀλέξιος μὲ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς βυζαντινοὺς ἄρχοντας κατέφυγεν εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἀνεκηρύχθη « αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων ».

Τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος, τὸ 1204, ἵδρυσεν ὁ Κομνηνὸς Α΄, καὶ τοῦτον μέχρι τοῦ 1461 διεδέχθησαν εἴκοσι αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται Μεγάλοι Κομνηνοί. Ἡ αὐτοκρατορία αὕτη ἀπέβη ταχέως μεγάλη καὶ ἰσχυρά, ἡ πρωτεύουσα δὲ Τραπεζοῦς κατέστη λαμπρὸν κέντρον τῶν ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν.

Ὁ Μιχαήλ Α΄ Ἄγγελος Κομνηνὸς (1204 - 1214) ἐπεξέτεινε τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου ἀπὸ Ναυπάκτου μέχρι Δυρραχίου. Τοῦτον διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς του Θεόδωρος (1214 - 1230), ὅστις ἐκυρίευσεν τὴν Ἀχρίδα, τὸν Περλεπέν, τὴν νῆσον Κέρκυραν κ. ἄ. καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν Σβιατοσλάβον, ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων. Ἐπίσης διέλυσε τὸ Φραγκικὸν κράτος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ προχωρῶν ἔφθασε μέχρι τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως.

Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ Θεόδωρος ἐστέφθη, τὸ 1222, ἐπισήμως « βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων » εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, γενόμενος οὕτω ἀδιάλλακτος ἐχθρὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας. Ἀλλὰ τὸ 1230, ἐπιχειρήσας νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Βουλγάρους, ἠττήθη παρὰ τὸν Ἐβρον, ἠχμαλωτίσθη καὶ ἐτυφλώθη. Οἱ Βούλγαροι, ἐλεύθεροι πλέον, ἐκυρίευσαν τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου Μανουήλ (1230 - 1240) ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Κατὰ τ' ἀνωτέρω τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου κατέχει σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι ἠγωνίσθη σκληρῶς καὶ ἐπὶ μακρὸν κατὰ διαφόρων ἐπιδρομῶν, ὅπως ἀνασυστήσῃ Ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὴν Βαλκανικὴν.

Εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας ἀνήκει ἡ τιμὴ ν' ἀνακτῆσι τὴν Κων/πολιν καὶ νὰ ἐπανιδρύσῃ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρης (1204 - 1222) ἐνίκησε τοὺς Σελτσούκους Τούρκους καὶ ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλον τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωάννης Βατάτζης διέλυσε τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἠνάγκασε τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν του. Ὁ διάδοχός του Θεόδωρος Β' Λάσκαρης ἐξεδίωξε τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν.

✓ Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος (1259 - 1261), ἀναλαβὼν τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου αὐτοκράτορος Ἰωάννου Δ', συνεκέντρωσεν ὅλην τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κων/πόλεως.

20X Ὁ Μιχαὴλ, ἀνὴρ ἱκανὸς καὶ στρατηγὸς γενναῖος, διὰ πολλῶν ἀγώνων ἐμεγάλωσε τὸ κράτος του εἰς τὴν Ἀσίαν, ἔπειτα δὲ ἐπέρασεν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς Λατίνους ὅλας τὰς κτήσεις, εἰς τρόπον ὥστε περιώρισε τοὺς Φράγκους εἰς τὴν Πρωτεύουσαν. Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1261 συνῆψε συνθήκην μὲ τοὺς Γενουάτας. Δι' αὐτῆς οἱ Γενουᾶται ἀνέλαβον νὰ βοηθήσουν μὲ τὸν στόλον των εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πρωτεύουσας καὶ εἰς ἀντάλλαγμα ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ διεξάγουν μονοπωλιακῶς τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐπειτα ὁ Μιχαὴλ ἔστειλε τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τοὺς Βουλγάρους. Ἄλλ' εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπεκράτει τότε μεγάλη δυσἀρέσκεια κατὰ τῶν Λατίνων καὶ μεγάλη οἰκονομικὴ στενοχωρία.

Ὁ Στρατηγόπουλος κατ' ἀρχὰς ἀπεβιβάσθη εἰς Καλλιόπολιν μὲ 800 ἵππους καὶ ὀλίγους πεζοὺς καὶ ἔπειτα μετέβη εἰς Σηλυβρίαν. Οἱ ἔβελονται ἐγχώριοι, οἱ ὅποιοι εἶχον προσκολληθῆ εἰς τὸν στρατόν του κατ' ὁδόν, ἐβεβαίωσαν τὸν στρατηγὸν ὅτι ἡ Πρωτεύουσα δὲν εἶχε καθόλου στρατόν.

Τὴν 25 Ἰουλίου 1261 πεντήκοντα ἄνδρες εἰσῆλθον εἰς τὴν Κων/πολιν δι' ὑπογείου εἰσόδου καὶ ἦνοιξαν τὰς πύλας, διὰ τῶν ὁποίων εἰσῆλθεν ὁ ὑπόλοιπος στρατός. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ἔτρεξαν νὰ βοηθήσουν καὶ οἱ ὀλίγοι Λατίνοι, οἱ ὅποιοι ἀπεπειράθησαν νὰ ἀντισταθοῦν, ἐφρονεύθησαν. Ὁ στρατός καὶ ὁ στόλος, ὅταν ἐπανῆλθον, δὲν ἐτόλμησαν νὰ προσβάλλουν τοὺς ἐκπολιορκητάς. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος μὲ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς ἄλλους ἐπιστήμους ἐπεβιβάθησαν εἰς ἐνετικὰ πλοῖα καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ὁ Μιχαήλ, εὐρισκόμενος τότε εἰς τὸ Νυμφαῖον, εἰδοποιήθη καὶ τὴν 15 Αὐγούστου εἰσήλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τῆς ἀνασυσταθείσης αὐτοκρατορίας.

8. Ἡ αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς

Ἡ ἀνιδρυθεῖσα αὐτοκρατορία ἦτο μικρὰ κατὰ τὴν ἔκτασιν. Περιελάμβανε τὰς εἰς τὴν Ἀσίαν κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, τὴν Θράκην, μικρὸν μέρος τῆς Μακεδονίας μὲ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ μερικὰς νήσους, τὴν Ρόδον, Λέσβον, Σαμοθράκην καὶ Ἴμβρον.

Γύρω ἀπὸ αὐτὴν ὑπῆρχον πολλὰ ἐχθρικά κράτη, τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων, τῶν Φράγκων καὶ τῶν Τούρκων, μὲ τὰ ὁποῖα εὐρίσκεται τὸ κράτος εἰς διαρκεῖς πολέμους ἐπὶ δύο αἰῶνας.

Οἱ Βούλγαροι μὲ τοὺς Βλάχους εἶχον ἰδρύσει κράτος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὸ 1241 ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ, ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ Σερβικοῦ κράτους καὶ ἐσωτερικῶν φιλονεικιῶν. Παρὰ ταῦτα, οἱ Βούλγαροι ἔκαμνον συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰ γειτονικά κράτη καὶ ἰδίως εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς ἀνασυσταθείσης Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Μεγάλην ἐπίσης στενοχωρίαν ἔφερον εἰς τὸ κράτος τὰ πολλὰ Φραγκικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα κατεῖχον Ἑλληνικὰς χώρας, ἐνῶ οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Ἑνετοὶ κατεῖχον τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους. Κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα μεταξὺ τῶν Φράγκων κατακτητῶν ἐκυριάρχουν οἱ Γάλλοι. Κατὰ τὸν 14ον ὅμως τὰ πρωτεῖα ἔλαβον εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς οἱ Ἱταλοὶ. Τὸ παλαιὸν δουκάτον τῆς Ἀττικῆς εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ Καταλανῶν πολεμιστῶν καὶ εἰς τὴν θέσιν του ἰδρῦθη ὑπὸ Ἱταλῶν ἄλλο σπουδαῖον δουκάτον, τοῦ ὁποῖου δοῦκες ἦσαν οἱ Ἀ τ ζ α γ ι ὁ λ α ι.

Οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Ἑνετοὶ εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖράς των ὅλον τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οὗτοι, εἰσερχόμενοι πολ- λάκις μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου μὲ τὸν στόλον των, προεκάλουν ταραχὰς καὶ ἐξηνάγκαζαν τοὺς αὐτοκράτορας νὰ παραχωροῦν εἰς αὐτοὺς νέα προνόμια.

Ἐπίσης κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα προσετέθη νέος ἐχθρὸς, οἱ Ἰωαννῖται ἱππῶται. Ὄταν οἱ Μαμελοῦκοι τῆς Αἰγύπτου κατέλυσαν τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Παλαιστίνης, οἱ ἱππῶται τοῦ Ἁγίου

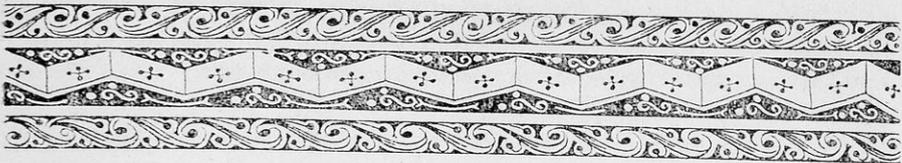
Ἰωάννου, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν ἓνα ἀπὸ τὰ ἰδρυθέντα τάγματα, κατέφυγον εἰς Κύπρον καὶ διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ πάπα ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον νὰ ἀγοράσουν τὴν Ρόδον. Ἐπειδὴ ὁμως οὗτος ἠρνήθη, οἱ Ἰωαννῖται ἰππῶται κατώρθωσαν νὰ νικήσουν τὸν αὐτοκρατορικὸν στόλον καὶ στρατὸν καί, ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Ρόδον, ἰδρυσαν ἴδιον κράτος (1310 - 1522). Διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν καὶ ἰ π π ὅ τ α ἰ τ ῆ ς Ρ ὁ δ ο υ . Ἐκεῖ διετηρήθησαν μέχρι τοῦ 1522 καὶ ἀπετέλεσαν ἐπὶ δύο αἰῶνας ἀξιόλογον ναυτικὴν δύναμιν τῆς Μεσογείου.

Τρίτος καὶ πλέον ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι οἱ Σέρβοι. Οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των Στέφανον Α΄ Νεμάνια, εἶχον ἰδρῦσει ἀνεξάρτητον κράτος, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὸ Νοβιπαζάρ, τὸ Μαυροβούνιον, τὴν νότιον Ἀλβανίαν καὶ τὴν παλαιὰν Σερβίαν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Νεμάνια κατέλαβον τὰ Σκόπια, τὰ ὁποῖα κατέστησαν πρῶτεύουσάν των, καὶ ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως (Κράλ). Μετ' ὀλίγον κατέλαβον τὴν περιφέρειαν τῶν Σερρών, τὴν Πρέσπαν καὶ τὴν Ἀχρίδα. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Σέρβοι ἐδημιούργησαν ἐκτεταμένον κράτος εἰς βᾶρος τοῦ Βυζαντινοῦ.

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Σ τ ε φ ἄ ν ο υ Δ ο υ σ ἄ ν (1331 - 1355), τὸ Σερβικὸν κράτος ἔφθασεν εἰς μεγίστην ἀκμὴν. Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν, ἐκτὸς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ Χαλκιδικῆς, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἡπειρον. Τὸ ἔτος 1346 ὁ Στέφανος Δουσἄν ἐστέφθη εἰς Σκόπια Τ σ ἄ ρ ο ς Σ ἔ ρ β ω ν καὶ Ρ ω μ α ῖ ω ν .

Οὗτος ἐσχεδίασε νὰ γίνῃ κύριος τῆς Βαλκανικῆς καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Πρὸς τοῦτο εἰσῆλθεν εἰς Θράκην καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου. Ἰδρυσεν τὸ Σερβικὸν πατριαρχεῖον τοῦ Ἰπέκ καί, γενόμενος κύριος τῆς Θράκης, ἐπεχείρησε, τὸ 1355, νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτὰς ἀπέθανε.

Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα οἱ Ἀλβανοί, οἱ ὁποῖοι κυρίως ἔζων βίον ποιμενικόν, ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται νοτίως εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Βραδύτερον ἐγκατεστάθησαν εἰς ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς Ἀττικῆς, Βοιωτίας, Πελοποννήσου, ὡς καὶ εἰς μερικὰς νήσους. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, οἱ Ἀλβανοὶ ἔποικοι ἀφωμοιώθησαν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας καὶ ἀπέκτησαν πλήρη ἑλληνικὴν συνείδησιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3ον

Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

9. Οί Παλαιολόγοι

ΑΥΤΑ ἦσαν τὰ κράτη, κατὰ τῶν ὁποίων ὄφειλον νὰ ἀντιπαλαίσουν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, οἱ Παλαιολόγοι. Τούτων ἡ βασιλεία περιλαμβάνει διαρκεῖς ἀγῶνας ἀμύνης κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν, οἱ ὅποιοι προσεπάθουν νὰ διαλύσουν τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ὁ Μιχαήλ Η΄ ὁ Παλαιολόγος (1261 - 1282) ὑπῆρξεν ὁ ἰκανώτερος τῆς δυναστείας Παλαιολόγων, ὅστις ἀπὸ τὸ 1261, ὅτε ἐγένεον αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Βυζάντιον, ἤρχισε τὴν ἀνάκτησιν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Πολεμήσας κατὰ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας, κατώρθωσε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς Πελοπόννησον. Ἀπὸ τοὺς Ἑνετοὺς ἐπίσης ἀπέσπασε τὰς περισσοτέρας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τὸ 1264 ἀνέκτησεν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀφῆρσε τὰ Ἰωάννινα ἀπὸ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου. Ἠνάγκασεν ἐπίσης τοὺς Σέρβους καὶ Βουλγάρους νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Μὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα ἀνεστήλωσε τὸ κράτος καὶ δικαίως θεωρεῖται ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου.

Τὸ ἔργον τοῦ Μιχαήλ ἠπέιλησε νὰ καταστρέψῃ ἐξωτερικὴ κρίσις. Ὁ Κάρολος ὁ Ἀνδεγαβικός, ὁ ὁποῖος ἦτο ἡγεμὼν τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας καὶ βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν καὶ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ΄ τοῦ Ἀγίου, ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν Λατίνον αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Βαλδουίνον Β΄ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα. Πρὸς τοῦτο συνήνωσε τοὺς ἰσχυροτέρους λα-

ους τῆς Δύσεως καὶ ἔξεστράτευσε κατὰ τοῦ Βυζαντίου. Ἐκυρίευσεν τὴν Κέρκυραν, τὸ Δυρράχιον καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἠπείρου καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Ἀλβανίας. Συνεμάχησε μάλιστα πρὸς τοῦτο μὲ τοὺς Βουλγάρους καὶ Σέρβους.

Ἄλλ' ὁ Μιχαήλ, ἐκμεταλλεόμενος τὴν παλαιὰν ἀδυναμίαν τῆς

62. Ἰωάννης ΣΤ' Καντακουζηνὸς
ὡς αὐτοκράτωρ καὶ μοναχὸς
(Μικρογραφία 14ου αἰῶνος, τῆς Ἐθνικῆς
Βιβλιοθήκης Παρισίων)

παπικῆς ἐκκλησίας περὶ πρωτείων, συνετάχθη μὲ τὸν πάπαν Γρηγόριον Ζ' καὶ εἰς τὴν σύνοδον, ἣ ὁποία συνῆλθεν εἰς Λυῶν τὸ 1274, ἣ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ὑπήχθη ὑπὸ τὴν παπικὴν. Ὁ κλῆρος ὁμοῦς ἀντέστη κατὰ τῆς ἐνώσεως καὶ αἱ διαπραγματεύσεις ἀπέβησαν ἄκαρποι. Κατόπιν τούτου Φραγκικὸς στρατὸς ἀποβιβάζεται εἰς Ἠπειρὸν μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν Κων/πολιν. Ἄλλ' ὁ Μιχαήλ κατορθώνει νὰ τὸν καταστρέψῃ (1281).

Ὅμοίως κατῶρθωσεν ὁ Μιχαήλ νὰ ἀποτρέψῃ διὰ τῆς διπλωματίας του τὸν Κάρολον ἀπὸ τὴν κατεύθυνσιν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ εὐφυὴς στρατηγὸς ἀλλὰ καὶ πολιτικὸς αὐτοκράτωρ κατῶρθωσε νὰ ὑποκινήσῃ ἐπανά-

στασιν εἰς Σικελίαν κατὰ τῶν Γάλλων. Κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τοῦ Πάσχα, τὸ 1282, οἱ Σικελοὶ ἔσφαξαν τοὺς Γάλλους ἱππότες. Ἡ σφαγὴ αὕτη εἶναι γνωστὴ ὡς Σικελικὸς Ἑσπερινὸς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαήλ, ἐπισυμβάντα τὸ 1282, ἤρχισεν ἡ κατὰπτωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἀνδρόνικος Β' (1282 - 1328), ὅστις παρέλαβεν ὡς συνάρ-

χοντα τὸν ἔγγονόν του Ἀνδρόνικον. Οἱ δύο Ἀνδρόνικοι περιῆλθον εἰς ρῆξιν καὶ προεκάλεσαν τὸν διχασμὸν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ὁ Ἀνδρόνικος Β΄ ἦτο εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ ἔγγονός του εἰς Ἀδριανούπολιν. Ἐπὶ τέλους ὁ πάππος ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ καὶ ὁ ἔγγονος ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἀνδρόνικος Γ΄ (1328 - 1341).

Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱός του Ἰωάννης Ε΄ (1341 - 1391), ὅστις ὡς ἀνήλικος, ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ βασιλομήτωρ Ἀννα τῆς Σαβοΐας, θέλουσα νὰ ἀναλάβῃ αὐτὴ τὴν ἐπιτροπείαν, συνεκέντρωσε τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Καντακουζηνοῦ. Κατόπιν τούτου ὁ Καντακουζηνός, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς Σερβίας, ἔγινεν αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Διδυμότειχον, ὡς Ἰωάννης ΣΤ΄, ἐξουσιάζων τὴν Θράκην, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Ε΄ εἶχε περιορισθῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Καντακουζηνός, ἀνὴρ μεγάλης παιδείας, ἀλλὰ φιλόδοξος, ἐπροξένησε πολλὰ κακὰ εἰς τὸ κράτος. Συνεμάχησε μὲ τοὺς Τούρκους, ἀφοῦ ἔδωσεν εἰς τὸν γέροντα Οὐρχάν τὴν 13ετῆ θυγατέρα του. Αἱ ταραχαὶ ἐξηκολούθησαν, διότι εἰς ἕκ τῶν υἱῶν τοῦ Ἰωάννου Ε΄ καὶ ὁ ἔγγονός του ἐστασίασαν καὶ ἔγιναν προσωρινῶς αὐτοκράτορες καὶ εἶναι γνωστοὶ ὡς Ἀνδρόνικος Δ΄ καὶ Ἰωάννης Ζ΄.

Ὁ Μανουὴλ Β΄ (1391 - 1425), υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Ε΄, ἦτο προικισμένος μὲ ἀρετάς, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν αὐτο-

63. Μανουήλ Παλαιολόγος
(Μικρογραφία 15ου αιώνας, τῆς Ἐθνικῆς
Βιβλιοθήκης Παρισίων)

κρατορίαν. Τοῦτον διεδέχθη ὁ Ἰωάννης Η' (1425 - 1448) καὶ τοῦτον ὁ Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος, ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ.

10. Οἱ Ὄθωμανοὶ Τοῦρκοι

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων ἀρχίζει νὰ δρᾷ κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἡ νέα τουρκικὴ φυλὴ, οἱ Ὄθωμανοί, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰῶνος εἶχον ἰδρύσει κράτος εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ὁ Τοῦρκος φύλαρχος Σουλεϊμάν, ὀδηγῶν 50.000 ἀνθρώπους, διέφυγε τοὺς Μογγόλους καί, διερχόμενος τὸν Εὐφράτην, ἐπνίγη. Εἰς τῶν υἱῶν του, ὁ Ἐρτογρούλ, ἔλαβε διεύθυνσιν πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκεῖ προσελήφθη ὡς μισθοφόρος ὑπὸ τοῦ σελτσούκου σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, ὁ ὁποῖος παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ὡς φέουδον μικρὰν χώραν πλησίον τῆς Προύσης. Τὸ μικρὸν τοῦτο στρατιωτικὸν κράτος ἔγινεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Η'.

Ὁ Ὄσμαν ἢ Ὄθωμάν διεδέχθη, τὸ 1289, τὸν Ἐρτογρούλ καὶ ἔκαμε νέας κατακτήσεις. Ὄταν δὲ τὸ Σελτσουκικὸν κράτος κατελύθη ὑπὸ τῶν Μογγόλων, ὁ Ὄσμαν ἔγινεν ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν καὶ κατὰ τὸ 1326 κατέλαβε τὴν Προῦσαν, τὴν ὁποίαν κατέστησε πρωτεύουσάν του. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ κυρίως ἰδρυτὴς τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους. Λόγοι δὲ γεωγραφικοί, στρατιωτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ συντέλεσαν εἰς τὴν ταχυτάτην ἐπέκτασιν αὐτοῦ. Τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος ἐστηρίχθη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἢ ὁποῖα παρεῖχε τοὺς πολεμιστὰς εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τοῦ νέου κράτους ἦτο ἰδιαιτέρως πρόσφορος εἰς τὴν ἀνάπτυξίν του. Οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος πολεμιστὰὶ ἀπετέλουν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ἐξουσιάζον φέουδα, τὰ ὁποῖα ἦσαν μικρά. Τοιοῦτοτρόπως ὁ σουλτάνος εἶχε μεγάλην ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν πολεμιστῶν τούτων, τῶν ὁποίων ἦτο ἀρχηγός. Τόση ἦτο ἡ ἀφοσίωσις τῶν Τούρκων εἰς τὰ στρατιωτικά, κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, ὥστε τὸ Τουρκικὸν κράτος παρουσίαζεν ὄψιν στρατοπέδου.

Μεγάλην ὀρμὴν εἰς τὸ νεαρὸν κράτος ἔδιδεν ἡ θρησκευτικὴ πίστις. Οἱ Τοῦρκοι ἐπίστευον ὅτι ἐπολέμουν διὰ τὴν ἀληθινὴν θρη-

σκέιαν και τήν πίστιν ταύτην μετέδωσαν και εις τους Μικρασιά-
τας, τους όποιους έξετούρκισαν. 'Ο προφήτης Μωάμεθ ειχεν ειπει
ότι εις χείρας των Τούρκων θα έπιπτεν ή πόλις « ή όποία είναι εκεί,
όπου ένώνονται δύο ήπειροι και όμοιάζει δακτύλιον στολισμένον με
δύο σαπφείρους και δύο σμαράγδους ».

Ίδιαιτέρως όμως άξιοσημείωτος ήτο ή στρατιωτική όργάνωσις
του 'Οθωμανικού κράτους.

Οι Τουρκοι πολεμιστάι, όταν ήλθον εις τήν Μ. 'Ασίαν, ήσαν κυ-
ρίως ίππειί, όπως οί Μογγόλοι. Το πρώτον ίππικόν ήτο ελαφρόν,
ώπλισμένον με τόξα. Με ταχείαν επέλασιν έπετίθεντο, έρριπτον βέλη
και έφευγον, δια να επιστρέψουν μετ' όλίγον. Αυτοί ήσαν οί λεγό-
μενοι **α κ ι ν τ ζ ι**. Έγκατασταθέντες εις τήν Μ. 'Ασίαν ώργάνωσαν
βαρύτερον ίππικόν, όπως ήσαν εις το Βυζάντιον, τους λεγομένους
σ π α χ ή δ ε ς. Αυτοί ήσαν ώπλισμένοι με κυρτήν και μακράν σπάθην.

Ώργάνωσαν επίσης πεζικόν, όπως ειχον οί Βυζαντινοί. Τοϋτο
ώνομάσθη νέος στρατός (=Γενί τσερί), του όποιου όργανωτής
ήπηρεν ο **Κ α ρ ά Χ α λ ι λ Τ σ ε ν τ ε ρ λ η ς**. Οί στρατιώται του
τάγματος τούτου ήτο μόνιμοι και έστρατολογοϋντο μεταξύ των
ευρώστων νέων, ιδίως των χριστιανοπαίδων. Έκλείοντο εις τους
στρατώνας, άνετρέφοντο υπό Μουσουλμάνων ιερέων, οί όποιοι ένέ-
πνεον εις αυτούς τον άγριον φανατισμόν του 'Ισλάμ, έδιδάσκοντο
ότι πατέρα ειχον τον σουλτάνον και ιδιαιτέραν πατρίδα τους στρα-
τώνας, οί όποιοι έλέγοντο **ο υ τ ζ ά κ ι α**.

Δια του συστήματος τούτου όχι μόνον οί στρατιώται καθί-
σταντο πολύ πειθαρχικοί, αλλά και ηύξανεν ο αριθμός των Μωαμε-
θανών. Χιλιάδες έλληνοπαίδων έξισλαμίζοντο. Τήν περισυλλογήν
ταύτην των χριστιανοπαίδων, ή όποία έξηκολούθησε και άργότερα
έπι τουρκοκρατίας, ώνόμαζον οί Έλληνες **π α ι δ ο μ ά ζ ω μ α**.

11. 'Η άμυνα του Κράτους μέχρι του 1402

Εις τας προόδους των Τούρκων συνετέλου πολλοί παράγον-
τες και ή όρμητικότης αυτών όσον και άλλοι ποικίλοι περισπασμοί,
οί όποιοι πανταχόθεν έμείωνον τήν δυναμικότητα τής Βυζαντινής
αυτοκρατορίας.

'Ο 'Ανδρόνικος Β' (1282 - 1328), ό όποίος διεδέχθη τον Μι-

χαήλ, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους, προσεκάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς πολεμοχαρεῖς τυχοδιώκτας Καταλανοὺς. Οὗτοι πράγματι ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλ' ἠρήμωνον πᾶσαν ἐλευθερομένην χώραν καὶ τελικῶς ὠχυρώθησαν εἰς τὴν Καλλίπολιν, ὅπου ἱδρυσαν ἴδιον κράτος. Ἐπὶ δύο ἔτη οἱ Βυζαντινοὶ πολεμοῦν κατ' αὐτῶν καὶ κατορθώνουν νὰ τοὺς ἀποδιώξουν. Τότε οὗτοι ἐστράφησαν πρὸς νότον, ἐνίκησαν τοὺς Γάλλους τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὴν Κωπαΐδα καὶ ἱδρυσαν τὸ Ἰσπανικὸν δουκάτον τῶν Ἀθηναίων.

Ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονικοῦ τοῦ Γ' (1328 - 1341) καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἀναδιοργανωθῇ τὸ ναυτικόν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀνακοπῇ ἢ πρόοδος τῶν Τούρκων.

Ἐπὶ τοῦ Οὐρχάν (1326 - 1359) οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Ἑλληνικὴν περιοχὴν τῆς Μ. Ἀσίας, ἐκτὸς τῶν πόλεων Σμύρνης καὶ Φιλαδελφείας. Ὁ Ἀνδρόνικος Γ' ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἐνίκηθη καὶ αἱ πόλεις Νίκαια καὶ Νικομήδεια ἔγιναν τουρκικαί. Ἀπέκρουσεν ὁμως οὗτος ἀπόπειραν τῶν Τούρκων νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς Εὐρώπην.

Νέα ὁμως δύναμις ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία ἐλαττώνει τὴν δύναμιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ συντελεῖ εἰς τὴν πρόοδον τῶν τουρκικῶν κατακτήσεων. Ὁ τσάρος τῶν Σέρβων, περὶ τὸ 1350, ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν του εἰς ὅλην τὴν Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον. Ὀνειρεύεται νὰ ἱδρῦσῃ ἰδικόν του κράτος εἰς ὀλόκληρον τὴν Βαλκανικὴν καὶ τιτλοφορεῖται « τσάρος τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἑλλήνων ».

Ἐκτὸς τοῦ περισπασμοῦ τούτου, ἐξερράγη τότε καταστρεπτικὸς ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ μέγας δομέστικος Ἰωάννης Καντακουζηνὸς στρέφεται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου (1341 - 1391). Τότε εὗρον οἱ Τοῦρκοι τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος εἶχε δώσει ὡς γυναῖκα εἰς τὸν Οὐρχάν τὴν 13ετῆ κόρην του, ὡς εἶπομεν, ἐκάλεσε τὸν γαμβρόν του εἰς βοήθειαν. Οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον, τὸ 1356, τὴν Καλλίπολιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὠρμῶντο εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των κατὰ τῆς Εὐρώπης. Ἐπειτα, τὸ 1357, οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὸ Διδυμότειχον καὶ τὴν Τυρολόην.

Ὁ Μουράτ Α' (1359 - 1389), ὁ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Οὐρχάν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Θράκην, κατέλαβε τὴν Ἀνδριανούπολιν, τὸ

1365, και κατέστησεν αὐτὴν δευτέραν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ἐπειτα κατέλαβε τὴν Φιλιππούπολιν και κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν Βούλγαρον ἡγεμόνα. Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε', ὅταν ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Δύσεως, ὅπου εἶχε μεταβῆ δια νὰ ζητήσῃ βοήθειαν, ἐσυνθηκολόγησε μετὸν Μουράτ, μετὸν ὅρον νὰ πληρώνη εἰς αὐτὸν ἐτήσιον φόρον.

Ὁ Μουράτ ἐξηκολούθησε τὰς κατακτήσεις του. Κατέλαβε τὴν Κρόϊαν τῆς Ἀλβανίας, τὴν Σόφιαν τῆς Βουλγαρίας (1382) και κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν βασιλέα τῶν Σέρβων. Παρὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν δὲ συνθήκην μετὸ Βυζάντιον, τὸ 1386, ἐκυρίευσεν τὴν Θεσσαλονίκην, τὸ δὲ 1388 συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Βουλγαρίας, τὴν ὁποίαν κατέστησε τμῆμα τοῦ κράτους του.

Οἱ Σέρβοι, Κροᾶται, Βόσνιοι και Πολωνοὶ ἠνώθησαν τότε και ἠθέλησαν, μετὴν ὑποστήριξιν τῶν Οὐγγρων και Ἀλβανῶν, νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ τὸ 1389 παρὰ τὸ Κοσσυφοπέδιο τῆς Σερβίας ἐνίκηθησαν, ὁ δὲ Μουράτ ἐφονεύθη μετὰ τὴν νίκην ὑπὸ Σέρβου τραυματίου. Μετὴν μάχην ταύτην οἱ Τοῦρκοι ἔφθασαν νικηταὶ ἕως τὸν Δούναβιν και ἔγιναν κύριοι τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Τὰς κατακτήσεις τοῦ Μουράτ ἐσυνέχισεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαγιαζίτ Α' (1389 - 1402), ἐπονομασθεὶς δια τὴν ὀρηκτικότητά του Κεραυνὸς (Γιλδιδίμ). Ὁ Βαγιαζίτ κατ' ἀρχὰς διέλυσε τὸν συνασπισμὸν διαφόρων Τούρκων ἡγεμόνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸν ὁποῖον εἶχον συγκροτήσῃ κατὰ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Δια τοῦ πολέμου κατ' αὐτῶν ὁ Βαγιαζίτ ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς μέγα μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Καραμανίας (Ἰκονίου). Τὸ 1390 ἐκυρίευσεν τὴν Φιλαδέλφειαν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ τελευταία κτῆσις τῶν Ἑλλήνων. Τὸ 1391 ἐστράφη ὁ Βαγιαζίτ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν ἀπέκλεισε.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1391) ἀπέθανεν, γέρον πλέον, ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννης Ε', τὸν ὁποῖον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Μανουήλ.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ, πρὸ τῆς ἀκατασχέτου ὀρμῆς τοῦ Βαγιαζίτ, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Εὐρώπην, δια νὰ ζητήσῃ βοήθειαν. Εἰς Παρισίους και Λονδῖνον οἱ Δυτικοί, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀνησυχοῦν ἀπὸ τὰς προόδους τῶν Τούρκων, ἔκαμαν εἰς αὐτὸν μεγαλοπρεπεστάτην ὑποδοχὴν.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμουῦνδος, ὀδηγῶν πολλοὺς Εὐρωπαϊοὺς πολεμιστὰς, προήλασε μέχρι τῆς Νικοπόλεως τῆς Βουλγαρίας, ἔνθα συνήφθη μάχη μεταξύ τοῦ Βαγιαζίτ καὶ τοῦ Σιγισμουῦνδου (1396). Οἱ χριστιανοὶ ἐνίκηθησαν καὶ ὁ Σιγισμουῦνδος μόλις κατάρθωσε νὰ σωθῆ καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν χώραν του.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς νίκης ταύτης ὑπῆρξαν πολὺ ὠφέλιμα διὰ τοὺς Τούρκους. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ὄθωμανῶν, ὁ δὲ Βαγιαζίτ ἔστρεψε τὴν προσοχήν του εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκάλεσε τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν, εἰς ἀρνητικὴν δ' αὐτοῦ ἀπάντησιν περιέσφιξε στενότερον τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν κατάρθωσε νὰ κυριεύσῃ. Ὡς ἐκ τούτου ἐστράφη πρὸς νότον. Ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Ἐβρενὸς βέης εἰσήλασεν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ὑπεχρέωσε τὸν Θεόδωρον Παλαιολόγον, τὸν δεσπότην τοῦ Μυστρά, νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν τουρκικὴν ἐπικυριαρχίαν.

Γεγονὸς ὅμως ἀξιόλογον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀνέκοψε τὴν πρόοδον τοῦ Βαγιαζίτ.

Ὁ Ταμερλάνος, εἰς τῶν διαδόχων τοῦ Τσεγγίς Χάν, ἀνίδρυσεν τὴν Μογγολικὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁρμώμενος ἀπὸ τὴν πρωτεύουσάν του Σαμαρκάνδην (Τουρκεστάν), ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς ὅλην τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν, εἰς τὴν Σιβηρίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ρωσίαν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἡγεμόνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ Βαγιαζίτ εἶχεν ἀφαιρέσει τὰ κρατίδια, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Ταμερλάνου. Οὗτος, ἐπικεφαλῆς 800 χιλ. στρατιωτῶν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὁ δὲ Βαγιαζίτ ἔστρεψε μὲ 500 χιλ. στρατοῦ κατ' αὐτοῦ. Εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγκύρας, τὸ 1402, συνητηθήθησαν αἱ δύο μάστιγες τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὠνομάσθησαν ὁ Ταμερλάνος καὶ ὁ Βαγιαζίτ. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐνίκηθη ὁ Βαγιαζίτ καὶ ἠττηθῆναι. Ὁ Ταμερλάνος, ἀφοῦ κατέστρεψε πολλὰς Μικρασιατικὰς πόλεις, ὅπως τὴν Σμύρνην, τὴν Νίκαιαν, τὰς Σάρδεις, τὴν Ἐφεσον, καὶ ἀποκατέστησε τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας εἰς τὰ κρατίδιά των, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Κίνας.

12. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος μέχρι τῆς Ἀλώσεως (1453)

Ἡ μογγολικὴ ἐπιδρομὴ ἔδωκε 50 ἔτων ἀκόμη ζωὴν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἐξησθένησε τὸ Ὄθωμανικόν. Ὁ Μανουὴλ ἀνέκτησε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ πολλὰς πόλεις εἰς Προποντιδα, Εὐξεινον Πόντον καὶ Θεσσαλίαν.

Ἰδιαιτέρως ἐνδιεφέρθη ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἀπέστειλεν ὡς ἀντιπρόσωπόν του ἀδελφὸν ἢ υἱόν. Εἰς τὸ δεσποτάτον τοῦτο ὁ Μανουὴλ ἐστῆριξε πολλὰς ἐλπίδας διὰ τὴν ζωὴν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀνεκαίνισε τὸ τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ, τὸ Ἑ ξ α μ ἰ λ ι ο ν, καὶ συνεκάλεσε τοὺς ἄρχοντας τοῦ Μορέως, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησε θερμὸν πατριωτικὸν λόγον.

Μετὰ τὸν Μωάμεθ Α' (1402 - 1421) σουλτάνος ἔγινεν ὁ Μουράτ Β' (1421 - 1451), ὁ ὁποῖος, τὸ 1422, ἐπολιόρκησε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ μακρόν, ἀλλὰ δὲν κατάρθωσε νὰ τὴν κυριεύσῃ. Εἶναι ἡ τετάρτη κατὰ σειρὰν πολιορκία τῆς πρωτεύουσος ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Κατόπιν τούτου ὁ Μουράτ στρέφεται εἰς τὴν κατάληψιν τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἐνῶ τὸ 1423 ὁ στρατηγὸς του Τουραχάν ἐληλάτησεν ἀγρίως τὴν Πελοπόννησον, ὁ ἴδιος ἔκαμεν ἐκστρατεῖαν εἰς Βοσνίαν καὶ Ἀλβανίαν. Ἰδιαιτέραν σημασίαν δίδει εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ σουλτάνος Μουράτ, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τὸ 1423 κατείχον οἱ Ἑνετοί. Χωρὶς βραδυπορίαν ἀρχίζει ἡ πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μέγας σεισμὸς ἔσεισε τὴν πόλιν κατὰ τὰ μεσάνυκτα μιᾶς τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους 1430. Οἱ Τοῦρκοι, ἐκμεταλλεόμενοι τὴν ἐπικρατήσασαν ταραχὴν, ἐπέρχονται τὴν ἐπομένην πρωΐαν κατὰ τῆς πόλεως ἐξ ἀπροόπτου, ἀλλ' ἀποκρούονται ἀμέσως καὶ ἀναγκάζονται κατόπιν τούτου νὰ προβοῦν εἰς τακτικὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης.

Οἱ πολιορκημένοι ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς πολιορκουμένους εἰς πρὸς ἑκατόν. Τρεῖς φορές ἔκαμε προτάσεις ὁ Μουράτ εἰς τοὺς Ἑλληνας, βεβαιῶν ἐνόρκως ὅτι θὰ ἐχορήγῃ εἰς τοὺς κατοίκους ἐλευθερίαν καὶ προνόμια, ἂν παρεδίδοντο.

Τὴν πρωΐαν τῆς τετάρτης ἡμέρας τῆς πολιορκίας γίνεται ἡ γε-

νική από ξηρᾶς και θαλάσσης ἔφοδος κατά τῆς πόλεως. Οἱ πολιορκούμενοι ἤτοιμάσθησαν νὰ ἀποθάνουν. Γυναῖκες και ἄνδρες μετεῖχον εἰς τὴν ἄμυναν. Εἰς τὸ ἀσθενέστερον μέρος τοῦ τείχους οἱ Τοῦρκοὶ ἐφόρευσαν ὄλους τοὺς Ἕλληνας και ἤρχισαν νὰ ἀναβαίνουν.

Τοιοῦτοτρόπως τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1430 κατελήφθη ἡ Θεσσαλονίκη. Οἱ κάτοικοι ἐσύρθησαν εἰς αἰχμαλωσίαν και ἐξανδραποδισθέντες μετεφέροντο εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ νικηταὶ ἐγύμνωσαν ναοὺς και οἰκίας, μὴ σεβασθέντες οὔτε τὸ ἱερὸν λείψανον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁθῶ ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου και κατώρθωσαν οὕτω νὰ διατηρήσουν τὰ προνόμια των. Μετὰ τὴν Θεσσαλονικὴν ὁ Μουράτ ἐγένετο κύριος τῶν Ἰωαννίνων (1431).

Δύο νέοι περισπασμοὶ ἠμπόδισαν τὸν Μουράτ νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ στρατηγὸς τῶν Οὐγγρων Ἰωάννης Οὐνυάδης ἤρχισε σκληρὸν πόλεμον κατά τῶν Ὀθωμανῶν. Προήλασε νικητῆς ἀπὸ τὴν Πέστην μέχρι τοῦ Αἴμου και ἠνάγκασε τὸν Μουράτ νὰ δεχθῆ εἰρήνην, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως τὰ βόρεια σύνορα τοῦ Τουρκικοῦ κράτους εἶναι εἰς τὸν Αἴμον. Ἐνῶ ὁ Οὐνυάδης ἐξηκολούθησε τοὺς ἀγῶνάς του, κατὰστρέψας τρεῖς στρατοὺς τῶν Τούρκων, ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Λαδίσλαος Δ' ἠγήθη σταυροφορίας. Μετὰ τὴν παρασπονδίαν ὁμως τῶν συμμάχων του Ἑνετῶν και Γενουατῶν, ὑπέστη πανωλεθρίαν, τὸ 1444, παρὰ τὴν Βάρναν.

Δεύτερος ἀντίπαλος τοῦ Μουράτ ἦτο ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης. Οὗτος εἶχε συλληφθῆ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ὄμηρος εἰς ἡλικίαν ἑννέα ἐτῶν, ἐξισλαμισθεὶς δὲ και λαβῶν τουρκικὴν ἀνατροφήν, μαθὼν ἀργότερα τὴν καταγωγήν του, ἐδραπέτευσε. Ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀλβανίαν και τὸ 1443 κατέλαβε τὴν Κρόϊαν (παρὰ τὸ Δυρράχιον) και ἤρχισεν ἀγῶνας κατά τοῦ σουλτάνου. Ὁ Καστριώτης κατεκερμάτισε τέσσαρας τουρκικοὺς στρατοὺς. Τὸ 1447 ὀλίγον ἔλειψε νὰ κριθῆ τελικῶς ἡ τύχη τῶν Ὀθωμανῶν, οἱ ὁποῖοι ὑποχωροῦν ἄπρακτοι και στρέφονται πρὸς νότον, ὅπου συνέβαινον πράγματα πολὺ δυσάρεστα δι' αὐτούς.

Τὸ μόνον Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Βαλκανικῆς, τὸ δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρᾶ, προώρισται νὰ προβάλλῃ τὴν τελευταίαν ἀντίστασιν εἰς τὴν ταχεῖαν και ὀρμητικὴν προέλασιν τῶν Τούρκων. Διότι ὁ Κων-

σταντίνος Παλαιολόγος, όχι μόνον κατώρθωσε νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ δεσποτᾶτον του ὀλόκληρον τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ καθυπέταξε τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν. Κατόπιν ἐσχεδιάζε νὰ προχωρήσῃ βορειότερον καὶ νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸν Σκεντέρμπεην.

Ὁ Μουράτ ἐπέρχεται κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου μὲ πολυάριθμον στρατόν. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁ Κωνσταντίνος ἀνθίσταται εἰς τὸ Ἐξαμίλιον, ἀλλὰ τελικῶς ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ. Οἱ κάτοικοι ὁμῶς τῶν Πατρῶν ἀνθίστανται γενναίως ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως των καὶ ἀναγκάζουν τὸν Μουράτ νὰ ἀποσυρθῇ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον (1447).

13. Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453)

Ἀπὸ τὸ 1451 ἤρχισεν ἡ ἀγωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ κίνδυνος ἦτο φανερός.

Ὁ Μουράτ ἀπέθανε τὸ 1451. Παρὰ τοὺς περισπασμούς δὲ ἀπὸ τὸν Οὐνυάδην καὶ Σκεντέρμπεην, οἱ Τοῦρκοι περισσότερον περιέσφιγγον τὴν Πρωτεύουσαν.

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου εἶχον στραφῆ πρὸς τὴν Δύσιν, ζητοῦντες βοήθειαν. Πολλοὶ μάλιστα ἐξέχοντες βυζαντινοὶ ἐκινήθησαν ὑπὲρ τῆς ἄρσεως τοῦ σχίσματος μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Ἰωάννης Ε' καὶ ὁ Μανουὴλ Β' περιῆλθον τὴν Εὐρώπην καὶ πανταχοῦ ἔλαβον μόνον ὑποσχέσεις.

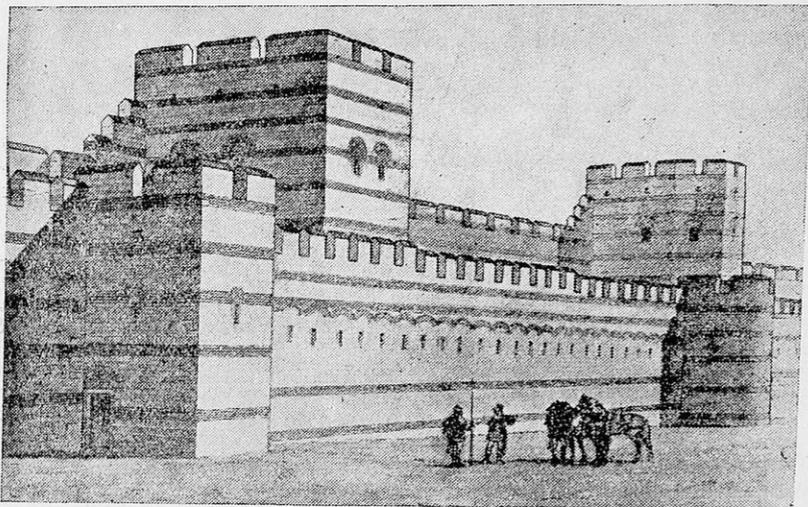
Ὁ Ἰωάννης Η' μὲ τὸν Πατριάρχην καὶ πολλοὺς λαϊκοὺς καὶ κληρικοὺς μετέβη εἰς Ἰταλίαν. Τὸ 1439 συνεκροτήθη σύνοδος εἰς Φλωρεντίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη ἡ ἐνωσις τῶν δύο ἐκκλησιῶν καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπεχώρησαν, δεχθέντες τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα. Ἀλλὰ τότε ἀντέδρασαν πολλοὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ λαὸς καὶ ὁ κλῆρος διηρέθησαν εἰς ἐνωτικούς καὶ ἀθηνωτικούς.

Τὸν Ἰωάννην Η' διεδέχθη, τὸ 1449, εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφός του Κωνσταντίνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος, μέχρι τότε δεσπότης τοῦ Μυστρά. Γενναῖος στρατιώτης ὁ Κωνσταντίνος, μόλις ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον ἤρχισε μὲ τὰ μικρὰ μέσα, τὰ ὁποῖα διέθετε, νὰ ἐτοιμάζεται διὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Πρωτεύουσας, τὴν ὁποῖαν ἔβλεπε λίαν προσεχῆ. Ἐπίσης, συνεχίζων τὰς συνεννοήσεις του μὲ τὴν Δύσιν, προσεῖλκεν ἔθελοντάς.

Τὸ 1451 ὁ υἱὸς τοῦ Μουράτ Μωάμεθ Β' ἔγινε σουλτάνος

εις ηλικίαν 21 ἐτῶν. Ὀρμητικὸς καὶ μὲ πείραν διοικητικὴν, διότι εἶχε ἀναπληρώσει τὸν πατέρα του δύο φορές μέχρι τοῦδε εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἐνετόπισεν ἀμέσως τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Βυζαντινῆς πρωτεύουσος. Ἄυπνος διήρχετο τὰς νύκτας τοῦ ἐπαναλαμβάνων τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου «ὁ μεγαλύτερος στρατηγὸς θὰ εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ κατακτῆσῃ τὴν Κων/πολιν».

Πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων προβλέποντες τὴν ἐπερχομένην καταστροφὴν καὶ τὴν ταχεῖαν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατέφευγον εἰς τὴν Δύσιν. Ἄλλοι ἐθεώρουν τὴν καταστροφὴν ὡς τιμω-

64. Τὸ μέγα τείχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως

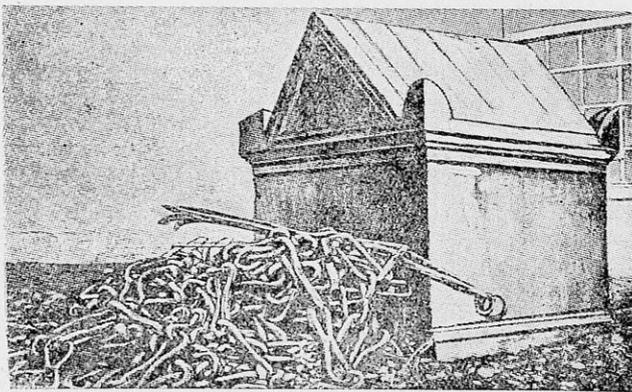
ρίαν τοῦ Θεοῦ, λόγῳ τῆς ἐπικρατοῦσης ἀσεβείας, ἰδίως τῶν εὐπορούντων, οἵτινες ἀπέκρυπτον τὰ ἰδικὰ των πλοῦτη καὶ ἠνείχοντο ὅπως τὰ ἱερά σκευῆ τῶν ἐκκλησιῶν πωλοῦνται εἰς τοὺς Ἑβραίους.

Τὸ 1452 ὁ Μωάμεθ, θέλων ν' ἀποκόψῃ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ τὸν Εὐξεῖνον Πόντον, ἔκτισεν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου τὸ φρούριον Ρ ο ὄ μ ε λ η Χ ι σ ἄ ρ. Ἐπίσης τὸν στρατηγὸν του Τουραχάν ἔστειλεν εἰς Πελοπόννησον, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δεσπότης αὐτῆς Δημήτριον καὶ Θωμᾶν νὰ στείλουν βοήθειαν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε

νά κλεισθοῦν τὰ τείχη τῆς πόλεως. Τὴν 5ην Ἀπριλίου 1453, ὀδηγῶν 250 χιλιάδας στρατοῦ, ὁ Μωάμεθ ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μὲ τὸν στρατὸν του ἀπέκλεισε τὴν πόλιν ἀπὸ ξηρᾶς, ἀπὸ τὴν Χρυσὴν Πύλιν πρὸς νότον ἕως τὰς Βλαχέρνας πρὸς βορρᾶν, καὶ μὲ στόλον ἐκ 400 πλοίων ἀπὸ θαλάσσης. Ἰσχυρὸν πυροβολικὸν ἐβοήθει τὸν στρατὸν.

Ἐνῶ τόσαι δυνάμεις ἐπολιόρκουν τὴν Πρωτεύουσαν, ὁ αὐτοκράτωρ διέθεσε διὰ τὴν ἄμυνάν της μόλις 9000 μαχητάς, ἀπὸ τοῦς ὁποίους αἱ 4000 ἦσαν ξένοι μισθοφόροι. Τὸ στρατηγεῖόν του ὁ αὐτοκράτωρ ἔστησε πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ καὶ ἀνέθεσε τὴν ἄμυναν εἰς τὸν Γενουάτην στρατηγὸν Ἰωάννην Ἰουστινιάνην.

Εἴκοσι πέντε πλοῖα ἀπετέλουν τὸν ἑλληνικὸν στόλον, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ δέκα ἦσαν κλεισμένα ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου. Τὴν 20ην Ἀπριλίου ἀπέπλευσαν ἐκ τῆς Κων/πόλεως εἰς

65. Τεμάχιον τῆς ὑποτιθεμένης ἀλύσεως τοῦ Κερατίου κόλπου

τὸ Αἰγαῖον, πρὸς ἐπισιτισμὸν τῆς πόλεως, 4 πλοῖα, τὰ ὁποῖα, ὀδηγούμενα ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Φλαντανελά, κατώρθωσαν νὰ βυθίσουν πολλὰ τουρκικὰ πλοῖα καὶ νὰ φονεύσουν περὶ τὰς 12 χιλιάδας Τούρκων, νὰ ἀνασύρουν τὴν ἄλυσον, ἣ ὁποῖα ἔκλειε τὸν Κερατίου κόλπον, καὶ νὰ εἰσέλθουν εἰς αὐτόν. Ὁ Φλαντανελάς, κρατῶν πέλεκυν καὶ πηδῶν ἀπὸ τῆς πρύμνης εἰς τὴν πρῶραν, διήγειρε τὸ πλήρωμα διὰ τεραστίων φωνῶν, μαχόμενος ὡς λέων. Ὁ Μωάμεθ, βλέπων τὸ κατόρθωμα τοῦ ἀτρομήτου κυβερνήτου Φλαντανελά, ἔξεμάνη, διότι 150 ἰδικὰ του πλοῖα δὲν ἐνίκησαν ὀλιγαρίτους Ἑλλήνας ναυτικούς.

Τὴν 18ην Ἀπριλίου ὁ Μωάμεθ ἐπεχείρησε τὴν πρώτην ἔφοδον κατὰ τῆς Κων/πόλεως, ἣ ὁποία ἀπεκρούσθη. Τότε ὁ σουλτάνος ἠθέλησε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποκόψῃ τὴν ἄλυσον, διεβίβασε διὰ ξηρᾶς εἰς τὸν κόλπον ἀπὸ τὸ Διπλοκίονιον 70 πλοῖα ἐντὸς μιᾶς νυκτός. Πρὸς τούτοις τὴν 7ην Μαΐου ἀπεκρούσθη νέα ἔφοδος τῶν Τούρκων.

Τὴν 16ην Μαΐου ἐπρότεινε ὁ Μωάμεθ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Πελοπόννησον, ὅπου θὰ παρέμενε ὡς ἀνεξάρτητος ἡγεμῶν. Ὑπεσχέθη δὲ νὰ σεβασθῇ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν κατοίκων. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀφοῦ ἔλαβε καὶ τὴν γνώμην τῆς συγκλήτου, ἔδωκε τὴν ἱστορικὴν ἀπάντησιν : « Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοι δοῦναι οὔτε ἐμὸν ἐστὶν οὔτε ἄλλου τῶν κατοικούντων. Κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν ἐν ταύτῃ καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν » (Δούκας, 280).

Κατόπιν τούτων ὁ Μωάμεθ ἤρχισε νὰ προπαρασκευάζῃ τὴν τελικὴν ἔφοδον. Ὑπεσχέθη τιμὰς καὶ ἀξιώματα εἰς τοὺς ἀνδρείους. Ἀπὸ τὸν θόρυβον καὶ τὰς φωταψίας οἱ Ἕλληνες ἐνόησαν ὅτι ἐτοιμάζεται ἡ ἔφοδος. Ἡ ἀναλογία ἦτο εἰς πρὸς πεντακοσίους ἐχθρούς. Ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ γίνῃ λιτανεία, κατὰ τὴν ὁποίαν γυναῖκες, παιδιά, ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς περιῆλθον τὰ τεῖχη. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον χρήματα νὰ δοθοῦν εἰς τὸν στρατόν, διέταξεν ὁ βασιλεὺς νὰ πωληθοῦν τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν, λέγων « ἂν ὁ θεὸς τὴν πόλιν λυτρώσῃται, τετραπλοῦν ἀποδώσω τῷ Κυρίῳ μου ». Συγκεντρώσας ἔπειτα τοὺς ἄρχοντας ὁ Κωνσταντῖνος, ἐξεφώνησεν ὑπέροχον λόγον, δι' οὗ προέτρεπε νὰ ἀποθάνουν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος καὶ νὰ ἀγωνισθοῦν διὰ νὰ σώσουν τὴν Πόλιν, ἣ ὁποία εἶναι ἡ χαρὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων. Κατόπιν ἐπῆγεν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ὅπου ἐν μέσῳ ἀπείρου πλήθους ἐκοινώνησε τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων καί, ζητήσας ἀπὸ ὅλους συγγνώμην, ἀπῆλθεν ἔφιππος εἰς τὰ τεῖχη καὶ ἔλαβε τὴν θέσιν τοῦ πολεμιστοῦ πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ.

Πρὸς τὰ ἐξημερώματα τῆς 29ης Μαΐου ἤρχισεν ὀρμητικὴ ἐπίθεσις. Τὴν μεγαλυτέραν τῆς ἔντασιν ἔλαβεν αὕτη εἰς τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ, διότι ἐκεῖ ἐμάχετο ὁ Μωάμεθ μετὰ τοὺς γενιτσάρους του. Τρία σώματα στρατοῦ ἐφορμοῦν καὶ τὰ τρία ἀποκρούονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Εἶχεν ἤδη ἀνατελεῖ ὁ ἥλιος, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ ἀνακράζει

πλήρης χαρᾶς : « Συστρατιῶται καὶ ἀδελφοί, ἰδική μας εἶναι ἡ νίκη ».

Ἄλλ' αἰφνιδίως ἐτραυματίσθη ὁ ἥρωϊκὸς πρόμαχος τῆς μεγάλης Πόλεως Ἰωάννης Ἰουστινιάνης καὶ ἐπῆλθε σύγχυσις μεταξὺ τῶν ἀμυνομένων. Οἱ Τοῦρκοι παρεβίασαν τὴν μικρὰν πύλην, Ζυλόπορταν, καὶ ἦλθον ὀπισθεν τοῦ αὐτοκράτορος. Ὅλοι οἱ

ἀξιωματικοὶ πίπτουν ἀγωνιζόμενοι ὡς λέοντες

« Ἡ πόλις κυριεύεται καὶ ἐγὼ ζῶ ἔτι; » ἀνακράζει ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀλλὰ τὴν ἰδίαν στιγμὴν τὸν κτυποῦν καί, πίπτων μεταξὺ τῶν πτωμάτων, ἀνεφώνησε : « Δὲν ὑπάρχει Χριστιανὸς νὰ μοῦ πάρῃ τὸ κεφάλι; ».

Σφαγὴ καὶ λεηλασία ἠκολούθησε τὴν ἔλωσιν. Οἱ γενίτσαροι, εἰσελθόντες εἰς Ἁγίαν Σοφίαν, ἔσφαξαν, ὅλον τὸ πλῆθος τὸ ὅποιον εἶχε περισφύγει ἐκεῖ. Περὶ τὴν 8ην πρωΐνῃ τῆς

ἐπομένης ὁ Μωάμεθ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἀνέπεμψεν εὐχαριστίας εἰς τὸν Ἀλλάχ. Ὁ λαὸς ἐθρήνησε τὴν εἶπιν καὶ τῆς Πρωτευούσης καὶ τῆς δευτέρας πόλεως τοῦ Βυζοῦ κράτους, τῆς Θεσσαλονίκης: « Πῆραν τὴν Πόλιν, πῆραν τὴν, πύ τὴν Σαλονίκη ».

CONSTANTIN PALEOLOGUE, DER
nier Empereur de Constantinople. Chapitre 29.

66. Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος
(Χαλκογραφία ἐκ γαλλικοῦ βιβλίου τοῦ 16ου αἰῶνος)

Ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἄλλοι ἔφυγον εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἄλλοι ἔθανάτωθησαν ἢ ἐξηναγκάσθησαν ἰὰ ἐξομόσουν.

Τοιουτοτρόπως ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἡ βασιλις τῶν πόλεων, ὑποστᾶσα δὲ ἄλώσεις καὶ εἴκοσι πολιορκίας.

Ὁ Μωάμεθ, τὴν ἑπαύριον τῆς Ἀλώσεως, προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του Ἐμίνας καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον « Ἀμηρᾶς Τουρκορωμαίων » Οἱ ἄγχοι τῆς Ἀλώσεως ἱστορικοὶ δὲν εἶναι ἀμερόληπτοι, ἀλλ' συσκοτίζουν πολλὰκις τὰ πράγματα, παρέχοντες ἀνακριβῆ τὴν εἰκόνα τοῦ τραγικοῦ ἐκείνου δράματος τῆς Ἀλώσεως.

Τὸ 1460 κατελύθη τὸ δεσποτᾶτον τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸ 1461 ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντος.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη ἐδημιούργησε μέγαν πολιτισμὸν καὶ ἠμύνη κατὰ μυρίων βαρβάρων ἰὸς διαφύλαξιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

67. Ὁ Δικέφαλος αἰετὸς

Συμβολίζει ἢ μία κεφαλὴ τὴν Ἀσίαν καὶ ἢ ἄλλη τὴν Εὐρώπην (1453). Ἐγίνε τὸ σύμβολον τῶν ἐθνικῶν πόθων καὶ ἐλπίδων

καὶ τὸν Λαόνικον Χαλκοκονδύλην. Ὁ δεύτερος εἶναι ὁ καλύτερος ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἐξετάζει εἰς τὸ ἔργον του τὴν αὐξησιν τοῦ Τουρκικοῦ κράτους καὶ ἀντιμετωπίζει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα κατὰ τρόπον ἐπιστημονικόν.

Ὁ Δούκας ἔγραψε, πρῶτος αὐτὸς εἰς ἀπλουστέραν γλῶσσαν, τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1361 - 1461. Ὑπῆρξε σπουδαῖος ἐνωτικὸς.

Ὁ τελευταῖος ἱστοριογράφος τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Φραντζῆς, γεννηθεὶς τὸ 1401. Εἰς τὸ ἔργον του πραγματεύεται τὴν ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1358 - 1476.

Εἰς τὴν λογοτεχνίαν τῆς περιόδου ταύτης παρουσιάζεται ἐπίδρασις τῆς Δύσεως. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη ὑπῆρξε μεγαλύτερα ἐκεῖ, ὅπου διέμενον οἱ Φράγκοι. Ἀπὸ τὴν φραγκοκρατίαν ἔχομεν ἀξιόλογα κείμενα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἐκτενέστερον εἶναι τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως. Εἰς αὐτὸ ἐξιστοροῦνται εἰς ἀπλῆν γλῶσσαν τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τῶν Φράγκων διὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ Μορέως μετὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν. Ἔχει παραδοθῆ εἰς τέσσαρας παραλλαγάς, ἑλληνικὴν, γαλλικὴν, ἀραγωνικὴν καὶ ἰταλικὴν.

Ἐπίσης οἱ ἄνθρωποι συνήθιζον νὰ διαβάζουν εὐχαρίστους φανταστικὰς διηγήσεις ἵπποτικῶν κατορθωμάτων. Τοιαῦτα δὲ γαλλικὰ καὶ ἰταλικὰ ποιήματα ἐμιμήθησαν καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν ἔγραψαν ἕμμετρα μυθιστορήματα, μὲ ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἢ ἀπὸ τὸν μεσαιωνικὸν βίον.

Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὅτι ἡ ἀκτινοβολία της γίνεται αἰσθητὴ ἀμέσως εἰς τὴν Δύσιν.

Ἀλλεπάλληλα ταξίδια ἔκαμαν τρεῖς αὐτοκράτορες εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ Ἑλληνικὴ σοφία μεταφέρεται εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου πολλοὶ σοφοὶ ἐδίδαξαν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ἐκ τῆς κινήσεως ταύτης ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Δύσιν ἡ Ἀναγέννησις, τῆς ὁποίας οἱ πλέον ἐπιφανεῖς πρόδρομοι εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς καὶ ὁ Βησσαρίων.

15. Αἱ Τέχναι

Ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, οἱ ζωγράφοι προσθέτουν νέα στοιχεῖα εἰς τὰ ἔργα των, τοπία, βράχους, ἀρχιτεκτονικὸν βάθος καὶ δευτε-

ποῖος διὰ συγγραμμάτων διεκήρυξεν ὅτι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας σοφοὺς δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ λάβῃ γνῶσιν τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων ἡ ἐργασία τῶν φιλολόγων ἀλλάζει. Ἦδη οὗτοι δὲν ἀρκοῦνται νὰ σχολιάζουν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἀλλὰ διὰ κριτικῆς ἐργασίας προσπαθοῦν νὰ ἀποκαταστήσουν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, τὰ ὁποῖα εἶχον παραμορφωθῆ εἰς μερικὰ σημεῖα, λόγῳ τῶν συχνῶν ἀντιγραφῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισε πραγματικὴ ἀναγέννησις τῆς ἀρχαιότητος, ἡ ὁποία ἀνεκόπη μὲ τὰς τουρκικὰς κατακτῆσεις.

Ἐξοχώτερος ἀπὸ τοὺς ἑλληνιστὰς τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστός (1355 - 1452). Οὗτος, πλατωνικὸς κατ' ἐσοχὴν φιλόσοφος, μετωνόμασεν ἑαυτὸν Πλήθωνα. Ἐπειδὴ δὲ προσεπάθει νὰ προσαρμόσῃ τὴν πλατωνικὴν διδασκαλίαν εἰς τὰ χριστιανικὰ δόγματα, κατηγορήθη ὅτι ἤθελεν, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἰουλιανός, νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν.

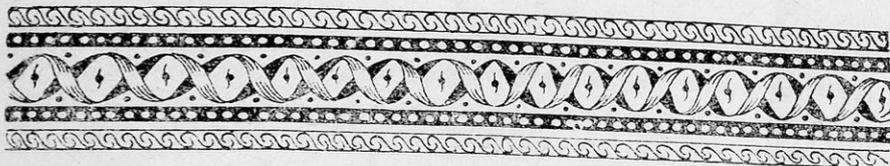
Ὁ Πλήθων ἔζησεν ἐπὶ 20 ἔτη εἰς τὸν Μυστράν, ὅπου ἵδρυσεν Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν, διδάσκων φιλοσοφίαν. Μεταβὰς εἰς Ἰταλίαν, διέμεινεν εἰς Φλωρεντίαν καὶ ἐδίδασκε τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν.

Τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν ἐδίδασκαν πρὸ τῆς Ἀλώσεως ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς εἰς Φλωρεντίαν, ὁ Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος εἰς Ἐνετίαν.

Ἰδιαιτέραν θέσιν μεταξὺ τούτων κατέχει ὁ Βησσαρίων, μαθητὴς τοῦ Πλήθωνος καὶ ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας. Ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς θερμότερους ἐνωτικοὺς καί, ἐπειδὴ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἠθέτησαν τὰ συμφωνηθέντα εἰς τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας, μετέβη εἰς Ἰταλίαν καὶ ἔγινε καρδινάλιος.

Ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς μεγάλους πνευματικοὺς ἡγέτας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς πτώσεώς του. Ἡ ἐνωσις τῶν ἐκκλησιῶν, ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς πατρίδος του καὶ ἡ διάδοσις τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν εἰς τὴν Δύσιν ὑπῆρξαν τὰ τρία ἰδανικά, ὑπὲρ τῶν ὁποίων εἰργάσθη. Μόνον τὸ τελευταῖον εἶδε νὰ πραγματοποιηθῆται. Εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ Κυρηναίου μέγαρόν του συνηντῶντο ὅλοι οἱ Ἕλληνες λόγιοι, οἱ ὁποῖοι ἦσαν εἰς τὴν ξένην καὶ ἐλάμβανον παρ' αὐτοῦ οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν.

Ἡ ἱστορία συνεχίζεται μὲ τὸν Νικηφόρον Γρηγόριον

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 4ον

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

14. Τὰ Γράμματα

ΑΡΑ τὰς δυσμενεῖς πολιτικὰς συνθήκας, τὰ Γράμματα καὶ αἱ Τέχναι ἀκμάζουν εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν τρίτην ταύτην περίοδον τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Φιλοσοφία, φιλολογία, ἐπιστήμαι, ἱστορία, ποίησις εὐρίσκονται εἰς ἰκανὸν σημεῖον ἀναπτύξεως. Ἀκόμη καὶ δύο αὐτοκράτορες, ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς καὶ ὁ Μανουὴλ Β', ἀνεδείχθησαν ἐξάριετοι συγγραφεῖς. Γενικὸν χαρα-

κτηριστικὸν τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἡ τάσις τῶν συγγραφέων νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν ἀρχαῖζουσαν γλῶσσαν.

Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ὅμως οἱ θεολόγοι ἐπροσπάθησαν νὰ προσαρμόσουν τὰ δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας. Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνας φιλόσοφοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν ἀνωτάτην θέσιν εἶχεν ὁ Πλάτων, ἐθεωρήθησαν προφηταί, οἱ ὁποῖοι προεῖδον πολλὰς χριστιανικὰς ἀληθείας.

Διὰ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἀναπτυχθῆ εἰς τὴν Δύσιν, ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀνατολήν ἡ ἀἴρ ε σ ι ς τ ῶ ν Ἡ σ υ χ α σ τ ῶ ν. Κατὰ τὴν θεωρίαν τούτων, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκαλύψωμεν τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας παρὰ ἐμβαδύνοντες εἰς τὴν ἰδίαν μας σκέψιν. Διὰ τῆς προσευχῆς καὶ ἡσυχίας ἤμποροῦμεν νὰ φθάσωμεν εἰς ἕκστασιν καὶ νὰ ἀπολαύσωμεν ὀράματα, ὅπως ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος. Ἡ τάσις αὕτη ὀνομάζεται θεοσοφία καὶ μυστικισμός.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ αἴρεσις τῶν Ἡσυχαστῶν ἀνεπτύχθη τὸν 14ον αἰῶνα εἰς τὴν Θεσσαλονίκην με ἀρχηγὸν τὸν σοφὸν Γρηγόριον Παλαμᾶν. Ἀντάξιον ἀνταγωνιστῆς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Βαρλαάμ, ὁ ὁ-

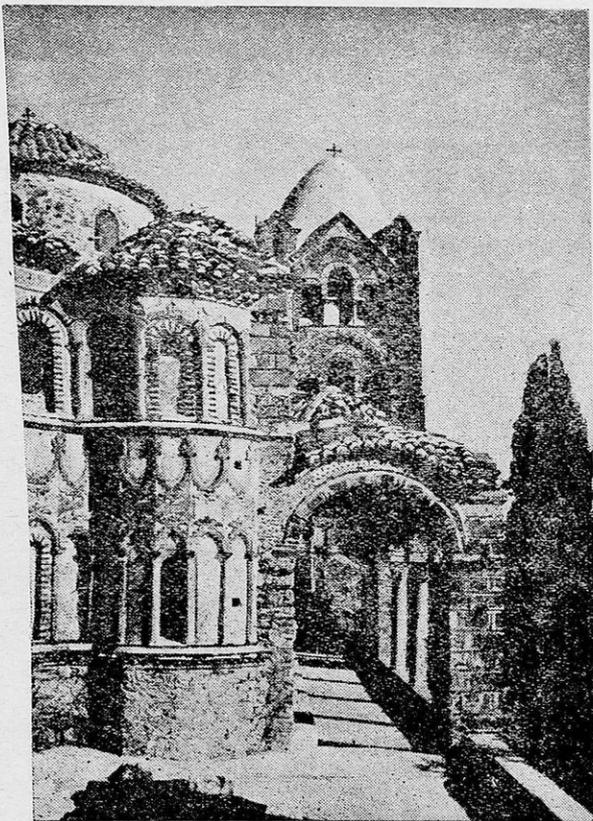
IV. Χάρτης τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως.

ρεύοντα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εἶναι ζωηρὰ καὶ ὄχι αὐστηρῶς τυπικά. Οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ ἔχουν μεγαλυτέραν κομψότητα μὲ τοὺς τρούλους, ἐξωτερικὰς διακοσμήσεις καὶ στοὰς.

Ἡ περίοδος αὐτὴ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἔχει ὄξιν, διότι μὲ τὴν ὑπαρξιν ἐπαρχιακῶν κρατιδίων, ἀναπτύσσονται ἐγγῶρια τέχνη με ἴδιον χαρακτῆρα.

Κέντρα τῆς τέχνης εἶναι τὸ Ἅγιον Ὅρος, ὁ Μυστράς, ἡ Ἄρτα, ἡ Τραπεζοῦς, ἡ Νίκαια καὶ ἡ Θεσσαλονίκη.

Τὸ Ἅγιον Ὅρος, ἀναδειχθὲν ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἀκόμη χρόνων προπύργιον τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐνωρὶς εἶχε γεμίσει ἀπὸ μοναστήρια καὶ ἀνεπτύχθη ἐκεῖ τέχνη, ἡ ὁποία ἐπὶ αἰῶνας διετήρησε τὸν βυζαντινὸν χαρακτῆρα. Ὑπὲρ τὰ τριάκοντα μοναστήρια εἶχε τὸ Ἅ-

68. Ὁ ναὸς τῆς μονῆς τῆς Παντανάσσης ἐν Μυστρά (15ος αἰὼν)

γιον Ὅρος καὶ πολυαριθμοὺς ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι περιεῖχον τοιχογραφίας καὶ χειρόγραφα εἰκονογραφημένα. Εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν, ὡς εἰς μουσεῖον, τὴν ἐξέλιξιν τῆς

βυζαντινῆς τέχνης. Ἐπίσης ἡ ἀγιορειτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἐπέδρασεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν ὀλοκλήρου τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

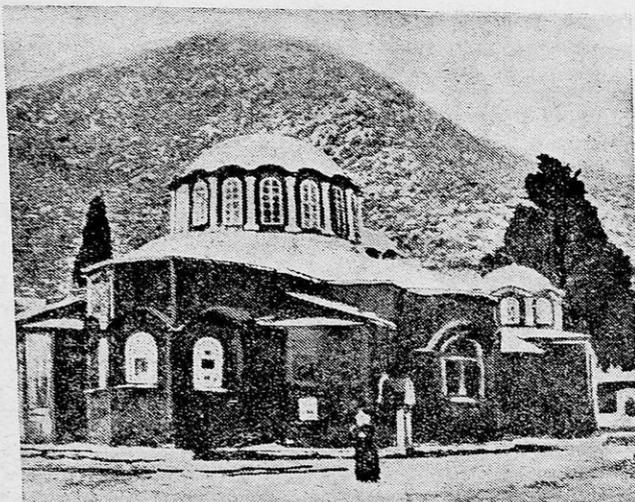
Ὁ Βιλλεαρδουῖνος ἔκτισε τὸν Μυστρᾶν εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τὴν Σπάρτην, ἐπὶ χαμηλοῦ ὑψώματος τοῦ Ταυγέτου. Ὅταν ὁμως ὁ Μυστρᾶς ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ δεσποτάτου τῆς Πελοποννήσου, ἔλαβε μεγάλην λάμπιν. Ἐκεῖ ἐδίδαξαν καὶ εἰργάσθησαν πολλοὶ λόγοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Πλήθων.

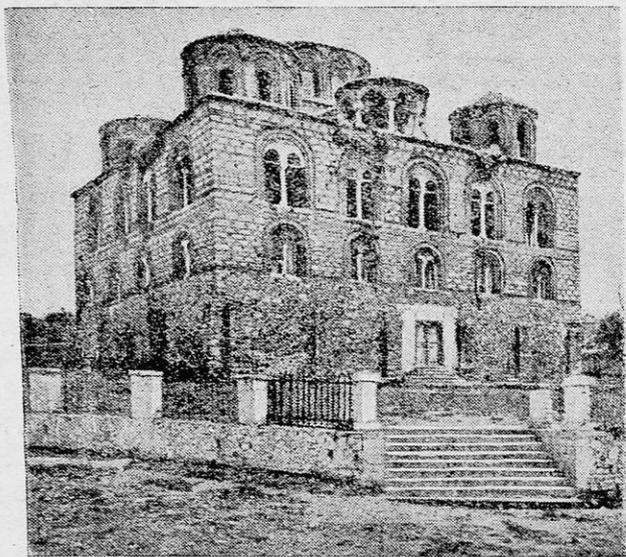
69. Ἡ θεία λειτουργία τῶν Ἀγγέλων (Τοιχογραφία Περιβλέπτου Μυστρᾶ)

Τοῦ Μυστρᾶ σφύζονται ἄφθονα ἐρείπια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἰδέαν τῆς λαμπρότητός του. Τὰ παλάτια, μέγα συγκρότημα κτηρίων, συνδυάζουν ἐπίδειξιν πλοῦτου καὶ ἰσχύος. Ὁ ναὸς τῆς Παντανάσσης εἶναι δεῖγμα λαμπρὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Μυστρᾶ. Ὑπάρχουν πολλαὶ ἄλλαι ἐκκλησίαι, ὡς ἡ Μητρόπολις, ἡ Περιβλεπτος, ἡ Ὁδηγήτρια, ἡ Ἁγία Σοφία κ. ἄ.

Αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Μυστρᾶ κατέχουν ἐξέχουσαν θέσιν διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν χάριν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ Παντάνασσα ὑπερ-

70. Ἀνατολική ἄποψις τῆς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας

71. Ὁ εἰς Ἄρταν ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Παρηγορητίσσης (13ος αἰὼν)

βάλλει τὰς ἄλλας εἰς χαρίεσαν ἐλαφρότητα μορφῶν καὶ μὲ τὸ ὑψηλὸν κωδωνοστάσιον.

Πλουσίος εἶναι καὶ ὁ γλυπτικός ἐπὶ μαρμάρου διάκοσμος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ἐκκλησιῶν.

Αἱ ζωγραφίαι τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ὑπενθυμίζουν τὴν διακοσμητικὴν τέχνην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, αἱ δὲ σωζόμεναι λαμπραὶ τοιχογραφίαι εἶναι ἄριστα δείγματα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Παλαιολόγων. Περίφημος ἦτο ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοκεφάλου, ὅστις ἰδρῦθη μὲν ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀλλ' ἀνεκαινίσθη ἐπὶ

72. *Αποψὶς τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου (ἤδη Φετιχιέ - Τζαμί)

Παμμακαρίστου, μετονομασθεὶς Φετιχιέ - τζαμί. Τῶν χριστιανικῶν τούτων ναῶν πλείσται τοιχογραφίαι ἐξηλείφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων δι' ἐπισκευῶν.

Τὸ ὠραιότερον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Κομνηνῶν ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, κτισθεὶς κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ναὸς οὗτος περιεῖχεν ὠραίας εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι ἐδείκνυσον τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς εἰς τὴν Τραπεζούντα, ἢ ὁποῖα ἐκοσμήθη, ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ' (1340 - 1390), μὲ πλῆθος ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων. Εἰς τὴν

Κομνηνοῦ, ἐπωνομάσθη δὲ οὕτω ἐκ τοῦ πλουσίου διακόσμου τῆς κεφαλῆς τῆς εἰκόνας. Μετετράπη εἰς τέμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτητῶν, ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ἀπανταχοῦ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν κείμεναι, αἱ ὁποῖαι ἔσχον τὴν ἰδίαν τύχην, ὡς λ.χ. ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς

ἀρχιτεκτονικὴν αὐτῶν παρατηρεῖται μεταβολὴ τοῦ σχεδίου. Ἐνῶ εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐκκλησίαν ὁ θόλος μὲ τὸν ἄλλον ναὸν εἶναι ἐν ὄλῳ ἀδιαίρετος, εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος μία προέκτασις τοῦ ἔσωνάρθηκος καθιστᾷ τὸν θόλον ἀπλοῦν κόσμημα τοῦ ὄλου οἰκοδομήματος.

Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἐκτίσθησαν διάφοροι ναοί, ὁ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, τὸν 12ον αἰῶνα, μὲ πολλὰς σειρὰς ἀλλεπαλλήλων

73. Ὁ ἐν Θεσσαλονικῇ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (14ος αἰὼν)

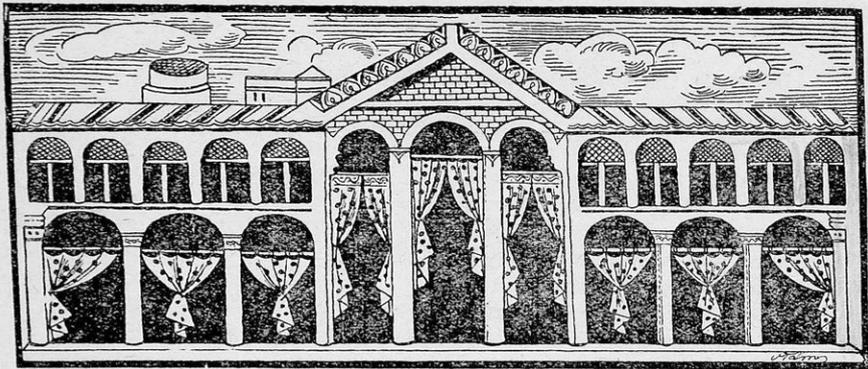
στεγῶν, ὁ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, τὸν 13ον αἰῶνα, μὲ ἓνα κεντρικὸν τροῦλλον καὶ ἄλλους τέσσαρας μικροτέρους, ὁ τοῦ Προφήτου Ἡλία, τὸν 13ον αἰῶνα, ὁ ὁποῖος ἀντὶ θόλων ἔχει Β. καὶ Ν. τοῦ τροῦλλου ἡμικυκλικὰς κόγχας. Ὁ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, κτισθεὶς τὸν 14ον αἰῶνα, εἶναι πραγματικὸν κομψοτέχνημα, διότι οἱ 5 τροῦλλοι εἶναι ραδινώτατοι καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ διακοσμῆσεις τῶν τοίχων πολυποίκιλοι.

Καθ' όλου εἰπεῖν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων αἱ Καλαὶ Τέχναι φθάνουν εἰς ἀκμὴν καὶ ἡ περίοδος αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς ἡ τελευταία βυζαντινὴ ἀναγέννησις.

Ἡ τέχνη τοῦ Βυζαντίου ἐπέδρασεν εἰς τὴν ἐξέλιξιν καὶ τῆς σερβικῆς τέχνης. Εἰς τὴν Σερβίαν ἐκτίσθησαν πολλοὶ ἐκκλησῖαι, διακοσμηθεῖσαι ἀπὸ Ἑλλήνων καλλιτέχνων. Ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη ἐπέδρασεν ἐπίσης εἰς τὴν τέχνην ὄλων τῶν Σλαβικῶν λαῶν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην (Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Γερμανίαν).

καὶ τὰς ἐπισημοποιήσας ἡ εἰκοσιφορολογία εἶτα ἐπίσης
 βασιλεὺς τοῦ αἰσίου αἰῶνος τοῦ Κωνσταντίνου
 φοιτοῦσι τῶν, σεσέλιω ἐρμῶν
 καὶ ἰσοσταθμῶν. ὡς εἴφαμεν
 ἐπὶ εἰκοσιφορολογίαν καὶ πῶς
 ἐξελθόντες ἐξ ὁδοῦ ὁσίου ὡς νεύου
 καὶ ὡς ἀποδοῦναι ὡς εἴφαμεν
 τῶν εἰκοσιφορολογίαν ἡ τοῦ ἐξοφῆναι
 ἐξοφῆσαι καὶ ἐξοφῆσαι
 ἡ τῆ καὶ ἐξοφῆσαι
 καὶ καὶ ἐξοφῆσαι
 ἐξοφῆσαι καὶ ἐξοφῆσαι

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 313 Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίσθη ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία.
- 330 Κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 367 Ἐγκατάστασις τῶν Βησιγόθων νοτίως τοῦ Δουνάβεως.
- 395 Ὅριστικὴ διαίρεσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικόν.
- 476 Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.
- 487 Κατάληψις τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Ὀστρογόθων.
- 532 Στάσις τοῦ Νίκα.
- 533 Ἐκδοσις κώδικος Ἀστικοῦ Ρωμ. δικαίου.
- 533 } Ἀνακατάληψις τῆς Ἀφρικῆς ὑπὸ τοῦ Βελισαρίου.
- 534 }
- 537 Ἐγκαίνια τῆς Ἀγίας Σοφίας.
- 540 Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τοῦ Χοσρόη.
- 559 Ἐμφάνισις τῶν Οὐννων πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 562 Εἰρήνη μὲ τοὺς Πέρσας.
- 608 Ἐμφάνισις τῶν Περσῶν πρὸ τῆς Χαλκηδόνος.
- 615 Κατάληψις τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῶν Περσῶν.
- 617 Κατάληψις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Περσῶν.
- 626 Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀράβων.
- 634 Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
- 637 Παράδοσις τῶν Ἱεροσολύμων εἰς τοὺς Ἀράβας.

- 640 } Κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
642 }
673 } Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
678 }
717 } Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
718 }
729 Διάταγμα κατὰ τῶν εἰκόνων.
732 Νίκη τοῦ Καρόλου Μαρτέλλου εἰς Πουατιέ.
754 Ἀπώλεια τῆς Βυζαντινῆς Ἰταλίας.
762 Ἦττα τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀγχιάλφ.
787 Ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων.
800 Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας γίνεται αὐτοκράτωρ.
813 Ἐμφάνισις τοῦ Κρούμου πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
817 Ἦττα τῶν Βουλγάρων ἐν Μεσημβρίᾳ.
826 Κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
832 Διάταγμα τοῦ Θεοφίλου κατὰ τῶν εἰκόνων.
843 Ἀποκατάστασις τῆς ὀρθοδοξίας.
858 Ὁ Φώτιος ἐκλέγεται Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.
864 Ἐκχριστιανισμὸς τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου καὶ τοῦ Κυρίλλου.
867 Διάρρηξις σχέσεων τῶν ἐκκλησιῶν Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς.
904 Κατάληψις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν.
924 Ἐμφάνισις τοῦ Βουλγάρου Συμεὼν πρὸ τῆς Κων/πόλεως.
989 Προσηλυτισμὸς τῶν Ρώσων εἰς τὸν Χριστιανισμὸν.
1018 Ὑποταγὴ τῆς Βουλγαρίας εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς.
1054 Σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν, Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς.
1185 Ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν.
1204 Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.
1261 Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
1348 Ἰδρυσις τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μορέως.
1389 Μάχη εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον.
1402 Μάχη τῆς Ἀγκύρας.
1430 Ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1453 Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1460 Κατάλυσις τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1461 Κατάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντος ὑπὸ τῶν Τούρκων.

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

1. Κωνσταντίνος ὁ Μέγας.
2. Ἡ Ἁγία Ἑλένη ἀνευρίσκουσα τὸν Τίμιον Σταυρόν.
3. Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης.
4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ.
5. Ἰουστινιανὸς Α' (527 – 565) μετὰ τῆς ἀκολουθίας του.
6. Ἡ Ἐνθρονος Θεοτόκος.
7. Ὑδραγωγεῖον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν.
8. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος.
9. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Κορανίου.
10. Τέμενος τῶν Ἀράβων ἐν Καρδούῃ.
11. Αἶθουσα τῶν Πρεσβευτῶν τοῦ Ἀλκάζάρ.
12. Ἡ Αὐλὴ τῶν Λεόντων τῆς Ἀλάμπρας.
13. Βυζαντινὴ οἰκία τοῦ βου αἰῶνος.
14. Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ραβέννης.
15. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.
16. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῆς Ἀχειροποιήτου.
17. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.
18. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως.
19. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης.
20. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (I).
21. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως (II).
22. Γενικὴ σημερινὴ ἀποψὶς τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας.
23. Ὁ καλὸς Ποιμὴν.
24. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ οἱ ἰδρυταί.
25. Κιονόκρανον τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
26. Κιονόκρανον τοῦ Ἁγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης.
27. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (I).
28. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (II).
29. Τμῆμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
30. Ἡ ὀχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
31. Βυζαντινὸν μεταξωτὸν ὕφασμα.
32. Τρίπτυχον μουσείου Λούβρου.
33. Ἐνδυμα Βυζαντινῆς.
34. Εἰκὼν συμποσίου (I).
35. Εἰκὼν συμποσίου (II).
36. Ἀνάρρησις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἀσπίδος.
37. Κωνσταντίνος ὁ Πωγωνάτος.
38. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος.
39. Κωνσταντίνος ΣΤ'.

40. Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Θεοφίλου.
41. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.
42. Λέων ΣΤ' ὁ σοφός.
43. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.
44. Ὁ Ρωμανὸς Β' καὶ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία, εὐλογούμενοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.
45. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος.
46. Εἰρήνη Δούκαινα, σύζυγος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ.
47. Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ἡ σύζυγός του Μαρία.
48. Ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων.
49. Ἄποψις τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐν Ἀμφίσσῃ ναοῦ τοῦ Σωτῆρος.
50. Ὁ Παντοκράτωρ εἰς τὸν τροῦλλον τῆς μονῆς Δαφνίου.
51. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκείων.
52. Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ δύο ἅγιοι.
53. Ἡ ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ.
54. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας μεταξὺ Νυκτὸς καὶ Αὐγῆς.
55. Ὁθων Β', αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ σύζυγός του Θεοφανώ.
56. Ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς πόλεως Reims.
57. Ἐσωτερικὸν τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς Ἀμιένης.
58. Ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς πόλεως Worms.
59. Δύο γοτθικὰ κιονόκρανα.
60. Ὁ Ἰησοῦς ἐμπαιζόμενος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων (Τζιόττο).
61. Ἡ Ἀποκαθήλωσις (Μποτιτσέλλι).
62. Ἰωάννης ΣΤ' Καντακουζηνὸς ὡς αὐτοκράτωρ καὶ μοναχός.
63. Μανουὴλ Παλαιολόγος.
64. Τὸ μέγα τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
65. Τεμάχιον τῆς ὑποτιθεμένης ἀλύσεως τοῦ Κερατίου κόλπου.
66. Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.
67. Ὁ δικέφαλος ἀετός.
68. Ὁ ναὸς τῆς μονῆς τῆς Παντανάσσης ἐν Μυστρᾷ.
69. Ἡ θεία λειτουργία τῶν Ἀγγέλων (Τοιχογραφία Περιβλέπτου Μυστρᾷ).
70. Ἀνατολικὴ ἄποψις τῆς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας.
71. Ὁ εἰς Ἄρταν ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Παρηγορητίσσης.
72. Ἄποψις τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἐν Κων/πόλει ναοῦ τοῦ Παμμακαριστοῦ.
73. Ὁ ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

I. Χάρτης τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸ 476 μ.Χ.	σελ.	31
II. Χάρτης τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους κατὰ τὸ 750 μ.Χ.	»	125
III. Χάρτης τῶν θεμελίων κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος	»	189
IV. Χάρτης τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρ- κικῆς κατακτήσεως	»	257

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή 9

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ (330 – 641)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1ον

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

1. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος	13
2. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	17
3. Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Ἰουλιανὸς	18
4. Θεοδοσίος ὁ Μέγας	20
5. Οἱ διάδοχοι Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου. Τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος. 22	

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον

Ἡ Μεγάλη Μεταναστευσις τῶν Λαῶν

6. Οὐννοι	26
7. Γερμανοὶ	28

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3ον

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

8. Οἱ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες	34
9. Ἰουστινιανὸς	36
10. Πολεμικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ	40
11. Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοὶ	42
12. Εἰρηρικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ	44
13. Σλάβοι	46
14. Ἀβάροι	47
15. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ	48

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 4ον

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

16. Ἡράκλειος	51
17. Ὁ Ἰσλαμισμὸς	54

18. Ἡ ἐξοδος τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς Χώρας των	57
18. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς	59

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5ον

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΤΗΣ Α΄ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

20. Ἀρειανισμὸς	64
21. Μονοφυστιτισμὸς	65

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 6ον

ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

22. Ἡ παιδεία	68
23. Ἡ λογοτεχνία	70
24. Ἡ ἱστορία	73
25. Ἡ θεολογία	75
26. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ	79
27. Ἡ Ἁγία Σοφία	84
28. Ζωγραφικὴ καὶ Γλυπτικὴ	89
29. Ἡ φιλανθρωπία	94
30. Ἡ νομοθεσία	95
31. Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις	96
32. Αἱ πόλεις	99
33. Ἐμπόριον - Ναυτιλία - Βιομηχανία	101
34. Ἡ γεωργία	105
35. Κατοικία - Ἐνδυμασία - Τροφὴ	106
26. Αἱ ἑορταί	110

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 7ον

37. Τὰ Δυτικὰ Κράτη	113
-------------------------------	-----

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ (641 — 1204)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1ον

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ — ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ

1. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου	117
2. Οἱ Βούλγαροι	119

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον
Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

3. Λέων ὁ Γ	121
4. Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄	123
5. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ΄	126

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3ον
ΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ 802 – 867 ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

6. Οἱ ἀπὸ τοῦ 802 – 813 αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου	130
7. Λέων ὁ Ἀρμένιος	132
8. Θεόφιλος καὶ οἱ διάδοχοί του	134

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 4ον
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ
ΑΠΟ ΤΟΥ 641 – 867

9. Ἡ μέχρι τῆς εἰκονομαχίας πολιτικὴ	137
10. Εἰκονομαχία	138
11. Β΄ Περίοδος τῆς εἰκονομαχίας	142
12. Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις Ἐκκλησίας μὲ τὴν Δύσιν	144

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5ον
Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

13. Βασίλειος Α΄ ὁ Μακεδών	147
14. Λέων ΣΤ΄ ὁ Σοφὸς	150
15. Κωνσταντῖνος Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος	152
16. Ρωμανὸς Β΄	155
17. Νικηφόρος Β΄ Φωκάς	157
18. Ἰωάννης Τσιμισκῆς	159
19. Βασίλειος ὁ Β΄	161
20. Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες	165

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 6ον
ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ

21. Ἰσαάκιος Α΄ Κομνηνὸς	169
22. Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι	170
23. Ρωμανὸς Δ΄ Διογένης	171

24. Ἀλέξιος Α' Κομνηνός	173
25. Ἰωάννης Β' Κομνηνός	176
26. Μανουήλ Α' Κομνηνός	177
27. Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ	180

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 7ον
 Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ

28. Ἰσαάκιος Ἄγγελος	183
29. Ἀλέξιος Γ' Ἄγγελος	185

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 8ον
 ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ Β' ΠΕΡΙΟΔΟΥ

30. Νομοθεσία καὶ Διοίκησις	187
31. Ἡ παιδεία	190
32. Τὰ γράμματα	191
33. Αἱ ἐγκυκλοπαιδεῖαι	194
34. Ἡ τέχνη	195

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 9ον
 Η ΔΥΣΙΣ

35. Τὸ Κράτος τοῦ Καρόλου	202
36. Ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς Εὐρώπης	204
37. Τὰ νέα ἔθνη καὶ Κράτη	205
38. Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία	207
39. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ	209
40. Ἡ πρώτη σταυροφορία	210
41. Ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη σταυροφορία	214
42. Ἡ τετάρτη σταυροφορία	215

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ (1204 — 1453)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1ον
 Η ΕΥΡΩΠΗ

1. Ἡ Γαλλία	221
2. Ἡ Ἀγγλία	222
3. Αἱ Ἰταλικαὶ πόλεις	224
4. Ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι	225
5. Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ τέχναι	227

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον
ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

6. Ἡ Φραγκοκρατία	233
7. Τὰ Ἑλληνικά Κράτη καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	236
8. Ἡ αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς	239

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3ον
Ἡ ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

9. Οἱ Παλαιολόγοι	241
10. Οἱ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι	244
11. Ἡ ἄμυνα τοῦ Κράτους μέχρι τοῦ 1402	245
12. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος μέχρι τῆς Ἀλώσεως	249
13. Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	251

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 4ον
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

14. Τὰ Γράμματα	258
15. Αἱ τέχναι	260
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ	267
ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ	269
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	271

Ἡ καλλιτεχνικὴ ἐμφάνισις τοῦ βιβλίου ὀφείλεται εἰς τὸν Α. ΤΑΣΣΟΝ

Ἐπεύθυνος ἐπὶ τῆς διορθώσεως τῶν τυπογραφικῶν δοκιμῶν τοῦ βιβλίου
ὁ φιλόλογος Θ. ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΣ (ἀπόφασις Ὑπ. Παιδείας 16674/15-2-51)

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσήμεον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἐντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμεου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946 Α 108).

024000028389

ΕΚΔΟΣΙΣ Α', 1951 (ΙΧ) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 75.000

ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΑΡΧΑΙΟΣ ΕΚΔ. ΟΙΚΟΣ Δ: ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ — Γ. Σ. ΧΡΗΣΤΟΥ & ΥΙΟΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

